

MINISTERSTVO
KULTURY

Olomoucký kraj

konference
Knihovny současnosti

www.sdruk.cz

12—14 9 2017

17

místo konání:
Právnická fakulta Univerzity Palackého
Tř. 17. listopadu 8, 771 11 Olomouc

SDRU K

Knihovny současnosti 2017

Sborník z 25. ročníku konference,
konané 12.–14. září 2017
v areálu Univerzity Palackého v Olomouci

OBSAH

Úvodní slovo	6
JAK TO VIDÍ JINDE.....	7
Rozvoj knihoven v Nizozemsku. Příklad města Utrecht.....	8
Příležitosti pro veřejnou knihovnu v digitální éře.....	26
INFOBOX	37
Úvodník bloku INFOBOX	38
Knihovní software Evergreen v roce 2017	44
Otevřený knihovní systém Koha: spojenec při boji s entropií v knihovně	52
Instalace systému KOHA v Masarykově demokratické akademii.....	57
Digitální informační kurátorství: knihovna jako místo vědění.....	64
Vydávání e-knih v knihovně: Ekonomicky výhodná cesta k podpoře čtenářství.....	76
Zkus si zdigitalizovat knihu	82
(e)Publikování v Knihovně Jiřího Mahena v Brně (KJM)	85
Představení aplikace Virtuální depozitní knihovna	96
Digitalizované fondy Vědecké knihovny v Olomouci a kde je hledat ..	101
Statistiky na portálu Knihovny.cz.....	112
Novinky na portálu Staremapy.cz.....	114
70 let Bibliographia medica Českoslovaca.....	119
Knihovna a Wikipedie: praktické zkušenosti.....	132
MojeID – ověřená identita.....	136
Spolupráce knihoven s Wikipedií	143
Projekt CzechELib – Národní centrum pro elektronické informační zdroje.....	150
KNIHOVNA PRO VŠECHNY	153
Knihovna pro všechny	154
Inkluze a propojování formálního a neformálního vzdělání	157

Knihovna a škola – práce se žáky se speciálními vzdělávacími potřebami	170
Knihovna přátelská k uživatelům se specifickými potřebami – co knihovny mohou udělat pro své uživatele	179
Jak (ne)vidíme svět kolem nás	187
Neslyšíte? Nám to neva.....	194
Knihy s piktogramy.....	198
KNIHOVNA JAKO BEZPEČNÝ VEŘEJNÝ PROSTOR.....	203
Úvodní slovo k sekci „Knihovna jako bezpečný veřejný prostor“ ...	204
Co změní obecné nařízení o ochraně osobních údajů na situaci knihoven.....	206
Přístup Městské knihovny v Praze k nařízení GDPR z pohledu právníka.....	217
GDPR a knihovní informační systém	221
Metodické centrum pro výstavbu a rekonstrukci knihoven v Moravské zemské knihovně v Brně	228
Bezpečnost provozu v praxi Ústřední knihovny MKP.....	242
Knihovna jako bezpečný veřejný prostor.....	250
„Internetem bezpečně“ – vzdělávací aktivity Krajské knihovny Karlovy Vary a spřátelených spolků v Karlovarském kraji zaměřené na bezpečný pohyb v online prostředí.....	256
LIDÉ V KNIHOVNÁCH (PERSONALISTIKA A MANAGEMENT)	269
Lidé v knihovnách (personalistika a management)	270
Konflikt jako výzva ke změně	274
Slučování rodinného a pracovního života Audit rodina & zaměstnání	287
Pokročilá informační podpora v Národní technické knihovně.....	294
Prodlužování aktivního pracovního života – hrozby, překážky a jejich možná řešení v knihovnách	312
Knihovnické činnosti v Katalogu prací	317
Sdílejte nebo zhyň! aneb Sdílením vpřed!	323

Vedení motivačního a vytykáčického rozhovoru	326
VZDĚLÁVÁNÍ V KNIHOVNÁCH ANEB KNIHOVNÍK SE UČÍ A UČÍ	
DRUHÉ – CO TO ZNAMENÁ	330
Vzdělávání v knihovnách aneb knihovník se učí a učí druhé – co to znamená?	331
Veřejné a vysokoškolské knihovny v symbióze aneb život po univerzitě (i před ní)	333
Kurzy a zkoušky pro knihovníky nově podle Národní soustavy kvalifikací	340
Celoživotní vzdělávání uživatelů – edukační výzva učících knihovníků	349
KLÍČOVÉ PROJEKTY ČESKÉHO KNIHOVNICTVÍ	360
Úvodník bloku Klíčové projekty českého knihovnictví	361
Informační zdroje a vyhledávání na portálu knihovny.cz	365
Seznámení s přípravou platformy pro zajištění služeb dodávání dokumentů včetně MVS – ZÍSKEJ	368
Nové služby veřejných knihoven v digitálním prostředí (zpřístupnění děl nedostupných na trhu)	379
Knihovny.cz – služba, značka, potenciál	390
Pohádka o PR Akademii	393
Erasmus+ v Městské knihovně v Praze	395
Analýza věkové, vzdělanostní a mzdové struktury pracovníků knihoven ČR v roce 2017. Výsledky průzkumu	399
Budoucnost výměnných formátů bibliografických dat – Má MARC budoucnost?	408
Mají v Houstonu problém? Tři dekády automatizace v českých knihovnách	417

Úvodní slovo

Milé kolegyně, milí kolegové a zájemci o české knihovnictví,

je mi velkou ctí, že mohu být součástí již tradiční konference Knihovny současnosti, jejíž jubilejní 25. ročník opět hostila Olomouc.

Konference nám poskytuje možnost setkávat se a zejména otevřeně sdílet zkušenosti i radosti související s knihovnickým prostředím, navazovat nová přátelství a být součástí velkého knihovnického svátku.

Je mi potěšením Vám prostřednictvím této publikace připomenout témata, která se objevila na konferenci v roce 2017. Její motto „Zelená knihovnam“ s podtitulem „Tvoříme knihovny jako otevřený prostor“ nám připomíná, že jsou knihovny otevřeny nejen široké veřejnosti z potřeby získání informací, ale i novým technologiím a trendům v knihovnictví. Ovšem i přes množství technologií stále vnímáme nutnost udržet si osobní přístup jak mezi jednotlivými knihovníky a jejich nadřízenými – tak ve vztahu čtenář vs. knihovník. Těmito a řadou dalších témat jsme se letos také zabývali.

Vážení účastníci a příznivci konference, děkuji vám, protože vy nám dodáváte motivaci a chuť se takto pravidelně setkávat. Dovolte, abych poděkoval i těm, kteří se aktivně podíleli na přípravě letošního ročníku a přeji vám mnoho úspěchů a spokojených čtenářů.

*RNDr. Tomáš Řehák
Předseda Sdružení knihoven ČR*

**JAK TO VIDÍ
JINDE**

Rozvoj knihoven v Nizozemsku.

Příklad města Utrecht

Ton van Vlimmeren

Utrecht Public Library (Veřejná knihovna Utrecht)

Úvod

Tento příspěvek přináší krátký přehled o fungování sítě knihoven v Nizozemsku a o tom, jaké to je pracovat v knihovně v Nizozemsku.

Nejdříve jsou popsány souvislosti o městě Utrecht a o Veřejné knihovně Utrecht. Poté se v textu budeme soustředit na program změn a na rozvoj Veřejné knihovny Utrecht. Je to možný příklad pro širší rozvoj knihoven napříč zemí.

Knihovny v Nizozemsku

Na počátku tohoto století existovalo mnoho rozdílných organizací malých knihoven s vlastními řediteli a vedením.

Provinční Podpůrné Organizace poskytovaly sbírky, automatizované systémy a služby personálu, a tak podporovaly mnoho malých knihoven.

Ministr kultury inicioval národní proces k podpoře sloučení těchto organizací malých knihoven, aby se vytvořily větší a silnější knihovny. Na začátku tohoto procesu byla Národní Řídící Komise a mnoho knihoven se do procesu sloučení zapojilo.

Knihovny, které tím vznikly, nyní slouží několika obcím, jsou financovány několika městskými radami, a měly by být dostatečně velké, aby z toho mohly těžit.

Díky tomuto procesu nyní existuje okolo 150 veřejných knihoven. Dohromady tyto knihovny řídí celkem 800 knihoven a jejich poboček, což je méně, než bylo dříve.

V souvislosti s finanční krizí v posledních deseti letech mnoho měst a vesnic snížilo rozpočty pro svoje knihovny a některé obce dokonce zavřely své knihovny úplně. Nastaly dramatické situace, jako například ve městě Rotterdam, kde vznikl plán na snížení počtu knihoven ve městě z 26 na 6. Naštěstí městská rada plán přehodnotila a zastavila. Ale v jiných oblastech byl dopad na knihovny vážnější a uzavírání knihoven přineslo následně i nižší využívání knihoven. Hlavním důvodem nižšího využívání knihoven není ani digitalizace, ani používání e-knih, ale jednoduše to, že jsou knihovny méně dostupné. Již dlouhou dobu je většina knihoven v Nizozemí nadacemi, které jsou podporovány místní vládou. Fungují podle kodexu dobrého řízení, který nařizuje kodex chování a transparentnosti řízení.

Celkový rozpočet pro knihovny v Nizozemsku je kolem 520 milionů eur ročně. Kolem 80 % financí pochází od místních vlád, 5 % z provinčních vlád a nějakých 5 % je od národní vlády. Zbytek je z knihovnických poplatků a pokut. V Nizozemsku zaplatí členové členský příspěvek v rozmezí přibližně 20 až 90 eur ročně, v závislosti na kvalitě nabízených služeb a na místní situaci. Děti do 18 let příspěvky neplatí, a často se také příspěvky snižují pro osoby s nízkými příjmy.

Sdružené knihovny fungují s přibližně 6600 placenými zaměstnanci. Toto číslo se v posledních letech snížilo o několik tisíc, zejména kvůli nižším rozpočtům. Je také tendence najímat méně zaměstnanců, i když mají jiné nebo vyšší vzdělání, a tedy lepší příjem, než dostává většina knihovníků.

Současně se rozšířilo zaměstnávání dobrovolníků pro běžné úkoly a podporu programů v knihovně. Téměř všechny knihovny v zemi, asi 98 %, zaměstnávají na takovou práci dobrovolníky.

Mnoho ředitelů a manažerů v knihovnách v Nizozemsku nepochází ze světa knihoven, ale z různých prostředí organizací.

Ve skutečnosti už v zemi nefunguje škola pro knihovníky, takže zaměstnanci dostávají školení. Diskuse se vede o tom, že v příštích letech bude mnoho knihovníků odcházet do důchodu – s průměrným věkem více než 50 let se knihovny nacházejí mezi nejvíce „šedými“ profesemi – a to bude problém.

Na národní úrovni působící Asociace Veřejných Knihoven (Public Library Association) má dvě role:

- starat se o zájmy knihoven, např. prostřednictvím networkingu, lobování,
- jako organizace zaměstnavatele se stará o pracovní podmínky a platy. Je stranou vyjednávající s odbory o pracovních podmínkách a platech pro veškerý personál v knihovnách.

Dále je tu Královská Knihovna (Royal Library), Národní knihovna, která má už 3 roky zásadní roly pro veřejné knihovny. Tato role je součástí nového knihovního zákona, který vznikl v roce 2015. Inovace a plán národní sbírky jsou také součástí této role. Ale nejdůležitějším aspektem je, že Národní Digitální Knihovna (National Digital Library) je organizovaná na národní úrovni právě Královskou Knihovnou. Většina obyvatel využívající digitální knihovnu se k ní připojuje prostřednictvím svého členství v (místní) veřejné knihovně, čímž mají přístup i k těmto dalším službám. Ti, kteří mají zájem pouze o digitální členství, se mohou spojit přímo s Národní Digitální Knihovnou.

Většina knihoven v zemi je spokojená s větším zapojením Královské Knihovny jako národního orgánu, který se stará o rozvoj a o digitální knihovnu. Ve světě, kde jsou všechny knihovny organizovány lokálně, s ohledem na místní politiku, je toto velmi komplexním prvkem, mít takový národní orgán, který se snaží řídit rozvoj v knihovnách z jednoho centrálního místa.

Tato role Královské Knihovny je jedním z hlavních prvků nového zákona o knihovnách (2015). Tento zákon stanovuje 5 základních rolí pro knihovny. Knihovny mají:

- podporovat čtení,
- poskytovat informace občanům,
- propagovat a podporovat učení,
- poskytovat přístup k umění a kultuře,
- organizovat setkání a debaty.

Samozřejmě, čtení, informace a učení jsou tradičními úkoly knihoven. Mnoho knihoven je velmi spokojeno se svou rolí v oblasti umění, kultury, setkávání a debat. Tím, že zákon o knihovnách definuje tyto prvky pro veřejné knihovny, pomáhá ředitelům při vyjednávání s místními vládami a se sponzory.

Existuje 6 hlavních Provinčních Podpůrných Organizací (Provincial Support Organizations), které pomáhají knihovnám v jejich podnikání.

Nabízejí služby jako je poskytování přepravy mezi knihovnami, půjčky mezi knihovnami a řídí systémy automatizace knihoven. Měly by také podporovat inovace a poskytovat školení zaměstnanců.

Více než 45 let v nizozemské knihovní službě dodává NBD / Biblion média knihovnám. Jedná se o spolupráci založenou a řízenou knihovnami, která poskytuje knihovnám téměř veškeré knihy a další média, která jsou připravena k dispozici knihovnám.

Všechny knihovny v Nizozemsku pracují s otevřenými regály. Těžko zde najdete stohy knih, nebo uzavřené regály. Sami členové odvádějí hodně práce co se týká oběhu knih, a funguje také samoobslužná výpůjčka a vrácení knih na samoobslužných místech.

To bylo umožněno před 15 lety, kdy NBD / Biblion začal přidávat označení RFID do médií bez dodatečných nákladů pro knihovny. To knihovnám umožnilo zavést samoobslužnou službu založenou na RFID a nechat pracovníky řešit jiné povinnosti.

Kromě toho mohou čtenáři také platit pokuty a členské příspěvky samoobslužně. Nyní je tendence dělat více věcí online a vytvářet služby, kde se vůbec nevyskytuje žádná dodatečná platba.

V Nizozemsku se knihovny rozhodly učit od knihkupectví a obchodů obecně při prezentaci a „prodávání“ svých sbírek knih. Shromážděné

publikace jsou často tematicky prezentovány, se zaměřením na zájem čtenářů a nikoliv v Deweyově desetinném systému nebo v jiných podobných systémech. Například představování sbírky knihovny na stolech, přebalem nahoru, nebo prostřednictvím čelní prezentace v regálech je součástí tohoto „maloobchodního programu“. Některé knihovny zaznamenaly značný nárůst oběhu, až 20 %, po zavedení tohoto obchodu inspirovaného „maloobchodního programu“.

Barvy dekorací a nábytku jsou také součástí tohoto přístupu, kde myšlenka spočívá v tom, že knihovna by měla být rozpoznatelná kdekoli v zemi. Pokud navštívíte libovolnou knihovnu, měla by vám dát všude ten stejný důvěrný pocit.

Přibližně 70 % holandských knihoven převzalo značku Národní knihovny: styl, který měl za cíl vytvořit rozpoznatelnou komunikaci knihoven. Ať už v tisku nebo v neonu. Žluté písmeno M značky MacDonald's je rozpoznatelné po celém světě. Knihovny mohou také využít rozeznatelnou sdílenou image.

Přestože v některých městech v posledních letech došlo k dramatickým rozpočtovým škrtnutím, otevřely se v Nizozemsku nádherné nové knihovny.

„Nová knihovna“ v Almere, „Eem House“ v Amersfoortu, knihovna Rozet v Arnhemu, „Tweede verdieping“ v Nieuwegeinu a „De Nieuwe Kolk“ v Assenu jsou – mezi mnoha jinými – krásnými příklady.

Některé z těchto knihoven dokazují tendenci, že knihovny již nejsou jen samostatnými budovami, ale jsou součástí budovy, kde jsou integrovány další veřejné služby, jako jsou muzea, umělecká centra, vzdělávání dospělých, divadla a archivy. Po několika letech se některé z těchto kombinací spojují do jedné organizace a knihovna je často vedoucí stranou v této nové organizaci.

V nejrozsáhlejších knihovnách v zemi, v Amsterdamu a v Rotterdamu, se do budov přesouvají různé veřejné služby a vytváří se tak stejný mix služeb a spolupráce.

Utrecht

Utrecht je město v srdci Nizozemska, kde se spojují hlavní železnice a dálnice. S 340 000 obyvateli je to čtvrté město v zemi po Amsterdamu, Rotterdamu a Haagu.

Existuje dlouhá historie o tom, jak Římané založili město jako pevnost na severní hranici své Říše. Hlavními činnostmi jsou vzdělávání, poradenství a koná se zde mnoho kulturních aktivit. Ekonomika města se vždy zařazuje mezi hlavní oblasti v Evropě.

Veřejná knihovna Utrecht

Veřejná knihovna v Utrechtu je nejstarší veřejnou knihovnou v Nizozemsku, která byla po mnoha předchůdcích založena v roce 1892.

Od roku 2013 už není Veřejná knihovna v Utrechtu součástí městské správy a organizace města. Knihovna se stala nezávislou nadací, která získává většinu svých peněz formou dotací od místní správy.

Ne-politická dozorčí rada pozoruje a hodnotí způsob, jakým ředitel provozuje nadaci.

Roční rozpočet činí zhruba 12,5 až 13 milionů eur a většina peněz pochází od místní samosprávy.

K dispozici je centrální knihovna a 12 sousedních knihoven, které se liší velikostí. Šest větších – o rozloze téměř 2000 metrů čtverečních – nabízí jak sbírky, tak programy. Šest menších – o rozměrech od 350 do 600 metrů čtverečních – se více zaměřuje na oběh knih.

Od poslední restrukturalizace a snížení rozpočtu v roce 2016 je v knihovně zaměstnáno asi 130 zaměstnanců a podporuje ji 250 dobrovolníků.

Přibližně 70.000 obyvatel města má kartičku do knihovny; většina z nich jsou děti.

Členové musí platit za členství mezi 30 a 50 eury ročně v závislosti na úrovni služeb, které si zvolí.

Knihovna ročně zaznamená 1,3 miliony návštěv a počet půjček je více než 2 miliony.

Rozvoj knihovny jako trojitý koncept

Vývoj ve Veřejné knihovně v Utrechtu lze považovat za příklad toho, co se děje v zemi. Čímž není naznačováno, že tento vývoj je totožný s jinými knihovnami.

Všichni známe jetel (trojlístek) s jeho třemi listy. Veřejná knihovna v Utrechtu staví svůj vývoj na trojitém konceptu, což znamená, že knihovna je:

- funkce, která vytváří hodnotu pro občany ve společnosti;
- že knihovna je organizací, která tuto hodnotu poskytuje prostřednictvím svých aktivit a programů, a proto potřebuje personál, který má dovednosti a je způsobilý vykonávat tyto činnosti;
- a že knihovna je budova s objekty, které umožňují tyto aktivity a programy.

O hodnotách a o přerodu v knihovnu řízenou hodnotami.

Všichni víme, že pokud organizace neposkytuje společnosti hodnotu, nakonec nebude nikdo, kdo by ji platil, a taková organizace zmizí. To platí pro komerční podniky i veřejné služby.

V roce 2014 Veřejná knihovna Utrecht a Město Utrecht společně prováděli proces. Občané byli dotazováni, jaká by měla být hodnota, kterou by jim knihovna měla poskytnout.

Nejprve byli občané dotázáni, zda v 21. století vůbec potřebují knihovnu. Naštěstí pro knihovnu všichni říkali, že knihovna by měla i nadále existovat, protože je cennou institucí.

Poté během různých diskusí, kulatých stolů a jiných druhů zasedání s dětmi ze základních škol, s uživateli, s neuživateli a zainteresovanými subjekty byly zaznamenány mnohé citace. Lidé říkali věci jako „kni-

hována je bezpečný přístav“, „není to komerční místo“, „je přístupná všem“, „je to svobodné“, „je to místo pro učení“ a tak dále.

Všechny tyto citace a výroky lidí byly na konci shrnuty do šesti hodnot. Městská Rada a knihovna se na nich dohodly. Knihovna by měla být:

- průvodce světem,
- dům sociální inkluze,
- místo setkání pro vytváření znalostí,
- dům pro občany,
- dům civilizace,
- knihovna by měla reflektovat a podporovat kulturní diverzitu města.

Samozřejmě se jedná spíš o abstraktní termíny. Knihovna z nich udělala pracovní termíny. Posláním je „pomoci lidem číst svět“; což znamená poskytnout občanům informace a informační dovednosti, aby mohli porozumět světu, v němž žijí, přežít v něm – nebo lépe – podílet se na společnosti.

Pro každou ze šesti hodnot bylo rozhodnuto, jaký by měl být výsledek a jaké aktivity by k tomu měly přispět. Například „dům sociální inkluze“ byl definován tak, že „každý musí být schopen se účastnit společnosti“ a jazykové kurzy pro negramotné občany a kurzy v oblasti digitálních dovedností přispívají k realizaci tohoto cíle.

Vzhledem k tomu, že knihovna byla v roce 2014 přeměněna na soukromou nadaci, bylo nutné stanovit nová pravidla chování mezi městskou správou a městskou radou na jedné straně a knihovní organizací na straně druhé.

Bylo dohodnuto, že Městská Rada „nařídí“ jménem občanů, aby knihovna naplňovala těchto šest hodnot. Knihovna by navíc měla:

- pomoci lidem ve městě, aby „četli svět“,
- ve všech jazycích,
- se všemi druhy médií.

Knihovna by měla být k dispozici a přístupná všem občanům, a navíc by tu měla být pro občany, kteří jsou zranitelnější.

Městská rada by měla každoročně vyplácet dotace na tuto „objednávku jménem občanů“. Knihovna jako kulturní podnikatel ve společnosti by měla dodávat tyto výsledky.

Byla to samozřejmě hezká teorie. V praxi městská rada někdy stále ráda diskutuje o otvírací době a dalších částech služby. Formálně knihovna rozhoduje o způsobu, jakým poskytuje služby komunitě.

Oslovení všech občanů v komunitě je velmi náročným úkolem, zejména pokud jde o zranitelné lidi, kteří často žijí víceméně izolovaně.

Kromě toho, pokud se podíváte například na mladé lidi, kteří se zdají být zcela šťastní bez knihovny ve svém životě, je pro knihovnu obtížné je oslovit.

Mezi knihovnami a jejich zákazníky je měnící se vztah.

Za starých časů byla knihovna autoritou v klasickém vztahu. Orgány mohly občanům říkat, co mají dělat. Stejně jako vikář nebo doktor, knihovník byl autoritou a všichni známe obraz knihovníků, kteří ukazují prstem a říkají: „Měl bys číst dobré knihy!“

V posledních desetiletích se vztah změnil a stal se více interaktivním a autorita je méně nepřístupná. Knihovna tu není proto, aby nařizovala, ale také se ptá a je interaktivní.

V Nizozemsku žije více než 30 % dospělých samo a nikoliv v rodinném kruhu. Jejich život se změnil a jejich společenský život probíhá často v různých oblastech. Různé sociální oblasti představují lidé, se kterými se setkáváte v práci, lidé, se kterými se setkáváte při sportu a samozřejmě kontakty, které máte ve vaší rodině.

Velkou otázkou je, zda knihovna může být jednou z těchto oblastí sociálního kontaktu hrající cennou roli.

Pokud lidé v životě nepocítí hodnotu knihovny, tak ji nikdy nevyužijí.

Podnikatelský plán podnikavé knihovny

Knihovna Utrecht se rozhodla nevypracovat nový strategický plán, jak tomu bylo každé čtyři roky. Knihovna se chtěla stát podnikatelem, takže to muselo být jiné. Už žádné další organizování úžasné sbírky a zvaní těch, kteří jsou ochotni vstoupit. Místo toho je nutné oslovování různých skupin se službami, které by splnily jejich potřeby a měly by pro ně hodnotu.

Dalším cílem bylo zastavit proces, kdy pokaždé když politici snižují rozpočet, knihovna musela využít veškerou svou kreativitu, aby mohla fungovat s méně penězi. Pokud jsou služby knihovny cenné, musí být rozpočet zachován nebo dokonce musí růst.

Kromě toho, aniž by se zmenšila vášeň, s níž se zaměstnanci snaží plnit své ideály, se knihovna také chtěla stát efektivnější, a tedy i obchodnější. Pokud máte ideály ve společnosti, musíte být výkonní, abyste byli schopni za ně zaplatit.

Knihovna chce oslovit lidi v komunitě; proto musí vědět, kdo žije kde, a jaké různé skupiny jsou ve městě.

Aby o tom získala přehled, knihovna používala metodu nazvanou „Mozaika“.

Mozaika je založena na poznacích shromážděných z různých databází. Protože lidé jsou „známí“, protože mají spotřebitelské karty supermarketu, mají karty na nákup u čerpací stanice, mají věrnostní kartičky v obchodech, kupují lístky na internetu atd., čímž o sobě zanechávají všude informace.

Každý obyvatel je dohledatelný v přibližně 900 databázích. Společnost Mosaic (Mozaika) nakupuje všechna tato data a vytváří z nich informace. Mohou podle poštovního směrovacího čísla říci, jací lidé žijí na dané adrese ve městě, jaké jsou jejich příjmy, jaká je průměrná úroveň vzdělání, kde utrácejí peníze, jaký je jejich kulturní zájem a tak dále.

Na základě tohoto mozaikového přístupu by bylo možné posoudit, jaký dosah má každá knihovna ve svém okolí a knihovna jako celek ve městě.

Kterí lidé využívají knihovnu a která skupina lidí ji využívá méně nebo vůbec? Stejná analýza byla provedena pro město jako celek.

Přibližně 20 % obyvatel města má kartu do knihovny, takže knihovna je zná. Uživatelé, kteří tam pouze chodí bez registrace, nejsou známi. Nicméně bylo jasné, že v některých skupinách, které by knihovna měla řešit, aby mohla plnit své poslání, je menší dosah a účinek, než by měl být.

Dalším krokem procesu bylo vykreslení hodnot, které má knihovna vytvořit pro různé věkové skupiny a různé cílové skupiny. Byl to spíše technický proces, ale pomohl odpovědět na otázku: Poskytuje knihovna každé skupině, kterou chce oslovit, dostatek služeb? Jistě si umíte představit, že odpověď byla negativní.

Pak byly všechny aktivity vykresleny v matici, aby se zjistilo, jaká je skutečná nabídka pro různé cílové skupiny. Samozřejmě bylo mnoho aktivit na podporu čtení pro děti na základních školách, zatímco méně programů bylo zaměřeno na starší lidi v oblasti digitálních dovedností.

To pomohlo zjistit, kde není dostatek programů, které by lidem pomohly takovým způsobem, jakým by měla knihovna pomáhat. Také se identifikovala potřeba vytváření nových služeb.

Pokud bylo pro jednu cílovou skupinu uspořádáno mnoho aktivit, některé z těchto programů by se mohly seškrtnat, aby se vytvořil prostor pro vývoj a realizaci nových programů pro méně obslužené skupiny. Jak si dokážete představit, nebyli všichni knihovníci nadšeni myšlenkou škrtnání existujících – často milovaných – aktivit. Abychom šli v tomto procesu hlouběji, byl použit Osterwalder Canvas Business Model.

Výsledky tohoto „Přístupu Mozaika“ byly také užitečné pro vytvoření obchodního modelu pro knihovnu. Některé skupiny v Mozaice jsou zámožné a knihovna se rozhodla činit aktivity nákladově efektivnější tím, že bude žádat o poplatky za programy využívané těmito skupina-

mi. Například, pokud existuje bohaté kulturní publikum, které přijde na spisovatelský večer, je možné požádat o vstupné. Lidé, kteří mají městský průkaz – což znamená, že mají minimální příjem – by samozřejmě měli poplatky snížené, takže žádné překážky by jim nebránily v účasti. Aktivity pro „zámožné“, kde lze získat nějaké peníze, byly označeny jako „modrý svět“.

V „zeleném světě“ najdete aktivity zaměřené na zranitelné lidi, kteří nemají mnoho peněz a tyto činnosti jsou hrazeny dotacemi města.

„Modrý“ a „zelený“ svět mají rozdílné charakteristiky. V „zeleném světě“ jsou aktivity:

- „objednány“ a hrazeny dotacemi z městské rady;
- mají zvláštní zaměření na ohrožené skupiny;
- jsou zdarma;
- jsou nabídkou služeb;
- knihovny se rozhodly – po výzkumu – je nabízet.

V „modrém světě“ jsou aktivity:

- více službami orientovanými na trh;
- akcí, kdy se knihovna snaží, aby jiní platili za tyto služby – ať už je to sám uživatel nebo sponzor;
- jsou reakcí na potřeby a požadavky;
- jsou řízeny poptávkou.

Oba světy mají společné, že obchodní případy se dělají pro každou činnost, ať už je to „modrá“ nebo „zelená“. Pomáhá to zaměstnancům přemýšlet o výsledcích, nákladech a efektivitě.

To vyžaduje změnu myšlení. Dříve to často šlo takto: „Máme tento nádherný plán a nyní ho musí městská rada zaplatit, takže požadujeme další peníze“.

Nyní myšlenka začíná od modrého světa: „Máme tento nápad splnit požadavek, je někdo ochoten za to zaplatit? Ať už je to sám uživatel, nadace, sponzor nebo podnik.“

Pokud se nikdo nerozhodne zaplatit, aktivita pravděpodobně nebude pokračovat. Pokud ale není možné rozhodnout, že se jedná o činnost, která se hodí městské radě a poslání knihovny sloužit méně privilegiovaným skupinám. Pak se stává součástí zeleného světa a platí se s dotacemi.

Lze říci mnohem víc, také o tom, jak to funguje v praxi a jak se při tom učíte. Hlavním závěrem je, že je mnohem snadnější získat další dotace z různých politik a oddělení (např. zaměstnání, sociální péče, oddělení zdravotnictví) a různých úrovní vlády (místní, provinční, národní a evropské) než žádat o peníze v knihovně a „vydělávat“ na některých činnostech.

Změna

Největší výzvou je změnit knihovnu z místa orientovaného na oběh v knihovnu s programy. Většina kapacit zaměstnanců a další prostředky, jako je sbírka, systém automatizace knihoven, budovy apod., jsou nyní zaměřeny na obíhající média a jen málo na investice do aktivit.

Cílem je vytvořit organizaci, která se zaměřuje na vytváření programů.

Součástí tohoto vytváření programů je i sbírka a oběh; bude aktivně více propojen s potřebami (potenciálních) uživatelů.

To vše je snahou o vytvoření větší hodnoty pro občany.

Organizace, která vytváří hodnoty

Aby bylo možné dosáhnout našich cílů, Veřejná knihovna v Utrechtu nejprve vytvořila plán restrukturalizace knihovnické organizace. Hlavním cílem restrukturalizace bylo stát se programovou organizací: lepším propojením občanských potřeb a požadavků s možnostmi knihovny.

To znamenalo další úkoly pro zaměstnance, školení pracovníků a najímání nových zaměstnanců s jinými znalostmi a kompetencemi.

Existuje rozsáhlý rozpočet na školení zaměstnanců; jak ve skupině, tak i individuálně.

Knihovna také chtěla zaměstnat v knihovně více dobrovolníků, aby vytvořila větší pracovní sílu.

U některých úkolů knihovna dočasně zaměstnává samostatně výdělečně činné osoby, které mají potřebné kvality.

Spolupráce s ostatními stranami je vyhledávána pro většinu programů. Sotva existuje aktivita, kterou by knihovna vytvořila sama, bez partnerství.

To vše vyžaduje nové role a nové kompetence pro zaměstnance.

Příklady nových pracovních míst, které jsou zapotřebí, jsou programoví pracovníci, odborníci na provádění rozdílných a zvláštních činností, vedoucí projektů, novináři a kurátoři pro obsah, specialisté na sponzorování a financování.

Zaměstnanci se stali více profesionály v oblasti programů, vytváření sítí, usnadňujících činností, vytváření obchodních případů a provádění nákladového účetnictví.

Existuje spousta školení pro získání správných kompetencí v organizaci.

S průměrným věkem zaměstnanců nad 55 let a bez přílivu nových kvůli snížení rozpočtu je to někdy poměrně náročné.

Proto se školení zabývá také otázkou, jak se vypořádat se změnami a jak převzít zodpovědnost za vlastní zaměstnatelnost.

Někteří zaměstnanci milují změnu a jiní se zdají být pokrytými telefonem; na nich je těžší viditelný efekt vzdělávacích programů.

Aby bylo možné vykonávat tuto činnost a využít toho, co je již k dispozici, jsou nezbytná partnerství. V partnerstvích je nejdůležitější, že máte sdílené hodnoty. Pokud nemáte sdílené hodnoty, nakonec zjistíte, že jste zůstali s prázdnými rukama.

Potřebujete sdílet cíle, ale také musíte být dostatečně štedří, abyste mohli sdílet výsledky a přínosy. Důvěra mezi partnery je nezbytná.

Časový rámec partnerství je důležitý, včetně strategie odchodu; jak ukončíte partnerství.

Veřejná knihovna v Utrechtu spolupracuje s mnoha kulturními partnery, sdruženími občanů, dobrovolnickými organizacemi i nadacemi a podniky.

Některé příklady jsou:

- Literární dům, se kterým sdílíme aktivity v literatuře, jako je Mezinárodní literární festival.
- Organizace a sdružení dobrovolníků k organizování debat a dialogu v knihovnách.
- Partneři, kteří poskytují jazykové kurzy prostřednictvím dobrovolníků. Například jazykové kurzy pro uprchlíky a kurzy gramotnosti pro nizozemské občany, kteří nejsou kompetentní číst nebo psát.
- Rovněž organizace, které školí lidi v digitálních dovednostech.
- Agentura pro zaměstnanost spolupracuje na organizování setkání pro lidi hledající práci. Mohou zvýšit své kompetence, podělit se o své písemné žádosti o práci a vylepšit je, a zkusit si přijímací pohovory.
- Daňový úřad. Na národní úrovni existuje dohoda mezi všemi knihovnami v zemi a daňovým úřadem. Každý rok, kdy daňová kancelář odešle své daňové formuláře, mohou lidé v knihovnách najít pomoc. Samozřejmě, knihovníci nevyplňují formuláře ani neporušují soukromí, ale pomáhají lidem získat digitální identifikační číslo a zlepšit jejich digitální dovednosti, aby mohli sami vyplnit tyto formuláře.
- Zdravotnické a pečující organizace. V systému zdravotní péče došlo v Nizozemsku k obrovské změně. Knihovna organizuje diskuse a poskytuje občanům informace. Série programů kombinovala diskuze s relevantními filmy v partnerském kině.

- Sdružení pacientů se scházejí v knihovně a sdílejí své zkušenosti a řešení na téma jak se vypořádat s nemocemi.
- Sestava, skupina mladých vědátorů pomáhá programovat mediální laboratoř v knihovně.
- Vzdělávací organizace o tom, jak vychovávat vaše děti. Mohou přicházet rodiče s otázkami nebo se účastnit setkání.
- Organizace podporující starší občany. Vzhledem k tomu, že starší občané musí žít déle sami a nezávisle, jsou pro ně velmi důležité dovednosti, kompetence a informace. Knihovna má hosty, kteří navštěvují tyto starší lidi a spojí je s programy knihovny nebo nabídkou partnerů.
- Podniky. Se společností Ziggo, jednou z holandských telekomunikačních společností, probíhá kódovací program pro děti a jejich rodiče. Zařízení, dobrovolníci a výcvik, o to vše se tato obchodní společnost postará.

Chcete-li sledovat, co se děje se všemi těmito partnery, potřebujete CRM (systém řízení vztahů se zákazníky). V opačném případě nevíte, kdo dělá co, a kdo diskutoval o tom, co se dohodlo s kterým partnerem.

Zapojením občanů, kteří mohou být partnery v různých rolích a jako dobrovolníci, pomáhá knihovně vykonávat její činnost. Mnozí občané se rádi účastní a přispívají k procesům společného vytváření. Vzhledem k tomu, že „vlastnictví“ knihoven musí být v komunitách, je účast občanů velmi důležitá. Také vytváří v komunitě řadu ambasadorek knihovny.

Příkladem této otevřené budovy, je bývalá hlavní pošta, která se má stát novou centrální knihovnou. Občané byli dotázáni, co očekávají od této nové knihovny a co doufají, že tam najdou, až bude knihovna otevřená. Více než 3000 občanů se zúčastnilo tohoto sobotního odpoledne. Krátký film s anglickými titulky je k dispozici na adrese <https://youtu.be/m00rx08U52Q>

Druhý film (<https://youtu.be/B-PmroaU8tM>) ukazuje pokračování, ve kterém se více než dvě stě občanů dobrovolně zapojilo do „think

tanků“. Setkání, kde tito lidé diskutovali hlouběji o tom, co očekávají od knihovny.

Knihovna jako budova

Třetím aspektem na začátku zmíněného trojlístku je knihovna jako budova.

V Birminghamu a v Aarhu byly postaveny velké nové knihovny a staly se památkami města, téměř novými katedrálami. Kromě toho jsou to příklady toho, jak je důležité, aby občané mohli převzít vlastnictví knihovny a mít knihovnu jako budovu, která jim patří.

Obecněji, budovy knihovny musí usnadňovat potřeby všech občanů a služeb, které je třeba vykonávat. Existuje posun od „domu sbírky“ k „domu lidí“. Samozřejmě, že v budovách je spousta nových technologií, ale s novou technologií existuje také rostoucí potřeba sociální interakce mezi lidmi.

Program budovy pro novou centrální knihovnu to odráží. Zařízení jako divadlo, nová mediální laboratoř, kavárna, restaurace, kde si můžete dát oběd a jídlo, kino, hudební studio, čítárny, ateliér pro děti, kde mohou mít dílny, učebny pro kurzy, zasedací místnosti a hlavní sál pro výstavy a akce jsou – vedle sbírky samozřejmě – součástí stavebního programu.

Větší sousední knihovny také přechází „od kolekce k propojení“. V těchto budovách je více místa pro studium, práci a učebny pro domácí úkoly, jazykové kurzy a digitální dovednosti.

Knihovna však nemusí vždy fungovat ve své vlastní budově. Příkladem „dekonstruované knihovny“ lze vidět na každoročním festivalu holandské svobody. Knihovna byla partnerem organizováním diskusí a debat a poskytnutím prostoru, kde lidé mohli poslouchat příběhy spojené se svobodou a demokracií.

Dalším příkladem byla pop-up knihovna v místním nákupním centru, která přilákala jiné publikum než to, co obvykle přichází do knihovny.

Velkým přáním je, že jednoho dne bude knihovna všude, kde lidé chodí se svým smartphonem. V Dánsku již existuje aplikace s vašimi výpůjčkami, doporučeními, co jste rezervovali, jaké programy by vás mohly zajímat a tak dále. Pokud se toto stane součástí Národní Digitální Knihovny, sen se stane skutečností.

Závěr

Tento stručný přehled toho, co se děje ve veřejné knihovně v Utrechtu, může vypadat jako hladký a pohodlný proces. Je to jistě zajímavé a nikdy nudné. Ale je to také nerovná silnice s mnoha nejistotami pro zaměstnance a vedení, se soudními boji, rozhovory s odbory a všemi druhy překážek.

Někteří kolegové mají radost z takové cesty, a někteří jsou z ní velmi nespí.

Nicméně, všichni jdou vstříc lepší budoucnosti knihovny.

O autorovi

Ton van Vlimmeren je ředitelem Veřejné knihovny v Utrechtu od roku 2010. Zastával tuto pozici dříve 10 let.

Byl vyškolený jako psycholog a pracoval mnoho let jako ředitel veřejného vzdělání.

Kromě toho byl ředitelem Veřejných služeb a občanských center pro místní samosprávu a navíc byl ředitelem Realitního a urbanistického plánování v Utrechtu. Byl viceprezidentem Holandské Knihovnické Asociace (Dutch Library Association), členem Národního Řídícího Výboru (National Steering Committee) pro restrukturalizaci knihoven a člen sítí Bertelsmannovy nadace a nadace Billa a Melindy Gatesových. V současné době je členem představenstva Nadace Pica a předsedou představenstva NBD Biblion.

Příležitosti pro veřejnou knihovnu v digitální éře

Jens Thorhauge

Danish Agency for Libraries and Media

Současný stav

Slavný milník v historii ICT, hlavní proslov Billa Gatese „Informace na dosah ruky v roce 2005“, který pronesl v roce 1994, by také měl být milníkem v historii knihovny. Od tohoto okamžiku před 23 lety byla zpochybněna absolutně dominantní veřejná mise knihoven „poskytnout přístup k informacím“. A děje se tak stále víc, spolu s tím jak vize roste a stává se pravdou v dnešní době, kdy osobní zařízení do ruky převzalo roli „referenční sbírky“ téměř pro všechny. Ve skutečnosti to netrvalo 10 let, jak bylo předvídáno, ale pouze čtyři, kdybychom považovali spuštění Google v roce 1998 za bod obratu.

Množství článků, knih, konferencí a setkání diskutovalo o tématu „budoucnost knihovny“. Zvláště o budoucnosti veřejné knihovny, s ohledem na příchod e-časopisů krátce po přelomu tisíciletí, což stanovilo nový digitální standard pro univerzitní a akademické knihovny.

Několik let se zdálo, že hledání nových paradigmat pro veřejné knihovny vedlo různými směry, ale postupně – alespoň v zemích jako jsou skandinávské země, Nizozemsko, Kanada, USA, Austrálie – se stává zřejmým trendem, že veřejná knihovna se přeměňuje na nový druh instituce, vzdělávací, setkávací a komunitní centrum. Zjevně neexistuje žádné specifické nové paradigma, pokud nevidíte strukturální změny, ke kterým dochází v pohybu od tradičních byrokratických institucí, až po mnohem otevřenější a flexibilnější instituce, jako paradigmatické. Děje se to, že tradiční výpůjční činnosti knihoven se zmenšují a knihovny rozvíjejí nové služby v dialogu a spolupráci s partnery, uživateli

a občany. Navzdory tomu neexistuje podrobná konkrétní odpověď na otázku, co je nová veřejná knihovna, protože se to liší od knihovny ke knihovně v závislosti na místních podmínkách ve vztahu k místním potřebám, místním partnerstvím, místním zdrojům a také to silně závisí na kompetencích knihoven a jejich zaměstnanců.

Jasný ukazatel transformace lze nalézt ve skutečnosti, že knihovní legislativa v některých z předních zemí byla upravena. Příkladem může být Finsko, Nizozemsko a Norsko. V těchto zemích nová legislativa znovu definuje nebo rozšiřuje roli knihovny, aby se stala otevřeným místem setkávání a arénou pro demokratickou diskuzi.

Transformace byla primárně vedena rozpoznáním nové masivní veřejné potřeby učit se vypořádat se s novými technologiemi ICT a s novými médii. Jednou z neúspěšnějších nových služeb jsou různé druhy učebních nabídek zahrnujících úvod do internetu, sociálních médií a elektronických médií, které podporují širokou škálu ICT témat. To je však pravděpodobně jen začátek nové éry, kdy knihovna podporuje nové způsoby neformálního učení a posílení občanů v mnohem širší oblasti.

Ačkoliv se domnívám, že existuje tendence k tomuto novému konceptu, je na druhé straně jasné, že obraz, který jsem popsal, pravděpodobně není tím, co najdete ve většině knihoven. Naopak jsem navštívil mnoho knihoven, které se stále zdají extrémně zaměřené na knihy. Vývoj knihovních služeb, nebo dokonce obrat knihovny, je primárně odpovědností vedoucích. Je zřejmé, že pro mnohé je tento úkol příliš těžký.

Tento článek představuje diskuzi o způsobech zvládnutí rychle se měnícího kontextu knihoven v západním světě s cílem posunout vývoj knihovních konceptů, které považuji za nutné k tomu, aby knihovny přežily. Dále následuje krátká prezentace dánského modelového programu pro veřejné knihovny, který funguje po dobu pěti let, jako inspirace k vytvoření nových konceptů.

V zásadě můžeme rozlišit tři výzvy, které byly nebo musí být řešeny: (1) digitální transformace mediální oblasti, (2) rychlá změna v použití

vání nových knihovních služeb občany a (3) potřeba hlubší reorganizace práce v knihovně, aby se dalo pracovat i na prvních dvou výzvách.

Transformace mediální oblasti

Základní výzvou je transformace mediální oblasti. Pokud se podíváme na statistiky, transformace se může zdát méně dramatická, než ve skutečnosti je. Například v Dánsku tvoří trh s elektronickými knihami přibližně 20 % celkového trhu s knihami, což naznačuje, že tištěné knihy jsou stále absolutně převládající na trhu s knihami. Ale z hlediska toho, čím občané tráví svůj čas, je to zavádějící. Prudce roste čas, který v průměru každý den strávíme soukromým použitím osobních zařízení, sociálních médií a elektronických médií. Koutkem toho je čas strávený na sociálních médiích každý den, který se samozřejmě liší od země k zemi a mezi různými věkovými skupinami, ale všude je mnohem vyšší než čas strávený lidmi na tradičním „lineárním čtení“. Skandinávský příklad: mladí muži ve věku od 16 do 30 let tráví v průměru 11 minut denně při tradičním čtení, zatímco tráví více než dvě-tři hodiny soukromým použitím svých digitálních zařízení. Trend je velmi jasný: čtení knih, zejména beletrie, je pod silným tlakem jiných aktivit.

Výzvou pro knihovnu byla v první řadě digitalizace, přístup k digitálním materiálům, digitální média a reorganizace infrastruktury, která umožnila vzdálený přístup ke knihovním službám. Ústředním problémem je stále to, že právní předpisy týkající se autorských práv nejsou ve prospěch volného přístupu veřejnosti k elektronickému materiálu. A ten velmi zajímavý a pro knihovny vysoce relevantní materiál je chráněn autorským právem. Jedním z problémů je vyjednání správných obchodních modelů s vydavateli. Dokud nebude možné na mezinárodní úrovni jednat, mělo by to být možné na národní úrovni. Vnitrostátní úlohou by mohlo být také vyjednání kolektivních licencí a podpora otevřeného přístupu, například do všech publikovaných vědeckých časopisů a zpráv, které obdržely veřejnou finanční podporu. Mohlo by také být možností vyjednat „zóny volného přístupu“

v knihovnách pro větší obsah, než je přístup k e-časopisům, který najdete u licencovaných elektronických časopisů pro „přicházející uživatele“ ve většině univerzitních knihoven.

Toto je těžko úkolem pro každou jednotlivou knihovnu, aby pracovala na těchto možnostech. Výzvou, která je zjevná, je, že každá knihovna by měla najít nové způsoby komunikace a nabídky elektronických médií. Ve skutečnosti je na webu velký objem volného obsahu, který je pro většinu lidí neznámý, ale může pro ně být velkou pomocí. Většina knihoven, které jsem navštívil po celém světě, nedává vysokou prioritu propagaci digitálního materiálu, a to ani v případě, že o to žadatelé požádají. Může být důvodem to, že zaměstnanci nemají nedostatečné digitální kompetence? Nebo je přiřazená příliš nízká priorita vývoji nových způsobů prezentace?

Změna mediální krajiny je následována hlubší změnou kultury, jak ji popsali badatelé jako Anthony Giddens, Zygmunt Bauman, Jean-Francois Lyotard a Manuel Castells. Bauman analyzuje například „tekutou modernost“¹, neustálou změnu vztahů a hodnot v institucích, rodinách a obecně mezi lidmi, což vede ke ztrátě identity, k novým mezerám a roztržitosti společnosti.

Nový profil služeb v knihovnách

Druhá výzva se vztahuje a je důsledkem digitální změny, tedy rychlého rozvoje nových služeb v knihovnách. Nové mediální nabídky jsou součástí nových služeb, ale často jsou jen menší částí nové vlny. Jasným trendem ve většině rozvinutých zemí je pokles výpůjček knihovny. Výpůjčky elektronických médií mohou růst, ale jen těžko budou kompenzovat snížení počtu výpůjček analogového materiálu. Když najdete výjimky pro tento trend, je to obvykle díky nové knihovně, novému řediteli nebo jinému ústřednímu personálu s novými a čerstvými nápady (což je samozřejmě povzbudivé).

¹ Bauman, Zygmunt: Liquid Modernity. Cambridge 2000

Většina nových služeb jsou služby související s učením, kulturní aktivity, schůzky, debaty. Tyto aktivity lze samozřejmě nalézt ve veřejných knihovnách po celá desetiletí, ale v mnohem menším rozsahu. V Dánsku byl tento trend jasný před více než dvaceti lety. Trvalé snižování počtu výpůjček bylo již skutečností, ale když knihovna Silkeborg jako první knihovna v zemi v roce 1995 poskytla veřejnosti přístup k počítačovým a internetovým sítím, byl to od prvního dne obrovský úspěch. V té době neexistoval veřejný přístup k online katalogu. Silkeborg je město přibližně 40 000 občanů a nová služba v prvním roce vedla k nárůstu počtu návštěvníků na 25 000. Současně knihovna čelila obrovské potřebě představit internet a nové možnosti. Ve stejném roce 1995 knihovna vyvinula první domovskou stránku dánské veřejné instituce a začala v dialogu s občany, kteří požadovali nové služby, dálkové služby, vzdělávací programy, které se neustále vyvíjely. Úspěch této knihovny přesvědčil většinu dánských ředitelů knihoven o nutnosti přemýšlet o nových způsobech poskytování služeb. Nová vlna pro návrh služeb souvisejících s počítačem se dala do pohybu. Jednou z myšlenek, která se tehdy objevila, a ačkoliv dnes se zdá být jasnou, v té době byla kontroverzní, bylo rozšířit statistiku národních knihoven a nezaznamenávat pouze počet výpůjček, ale také počet návštěvníků. Myšlenka byla zavedena v době, kdy počet výpůjček klesá, zatímco počet návštěvníků neustále roste, dnes každý dánský občan průměrně navštěvuje knihovnu sedmkrát ročně. Vývoj učebních programů, nové formy učení, jako jsou fab-laboratoře a výrobní prostory a tvůrčí dílny, písemné mistrovské kurzy atd., byl rychlý a přesvědčivý.

Vytváření nových profilů bylo možné díky vytváření nových vztahů jak v partnerství s dalšími organizacemi, tak s občany. Dobrovolníci jsou toho ústřední součástí.

Organizační změna

Obecně jednou ze změn ve vývoji z průmyslové společnosti na informační nebo znalostní společnost, která začala koncem minulého století,

je posun směrem od orientace na produkt k orientaci na uživatele. Průmyslová společnost se soustředila na vytváření výrobků a knihovna se soustředila zcela zásadně na své sbírky a profesionální rozvoj skladu. Například s programem IFA UAP (Universal Availability of Publications), který byl v době vznikajících digitálních technologií téměř dokonalý. A údržba sbírek je ústředním bodem profesionální knihovny. Obdobně měla vysokou prioritu oblast standardního vývoje meziknihovního užívání a politická práce na mezinárodních právech pro přístup ke všem informacím a jejich výměně, což bylo hlavní.

Když si první průkopníci uvědomili, že vize Billa Gatese o „informaci na dosah ruky“ se stává pravdivou a představili si důsledky této skutečnosti pro klasickou knihovní práci, objevily se slogany jako „změna nebo umírání“ a „od sbírek ke spojení“. Výzva byla jasná, ale odpovědi nebyly. Jedním z nejpoužívanějších způsobů další inovace bylo uspořádání nových iniciativ jako „projektů“, které by měly být prováděny v určitém období v rámci určitých nákladů. Základní zkušenost v dánských knihovnách spočívala v tom, že projekty často selhaly, protože byly považovány za „mimořádné úkoly“ jako doplnění k denním aktivitám. Většina knihoven byla a mnohé stále jsou organizovány v hierarchii v odděleních, které mohou pracovat v organizovaném kontextu stabilního produktu, ale zdají se být slabé, pokud jde o provozování projektů nebo o nové iniciativy obecně. Vzhledem k tomu, že se zřídka kdy nacházelo více možností, organizační změny se staly podmínkou pro rozvoj nových služeb.

V průběhu let se staly jasnými některé trendy: uživatelé knihoven požadovali dobré prostory k pobývání, práci a setkání. Byli rádi, že se mohou zapojit do učebních setkání. V mnoha knihovnách bylo možné uspořádat mnoho akcí, debat, setkání. Workshopy se ukázaly být populárním způsobem učení a uživatelé často iniciovali nové workshopy. Aby se dalo řídit toto nové rostoucí množství nových služeb v rámci obvyklého rozpočtu nebo dokonce menšího, protože mnoho knihoven trpělo škrtů, vyvinuly se nové způsoby uspořádání knihovnické práce. A bylo třeba rozhodnout o náročných prioritách. Toto není místo pro diskusi

o organizačních modelech. V Dánsku je však trend jasný: knihovny organizují uspokojování nových typů potřeb uživatelů, poskytují prostor novým iniciativám partnerů, aktivně zapojují občany, poskytují prostor pro aktivity uživatele a samoobslužné knihovnické služby. Ve skutečnosti se vyvíjí nový druh instituce, který odpovídá kulturním zvyklostem a chování znalé společnosti.

Která strategie je ta pravá?

Klasická veřejná knihovna, která čelí výzvám, které jsem zde načrtl, bude mít v podstatě tři strategická rozhodnutí:

1. Pokračovat stejně jako dříve a upravit tradiční knihovnu.
2. Pokusit se jít digitální cestou.
3. Navrhnout nové knihovnické služby, které splňují potřeby občanů v digitálním každodenním životě.

Můžete argumentovat, že uživatelé stále požadují tradiční knihy, a že nepoznáte žádný rozdíl mezi dobou dříve a nyní, s výjimkou toho, že uživatelé jsou stále starší. Tradiční návštěvníci knihovny jsou spokojeni se službami a knihovníci je mají obvykle rádi. Pokud však budete pokračovat víceméně jako dříve, pravděpodobně budete muset čelit tomu, že noví zákazníci, zejména mladí lidé, budou zřídka vidět. Takže pokračování v tradiční knihovně může mít za následek, že knihovna se stane zmenšujícím se výklenkem pro ještě menší část obyvatelstva. To může být podpořeno snížením rozpočtu.

Snažit se jít digitální cestou je to, co do určité míry dělá většina knihoven. Existuje však jen málo příkladů veřejných knihoven, které mají jako svou hlavní volbu digitální strategii. Důvodem je to, že neexistuje skutečně udržitelný model licencovaného materiálu ve veřejných knihovnách. Takže hlavní je, že je jen stále velmi omezená část literární produkce a médií, která byste mohli prezentovat v digitální knihovně. Navíc digitální uživatelé jsou stále menšinou. Většina kniho-

ven se snaží rozšířit své digitální nabídky, ale je to digitální nabídka v knihovně, která je především fyzickým prostorem.

Strategie zaměřená na navrhování nových knihovních služeb může mít za důsledek zkušenost, že stále více uživatelů přichází do knihovny pro jiné účely než je půjčování knih. Zaměření se postupně přesouvá ze sbírky k uživatelům: co žádají, čeho se účastní? Odpověď se velmi liší od knihovny ke knihovně, ale zde je seznam: veřejné debaty a přednášky, kulturní akce všeho druhu, workshopy a učební kurzy o internetu a sociálních médiích, čtenářské kruhy, poradenské týmy, výrobní prostory, fablaby, kavárny pro domácí úkoly, klub uchazečů o zaměstnání, jazykové kluby.

Dokonce, i když v rozsáhlé literatuře o „knihovní budoucnosti“ není dosažen žádný konsensus o novém paradigmatu, můžete najít dobré návrhy. Příkladem je návrh Davida Lankese na novou misi pro veřejnou knihovnu: „zlepšit společnost prostřednictvím usnadnění vytváření znalostí“. Tvorba znalostí je vyšší krok než jen „dát přístup k informacím“, což zdůrazňuje význam knihovny ve společnosti. Můžete také vidět, že i přes vysokou rozmanitost přístupů knihovny k transformaci existují některé trendy, které jsou v souladu s posláním, které načrtnul Lankes. Veřejné knihovny se v mnoha zemích obvykle stávají:

- místy setkání, „třetím místem“,
- učebním prostředím,
- místem usnadňujícím inovativní učební akce, jako jsou fab-labs (digitální laboratoře) a makerspaces (otevřené dílny),
- místem pro kulturní akce a tvůrčí dílny,
- arénou pro veřejné diskuse.

Čím vyšší priorita je daná aktivitám a službám tohoto druhu, tím více nezbytné bude vybudovat novou organizaci, která bude více vhodná pro řešení projektů, rozvíjení programů, budování partnerství.

Důsledkem toho, že tyto široce pojaté programy se překrývají s jinými institucemi, a kvůli potřebě vyšší úrovně aktivity, musí každá

knihovna vytvořit vlastní strategii založenou na místních podmínkách, konkrétních potřebách a možných partnerstvích, samozřejmě na základě zdrojů a kompetencí, které skutečně má nebo může v knihovně vytvořit.

Dánský model čtyř prostorů a Modelový Program pro Veřejné Knihovny

Navzdory mému tvrzení, že každá knihovna musí vyvinout vlastní strategii, může být dobré pracovat se strategickými modely. Úspěšným modelem je dánský modelový program pro veřejné knihovny.

Zpráva dánské vlády Veřejné knihovny ve Společnosti Vědění (Public Libraries in the Knowledge Society) (2010) je založena na mezinárodní literatuře a národních zkušenostech s vývojem nových konceptů. Zpráva doporučuje vytvořit otevřenější knihovny nabízející nové služby, budovat národní digitální veřejnou knihovnu a vytvářet budoucí aktivity v partnerstvích s dalšími organizacemi a s občany. Zpráva hlavně představuje novou koncepci veřejné knihovny, která má za cíl podporovat posílení, inovace, zkušenosti a angažovanost občanů. Jako druh koncepčního nástroje byl představen nový model čtyř prostorů. Model byl okamžitě převzat řadou knihoven. Pozitivní reakce vedla k myšlence vyvinout modelový program pro veřejné knihovny, který byl zahájen v roce 2013 modelem čtyř prostorů. (<https://modelprogrammer.slks.dk/en/>).

Ve vývojovém procesu výzkumu a prostřednictvím studijních cest byl potvrzen projekt, že „model čtyř prostorů“ je nejlepším strukturálním nástrojem pro popis role koncepce nové veřejné knihovny. Model byl vyvinut třemi výzkumníky na Královské škole Knihovnických a Informačních Věd² (The Royal School of Library and Information Science) v dialogu s výborem (pod vedením autora tohoto článku) o Veřejných Knihovnách ve Společnosti Vědění (Public Libraries in the

² Dorte Skot-Hansen, Henrik Jochumsen, Casper Hvenegaard Rasmussen

Knowledge Society), která zveřejnila svou zprávu včetně tohoto modelu v roce 2010.

Modelový program popisuje a navrhuje vytvoření principu těchto čtyř prostorů. Podle modelu je celkovým cílem knihovny podporovat tyto čtyři cíle: zkušenosti, zapojení, posílení a inovace. Kde se první dva cíle týkají zejména vnímání, zkušeností a zapojení jednotlivce do jeho hledání smyslu a identity v složité společnosti, další dva cíle ve větší míře podporují společenské cíle. Posilování se týká rozvoje silných a nezávislých občanů, kteří jsou schopni řešit každodenní problémy, zatímco inovace souvisí s nalezením nových odpovědí na praktické problémy nebo s vývojem zcela nových konceptů, metod nebo uměleckých výrazů.

Čtyři prostory

Tyto čtyři prostory nelze považovat za konkrétní „místnosti“ ve fyzickém smyslu, ale spíše za možnosti, které mohou být splněny jak ve fyzické knihovně, tak v kyberprostoru. Je nezbytné zdůraznit, že ve všech prostorech by měla existovat digitální dimenze. Přesto by se měly čtyři prostory lišit v designu a v tom jsou fyzický prostor (nábytek, média), programy a činnosti klíčovými.

Učební prostor je místem, kde můžete zkoumat a objevovat svět. Učení se děje prostřednictvím hry, možných uměleckých aktivit, kurzů, čtení a používání médií a dalších aktivit. Můžete zde najít neformální učební aktivity, e-learning, přednášky a prezentace, samozřejmě přístup ke zdrojům znalostí, služby „zeptej se knihovníka“, „rezervuj si knihovníka“, ale také semináře, instrukce, konzultace vedené dobrovolníky nebo pracovníky. Prioritou může být také prezentace nových způsobů učení, jako jsou fab-laboratoře a výrobní prostory. Mediální gramotnost i občanská gramotnost jsou zde hlavními prioritami. Ale také pomáhat zvládat každodenní problémy, například soukromou ekonomiku, zvládat rodinné problémy a podporovat hledání zaměstnání.

Inspirační prostor je místem, kde získáte zajímavé zkušenosti. Což se stane díky zprostředkování mnoha estetických výrazů, ale samozřejmě také „učení“ může být inspirativní. Naleznete zde literaturu, film, hudbu, umění. Představení, hry, setkání s umělcem apod. V designu najdete „scény“ nebo místa pro akce a různé aktivity, jako jsou povídání o knihách, četby a výstavy, ale také filmy, koncerty, hry. Zvláštní výzvou může být v tomto případě nalezení inspirativních způsobů zobrazení digitálních médií a webových zdrojů.

Zasedací prostor je otevřený veřejný prostor, jehož cílem je zapojení občanů do místních aktivit nebo diskuzí. Je to „třetí místo“ ve smyslu Raye Oldenburga, ale také prostor pro neformální spontánní setkání i organizované akce. Dobrá knihovna by měla nabídnout celou řadu konferenčních prostorů od intimního, téměř soukromého prostoru, až po čtvercový sál a prostor pro veřejnou rozpravu mnoha druhů. V souvislosti s trendem narůstající roztříštěnosti sociálních vztahů ve společnosti může knihovna hrát důležitou roli jako rámec pro různé druhy společenského života.

Prostor pro vystoupení se zaměřuje na výkon, zapojení, účast a kreativitu uživatele. Tento prostor je úzce spojen s myšlenkou podpory inovací v knihovně. Zde najdete základ pro představení mnoha druhů: písemné dílny, filmové a fotografické workshopy, různé kreativní či dokonce praktické workshopy, řemesla atd. Zde také najdete prostor pro nové učební prostředí, jako jsou fab-labs a makerspaces.

Modelový program funguje jako dynamická webová stránka, kde mohou zainteresované strany (zejména knihovny) přidat nové příklady a návrhy. To znamená, že webové stránky slouží jako inspirace a informace o nových nápadech a také o nových knihovnách. Návrhy v modelovém programu jsou tedy neustále vyvíjeny a měly by odrážet dobré nápady a životně důležité nové zkušenosti ve veřejných knihovnách při jejich neustálém vývoji.

INFOBOX

Úvodník bloku INFOBOX

Garant: Mgr. Daniel Bechný

*Spolugaranti: PhDr. Zuzana Kopencová, RNDr. Jitka Holásková,
Ing. Jan Kaňka*

Blok INFOBOX zahrnoval přednášky tradičně zaměřené na sledování současných trendů v našich knihovnách, ponechal si bleskovky zavedené v předchozím roce v délce 5 minut a skončil krátkou, ale poměrně vzrušenou závěrečnou diskuzí.

Jako první se ujala slova Eva Cerniňáková z knihovny JABOKu – Vyšší odborné školy sociálně pedagogické a teologické, která si spolu s Václavem Jansou z Ústavu informačních studií a knihovnictví FF UK a Lindou Jansovou z Knihovnického institutu Národní knihovny ČR připravila příspěvek s názvem Knihovní software Evergreen v roce 2017. Ve světě používá tento open source software přes 1000 knihoven. V provozu je od roku 2006, jeho lokalizace do češtiny trvala více než dva roky a v knihovně JABOK byl nasazen v roce 2011. V roce 2015 v něm byl spuštěn společný katalog dvou knihoven. Společná tvorba katalogu a společná údržba systému by mohla být zajímavou inspirací pro další instituce. Podporu systému poskytuje oficiálně od letoška nezisková organizace Equinox Open Library Initiative, která vznikla z původní Equinox Inc. Pro rok 2017 jsou v Evergreen zahrnuty některé příjemné novinky jako například podpora obálek knih nebo plně webové rozhraní.

Konkurenčním řešením na poli open source je určitě knihovní systém Koha, který používá v ČR 74 knihoven. Michal Denár z Městské knihovny v České Třebové nám tento systém představil v prezentaci s názvem Koha: spojenec při boji s entropií v knihovně. V ní se zaměřil na praktické nástroje a postupy, které v knihovně přispějí k lepší komunikaci s uživateli, k lepšímu třídění informací, které systém shro-

mažďuje a generuje nebo k nastavení kontrolních nástroje, které zabrání sběru vadných dat. Knihovník je tak neustále „obtěžován“ systémem a musí na něho aktivně reagovat.

Radka Římanová z Ústavu informačních studií a knihovnictví FF UK nás seznámila v příspěvku Instalace Koha systému v Masarykově demokratické akademii s tím, jak lze tento open source využít při výuce studentů UISKu. Při procesu instalace bylo zajímavé sledovat to, jaké problémy se zaváděním systému měli sami studenti. Až na import dat ze Souborného katalogu ČR, který se nestihl, se instalace Kohy povedla a studenti druhého ročníku pak v rámci předmětu Informační technologie a v rámci brigády dovedli menší knihovnu až k možnosti zažádat si o status veřejné knihovny.

Digitální informační kurátorství: knihovna jako místo vědění byl název prezentace, kterou přednesl Michal Černý z kabinetu informačních studií a knihovnictví FF MUNI. Otázku do jaké míry by měla knihovna určovat to, co by měl uživatel dostávat, je nutné uvést autorovou definicí digitálního informačního kurátorství, které „... je založené na myšlence, že informační specialista provádí záměrný výběr digitálních artefaktů, které následně třídí a zajímavým způsobem prezentuje uživateli, takže ti se mohou snadno dostat k zajímavému obsahu, jehož relevanci, kvalitu i pochopitelnost předem analyzuje odborník a upraví ji do podoby, která je pro cílovou skupinu zajímavá.“ Z toho plyne, že knihovna, vedle architektury prostoru, musí zcela změnit architekturu poskytování obsahu. Je důležité, aby kurátor znal informační chování a potřeby uživatelů, než bude vůbec tuto novou architekturu designovat. Kurátor si musí také být vědom toho, že objevování je náhodné, kdežto vyhledávání znamená, že uživatel ví, co chce.

Vojtěch Vojtíšek z Městské knihovny v Praze se rovněž přiblížil kurátorství, když se ve svém příspěvku zamyslel nad tématem Vydávání e-knih a knihovna: ekonomicky efektivní cesta podpory čtenářství. Z příspěvku vyplynulo, že místo nakupování knih se může stát mnohem lepším bussiness modelem nakupování práv a vydávání e-knih (60 % děl jsou díla volná, 40 % děl jsou autorsky chráněná – dohoda

s původci). Tento přístup umožňuje efektivní vynaložení prostředků a lepší oslovení vybrané cílové skupiny snadnou dostupností běžně nedostupných děl. Knihy vychází v licenci open access a přesto se na základě tzv. ROIky jejich vydávání společnosti vyplatí.

V příspěvku ...stále sa niečo deje předvedla Naděžda Andrejčková z firmy Cosmotron praktickou ukázkou nadstavby systému ARL, která může fungovat ale i samostatně, v podobě Digitální kroniky, která shromažďuje a uspořádává data ze všech akcí, které se (nejen) v knihovně odehrávají. Pracovníci PR a marketingu mají tak jedinečnou příležitost vypořádat se s dalším typem entropie (nejen) v knihovnách.

O marketing svých služeb se bez pochyby postarali ve Studijní a vědecké knihovně v Hradci Králové, jak nám ukázala Lucie Jirků s kampaní Zkus si zdigitalizovat knihu. Od roku 2014 je v knihovně digitalizační jednotka a letos se stala předmětem celokrajské propagační kampaně. Koncept výjimečné exkurze v oddělení digitalizace SVK HK pro veřejnost, ale i knihovníky, se osvědčil a odrazilo se to i v bohaté propagaci knihovny napříč médii.

(E)publikování v Knihovně Jiřího Mahena v Brně se věnovala ve svém vstupu Edita Vališová. V knihovním rozcestníku e-zdrojů nám představila elektronické zdroje vycházející z „domácí digitální dílny“ a představila e-časopis o trendech dětského čtenářství IMPULSY. Vedle nového titulu e-knihy Gilliameska, zpřístupněného ve spolupráci s nakladatelstvím Jota, jsme mohli získat i řadu informací o chování čtenářů KJM, kteří e-zdroje používají. Na konci příspěvku jsme shlédli oceněný spot Chvilí se zdržím.

Představení aplikace Virtuální depozitní knihovna (VDK) se zhostila ve svém příspěvku Anna Cajthamlová s kolegou Martinem Švrčinou, oba z Národní knihovny ČR. Aplikace VDK vznikla v projektu NAKI pro budování a ochranu konzervačních sbírek a nadále je od roku 2016 rozvíjena v navazujícím projektu IN-PROVE, který bude končit v roce 2020. Slouží především pro doplňování a správu sbírek tří konzervačních knihoven, ale aplikaci užívají i další knihovny v ČR. Dalším cílem

VDK je zefektivnit proces nabídkové povinnosti knihoven při vyřazování fondu.

Miloš Korhoň z Vědecké knihovny v Olomouci představil Digitalizované fondy Vědecké knihovny v Olomouci a kde je hledat. Otázka skrytá v názvu prezentace poukazuje na fakt stávající existence pěti digitálních knihoven: knihovnu map, knihovnu novin, knihovnu historických fondů, knihovnu EOD a knihovnu Kramerius. Pro zpřístupnění fondů ve zdigitalizované podobě využívá VKOL od roku 2013 Krajskou digitalizační jednotku, dodavatelsky pořídila knihovna 1,3 mil. stran regionálních periodik. Cílem knihovny je sjednocení všech digitálních knihoven do jedné webové aplikace Kramerius 5.

Petr Žabička z Moravské zemské knihovny nám ve svých bleskovkách nejprve představil Novinky na portálu staré mapy, např. odstranění nedostatků způsobených závislostí na Google App Engine, převod formátů stávajících dat a rovněž zlepšení uživatelského rozhraní pro porovnání map (kukátko, synchronizované posouvání a další) Následně analyzoval v prezentaci portál Knihovny.cz a statistiky, které je možné z CPK získat. Pro získávání statistik se využívá open source nástroj Piwik a Google Analytics, který je nyní vyladován. Cílem je zlepšení výtěžnosti statistik z hlediska analýzy chování uživatelů nebo zlepšení funkcionality portálu.

70 let Bibliographia medica Českoslovaca (BMČ) je významné jubileum připomenuté Lenkou Maixnerovou a Michalem Záviškou z Národní lékařské knihovny. Národní registrující bibliografie z biomedicínských oborů je vytvářena od roku 1947 a obsahuje cca 900 000 záznamů. První vydání vyšlo v roce 1949 v knižní podobě. Nyní je roční přírůstek kolem 20 000 záznamů. Za 70 let existence se podoba BMČ proměnila a výrazně modernizovala a je přístupná v počítačové podobě na stránkách NLK. Retropracování, které začalo v roce 2002, je kompletně hotovo od roku 1947 do současnosti.

KP-SYS: peníze v knihovně až na prvním místě aneb jakým způsobem lze v knihovně ušetřit nám sdělil Petr Štefan z firmy KP-SYS spol. s r.o. Poptávkový systém pro nákup knih by mohl být zajímavým řeše-

ním pro úsporu nákladů a také času. Představeny byly i další novinky pro rok 2017 v podobě podpory platebních terminálů nebo platební brány a také možnosti zavedení EET v knihovně, pokud není z povinnosti vyjmuta.

Lukáš Sochor z Vědecké knihovny v Olomouci začal rozvíjet ve školním roce 2016/2017 spolupráci s wikipedisty a své zkušenosti přetvřel do příspěvku Knihovna a Wikipedie. VKOL v této spolupráci může nalézt odpovědi na různé dotazy, zajištění propagace knihovny, nové kontakty, nové poslání knihovny apod. Například akce Editathon ve VKOL zajistila cca 40 nových článků o Olomouci a VKOL, které jsou legitimizovány místem vzniku.

Moje ID – ověřená identita je příspěvkem Jiřího Průši ze sdružení CZ.NIC. Služba poskytující bezpečné a ověřené identity využitelné dobře na internetu již není neznámou ani v knihovnách. Výhody snadného a jednotného přihlašování se do více služeb zároveň může nyní ocenit 564 832 uživatelů služby moje ID. Registrovaných uživatelů je 50%, identifikovaných 48% a validovaných 2 %. Kolem 20 knihoven již moje ID využívá k poskytování svých služeb a kolem 40 knihoven slouží jako validační místo.

Na téma Wikipedie navázal Jan Kameníček z Wikimedia ČR. Spolupráce knihoven s Wikipedií je možná nejvíce známá díky projektu Seniori píší Wikipedii. Projekt odstartoval v roce 2013 a má za sebou již stovky zpracovaných hesel. Méně známý projekt – One Librarian, One Reference – v týdenní kampani měl na kontě přes 1200 citací v téměř 900 heslech, dnes jich je podstatně více. Šíření informací, a to nejlépe ověřených, je pak jistě společným zájmem knihoven i Wikipedie.

Bleskovku si připravila i Radka Spiesová z Národní technické knihovny a představila během ní projekt. CzechELib. Cílem projektu zajišťujícího EIZ je především vytvoření trvalé infrastruktury, snížení administrativy pro účastníky, sjednocení pravidel pro smlouvy, vysoká úroveň podpory, sběr a vyhodnocování statistik a v neposlední řadě silnější vyjednávací pozice vůči dodavatelům. V době prezentace bylo téměř 130 přihlášených institucí a uvažovalo se o pořízení téměř 100 kolek-

cí/databází. Do konce roku 2017 je nutné dodržet termín, do kterého musí být podepsány Smlouvy o centralizovaném zadávání (předpokladem je říjen 2017) a podepsat licenční smlouvy a smlouvy mezi NTK a každým členem CzechELib (předpokladem je prosinec 2017).

Komerční prezentace firmy Tritius solutions a.s. s názvem Centrální akvizice knihoven – CENTAK.CZ si připravil Petr Gola. Představil projekt centrální akvizice knihoven umožňující realizovat objednávky knih pomocí přehledné nabídky od více dodavatelů, s cílem ušetřit náklady na nákup fondu knihoven. Aplikace je webová, výhodou je integrace do systému Clavius nebo Tritius, kam se přenesou objednávky a akvizitér, tak o nich má lepší přehled. V plánu je přenos pomocí API rozhraní.

Open source or not?, tedy diskuzi na závěr bloku INFOBOX moderoval Jan Kaňka z Krajské knihovny Františka Bartoše ve Zlíně. Panelisty byli: Michal Denár (Koha), Vojtěch Vojtíšek (Koniáš) a Petr Žabička (Aleph). Záměrem diskuze bylo představení zkušeností uživatele/knihovníka s různými knihovními systémy, případný popis a analýza výhod a nevýhod jednotlivých řešení. Diskuze navazovala na předešlé příspěvky a završila celý tematický blok INFOBOX, věnovaný převážně open source. Přestože již byla vedena v podvečerních hodinách, skončila nakonec vzrušenou debatou o údajné předpojatosti panelistů vůči komerčním produktům. Z diskuze vyplynul nicméně ten závěr, že knihovny by si měly pořizovat taková řešení, která jsou pro jejich služby vhodná a potřebná, a která knihovny budou dobře znát a ovládat i po prvotní implementaci. Rozhodování by nemělo začínat výběrem komerčního nebo otevřeného řešení, ale důkladnou analýzou potřeb a možností knihovny.

Knihovní software Evergreen v roce 2017

Mgr. Eva Cerniňáková, Ing. Václav Jansa, PhDr. Linda Jansová, Ph.D.
*Jabok – Vyšší odborná škola sociálně pedagogická a teologická a Ústav
informačních studií a knihovnictví FF UK; Ústav informačních studií
a knihovnictví FF UK; Národní knihovna ČR*

Úvod

Knihovní software Evergreen dnes už není v českém prostředí potřeba příliš představovat. Tento software byl původně vytvořen ve státě Georgia v USA, a to pro síť cca 275 veřejných knihoven ze sdružení PINES (Public Information Network for Electronic Services), které hledalo vhodný software pro provoz společného katalogu. Protože dostupné komerční ani otevřené knihovní softwary potřebám sdružení nevyhovovaly, byl ve spolupráci s firmou Equinox Software, Inc., pod názvem Evergreen vytvořen zcela nový software. Ten byl zveřejněn pod otevřenou licencí GNU GPL a poprvé nasazen do provozu v roce 2006. V současné době Evergreen používá více než tisíc knihoven v Americe, Evropě i Asii. Podle údajů z výroční zprávy za rok 2016³ tyto knihovny v uvedeném roce dohromady evidovaly více než 20 milionů čtenářů a uskutečnily přes 100 milionů výpůjček.

Do českého prostředí Evergreen pronikl v roce 2008, kdy byl zahájen překlad jeho rozhraní do češtiny. Do ostrého provozu zde byl poprvé nasazen v roce 2011 v Knihovně Jabok.

³ EVERGREEN ILS. *Evergreen ILS: the community annual report 2016* [online]. 2017 [cit. 2017-03-15]. Dostupné z: <https://evergreen-ils.org/wp-content/uploads/2017/03/Evergreen-Annual-Report-2016-Print-Version.pdf>

Evergreen je moderní knihovní software, který bez problémů obstojí ve srovnání s dalšími podobnými softwary. To potvrzuje i jeho úspěšné šestileté používání v ČR. Od většiny softwarů, které jsou nás používány, se však Evergreen liší tím, že je primárně navržen pro provoz velkých společných katalogů; zároveň však disponuje prostředky zajišťujícími splnění rozdílných potřeb spolupracujících knihoven⁴. Převážná většina instalací softwaru je ve světě využívána jako společný katalog zahrnující více knihoven. Nejběžněji se jedná o desítky, ale mnohdy i o stovky knihoven. Jde buď o knihovny stejného typu (např. veřejné knihovny) nebo i o knihovny různého typu a zaměření (tj. jednu instalaci katalogu využívají např. veřejné knihovny s knihovnami akademickými, školními nebo specializovanými). V Česku je Evergreen již dva roky používán pro provoz Společného katalogu Evergreen (SPOK).

V dalším textu si představíme hlavní oblasti rozvoje Evergreenu v roce 2017, neziskové organizace nabízející podporu Evergreenu a využívání Evergreenu pro provoz společných katalogů.

Rozvoj knihovního softwaru

Největší událostí roku 2017 v oblasti samotného softwaru Evergreen je **rozvoj aplikace webového služebního klienta Evergreenu**, který nahradí původní desktopovou aplikaci. Prototyp webového klienta byl zveřejněn již v roce 2013, poté byl testován a rozvíjen paralelně spolu s desktopovou aplikací. V Evergreenu 3.0, která vyjde 6. října 2017, se však webový klient stane oficiálně hlavním služebním klientem. Evergreen 3.1, který bude zveřejněn na jaře 2018, již desktopovou aplikaci nebude vůbec obsahovat. Kromě nových funkcí a vylepšení přináší

⁴ Podrobnější informace možnostech provozu společných katalogů v Evergreenu jsou k dispozici v: CERNIŇÁKOVÁ, Eva a JANSÁ, Václav. Otevřený knihovní software Evergreen jako prostředek pro tvorbu společného katalogu. In: *Knihovny současnosti 2015* [online]. Praha: Sdružení knihoven ČR, 2015. s. 147–156 [cit. 2017-09-29]. ISSN 1805-6970. ISBN 978-80-86249-75-9. Dostupné z:

http://sdruk.mlp.cz/data/xinha/sdruk/2015/knihovny_soucasnosti_2015.pdf

nový webový služební klient výhody a mobilitu webové aplikace a zároveň umožní i další rozvoj softwaru.⁵

V českém prostředí je důležitým milníkem obohacení Evergreenu o **přidaný obsah poskytovaný službou Obálky knih**. Přidaný obsah (nejenom obálky, ale také obsahy knih, anotace, hodnocení čtenářů aj.) je v Evergreenu díky externímu doplňku možné zobrazovat již od roku 2016. Aby byla zajištěna kontinuita i v dalších verzích Evergreenu, usilovala česká komunita o zařazení podpory pro službu Obálky knih do oficiálního zdrojového kódu Evergreenu. To se podařilo ve verzi verze 2.12, která byla zveřejněna 23. března 2017. Nyní tedy podporu pro český přidaný obsah stačí v Evergreenu pouze aktivovat.

Podpora Evergreenu

Dne 1. ledna 2017 se firma Equinox Software, Inc., která v několika zemích světa poskytovala podporu institucím využívajícím Evergreen i další otevřený software, přeměnila v **neziskovou organizaci Equinox Open Library Initiative**. Tento krok byl zvažován a připravován několik let. Pracovníci společnosti jej považují za přirozené vyústění svých dlouhodobých aktivit zaměřených na podporu otevřeného softwaru. Umožní jim mj. dále prohlubovat spolupráci s knihovnami právě v duchu principů otevřeného softwaru⁶. Zároveň tento krok ukazuje, že

⁵ V souvislosti s vývojem Evergreenu zmiňme také skutečnost, že v americkém prostředí spolu v tomto směru úzce spolupracují jednotlivá sdružení knihoven. Např. v roce 2017 knihoven se k uskupení MassLNC (Massachusetts Library Network Cooperative) oficiálně připojilo sdružení ze státu Indiana, viz blíže: MASSACHUSETTS LIBRARY NETWORK COOPERATIVE. Evergreen Indiana is the newest partner to join MassLNC. In: *Library Technology Guides* [online]. April 16, 2017 [cit. 2017-09-15]. Tisková zpráva. Dostupné z:

<https://librarytechnology.org/repository/item.pl?id=22417>

⁶ Equinox Transitions to Nonprofit to Benefit Libraries. In: *Equinox Open Library Initiative* [online]. Duluth (GA, USA): January 12, 2017 [cit. 2017-09-20]. Dostupné z:

<https://www.equinoxinitiative.org/equinox-transitions-to-nonprofit-to-benefit-libraries>

poskytování podpory knihovního softwaru komerční firmou nemusí pro knihovny být jediným řešením.

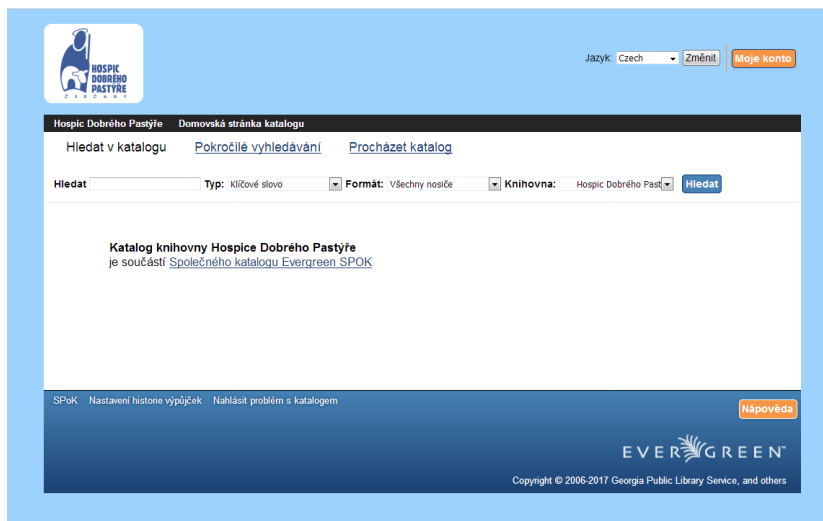
Podporu svobodného softwaru má za cíl i česká nezisková organizace **Osvobozená knihovna, z. s.**⁷ Ta byla zformována v roce 2017 – 22. června tohoto roku byl spolek oficiálně zapsán do Veřejného rejstříku. Jeho zakladatelé se podíleli a podílejí jak na překladu Evergreenu do češtiny, tak i na jeho zavádění do řady knihoven. Proto je přirozeně jednou z činností spolku i **poskytování nekomerční podpory pro knihovní software Evergreen** a podpora a zprostředkování informačních služeb založených na svobodném softwaru. Záběr spolku je však širší. Mezi další činnosti patří např. propagace a zvyšování povědomí o svobodném softwaru obecně, vzdělávací aktivity a organizace odborných akcí, vydávání a distribuce informačních materiálů, konzultace a poradenství aj.

Využívání Evergreenu pro provoz společných katalogů v českém prostředí

Společný katalog Evergreen (SPOK), který je k dispozici na adrese <https://spok.jabok.cuni.cz/>, vznikl jako pilotní projekt dvou nezávislých knihoven, kdy se ke katalogu Knihovny Jabok připojila knihovna Katolického domova studujících. Provoz SPOK byl zahájen v září 2015. Dva roky, které od té doby uplynuly, potvrdily očekávání, že sdílení jedné instalace Evergreenu – a tedy i řady knihovnických činností – představuje úsporu jak v oblasti personálních, tak v oblasti finančních zdrojů. Je vhodné i pro malou knihovnu, která nemůže investovat do pořízení komerčního knihovního softwaru ani není schopna vlastními silami zajistit provozování otevřeného knihovního softwaru. V rámci sdíleného katalogu využívá jen ty funkce Evergreenu, které potřebuje, a nemusí se starat o provoz a nastavení systému. Zároveň se potvrdilo,

⁷ Webová prezentace spolku je v přípravě; bude zpřístupněna na adrese: <https://www.osvobozena-knihovna.cz/>

že architektura softwaru zajistí různorodé potřeby jednotlivých knihoven bez nutnosti slevit z individuálních požadavků. Bonusem sdíleného katalogu je také možnost vzájemného sdílení zkušeností knihoven, možnosti metodického vedení malé knihovny apod.⁸ V roce 2017 se ke SPOK přidaly další tři knihovny. První z nich je knihovna Hospice Dobrého Pastýře v Čerčanech (viz obr. 1).

Obr. 1 Rozhraní čtenářského katalogu Knihovny Dobrého Pastýře. Zdroj: *Společný katalog Evergreen (SPOK)*

⁸ Podrobné informace o provozu společného katalogu z pohledu malé knihovny jsou uvedeny např. v:

CERNIŠÁKOVÁ, Eva a JANSÁ, Václav a VRZALOVÁ, Livia. Zpráva ze semináře Evergreen v českých knihovnách 2016. *Ikaros* [online]. 2016, roč. 20, č. 11 [cit. 2017-09-29]. urn:nbn:cz:ik-17903. ISSN 1212-5075. Dostupné z:

<http://ikaros.cz/node/17903>

CERNIŠÁKOVÁ, Eva a Václav JANSÁ. Dva roky společného katalogu s otevřeným knihovním softwarem Evergreen. In: STASSELOVÁ, Sylva a Jitka KMEŤOVÁ. *INFOS 2017: zborník príspevkov z 39. medzinárodného informatického sympózia: 25–28. apríl 2017: transformácia knižnic a výzvy 4. priemyselnej revolúcie*. Bratislava: Spolok slovenských knihovníkov a knižnic, 2017. V přípravě.

Obr. 2 Rozhraní katalogu Jáchymky. Zdroj: *Společný katalog Evergreen (SPOK)*

Dalšími dvěma knihovnami jsou Knihovna Institutu Tereziánské iniciativy a knihovna Židovské obce v Praze, které se do SPOK připojily formou společného podkatalogu nazvaného Jáchymka (viz obr. 2).

Na podzim 2017 bude uveden do provozu další **společný katalog**, který bude provozovat **Knihovna Jána Langoše**. Ta formou samostatné instalace používá Evergreen od roku 2014. Nyní se pracuje na přípravě společného katalogu s další knihovnou podobného zaměření. Tento katalog bude provozován s podporou Osvobozené knihovny, z. s.

Specifickým typem společného katalogu pak je **Osobní knihovna**, katalog soukromých knihoven českých knihovníků, jejíž provoz zajišťuje spolek Osvobozená knihovna (viz obr. 3). Osobní knihovna umožní **zájemcům zdarma využít Evergreen pro katalogizaci a případně i půjčování dokumentů z domácí knihovny**. Zároveň si tak budou

moci v praxi vyzkoušet, jak funguje Evergreen, a seznámit se s vlastnostmi, které umožňují různorodá nastavení pro jednotlivé knihovny. V projektu Osobní knihovna vzniká systém, který je otevřený případné spolupráci nebo propojení s katalogy dalších knihoven, proto např. získala prefix čárového kódu. Provoz Osobní knihovny bude oficiálně zahájen 9. října 2017 u příležitosti konání pátého ročníku semináře Evergreen v českých knihovnách⁹. Osobní knihovna však již nyní funguje na adrese <https://osobni.osvobozena-knihovna.cz/>.

Osobní knihovna Čeština Změnit Moje konto

Uvodní stránka katalogu Nápověda

Hledat v katalogu Pokročilé vyhledávání Procházet katalog

Hledat: pohádky Typ: Klíčové slovo Formát: Všechny nosiče Knihovna: Jansovi Hledat

Nové hledání Pokročilé vyhledávání Seřadit: Podle relevance Další podrobnosti Jen dostupné Seskupit stejné tituly Ve všech knihovnách

Výsledky vyhledávání Výsledky 1 - 10 z přibližně 22 Strana 1 z 3 1 2 3 Další

Personální autor	Další
Andersen, Hans Christian (2) 1815-1875	
Němcová, Božena (2) 1820-1882	
Říha, Václav 1867-1937 (2)	
Cibulka, Václav 1925-2009 (1)	
Drda, Jan 1915-1970 (1)	

Věcné téma
české pohádky (1)

Žánr	Další
publikace pro děti (8)	
výbory (2)	
české pohádky (2)	
Children's poetry, Czech (1)	

- České pohádky**
[Drda, Jan, 1915-1970](#) Přidat do mého seznamu

Kniha (1990)
Signatura: C1 885.0-34
Dostupné pro výpůjčku: 1 z 1 exemplářů (Osvobozená knihovna)
Dostupné pro výpůjčku: 1 z 1 exemplářů (Osobní knihovny)
- Pohádky : pro školy všeobecné vzdělávací**
[Erben, Karol Jeroným, 1811-1870](#) Přidat do mého seznamu

Kniha (1960)
Signatura: C2 885-93-34
Dostupné pro výpůjčku: 1 z 1 exemplářů (Osvobozená knihovna)
Dostupné pro výpůjčku: 1 z 1 exemplářů (Osobní knihovny)
Dostupné pro výpůjčku: 1 z 1 exemplářů (Jansovi)
- Pohádky bratří Grimmů**
[Grimm, Jacob a Wilhelm](#) Přidat do mého seznamu

Kniha (1990)
Signatura: C1 830-34
Dostupné pro výpůjčku: 1 z 1 exemplářů (Osvobozená knihovna)
Dostupné pro výpůjčku: 1 z 1 exemplářů (Osobní knihovny)
Dostupné pro výpůjčku: 1 z 1 exemplářů (Jansovi)
- Pohádky o princeznách**
[Říha, Václav, 1867-1937](#) Přidat do mého seznamu

Kniha (1990)
Signatura: C1 830-34
Dostupné pro výpůjčku: 1 z 1 exemplářů (Osvobozená knihovna)
Dostupné pro výpůjčku: 1 z 1 exemplářů (Osobní knihovny)
Dostupné pro výpůjčku: 1 z 1 exemplářů (Jansovi)

Obr. 3 Rozhraní katalogu Jáchymky. Zdroj: Osobní knihovna provozovaná Osvobozenou knihovnou, z. s.

⁹ Podrobnosti o semináři jsou k dispozici na webu Svazu knihovníků a informačních pracovníků ČR (SKIP), konkrétně na adrese: <http://www.skipcr.cz/regiony/01-praha/akce/skip-pro-praxi/evergreen-v-ceskych-knihovnach-2017/>.

Závěr

V příspěvku jsme přiblížili nejdůležitější události vztahující se ke knihovnímu softwaru Evergreen, a to jak v mezinárodním, tak v českém prostředí. Pozitivní je jistě skutečnost, že se u nás rozvíjí využívání Evergreenu jako společného katalogu více knihoven. Knihovny v ČR, které mají zájem o využívání Evergreenu, mohou nově využít služeb spolku Osvobozená knihovna. Ten – jak vyplývá z jeho právní formy – nabízí podporu Evergreenu na nekomerční bázi. Sami knihovníci, kteří dosud s Evergreenem neměli možnost pracovat, si jej díky projektu Osobní knihovna mohou zdarma vyzkoušet v praxi a zároveň si zpracovat katalog své osobní knihovny.

Otevřený knihovní systém Koha: spojenec při boji s entropií v knihovně

Mgr. Michal Denár

Městská knihovna Česká Třebová

(michal.denar@ceska.trebova.cz)

Základní údaje o knihovním systému Koha

Koha (v maorštině znamená dar) vznikl v roce 1999 na Novém Zélandu. Od té doby je nasazován ve všech typech knihoven po celém světě. Neustálý vývoj systému zajišťuje vývojářský tým složený z knihovníků i programátorů. Vývoj financují jak samotné knihovny, tak firmy, které poskytují komerční podporu systému.

Výpůjčky Čtenáři Hledat - Košík Centrum2 Více - michal | Oddělení pro dospělé - Nápověda

Zadejte číslo čtenářského průkazu nebo část jména:

[Půjčování](#) [Vracení](#) [Prodloužit](#) [Hledat čtenáře](#) [Hledat v katalogu](#)

Koha

Novinky

Menu rychlých voleb

PRÁCE S JEDNOTKAMI

- Rychlé hledání jednotek
- Hromadná úprava jednotek
- Úbýtkový seznam

MVS

- MVS výpůjčky čtenářům
- MVS výpůjčky knihovním

PERIODIKA

- Dnes přijatá periodika
- Periodika bez kódu

REZERVACE

- Ke stažení z regálu
- Čekající na vyzvednutí
- Zrušené rezervace

OSTATNÍ

- Dnešní statistika
- Bibliobox dnes
- Seznam "Ve zpracování"
- Rezervováno, ale nevráceno
- Internet & anonymové
- Hlášení problematické autority
- Vadné e-maily

Výpůjčky

Čtenáři

Pokročilé vyhledávání

Seznamy

Katalogizace

Autority

Periodika

Akvizice

Výstupy

Nástroje

Administrace

O systému Koha

Návrhy čekající na schválení: 1

[Čeština](#) [English](#) [Internet](#) [Anonymní návštěva](#)

Obr.1 Hlavní obrazovka systému Koha. Zdroj: autor příspěvku

V ČR se první úspěšné instalace v knihovnách objevují na přelomu let 2014 a 2015. Aktuálně v produkčním nasazení využívá systém Koha 76 knihoven, převážně místních, obecních, školních a městských, ale i několik speciálních a jedna akademická.

Nástroje proti entropii v knihovně

Knihovny dnes čelí sestupnému trendu v počtu výpůjček a obecně rostoucí konkurenci v oblasti zpřístupňování informací. Jednou z cest, jak se snažit udržet stávající uživatele spokojené, je nabízet co nejkvalitnější služby.

Všichni, kdo pracují za pultem knihovny a denně se setkávají s uživateli, jistě potvrdí, že nejtrapnější jsou situace, kdy musíme přiznat neznalost. Teď však nemluvíme o neznalosti odborné, ale spíše faktické. Stává se, že hledaný dokument není tam, kde být měl. Jindy zase uživatel s jistotou tvrdí, že nedostal nějakou důležitou zprávu a zdráhá se uhradit zpozdění. Nejen v takových situacích oceníme, pokud nám systém nabídne nástroje a informace, které nám dokáží pomoci takové situace efektivně řešit. Pojdme si na několika příkladech ukázat, jaké možnosti nabízí systém Koha.

Komunikace

Koha umožňuje k informování uživatelů využívat e-maily a SMS. Znění každého druhu zprávy lze upravit podle potřeby. Lze vkládat jak generovaný obsah jako jsou seznamy či kontakty, tak i statický text. Znění může být také přizpůsobeno pohlaví adresáta. Každou odeslanou zprávu lze kdykoli dohledat v detailu uživatele, včetně času a data odeslání a jejího plného znění.

Zprávy systém odesílá na základě nastavení systému a reaguje na stanovené události. Od standardních upozornění jako je předupomínka nebo upomínka, až po připomenutí blížícího se konce platnosti regis-

trace. Automaticky také informuje uživatele, že na titul, který mají vypůjčený, byla vytvořena rezervace a požádá o brzké vrácení.

Nad databází kontaktů lze velmi snadno provádět kontroly a aktivně tak vyhledávat nesprávně vyplněné nebo chybějící údaje. Aktivní analýzou chybových hlášení e-mailového serveru a SMS brány lze získávat seznamy nefunkčních kontaktů. Při následující návštěvě čtenáře lze pak žádat o aktualizaci kontaktních informací. V případě potřeby je možné kdykoli libovolnou zprávu odeslat znovu.

Procesy pod kontrolou

System zaznamenává veškerý pohyb jednotek v rámci cirkulačního procesu. Lze tedy snadno zjistit, kdy naposledy byla daná jednotka spatřena. V detailu jednotky se také zobrazuje informace, že je na cestě z místa A do místa B. Pokud pak nedorazí do cíle v zadaném čase, označí se transakce jako podezřelá a je zahájeno pátrání. Informace o pohybech jednotek se zobrazují také v katalogu. Uživatelé tedy vědí předem,

Přesuny do vaší knihovny jako 27/09/2017

Vaše knihovna byla zvolena jako cílová pro následující převod(y)

Přichází z Oddělení pro dospělé - pobočka Parník

Datum přenosu	Název	Rezervováno pro	Domovská knihovna	Signatura	
25/09/2017	100 nejkratších cest k Tobě, aneb, Příběh duše / od Casanova, Petr, (Knihy) Čárový kód: 420800184151	Žádné	Oddělení pro dospělé	15/16	<input type="button" value="✖ Zrušit přesun"/>
25/09/2017	Cesty peklem ...a sněhem : od Kopka, Jan, (Knihy) Čárový kód: 420800173014	Žádné	Oddělení pro dospělé	796.6	<input type="button" value="✖ Zrušit přesun"/>
25/09/2017	Chladnokrevný ničema / od Kleypas, Lisa, (Knihy) Čárový kód: 420800181510	Hana	Oddělení pro dospělé - pobočka Parník		<input type="button" value="✖ Zrušit přesun"/>
27/09/2017	Ze zákulisí života královn Alžběty II. / od Košťálová, Michaela, (Knihy) Čárový kód: 420800173409	Žádné	Oddělení pro dospělé	92 ALŽ	<input type="button" value="✖ Zrušit přesun"/>
27/09/2017	Toulky minulostí českořebovska. (Knihy) Čárový kód: 420800113707	Žádné	Oddělení pro dospělé	908.437	<input type="button" value="✖ Zrušit přesun"/>

Obr. 2 Seznam přichozích přesunů dokumentů. *Zdroj: autor příspěvku*

jestli požadovaný dokument mohou skutečně fyzicky najít nebo nikoli, protože právě putuje mezi pobočkami. Naopak knihovníkům systém umožňuje přesně najít dokumenty, které se nacházejí mimo regály, v přepravních boxech.

Proaktivní přístup

Rozhraní Kohy je přehledné, někomu může připadat až stroze minimalistické. Strídání používání barev a monochromatických ikon má však svůj pragmatický důvod. Pokud chcete zvýraznit určitou informaci, postačí použít tučné písmo, nebo barvu. Pokud rozhraní překypuje barvami, tento jednoduchý postup prostě nefunguje. A tak se například při půjčování a vracení můžete potkat vlastně jen se třemi zvýrazňovacími barvami: modrou, žlutou a červenou. Pokud jsou použity jako barva tučného textu nebo podklad okna, jsou nepřehlédnutelné. Pro zvýšení důraznosti, je možné k určitým akcím přiřadit i zvukovou signalizaci. Například při vracení rezervovaného dokumentu se zobrazí na obrazovce barevné okno, které je doprovázeno zvukovým upozorněním. Systém má některé zvukové upozornění přednastavené, lze však vytvářet i vlastní. Stejně tak je možné vybírat z výchozích zvuků nebo využít vlastní.

Některé procesy v knihovně fungují dobře, jen pokud je provádí odpovídající míra proaktivního chování obsluhy. Příkladem takového procesu je vytvoření rezervace na nevypůjčenou jednotku. Koha takové požadavky zobrazuje v jedné přehledné tabulce. Stačí tedy pravidelně kontrolovat a nově přidané požadavky průběžně vyřizovat. Tímto způsobem lze zkrátit reakční dobu na požadavek a zároveň využívat čas, kdy knihovníci nejsou zaměstnáni vyřizováním požadavků u pultů.

Podobně se obsluha dozvídá i o dokumentech, na které jsou vytvořeny rezervace a zároveň je uživatelé zatím nevrátili v termínu. V přehledné tabulce jsou zobrazeny všechny případy, včetně kontaktních údajů a počtu dnů prodlení. A tady již nastupují ke slovu komunikační schopnosti knihovníků, které zajistí co nejrychlejší návrat rezervovaných dokumentů.

+ Nový výstup Upravit Duplikovat Odstranit ▶ Spustit výstup Plán: Stáhnout														
Včas nevrácené tituly s rezervací, vše Celkový počet vyhovujících řádků (bez omezení) dotazu je 2. Řádek na stránku: 20														
průkazka	příjmení	Jméno	telefon	adresa	město	PSČ	date_due	dni po vrácení	itype	title	author	itemcallnumber	barcode	rezervace
		Miroslava			Česká Třebová	56002	2017-09-18 23:59:00	9	KN	Tichá modlitba :	Marsons, Angela		420800184216	1
		Simona			Česká Třebová	56002	2017-09-21 23:59:00	6	KN	Chladnokrevný ničema /	Kleypas, Lisa,		420800181509	1

Obr. 3 Seznam nevrácených dokumentů s rezervací. *Zdroj: autor příspěvku*

Závěr

Otevřený knihovní systém Koha se v českých knihovnách používá již téměř tři roky. Za tu dobu se ukázalo, že jde o systém stabilní a spolehlivý. Již v základní instalaci disponuje množstvím nástrojů a funkcí, které usnadňují každodenní praxi v knihovně a pomáhají snižovat míru informační nejistoty. Pokud máte zájem Kohu vyzkoušet, můžete využít testovací instalaci, kterou pro knihovnickou odbornou veřejnost připravila a spravuje česká Koha komunita. Přístupná je na <https://demo.koha.cz/>. Případně lze požádat o sdílení zkušeností z provozu zaměstnance a management knihoven, které Kohu používají. Jejich aktualizovaný seznam naleznete na <http://bit.ly/koha-v-cr>.

Instalace systému KOHA v Masarykově demokratické akademii

PhDr. Radka Římanová, Ph.D.

*Ústav informačních studií a knihovnictví Filozofické fakulty Univerzity
Karlovy*

Propojení teorie a praxe při výuce knihovnických procesů v bakalářském studiu na Ústavu informačních studií a knihovnictví

Ústav informačních studií a knihovnictví (dále ÚISK) klade vysoké nároky na propojení teoretické výuky a praxe.

Neděje se tak pouze v rámci předmětu Praxe, kdy studenti stráví na vybraném pracovišti tři týdny, ale i v rámci povinné výuky a volitelných seminářů. V oblasti znalostí a dovedností týkajících se technologického zabezpečení knihovnických služeb jsou zadávány seminární práce, které vedou studenta k prozkoumání konkrétního jevu.

Například v povinném předmětu Dokumentografické systémy mají studenti za úkol vybrat si jeden typ systému, např. bibliografii nebo souborný katalog, zvolit si jednoho zástupce tohoto typu databáze z ČR a jednoho zástupce ze zahraničí. Oba systémy velmi podrobně prozkoumat, popsat, ověřit, porovnat. Po tomto průzkumu pak mají zadán úkol navštívit pracoviště, které český systém zabezpečuje a formou polostrukturovaného rozhovoru s odpovědným odborníkem doplnit své poznatky.

Didaktický význam takového úkolu tkví v tom, že student skutečně podrobně pozná jeden systém a následně si jej spojí s konkrétními osobami, díky kterým je systém v provozu. Naše katedra si velmi váží trpělivosti kolegů z knihoven a informačních institucí, kteří jsou ochot-

ni věnovat svůj čas diskusi se studenty. My, jako škola, se snažíme o to, aby k nim studenti přicházeli již s dostatečnou znalostí, které je opravňuje k tomu ptát se na to, jak a proč je ten či onen systém provozován.

Studenti díky tomu lépe pochopí, že knihovní katalogy, oborové bibliografie a digitální knihovny nepadají z nebe, byly doby, kdy neexistovaly také mohou v budoucnu přestat existovat.

Další forma zpřístupnění reality technologického zabezpečení knihovních služeb jsou prezentace dodavatelů knihovnických systémů studentům. Zde bohužel dochází k poměrně nedostatečnému edukačnímu dopadu na studenty. Prezentace sice představí funkce systému, ale jen málokterý dodavatel systému zařadí do své prezentace i informace o implementačních a vývojářských problémech, se kterými se ve své pracovní praxi potýká. Otázkou je, zda by studenti, kteří mají minimální zkušenost s prací v knihovnickém systému, dokázali takové informace ocenit a vyhodnotit.

Výzvy knihoven ke spolupráci na revitalizaci adresované studentům ÚISK

ÚISK dostává zhruba dvakrát ročně výzvu z praxe, aby se podílel na revitalizaci nějaké knihovny. Často se jedná o malé knihovny, zřizované obcemi nebo spolky, které jsou spíše „velkou hromadou knih,“ nezpracovaných, neutříděných, různé kvality fyzické i obsahové. Zřizovatel se rozhodne, často díky setkání s novým, nadšeným člověkem (záměrně nepíšu knihovníkem) z této hromady knih vytvořit knihovnu. O tom, co taková veřejně přístupná knihovna je, má velmi nekonkrétní představu. Čemu rozumí každý, je to, že v tom chaosu je nutné vytvořit nějaký pořádek. A někdy je napadne nabídnout tento úkol naší katedře, zejména tehdy, když nehledají pouze pracovní síly na zpracování, ale potřebují získat i metodické vedení v knihovních procesech.

Bohužel ÚISK na výzvy z terénu, často nabízené jako téma diplomové práce, nereaguje ve většině případů pozitivně. Není to neochota zapojit naše studenty do praxe, není to povýšenost akademického pra-

coviště, ale základní problém je v tom, že takový projekt musí mít velmi silné metodické vedení na straně budoucí knihovny nebo ÚISK.

Motivace práce tutora takového projektu a jeho časové možnosti jsou alfou i omegou úspěchu. Samozřejmě, diplomová práce by měla splnit výrazně vyšší požadavky než jen popis oživení jedné knihovny, ale i v případě bakalářské práce jsme vždy velmi opatrní při zadávání práce v terénu. Ubezpečujeme se předem, zda student má šanci najít partnera, který ho provede praxí, zpřístupní mu informace. Nicméně ne vždy žádosti knihoven vyzní naprázdno a projekt revitalizace knihovny Masarykovy demokratické akademie (dále MDA) je jedním z příkladů, na kterém lze demonstrovat příležitosti i rizika takové akce.

Revitalizace procesů knihovny Masarykovy demokratické akademie

Spolek Masarykova demokratická akademie je vzdělávací instituce, ideově spjatá s myšlenkami a hodnotami sociální demokracie. Její hlavní činností je pořádání vzdělávacích akcí, výstav, diskusí a školení. MDA disponuje sbírkou knih a časopisů, získanými dary svých členů. MDA se obrátila na naši katedru se žádostí o pomoc s uspořádáním této sbírky. První velkou výhodou bylo to, že v e vedení spolku jsou lidé, pro které není knihovna vágním pojmem „půjčovny knih“. O tom svědčí i to, že několik let před navázáním spolupráce s naší katedrou navštívili pracoviště Souborného katalogu Národní knihovny a zde získali první vhled do procesů knihovnictví a knihovně byla přidělena sigla a přístupová práva pro editaci jednotek v souborném katalogu.

Ve chvíli, kdy byla spolupráce navázána, bylo touto formou zpracováno cca 300 knihovních jednotek. Knihy byly tematicky utříděny, některé označené razítkem vlastníka, některé měly i signaturu a přírůstkové číslo. V MDA nebyl žádný automatizovaný knihovní systém a knihovna nebyla evidována jako veřejná knihovna na Ministerstvu kultury. Pracoviště bylo ochotno k prezenční výpůjčce knih a disponuje prostorem pro toto studium. Obsahově se jedná o fond politologické

a historické literatury, včetně dokumentů popularizačních vydávaných politickými stranami v průběhu zejména první poloviny 20. stol. Zajímavou část sbírky tvoří zahraniční politologická literatura vydávaná v západní Evropě v šedesátých a sedmdesátých letech, která není v českých knihovnách běžně dostupná.

Fond knihovny je zajímavý i z hlediska provenienčního výzkumu, některé knihy patřily významným českým levicově orientovaným intelektuálům. V knihách je možné najít jejich vpisky nebo dedikace dárce publikace, podpis autora případně vložené komentáře ke knize na volných listech.

Členové spolku MDA přislíbili projekt maximálně podporovat. Zejména mne zajímalo, co se bude s knihovnou dít dále, po té co studenti splní úkoly, které dostanou. Příslib toho, že MDA je připravena knihovnu podporovat a to nejen její existencí, ale i případně zaměstnáním knihovníka, který by v práci pokračoval a rozvíjel jí dále, bylo pro rozhodnutí, zda do projektu jít či ne, klíčové. Nechceme, aby se naši studenti podíleli na práci, která ustrne po jejich odchodu.

Zařazení projektu revitalizace procesů knihovny MDA do povinné výuky bakalářského programu Informační studia a knihovnictví

Revitalizace knihovny MDA byla zařazena do povinného předmětu Informační technologie v knihovnách a informačních institucích, s tím, že teoretická výuka bude doplněna cvičeními v MDA. Při zapojení studentů je nutné vždy respektovat to, že existuje poměrně vysoká míra osobní svobody studenta. Student si volí, jaké volitelné předměty bude studovat a kdy; student si volí nejen téma závěrečné práce, ale i dobu, kdy na ní bude pracovat.

Úkolem studentů bylo pokračovat v registraci knih v Souborném katalogu ČR a zahájit provenienčním výzkum fondu, včetně fotodokumentace nalezených vpisků a evidence práce ve sdíleném dokumentu.

Fotografie byly uchovávány na Google disku, ve složkách označených signaturou. Jednotlivé fotografie mají vlastní URL adresu.

Skupina studentů měla za úkol vytvořit pro knihovnu, ve spolupráci s představenstvem spolku, knihovní řád a připravit dokumentaci k registraci knihovny na Ministerstvu kultury ČR.

Druhá skupina studentů byla pověřena dokumentování procesů, opět ve sdíleném souboru. Další skupina studentů měla za úkol provést instalaci knihovního systému KOHA, který byl po poradě se zástupci české komunity tohoto systému vyhodnocen jako vhodný pro tuto knihovnu i tuto akci, tj. instalaci studenty ÚISK.

MDA musela instalaci podpořit zajištěním virtuálního serveru pro provoz systému. Opět se podařilo získat pro studenty dostatečné a stabilní konzultační zázemí pro instalaci systému mezi členy české komunity KOHA. Samozřejmě, kromě této podpory využili studenti i své vlastní sociální sítě a konzultovali problémy, zejména související právě s instalací s přáteli-informatiky. Významnou podporu měli i v přednáškách a možnostech spolupráce s Evou Cerniňákovou, studentkou doktorského studia ÚISK, která se na teoretické výuce podílela.

Slabé stránky projektu – výzvy pro budoucnost

Nicméně projekt měl i své stinné stránky, které není třeba zastírat. Ze strany vedení projektu jsme narazili na kapacitní problém vyučující předmětu, která nezvládla práci studentů kontrolovat tak pečlivě a často, jak by to bylo potřeba. Ne všechno, co studenti udělali, bylo perfektní, problémy měli např. při vyhledávání v souborném katalogu děl, která bychom řadili spíše do šedé literatury a literatury v ruštině. Počet knih, které nebyly nalezeny v souborném katalogu, byl vysoký. Pokud by autorka tohoto článku byla přítomná během práce na pracovišti častěji a/nebo stihla kontrolovat práci studentů v týdenním taktu, pak by bylo možné tomuto negativu zamezit. Kontrola až po ukončení projektu nebyla správnou zpětnou vazbou. Samozřejmě se studenty byly

diskutovány, na základě jejich dotazů různá drobná úskalí, na která narazili.

Stejně tak se objevily chyby v evidenci práce nebo při zápisu signatur do knih. Běžná katalogizační linka má tento aspekt ošetřený v kontrolních bodech procesů. Opět se tento nezdár dotýká nutnosti zabezpečit při práci studentů rychlou a bezprostřední zpětnou vazbu na jejich práci. Nízkou míru kontroly uváděly jako negativum projektu i sami studenti, jak vyplynulo z anonymních evaluací předmětu.

Druhým limitem projektu bylo to, že se za tři měsíce nepodařilo převést práci studentů ze souborného katalogu do zprovozněného systému KOHA. Studenti plnili kvantitavní ukazatel počtu zpracovaných záznamů. Pragmaticky, i když ne všichni, si vybírali jednodušší knihy ke zpracování a někteří měli počet zpracovaných knih zpracovaný za cca měsíc.

Byli to ti, kteří docházeli na pracoviště nad rámec rozvrhu na několikahodinové seance. Nelze se zlobit na studenty, kteří byli rychlí a úkoly neodkládali a nebylo moc dobře možné, aby ti těm, kteří měli jiný „time management“, bylo v průběhu semestru měněno zadání a způsob práce.

Predikovat situaci, kdy dva měsíce po instalaci bylo možné začít do KOHA katalogizovat, by bylo troufalé. S instalací KOHA neměl ÚISK žádnou přímou zkušenost a studenti měli kapacitu se projektu věnovat cca dvě až tři hodiny jednou za čtrnáct dní.

Mnoho negativního nebo amatérského by se našlo i na samotném provedení projektu, nicméně studenti si projekt zprovoznění KOHA vedli samostatně a sami dokázali zpětně uvést, kde všude by se mělo v případě dalším, nasadit principy profesionálního projektování. Jednoznačně však hodnotili možnost zkusit si instalaci a konfiguraci systému jako významnou studijní zkušenost.

Silné stránky projektu – výzvy pro budoucnost

Co se však podařilo? Zpracovat více než 1 700 knih, instalovat KOHA, provést nastavení katalogizačních šablon, vytvořit FTP prostor a importovat záznamy ze souborného katalogu, vytvořit knihovni řád MDA, schůzi spolku MDA bylo schváleno podání žádosti o registraci veřejné knihovny

V tuto chvíli pro MDA dále pracují studenti ÚISK, kteří si tuto práci vybrali nejen jako přivýdělek ke studiu, ale i jako místo svého prvního profesního uplatnění.

Mohou zde dělat práci, která se jim líbí a mají poměrně vysokou míru samostatnosti i svobody, jak si ověřit teoretické poznatky, a to v knihovně, která je reálná a zároveň i „jejich“.

Procesní dokumentace ve sdílených souborech je vedena nadále, stejně jako nadále prováděn provenienční průzkum. Na konci semestru proběhl import dat ze souborného katalogu na FTP server. Opět patří velké poděkování pracovníkům Souborného katalogu ČR, od požadavku k realizaci uplynulo 24 hodin. Data jsou nyní naimportována do katalogu MDA KOHA. Katalogizační záznamy, které mají v MARC záznamu uvedenou url (obálka nebo obsah knihy) jsou o tyto atributy obohaceny. Jedna studentka si vybrala jako téma své práce popis revitalizace knihovny MDA, kdy v praktické části posoudí a vyhodnotí projekt zapojení studentů a navrhne jeho optimalizaci a pokračování.

Z pohledu vyučující mohu tedy říci, že v tomto případě se podařilo obohatit výuku a všechny strany zúčastněné získaly nejen zkušenosti, ale vzniklo i něco hmatatelného, co zůstane dále a systém českých knihoven obohatí v mnoha rozměrech. ÚISK děkuje všem, kteří nás v tomto projektu podpořili a členům spolku Masarykova demokratická akademie, jmenovitě Patriku Eichlerovi, Alžbětě Kálalové a Danielu Ortovi, za odvahu a důvěru, kterou nám dali.

Digitální informační kurátorství: knihovna jako místo věděni

RNDr. Michal Černý

Kabinet informačních studií a knihovnictví FF MU

Úvod

Digitální informační kurátorství představuje zásadní téma jak v oblasti vzdělávání, tak také knihoven jako takových. Od tradičního přístupu, který stavěl na dlouhodobé ochraně dat, jejich ukládání a správu formátů se postupně přesouvá pozornost k tomu, jakým způsobem vytvářet tematické sbírky a adekvátním způsobem je předávat uživatelům. Takové pojetí má pak těsný vztah k informačnímu managementu, ať již na úrovni jedince nebo celé instituce.

Současně jde avšak o přístup, který má vliv na celé informační chování a může výrazným způsobem proměňovat to, jakým způsobem jsou stavěné veškeré digitální knihovny.¹⁰ S trochou nadsázky by bylo možné říci, že jde o podobný rozdíl, jako mezi lineárním psaním poznámek a tvorbou myšlenkových map. Oba přístupy mají své silné a slabé stránky, různé oblasti efektivní aplikace, ale současně můžeme tvrdit, že právě myšlenkové mapy jsou něčím, co lépe odpovídá kognitivnímu nastavení člověka.

V době, kdy se postupně prosazují nelineární vzdělávací kurzy¹¹, rozvíjí se učebnice založené na hypertextu, sémantických strukturách

¹⁰ Srov. LIU, Ziming. Reading behavior in the digital environment: Changes in reading behavior over the past ten years. *Journal of documentation*, 2005, 61.6: 700-712. nebo třeba SEIDEN, Peggy; SZYMBORSKI, Kris; NORELLI, Barbara P. Undergraduate students in the digital library: Information seeking behavior in an heterogeneous environment. 1997.

¹¹ Srov. ROBBERECHT, Ronald. Interactive Nonlinear Learning Environments. *Electronic Journal of e-learning*, 2007, 5.1: 59-68.

a souvislostech, by mělo být v zájmu knihoven přemýšlet o tom, zda a jak by bylo možné se k tématu digitálního informačního kurátorství připojit. Tím nechce říci, že jde o činnost jednoduchou, ale právě svoji interdisciplinárností a informačně náročným pojetím, může být pro knihovny a knihovníky zajímavá.

Jsme také přesvědčeni, že nejde jen o téma, které mění pohled na to, jak pracovat s digitálními knihovnami, ale může mít potenciál zasáhnout a změnit také architekturu stávajících knihoven. Může představovat jeden z možných opěrných bodů v diskusi o tom, jak by mohla knihovna bez knih vypadat a současně plnit svoji funkci. Dnes hojně diskutované pojetí „knihovny bez knih“ není zaměřené primárně na změnu funkce knihovny nebo na vytlačení knih mimo dosah čtenářů, ale spíše reakcí na změnu pracovního i studijního životního stylu a nová témata, která jsou s ním spojená.

V následujícím příspěvku se pokusíme ukázat některá myšlenková východiska, která snad tuto problematiku zasadí do širšího kontextu. Nepůjde nám primárně o diskusi vztahu kurátorství a elektronických informačních zdrojů ani o pedagogický kontext¹², což jsou témata, která jsme již diskutovali v jiných textech, ale spíše o nastínění některých informačně vědních témat či souvislostí.

Proč mít jiný pohled

„Kdo neví, kam jde, dojde někam jinam.“ Toto bulharské přísloví poměrně pěkně ilustruje jeden z možných problémů, které jsou integrálně vloženy do současné architektury knihoven. Aniž bychom chtěli systematicky analyzovat to, jakým způsobem je v nich uspořádaný fond, tak jak v digitálních, tak fyzických knihovnách, se implicitně

¹² Těmto tématům jsem se již věnoval například v ČERNÝ, Michal. Curating content as a way to promote interesting resources. In *INFORUM 2017: 23. ročník konference o profesionálních informačních zdrojích*. Praha: Albertina icome Praha, 2017. 19 s. ISSN 1801-2213. a ČERNÝ, Michal. *Digitální informační kurátorství v pedagogickém kontextu*. Brno: Flow, 2015. 85 s. ISBN 978-80-88123-03-3.

předpokládá, že uživatel ví, co hledá. Tomuto předpokladu jsou pak věnovány také lekce informačního vzdělávání. Učíme, jak vyhledávat informace, identifikovat klíčová slova, využívat rozmanité zdroje atp. Tím se nechce říci, že by podobné aktivity byly nežádoucí nebo špatné. Naopak, ale vždy předpokládají, že uživatel má poměrně jasnou představu o tom, co potřebuje, svůj obor zná, umí se v něm orientovat, pracuje s tématy, které jsou v něm relevantní atp.

V tomto ohledu je třeba odlišit dvě různé pozice knihovny. Předně je to místo depozitářového typu, kde jsou uloženy potřebné zdroje pro toho, kdo je chce využívat. Pro milovníka severských detektivek nebo studenta hledajícího základní literaturu ke Karlu IV. je tato funkce nejen zcela dostačující, ale do značné míry praktická. Může mu na míru designovat služby, pomáhat mu s výběrem atp.

Knihovna má mít ale také vzdělávací funkci.¹³ Pokud se něco učíme, především v počátcích se potřebujeme především zorientovat, zjistit kontext, bohatství tématu a souvislosti. Nejde zde o vzdělávání formální, které se odehrává podle předem daného schématu, ale spíše o heuristickou činnost. Tedy o systematické objevování, nalézání struktury a vlastní zasazování si informací do kontextu. Takové činnosti ale systematické řazení fondu nebo běžné pojetí digitálních knihoven příliš nenahrává.

Z hlediska aktuálních témat je zde ale důležitý jeden rozměr. Současná hustá síť knihoven je spojena s jistým masarykovským ideálem, že knihovna bude místem, kde se bojuje vůči mýtům, předsudkům, pavědě, místem skutečného vzdělávání. Nejde tedy jen o předávání znalostí nebo design informační služby tak, aby maximálně vyhovovala uživateli, ale také o téma tzv. informačních bublin¹⁴ či sebeverifikačních

¹³ Srov. i s úvodními knihami oboru, jako třeba RUBIN, Richard E. *Foundations of Library and Information Science*. Neal-Schuman Publishers, Inc., 100 Varick St., New York, NY 10013, 1998. nebo BAWDEN, David; ROBINSON, Lyn. *Introduction to information science*. Facet Publishing, 2015.

¹⁴ SZALWINSKI, Richard, et al. *Method and system for information management with feed aggregation*. U.S. Patent Application No 13/605,782, 2012.

postupů¹⁵. Obecně platí, že člověk preferuje zdroje informací, které souzní s jeho pohledem na svět. Knihovna by v tomto ohledu měla být schopná nejen nabídnout dobrý informační servis, ale také systematicky pomáhat hledat zdroje, které by čtenáři případně umožnily větší myšlenkovou šíři, kritický přístup k řešení problémů atp.

Nemusí jít jen o jistý strach z neznámého, což je dnes silné téma především v otázce migrační politiky, ale také o ukazování příbuzných témat či jiných pohledů, které mohou sehrávat z hlediska vzdělávání zásadní roli. Například pro filosofa zabývajícího se filosofickou antropologií, mohou být zajímavé jisté zdroje z psychologie nebo biologie, které budou korespondovat s tématy, které si zvykl řešit vlastní metodou. Taková diference pohledů by – dle našeho názoru – měla být také jedním z cílů knihoven. A také podstatným důvodem pro to, aby byla zachována jejich hustá síť.

Jde také o téma, které může být zajímavé pro jejich spolupráci se školním prostředím. Předně by škola měla usilovat o to, aby výuka byla jednak co možná informačně nejpestřejší a umožňovala studentům tvorbu vlastního názoru, ale také personalizovaná. Různé aktivizační a alternativní přístupy se snaží oslabovat frontální transmisní model. Jestliže dokáže knihovna (nebo knihovny společně) nabízet sbírky, které umožní studentům se tématům věnovat s větší vnitřní svobodou, volbou a hledáním vlastních cest, bude to jistě oboustranně výhodný model spolupráce. Kooperace školy a knihovny v tomto ohledu může být různá – od základního modelu, kdy škola zadává požadavky na tematické sbírky, až po situaci, kdy je knihovna tou autoritou, která stanovuje témata, která škola později reflektuje (ať již kurikulárně nebo fakticky).

Velkou výhodou, které by se knihovny v této oblasti neměly vzdávat je velká flexibilita a rychlost. Zatímco formální vzdělávání je (do velké míry) plánované a systematické, knihovna může rychleji saturovat

¹⁵ Srov. SWANN JR, William B. Self-verification theory. *Handbook of theories of social psychology*, 2011, 2: 23-42.

edukační nebo informační potřeby svých uživatelů. Měla by mít proto na paměti, že kurátorská činnost je v jejím pojetí zaměřená primárně na neformální vzdělávání.

Z výše uvedeného už je také zřejmé, o co v informačním kurátorství jde. Předně je to otázka svobody. Pokud budeme vycházet z patočkovsky orientované tradice, kdy každý člověk si utváří svůj vlastní přirozený svět, lze říci, že sbírky jsou něčím, co takové osobě umožňuje si ho rozvíjet a obohacovat o takové prvky, které aktuálně bude shledávat jako zajímavé a přínosné.

Zde se nabízí těsné myšlenkové propojení s modely digitálního informačního kurátorství. Whittaker zdůrazňuje význam informačního chování¹⁶ pro to, jakým způsobem má být sbírka vystavěná, jinými slovy, má odpovídat potřebám, znalostem a způsobům práce toho, kdo je bude využívat. Nemá mít v tomto ohledu normativní či formativní funkci, ale – aby mohla předávat obsah – musí „hovořit stejným jazykem“, jako její uživatel.¹⁷ Tím by ale neměla být dotčena obsahová pestrost akcentovaná výše nebo výše diskutovaná péče o omezování informačních či sociálních bublin.

Dalším zajímavým poznatkem Whittakera v této oblasti je těsný vztah mezi kurátorstvím a osobním informačním managementem. Obě činnosti jsou těsně spojené, analogické. To znamená, že kurátor by měl právě osobní informační management uživatele na jedné straně posilovat, kultivovat a rozvíjet, ale současně by měl být schopen tvořit sbírky takovým způsobem, aby byly oba světy vzájemně kompatibilní. Smyslem a cílem kurátorství je předávání informací, které si uživatel vybere do jeho osobního informačního nebo znalostního prostředí. Tento obrat k uživateli by měl být v knihovní praxi zřejmě zcela samozřejmý, jakkoli se domníváme, že stále není a je třeba na něj upozorňovat.

¹⁶ WHITTAKER, Steve. Personal information management: from information consumption to curation. *Annual review of information science and technology*, 2011, 45.1: 1-62.

¹⁷ Tamtéž.

Patočka¹⁸ by pak přidal ještě dva důležité postřehy, které v této obecné úvaze musíme zmínit. Tím prvním je autonomie jedince. Co si ze sbírky sám vybere, jakým způsobem s ní bude pracovat a jakých zdrojů chce využívat, záleží primárně na něm samotném. Role knihovníka či kurátora obecně je primárně v tom, že provádí výběr, ukazuje směry, nabízí otázky, které mohou být pro daného člověka zajímavé, a může si na ně chtít sám najít odpověď. Nemusí přitom postupovat po předem cestě a postupovat podle daného klíče, ale může a má hledat vlastní cesty a způsoby.

Za druhé platí známá fenomenologická věta, totiž, že „fenomény se zjevují postupně“ – jedna a tatáž informace čtená jedním člověkem může být v různých situacích vnímaná zcela odlišně. Od nezájmu po změnu životního stylu, může mít jinou náplň či obsah. Také to je třeba si během tvorby, zpracovávání, ale také presentace sbírek uvědomovat.

Vyhledávání nebo objevování?

Aby bylo vyhledávání úspěšné, vyžaduje, aby ten, kdo vyhledává vědě, co přesně hledá, byl schopen formulovat dotaz, znal aktuální trendy a projekty. Kurátorství se snaží nabídnout cestu¹⁹, jak pomoci uživatelům zorientovat se v problematice a pomoci mu vytvořit propedeutiku, která mu samotnému poskytne možnosti, jak stanovit cíle vlastního výzkumu nebo vzdělávání. Zde se jasně rýsuje rozdíl mezi vyhledáváním a objevováním. V případě objevování jde o postupnou práci se znalostí vlastního kontextu a souvislostí, s postupným rozkrýváním toho, co o daném tématu potřebujeme vědět a identifikaci klíčových

¹⁸ Srov. PATOČKA, Jan. *Evropa a doba poevropská*. Lidové noviny, 1992. nebo PROKEŠOVÁ, Miriam. Co neustále dlužíme J. Patočkovi, aneb Patočkův přirozený svět a současná pedagogika. *Pedagogika*, 2008, 286-293.

¹⁹ BRDIČKA, Bořivoj. Učitel jako online kurátor. *Metodický portál: Články* [online]. 29. 10. 2013, [cit. 2017-04-24]. Dostupný z:

<http://spomocnik.rvp.cz/clanek/18019/UCITEL-JAKO-ONLINE-KURATOR.html>.

ISSN 1802-4785.

témat, v rámci kterých je pak student sám schopen aktivně vyhledávat a s informacemi pracovat.²⁰

Heuristické vyučování nebo učení se na základě práce s vlastním myšlenkovým světem patří nesporně mezi oblasti, které lze dnes označit jako pedagogicky standardní. Je přitom zajímavé, že knihovny nedokázaly na tento trend zatím masově systematicky odpovědět. Jestliže dnes část knihovní obce smutní nad tím, že uživatelé nevyužívají elektronické informační zdroje v dostatečné míře anebo v nich neumí vyhledávat, je problém nikoli na straně uživatelů, ale knihoven. Umět najít informace je těžké – nikoli v tom ohledu, že by bylo náročné využít Google k tomu, abychom našli to, co potřebujeme, ale v tom, že často vlastně ani nevíme, co hledáme. Základní znalostní báze může uživatele uvrhnout do „bubliny“ sociální, kognitivní či informační, v rámci které může mít pocit, že prošel adekvátní množstvím zdrojů, může publikovat zajímavé články, ale možná mu chybí znalost toho, co by mohl hledat, pochopení souvislostí, kterých si nemusí být vůbec vědom.

Tvorba sbírek tak může mít významnou roli také v oblasti podpora vědy, výzkumu, inovací i vzdělávání. Člověk se neučí a nepoznává svět vyhledáváním, dokonce již ani neplatí teze, že není potřeba něco znát, ale vědět, kde to najít. Je třeba vědět co hledat. Objevitelský model práce s informacemi, který vychází z informačního chování, může významným způsobem pomoci pochopit, jakým způsobem by knihovny měly s EIZ pracovat. Kurátorství obsahu se v tomto ohledu jeví jako zcela fundamentální úkol knihoven, buď se mu budou věnovat anebo zaniknou.

Pokud bychom měli nějakým způsobem ilustrovat rozdíl mezi objevováním a vyhledáváním, pak bychom tak mohli učinit na příkladu grafu. Zatímco vyhledávání je činností v podstatě lineární a ideálním

²⁰ VAN DER PLUIJM, Robbert, Rich SIMMONDS a Mads HOLMEN. Search vs Discovery. *Medium* [online]. 2015 [cit. 2017-04-24]. Dostupné z: <https://medium.com/the-graph/search-vs-discovery-1b80e045aea>

způsobem pro uspořádání dat v takovém případě by byl vyhledávací strom nebo lineární struktura, tak objevování mnohem více odpovídá pavučině bez orientovaných grafů. Ukazuje na to, jakým způsobem je třeba o organizaci informací přemýšlet.

Tento koncept tak může mít těsný vztah k tomu, jaká metadata pro popis souborů využíváme. Zatímco běžné implementace MARC21 nebo Dublin Core počítají spíše s lineární strukturou.²¹ Na druhou stranu pomocí XML lze poměrně snadno pracovat se sémantickým uspořádáním, které je pro efektivní kurátorskou činnost zásadní.

Zatímco doposud hovoříme primárně o sbírkách statických, které vytvoří na základě výzkumných dat o uživateli kurátor, je otázka, zda bychom se neměli již více dívat na možnosti, které přinášejí sémantické technologie (v kontextu například dolování znalostí, inferenčních engineů nebo linked data) a především nástroje umělé inteligence. Hledáme tak takový způsob propojování digitální objektů, který bude zahrnovat metadatový popis, který bude vhodný pro dynamickou konstrukci sbírek. Současně lze očekávat, že součástí těchto nových sbírek budou také data z webu – od aktuálních údajů až po zdroje z různých expertních systémů, repositářů a atp. Při volbě vhodného kurátorského přístupu bychom tak měli myslet také na tento rozměr práce s daty.

Participace

Rádi bychom se na tomto místě zmínili ještě o významu a možnostech participace na tvorbě kurátorských sbírek. Stranou nyní ponecháme vztah škola – knihovna, který jsme již diskutovali a podíváme se na dva další, které vnímáme jako komunitně cenné a zajímavé.

²¹ Srov. GUENTHER, Rebecca; MCCALLUM, Sally. New metadata standards for digital resources: MODS and METS. *Bulletin of the Association for Information Science and Technology*, 2003, 29.2: 12-15. nebo KRUK, Sebastian Ryszard; SYNAK, Marcin; ZIMMERMANN, Kerstin. MarcOnt--Integration ontology for bibliographic description formats. In: *International Conference on Dublin Core and Metadata Applications*. 2005. p. 231-234.

Tím prvním je tvorba sbírek samotnými uživateli. Jestliže lze o knihovně přemýšlet, jako o místě, kde se aktivně provádí vědecká a komunitní činnost, je logické, aby se na tvorbě sbírek v různé podobě a míře podíleli také uživatelé. Představa, že „demokratický“ model tvorby sbírky bude mít za následek sníženou kvalitu výsledku je (dle našeho soudu) milná, což dokazují různá srovnání encyklopedií jako je *Britanica* a *Wikipedie*.²² Rozhodující je nastavení procesů a podpora uživatelů. Současně lze říci, že odborník z praxe, nebo nadšený fanoušek nějaké problematiky, může mít větší a hlubší přehled o tématu, než samotný knihovník. Ten by měl mít na starosti především koordinaci a podporu, práci se zdroji, presentační rovinu, sjednocování, popis či marketing.

V tomto ohledu se tak může tvorba sbírek velice dobře přiblížit tomu, co popisuje Eric Raymond ve své eseji *Katedrála a tržiště*.²³ Sbíрка, do které se aktivně zapojí komunita má podobný způsob fungování jako *open source software*. Na jeho jednotlivých částech aktivně participuje komunita, kurátor má pak stále více koordinační roli. Je to také komunita, která aktivně přichází s potřebnými tématy a měly by se hledat cesty, jak ji zapojit do širšího ideového směřování tvorby a fungování sbírek. Současně má ale kurátor klíčové slovo v tom, jak celý projekt bude fungovat.

V tomto ohledu může kurátorství sehrát důležitou roli v rozličných komunitních projektech knihoven. Může jít o budování odborných kroužků či komunit, pěstování občanské vědy, ale také o projekty umělecké nebo sociálně integrační. Právě tento způsob práce může být pro knihovnu zajímavý v oblasti plnění jejich celospolečenských úkolů a funkcí.

²² Srov. např. FLANAGIN, Andrew J.; METZGER, Miriam J. From Encyclopaedia Britannica to Wikipedia: Generational differences in the perceived credibility of online encyclopedia information. *Information, Communication & Society*, 2011, 14.3: 355-374.

²³ RAYMOND, Eric. The cathedral and the bazaar. *Philosophy & Technology*, 1999, 12.3: 23.

Druhou možností participace, kterou bychom rádi zdůraznili je možnost spolupráce knihoven mezi sebou. Vzniká tím nejen širší sbírkové portfolio, ale také prostor pro větší a těsnější spolupráci, na propojování osob či skupin v různých oblastech a budování online komunit. Takový přístup je jistě více než žádoucí, ale opět vyžaduje jistou netriviální míru koordinace.

Závěr

V příspěvku jsme se snažili ukázat, jak může kurátorský přístup měnit některé aspekty běžné knihovnické práce. Je zřejmé, že se bude odrážet také v dalších oblastech, které jsou na něj těsně navázané, jako bude akviziční politika nebo knihovní systémy. Jsme přesvědčeni, že jde o téma, které je – z hlediska společenské role knihoven – zcela zásadní a současně by také mělo platit, že knihovníci jsou, jako informační specialisté, designeři a odborníci na informační chování, schopni v této oblasti aktivně působit.

Literatura

- BAWDEN, David; ROBINSON, Lyn. *Introduction to information science*. Facet Publishing, 2015.
- BRDIČKA, Bořivoj. Učitel jako online kurátor. *Metodický portál: Články* [online]. 29. 10. 2013, [cit. 2017-04-24]. Dostupný z: <http://spomocnik.rvp.cz/clanek/18019/UCITEL-JAKO-ONLINE-KURATOR.html>. ISSN 1802-4785.
- ČERNÝ, Michal. Curating content as a way to promote interesting resources. In *INFORUM 2017: 23. ročník konference o profesionálních informačních zdrojích*. Praha: Albertina icome Praha, 2017. 19 s. ISSN 1801-2213. ČERNÝ, Michal. *Digitální informační kurátorství v pedagogickém kontextu*. Brno: Flow, 2015. 85 s. ISBN 978-80-88123-03-3.

- FLANAGIN, Andrew J.; METZGER, Miriam J. From Encyclopaedia Britannica to Wikipedia: Generational differences in the perceived credibility of online encyclopedia information. *Information, Communication & Society*, 2011, 14.3: 355-374.
- GUENTHER, Rebecca; MCCALLUM, Sally. New metadata standards for digital resources: MODS and METS. *Bulletin of the Association for Information Science and Technology*, 2003, 29.2: 12-15.
- KRUK, Sebastian Ryszard; SYNAK, Marcin; ZIMMERMANN, Kerstin. MarcOnt--Integration ontology for bibliographic description formats. In: *International Conference on Dublin Core and Metadata Applications*. 2005. p. 231-234.
- LIU, Ziming. Reading behavior in the digital environment: Changes in reading behavior over the past ten years. *Journal of documentation*, 2005, 61.6: 700-712.
- PATOČKA, Jan. *Evropa a doba poevropská*. Lidové noviny, 1992.
- PROKEŠOVÁ, Miriam. Co neustále dlužíme J. Patočkovi, aneb Patočkův přirozený svět a současná pedagogika. *Pedagogika*, 2008, 286-293.
- ROBBERECHT, Ronald. Interactive Nonlinear Learning Environments. *Electronic Journal of e-learning*, 2007, 5.1: 59-68.
- RUBIN, Richard E. *Foundations of Library and Information Science*. Neal-Schuman Publishers, Inc., 100 Varick St., New York, NY 10013, 1998.
- SEIDEN, Peggy; SZYMBORSKI, Kris; NORELLI, Barbara P. Undergraduate students in the digital library: Information seeking behavior in an heterogeneous environment. 1997.
- SWANN JR, William B. Self-verification theory. *Handbook of theories of social psychology*, 2011, 2: 23-42.
- SZALWINSKI, Richard, et al. *Method and system for information management with feed aggregation*. U.S. Patent Application No 13/605, 782, 2012.
- VAN DER PLUIJM, Robbert, Rich SIMMONDS a Mads HOLMEN. Search vs Discovery. *Medium* [online]. 2015 [cit. 2017-04-24]. Dostupné z: <https://medium.com/the-graph/search-vs-discovery-1b80e045aea>

- WHITTAKER, Steve. Personal information management: from information consumption to curation. *Annual review of information science and technology*, 2011, 45.1: 1-62.
- RAYMOND, Eric. The cathedral and the bazaar. *Philosophy & Technology*, 1999, 12.3: 23.

Vydávání e-knih v knihovně: Ekonomicky výhodná cesta k podpoře čtenářství

Bc. Vojtěch Vojtíšek

Městská knihovna v Praze

V Městské knihovně v Praze (MKP) se digitalizaci a zpřístupňování vlastního fondu v podobě e-knih věnujeme již od roku 2009. Za rozhodnutím transformovat knihovnu na producenta obsahu stojí jednak snaha smysluplně zpřístupnit výsledky rozsáhlých digitalizačních projektů ([HISPRA](#), [PRALIT](#)), a zároveň princip zachování ekonomické efektivity napříč spektrem služeb, které v MKP poskytujeme (zde navazujeme na další dlouhodobý projekt [ROI](#)).

Jak se dělá e-kniha?

V MKP dělíme při zpracování e-knihy na několik typů (podle podkladů, které máme k dispozici, podle licence, kterou uplatňujeme apod.). V zásadě je postup velice jednoduchý:

1. Licence – ještě, než se přistoupí k samotnému zpracování, je třeba:
 - a. ujistit se, že dílo je volné (tj. uplynulo 71 let od smrti všech autorů, jejichž dílo se chystáme užít);
 - b. v případě, že nejde o tzv. volné dílo uzavřít licenční smlouvu se všemi autory, jejichž dílo se chystáme užít.
2. Kniha – ať už v podobě fyzického svazku z fondu, nebo „rukopis“ přímo od autora či spolupracujícího nakladatele (zde je třeba se připravit na různorodé formáty) je třeba připravit ke zpracování (zkontrolovat, zda nic nechybí, zajistit evidenci, aby se přesuny mezi odděleními nic neztratilo apod.).

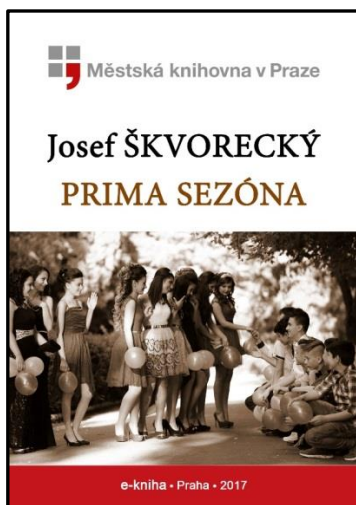
3. Text – získáme skenováním a následným automatickým rozpoznáním znaků (technologie OCR²⁴).
4. Redakce – následuje série kontrolních čtení (kolace, tj. porovnání výstupů z OCR a původního textu, korektura textu a redakční kontrola).
5. Konverze – připravený text je třeba „zabalit“ do formátů pro uživatelská zařízení; v MKP připravujeme standardně EPUB (primárně pro čtečky e-knih, softwarové i hardwarové), PDF (pro čtení na počítači a zobrazování náhledů v katalogu knihovny), HTML (pro jednoduchý převod do jakéhokoliv dalšího formátu na straně uživatele) a PRC (otevřená varianta formátu MOBI, kterou podporujeme speciálně pro majitele zařízení Kindle).
6. Kontrola – probíhá na softwarových i hardwarových čtečkách různých výrobců, abychom pokryli základní nabídku na trhu; u e-knih bohužel nikdy nemáte 100% kontrolu nad tím, na jakém displeji a zařízení se vaše e-kniha bude zobrazovat.
7. Publikování – připravené tituly prochází běžným jmenným a věcným zpracováním ve fondu knihovny a jsou publikovány prostřednictvím knihovního systému do webového katalogu knihovny.
8. Přístup – pro čtenáře jsou takto zpracované e-knihy dostupné v režimu open access, volně, bez přihlašování.

Postupem času jsme se od digitalizace tzv. volných děl klasiků české literatury (Čapek, Němcová, Vančura, Hašek, Poláček a [další](#)) posunuli blíže do současnosti. Vedle samotného technického zpracování jsme se začali soustředit více na obsahovou stránku (*co chceme publikovat a pro koho*).

²⁴ Pro bližší informace vizte např. Optical Character Recognition. AIM Inc. Pittsburgh [online]. 2000, 5, [cit. 2011-05-05]. Dostupný z WWW: <http://www.aimglobal.org/technologies/othertechnologies/ocr.pdf>
PA 15238-2802.

Sestavujeme ediční plán²⁵

Abychom věděli, pro koho budeme e-knihy vydávat, sestavili jsme profily marketingových person – ideálních klientů projektu. Vycházeli jsme například z knihovnické praxe, průzkumu [Češi jako internetoví čtenáři](#), jenž uskutečnila v roce 2016 společnost Nielsen Admosphere, statistiky výpůjční činnosti. K definovaným personám jsme posléze přiřadili doposud nejpůjčovanější tituly v knihovně, abychom zjistili, které žánry tyto osoby zajímají. Poté jsme sestavili kostru edičního plánu a definovali si jednotlivé edice s rozdělením na žánry (příklad: Próza – Literatura pro děti; Česká klasika „povinná školní četba“; Současná česká próza atd.). Řídili jsme se spíše logikou nakladatelskou než knihovní, edice v edičním plánu tedy neodpovídají žádné standardizované klasifikaci.

Obr. 1 Obálka e-knihy z produkce vydavatelství MKP. Zdroj: autor příspěvku

²⁵ Jak to celé ve výsledku dopadlo si můžete přečíst v článku E-knihovna zveřejňuje ediční plán na rok 2017! dostupném z:

<https://www.mlp.cz/cz/novinky/1771-e-knihovna-zverejnuje-edicni-plan-na-rok-2017/>

Současně jsme analyzovali produkci vybraných nakladatelů, kteří se v minulosti věnovali vydávání děl českých autorů, vybrali z celkové produkce díla běžně nedostupná na trhu, v jejichž případě již předpokládáme vypršení platnosti původní smlouvy autora s nakladatelem (obvykle 5 až 10 let) a není u nich předpoklad, že by mohly být znovu vydány.

Zároveň jsme připravili plán komunikace – jak budou postupně nová díla vydávána, připomínáme zajímavá výročí, vybíráme různá témata i žánry tak, aby i tato aktivita zapadala do celkové komunikace knihovny.

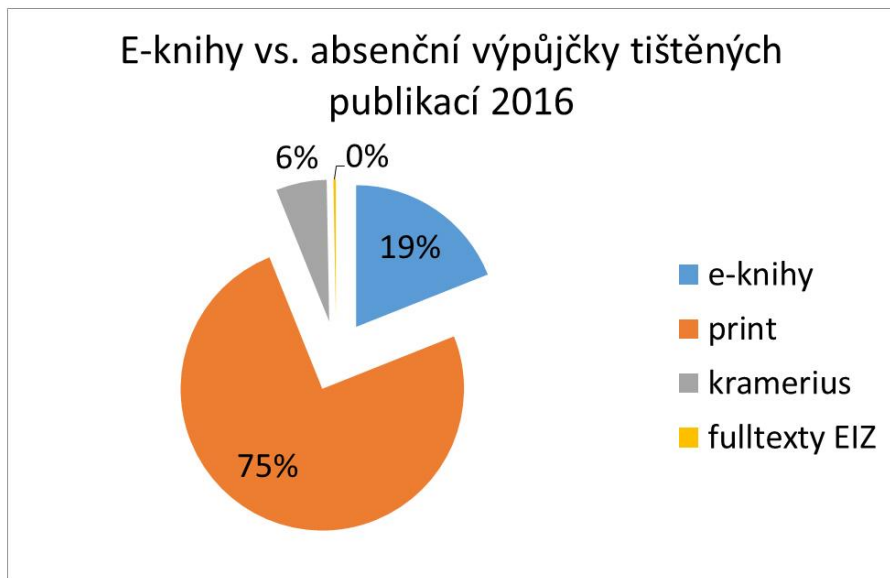
E-knihy a hodnocení návratnosti investic

Dlouhodobě se věnujeme výzkumu hodnocení návratnosti investic do služeb veřejné knihovny²⁶, jedním z klíčových parametrů vydávání e-knih v MKP je proto ekonomická efektivita. Vyjádřit v penězích veřejnou službu poskytovanou zdarma, není jednoduché – přesto existují postupy, jak toho dosahovat. Základní nástroje tvoří cost-benefit analýza, uživatelské průzkumy s cílem ukotvit subjektivní hodnoty poskytované služby jejími uživateli a v neposlední řadě také porovnání poskytované služby substitutem dostupným na běžném trhu.²⁷ Přes úspěšné aplikování metodiky sledování návratnosti investic (ROI) do praktických rozhodovacích procesů v MKP považujeme za důležité neustále hledat další cesty, jak metodiku měření ekonomické efektivity digitálních služeb v knihovnách zpřesňovat.

Podíl digitálních služeb (stažení e-knihy, digitalizované dokumenty v [Krameriovi](#), plné texty z databází) na výpůjčkách v roce 2016 tvořil v MKP 25 % – to znamená, že každá čtvrtá „výpůjčka“ se uskuteční elektronicky. Proč je to důležité?

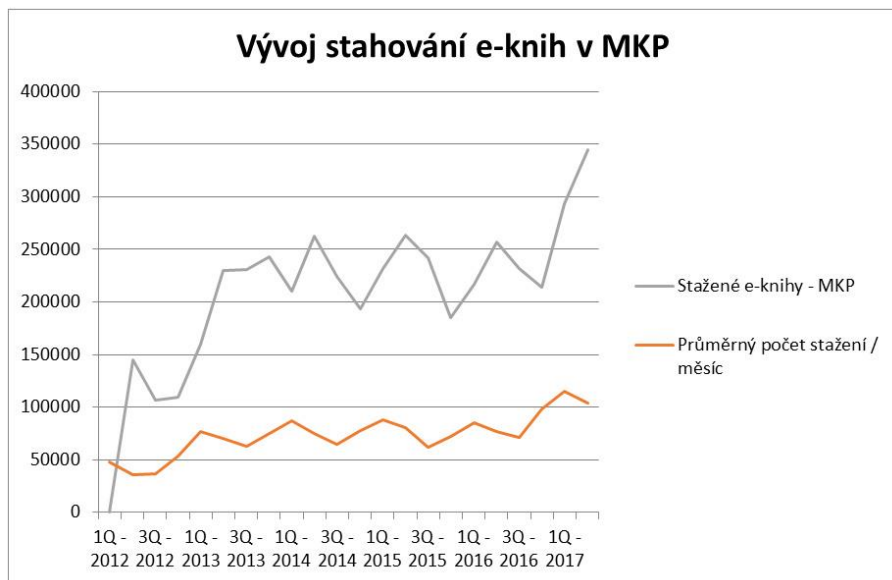
²⁶ Podrobnosti včetně metodiky a nástrojů najdete na webu hodnotaknihovny.cz

²⁷ Srv. Stejskal, J., & Hajek, P. (2015). Effectiveness of digital library services as a basis for decision-making in public organizations. *Library & Information Science Research*, 37(4), 346-352.

Graf 1 Podíl klasických tištěných výpůjček a čerpání digitálních služeb v Městské knihovně v Praze. Zdroj dat: Městská knihovna v Praze. Zdroj: autor příspěvku

Spočítali jsme si, že v prvním roce investice do e-knihy vydané MKP jsou náklady na její stažení násobně nižší, než na výpůjčku papírovou. V dlouhodobém horizontu zároveň platí, že náklady na údržbu (životnost) jsou u papírové knihy s její elektronickou podobou neporovnatelné. Náklady na projekt e-knihovna.cz v roce 2016 tvořily cca 10 % rozpočtu na nákup knihovního fondu a naším cílem je, aby daňový poplatník za tyto (své!) peníze využíval službu, která se zkrátka vyplatí.

Graf 2 Vývoj stahování e-knih v MKP. Zdroj: autor příspěvku

Zůstat relevantní

Celosvětový trend představovaný poklesem výpůjček knih v knihovnách spojený s klesajícím počtem přečtených knih ročně per capita²⁸ je už nyní velkou výzvou pro přemýšlení o transformaci služeb veřejných knihoven. Agregování a vlastní produkce jedinečného obsahu dostupného nepřetržitě a odkudkoliv bude jistě jednou z cest, jak nadále zůstat relevantní institucí pro 21. století.

²⁸ Pro situaci v České republice srv. např. str. 7 v *Základní statistické údaje o kultuře v České republice* .. Praha: NIPOS – Národní informační a poradenské středisko pro kulturu, Centrum informací a statistik kultury, 2010-. ISBN 978-80-7068-309-5. Pro situaci ve Spojeném království potom např. statistiky na webu. <http://www.publiclibrariesnews.com/useful/statistics> a mnoho dalších.

Zkus si zdigitalizovat knihu

Mgr. Lucie Jirků

Studijní a vědecká knihovna v Hradci Králové

V souladu s *Koncepcí rozvoje veřejných knihoven Královéhradeckého kraje na léta 2014–2018 s výhledem do roku 2020* jsou v našem kraji realizovány propagační kampaně, zaměřené na klíčové oblasti koncepce. Po regionálních fondech (2014), službách knihoven (2015) a vzdělávání v knihovnách (2016) přišla v letošním roce na řadu kampaň nazvaná *Digitalizace v knihovnách*.

Studijní a vědecká knihovna v Hradci Králové se digitalizaci věnuje od r. 2001 (v rámci programu VISK7) a od roku 2014 disponuje vlastním digitalizačním pracovištěm. Provoz *Krajské digitalizační jednotky*, která vznikla v rámci projektu Digitalizace a ukládání (IOP) a je umístěna v prostorách SVK HK, zajišťují pracovníci oddělení digitalizace. Vybavení KDJ sestává z knižního skeneru Bookeye3 formátu A2 a dvou pracovních stanic – se SW na úpravu skenů BCS-2 a open source systémem ProArc pro metadatový popis, pro OCR je používán ABBYY Recognition Server.

Protože jsme si vědomi, že oblast digitalizace je zatím stále velkou neznámou jak pro uživatele, tak pro knihovníky, rozhodli jsme v rámci kampaně doplnit teorii (články, prezentace, běžné exkurze) praxí a začali letos nabízet exkurzi nazvanou *Zkus si zdigitalizovat knihu*. Při této tak trochu jiné exkurzi účastníkům umožňujeme, aby si vyzkoušeli proces digitalizace na vlastní kůži a zjistili, že digitalizace je víc než jen skenování.

Na počátku nás dost překvapil zájem médií o tyto akce. Těžko říct, zda nebyl způsobem do jisté míry zkreslenou představou, že si kdokoli bude moci k nám přijít digitalizovat jakoukoli (vlastní) knihu, každopádně pro propagaci nejen těchto exkurzí, ale i knihovny jako takové

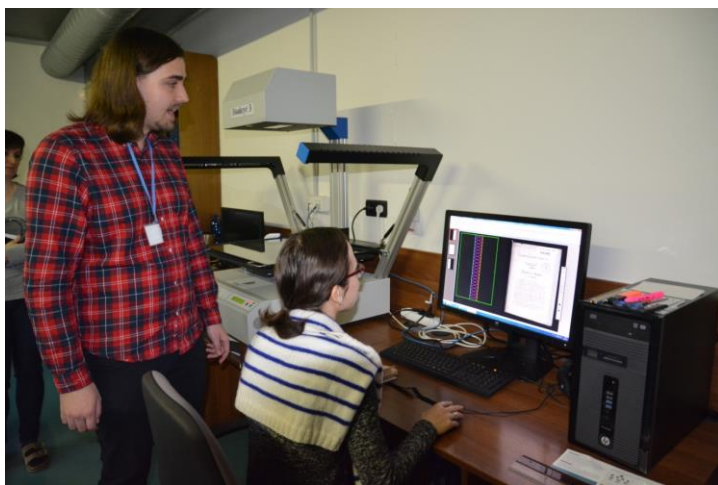
byla podpora médií přínosem. Kromě článků v tisku jsme se dvakrát objevili ve vysílání Českého rozhlasu Hradec Králové a během první exkurze pro veřejnost byla natočena krátká reportáž Východočeskou televizí V1.

A co si tedy zájemci během exkurze Zkus si zdigitalizovat knihu vyzkouší? Nejprve si vyslechnou, jak probíhá příprava takového svazku na digitalizaci (pro veřejnost stručně, pro knihovníky se můžeme o výběru, rekatalogizaci s knihou v ruce, přidělování identifikátorů atp. rozpovídat více) a poté svazek putuje na knižní skener, kde už jsou účastníci zapojeni přímo. Ukážeme jim, jak se skenuje, a pak už skenují stranu za stranou sami. Po naskenování svazku naskenované dvoustrany rozdělí a ořežou. Po ořezu a uložení opouští program BCS-2, je provedeno OCR, a je třeba jednotlivé skeny popsat. Paginace, zakládání digitálních objektů, ukládání popsaných stran do vytvořených objektů, to vše v systému ProArc pak dělají také sami účastníci. Z jejich reakcí lze usuzovat, že skenování je činnost zábavnější, než metadatový popis – ten jim připadal zdouhavý a jednotvárný (což je podpořeno i tím, že pro exkurze vybíráme nekomplikované předlohy). Na závěr jsme účastníkům ukázali, jak takový dokument následně vypadá v Digitální knihovně SVK HK.

Každopádně byl zajímavý rozdíl mezi účastníky z řad veřejnosti a z řad knihovníků. Veřejnost často měla o digitalizaci povědomí, účastníci si i sami doma skenovali na stolním skeneru, měli jasnější představu o digitalizaci a pokládali odbornější dotazy, týkající se především formátů pro obrazové dokumenty, OCR nebo ukládání digitálních dokumentů. Proti tomu účastníci z řad knihovníků se zajímali více o přípravné práce a především o možnosti využití digitalizace a jejích výsledků – jak mohou oni sami či uživatelé jejich instituce využívat digitální knihovny či za jakých podmínek si mohou nechat digitalizovat vlastní fond na KDJ. Knihovníci také neskrývali překvapení nad náročností digitalizace, divili se, co všechno celý proces obnáší, kolikrát člověk musí kliknout, než se dokument dostane z analogové podoby do digitální.

Jak často tyto exkurze pořádáme? Pro veřejnost jednou měsíčně (první pondělí v měsíci), pro knihovníky nejsou stanovené pevné termíny a záleží na domluvě. Celkem jsme během prvního pololetí 2017 realizovali 14 takových exkurzí. Z toho osm bylo určeno knihovníkům (zúčastnilo se 61 knihovníků, z toho 25 zaměstnanců SVK HK a 36 z různých knihoven Královéhradeckého kraje), dále proběhlo 5 exkurzí pro veřejnost (celkem 19 účastníků) a také jedna exkurze pro střední školu (17 studentů). Během těchto exkurzí účastníci pracovali na 10 titulech, zdigitalizovali kompletně 9 monografií a 8 výročních zpráv. Celkem se jednalo o 241 stran, průměrně tedy 17 stran za exkurzi. Zatímco při exkurzích bylo průměrně zpracováno 11 stran za hodinu (skenování, ořezy a popis), běžně při samotném skenování zpracujeme min. 100 stran za hodinu, u popisu je těžké najít průměrný počet stran pro srovnání, protože tam jsou velké rozdíly podle zpracovávané předlohy. Nicméně je viditelné, že zkušený digitalizátor pracuje podstatně rychleji...

Po půl roce lze konstatovat, že „jiné“ exkurze nad očekávání plní svůj účel. A to i přesto, že účastníci z řad knihovníků občas odchází s tím, že jsou vděční za svou „normální“ knihovnickou práci...

Obr. 1 Zkus si zdigitalizovat knihu. *Zdroj: autorka příspěvku*

(e)Publikování v Knihovně Jiřího Mahena v Brně (KJM)

Mgr. Edita Vališová

Knihovna Jiřího Mahena v Brně, redaktor@kjm.cz

Článek seznamuje s možnostmi e-publikování a prezentacemi obsahů online v Knihovně Jiřího Mahena v Brně. Zabývá se zpřístupňováním elektronických knih (možností půjčování a stahování e-knih), elektronickými zdroji vzešlými z „domácí digitální dílny“ (zaměření, vznik a vývoj online časopisu o trendech dětského čtenářství IMPULSY) a přejatými texty článkového charakteru – rozvoj databáze elektronických článků, časopisů a denního tisku a publikováním přes online katalog knihovny. Taktéž je zmíněn čtenářský videospot KJM „Chvilí se držím“ jakožto úspěšný příklad tvorby audiovizuálního obsahu v knihovně.

Úvod

V rámci služeb veřejnosti se Knihovna Jiřího Mahena v Brně orientuje i na služby elektronického charakteru, čímž zohledňuje moderní pojetí služeb knihovny jako takové. Zabývá se jak poskytováním a zpřístupňováním digitálního obsahu, tak jeho tvorbou. Do hledáčku zájmu se v této oblasti dostávají především elektronické knihy a články, avšak prostor je věnován i vlastní časopisecké produkci a tvorbě audiovizuálního obsahu.

Rozcestník e-zdrojů

Co se e-knih a článků týče, je jako publikační platforma zvolen [online katalog Carmen](#). V horním menu katalogu čtenáři najdou kategorii „E-texty“ odkazující na typy dostupného online obsahu, který je dle svého specifického charakteru určen registrovaným čtenářům KJM, anebo všem uživatelům knihovny.

The screenshot shows the interface of the online source directory. At the top, there is a navigation bar with a home icon, language selection (Čeština), and menu items: Rejstřík, Novinky, E-texty, and Návod. Below this is the logo for 'Knihovna Jiřího Mahena v Brně'. The main content area is titled 'Novinky fondu' and features several book covers, including 'Práskle Pepe a její dobrodružství', 'Pod nebem Cornwallu', and 'Logopedie s Povidálkem - R'. A search bar is present with options for 'Vyhledávání', 'Pokročilé', 'Kombinované', and 'Region'. Below the search bar are radio buttons for 'Vše', 'Název', 'Autor', and 'Téma'. A dropdown menu is open, listing various genres: Digitalizované články, Digitalizovaný Jiří Mahen, E-knihy volně ke stažení - mlp.cz, E-knihy volně ke stažení - cz.nic, E-knihy k půjčování - eReading.cz, E-knihy k půjčování - Flexibooks.cz, E-knihy k půjčování - vše, Angličtina, Detektivky, Dějiny, Fantasy, Humor, Poezie, Pohádky, Pro děti, Příručky, Romány, Romány pro ženy, and Životopisy. Below the menu, there is a section 'Dokumenty s nejvyšším hodnocením' featuring the book 'Láska ve Skotsku' by Jude Deveraux, with a signature 'A38405/00; LÁS' and a 'Vybrat' button.

Obr. 1 Rozcestník online zdrojů – katalog Carmen. *Zdroj: autorka příspěvku*

Čtenářům KJM je umožněno:

- půjčovat si e-knihy současné knižní produkce (nabídka firem eReading.cz a Flexibooks),
- stahovat si volně dostupné e-knihy (tituly z IT orientované edice CZ.NIC a e-knihy klasiků a mladých autorů z E-knihovny Městské knihovny v Praze),
- pro vlastní potřebu si stáhnout e-knihu Gilliaméska (exkluzivní licence s nakladatelstvím JOTA),
- půjčovat si čtečky e-knih,
- v PC síti knihovny si číst články online.

Neregistrovaným uživatelům KJM je umožněno:

- stahovat si volně dostupné e-knihy (tituly z IT orientované edice CZ.NIC a e-knihy klasiků a mladých autorů z E-knihovny Městské knihovny v Praze),
- v PC síti knihovny si číst články online.

V rozcestníku e-textů se nachází ještě kategorie „Digitalizovaný Jiří Mahen“. Zde uživatel najde záznamy knih, jež sice soubory plných textů či možnost realizovat e-vypůjčku neobsahují, odkazují však na zdigitalizovanou verzi díla v Digitální knihovně systému Kramerius. Jedná se o cca 40 záznamů volně dostupných knih zakladatele KJM Jiřího Mahena v šíři reflektující záběr autorovy tvorby – vyskytují se zde tituly tematicky spjaté s knižní kulturou a knihovnami, početně jsou zastoupena dramata a knihy o divadelní praxi, nechybí ani poezie, pohádky a další prozaická tvorba včetně studií, úvah aj. Dále se KJM od r. 2015 věnuje vlastnímu elektronickému publikování v rámci produkce online časopisu o trendech dětského čtenářství IMPULSY, jehož články jsou z webu <http://impulsy.kjm.cz/> dostupné registrovaným i neregistrovaným uživatelům knihovny. Pro úplnost ještě dodejme, že v nabídce e-zdrojů nechybí ani přístup do obsahu elektronických databází různého profilu a charakteru – PressReader (česká a světová periodika), ASPI (právní informace) a Naxos Music Library (nahrávky vážné hudby a jazzu).

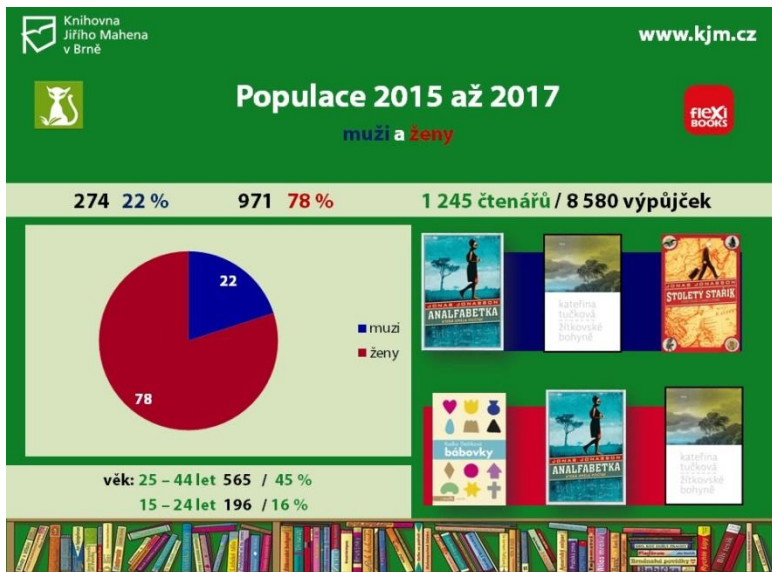
Půjčování e-knih

Registrovaným čtenářům půjčujeme e-knihy současné knižní produkce ve spolupráci s firmami eReading.cz (zejm. beletrie a bestsellery) a Flexibooks (zejm. naučná a populárně-naučná literatura). V současné době se jedná téměř o 7 000 titulů, přičemž 55 % této nabídky v knihovně fyzicky nevlastníme, tudíž dané tituly lze považovat za přínosné obohacení knihovního fondu. Půjčit si lze max. 5 titulů na 31 dnů, v závislosti

na podmínkách konkrétní služby lze knihy číst v mobilní aplikaci (oba poskytovatelé), hardwarové čtečky od eReading.cz, anebo na notebooku či PC (Flexibooks).

Statistická data

Knihy od eReading.cz půjčujeme již třetím rokem. V r. 2015 knihovna realizovala **2 500 e-výpůjček**, v r. 2016 došlo k navýšení na **3 440 e-výpůjček** a v r. 2017 (k 11. 9. 2017 pozn. autora) je zaznamenáno 3 050 e-výpůjček, přičemž 180 z nich tvoří e-výpůjčky od Flexibooks (služba byla spuštěna v červenci 2017). Vzhledem k naznačenému vývojovému trendu očekáváme do konce r. 2017 nárůst na cca **4 500 e-výpůjček**. Uvedený výčet naznačuje trvalý meziroční nárůst zhruba o 1 000 e-výpůjček, což ze strany uživatelů indikuje trvalý a zvyšující se zájem o tento typ služby. Obecně lze říci, že chování čtenářů e-knih ve zmenšeném měřítku kopíruje chování čtenářů, kteří si v knihovně půjčují tištěné knihy, což se projevuje jak v žebříčku nejpůjčovanějších e-titulů, tak v profilu samotného čtenáře. Mezi nejpůjčovanějšími e-knihami od r. 2015 najdeme tyto tituly: 1) Analfabetka, která uměla počítat (172 e-výpůjček), 2) Bábovky (161 e-výpůjček) a 3) Žitkovské bohyně (101 e-výpůjček). Jedná se o [nejpůjčovanější tituly v knihovně](#) jako takové. Výčet nejčtenějších titulů taktéž naznačuje, že aktivnějšími e-čtenáři jsou ženy. V poměrném zastoupení se jedná o 78% podíl ve prospěch žen (971 čtenářek) při celkovém počtu 1 245 unikátních uživatelů (muže reprezentuje 274 čtenářů). Nejpoučtější věkovou skupinou jsou lidé ve věku 25–44 let. Jde o skupinu 565 čtenářů, tedy 45 % z celkového počtu. Pohlaví nemá na výběr titulů výrazný vliv. Jak muži, tak ženy si po dobu trvání služby nejvíce půjčovali „Analfabetku“ a Žitkovské bohyně. Co se aktivity e-čtenářů v absolutním měřítku týče, tak nejvíce e-knih si od r. 2015 půjčila žena, a to 99 titulů, na druhém místě se nachází žena s 95 tituly a na třetím žena s 81 tituly. Muž se vyskytuje na čtvrtém místě se 78 e-knihami.

Obr. 2 Půjčování e-knih – čtenáři a výpůjčky. Zdroj: autorka příspěvku

Gilliameska – e-kniha z nakladatelství JOTA čtenářům KJM ke stažení

Na pomezí půjčování e-knih a volného stahování se nachází výjimečné postavení titulu [Gilliameska](#), graficky zajímavě a náročně zpracované autobiografie herce a člena komediální skupiny Monty Python Terryho Gilliamy. Jedná se o e-knihu z nakladatelství JOTA, kterou si na základě exkluzivní licence mohou s ohledem na autorská práva **stahovat výhradně pro svoji osobní potřebu registrovaní čtenáři knihovny**. Nabídka platí po dobu šesti měsíců (k zpřístupnění e-knihy došlo počátkem září 2017). Unikátnost služby pro čtenáře KJM spočívá v tom, že vyjma naší knihovny nenabízí tento e-titul k dispozici (k půjčení ani k prodeji) po uvedenou dobu žádný jiný distributor či vydavatel e-knih. Zatím jde o první, nikoliv však poslední společný počin v této oblasti. Ve zpřístupňování e-knih ve spolupráci s nakladatelstvím JOTA budeme dalšími vhodnými tituly nadále pokračovat.

Detail knihy

Detail Citace ISBD Ostatní linky MARC

Signatury: **II-N63403; 791; GIL**

Gilliameska : před-posmrtné memoáry : bio(logicky odbouratelná) autografie T.G., první individuální, v první osobě napsaná, palinovsko dronická biografie : mé mé mé memoáry

Gilliam, Terry, 1940- Q
Thompson, Ben, 1973- Q; Dembická, Simoneta, 1962- Q
Vydáno: **V Brně** : Jota, 2017
Edice: **Biografie**
Rozsah: **303 stran**
Jazyk: **čeština**
ISBN: **978-80-7565-005-4 (vázáno)**
Téma: Gilliam, Terry, 1940- Q, Monty Python (komediatální herecká společnost) Q, filmoví režiséři Q, herci Q, filmoví scenáristé Q, 20.-21. století Q
Forma: **autobiografické vzpomínky**
Poznámka: **Poznámky -- Obsahuje rejstřík**

Hodnoceno: 1x

Nedostupné fyzicky

Rezervovat

Vybrat

Google Preview

QR kód tohoto záznamu

Obr. 3 Gilliameska – záznam e-knihy v online katalogu. *Zdroj: autorka příspěvku*

Knihovna Jiřího Mahena v Brně

Přihlašovací údaje:

Číslo čtenáře:

Heslo:

OK

Prosíme čtenáře, aby dodržovali autorská práva. E-kniha je určena pouze pro osobní potřebu čtenáře. Její nelegální šíření je trestné.

Majitelem výhradní licence pro rozšiřování e-knihy (sdělováním díla veřejnosti podle licenční smlouvy, která se řídí platnými právními předpisy České republiky, především zákonem č. 89/2012 Sb. občanský zákoník a zákonem č. 121/2000 Sb. autorský zákon, ve znění pozdějších předpisů) je Knihovna Jiřího Mahena v Brně, p. o.

Obr. 4 Gilliameska – identifikace čtenáře při stažení titulu. *Zdroj: autorka příspěvku*

Čtení a produkce e-článků

Dalším počinem knihovny na poli e-čtení je zpřístupnění obsahu článkové databáze (2016) a vydávání on-line časopisu IMPULSY (2015).

Databáze článků

Články jsou z důvodu omezení autorských práv přístupné všem uživatelům knihovny výhradně na místě samém, tedy v **knihovní síti na PC, u nichž si prostřednictvím katalogu zájemci články vyhledají a následně zobrazí**, příp. nechají knihovníkem vytisknout. Postupně se utvářející digitální knihovna vzniká na základě excerpce článků z cca 50 měsíčně odebíraných periodik. Při vzniku databáze byly primárně zdigitalizovány všechny články přímo související s osobou Jiřího Mahena a sídlem knihovny (Schrattenbachův a Kleinův palác). Do e-podoby jsou průběžně převáděny další osobnosti z oblasti kultury, společnosti, vědy a techniky českého i světového významu, dále témata spjatá s problematikou EU, Jihomoravského kraje, knižní a literární kulturou, uměním, hudbou (především život a dílo Leoše Janáčka a jeho žáků), vzděláváním aj. Aktuálně se jedná o soubor cca 3 000 článků, návštěvnost činná v závislosti na sezóně zhruba 20 zobrazení/1 den.

Časopis IMPULSY: Inspirace, náměty a trendy dětského čtenářství

Elektronický časopis přináší nejen knihovníkům, ale i pedagogům, humanitně a společensky zaměřeným čtenářům, jakož i čtenářům z řad široké veřejnosti 5x do roka novinky ze světa knih pro děti a mládež.

Časopis vydává [Centrum dětského čtenářství](#) při KJM v rámci své činnosti na podporu dětského čtenářství Jihomoravského kraje. Svým pokrytím však cílí mnohem dál – informuje o projektech knihoven po celé České republice, přináší inspirace z webového prostředí, představuje zajímavé a klíčové tituly pro děti a mládež v knihovnách zahraničních zemí aj. Svým zaměřením a obsahem se řadí k unikátním počínům

na tomto poli, aktivně spolupracuje s dalšími čtenářskými projekty u nás (např. Rosteme s knihou, Zlatá stuha). Na jeho stránkách se již třetím rokem střetává svět knihovníků, akademiků, knižních vydavatelů a dalších literárně činných aktérů přispívajících svými texty do pestré mozaiky pravidelně doplňujících se rubrik:

- **Doporučujeme** – pozoruhodné knižní novinky a úryvky z knih;
- **Impulsy na webu** – inspirativní webové zdroje;
- **Impulsy u kávy** – rozhovory s osobnostmi;
- **Inspirujeme se** – práce kolegů z knihoven;
- **Objevujeme** – knihy, edice, žánry aj.;
- **Pře(d)kládáme** – zahraniční literatura pro děti a mládež;
- **Učíme se** – nápady ze seminářů a školení.

IMPULSY
Inspirace, náměty a trendy dětského čtenářství

Aktuální číslo
Roč. 3, č. 2/2017

EDITORIAL

- Helena Hubatková Selucká
[Vzdělávání v našich životech](#)

Druhé číslo časopisu IMPULSY je tentokrát vlastně jednou rubrikou – Učíme se. Dnes a denně. V práci, doma, na cestách, v knihách. Někdy na to máme více času a chuť, někdy spěcháme a nechce se nám.

DOPORUČUJEME

- Alběta Vorlová
[1 audioknihy mohou vzdělávat](#)
- *Mluvené slovo má v dnešní době mnoho možností ke svému využití. Audioknihy už dávno nejsou na trhu jen pro nevidomé, ale jsou plhodhodnou alternativou ke klasickým knihám. Nabízí možnosti pro odpočinek, ale i pro vzdělávání.*
- Iveta Kratochvílová
[Jóga pro tebe – Rebecca Rismanová](#)
- Iveta Kratochvílová
[Světlo a slůvy – Leigh Bardugo](#)

Obr. 5 IMPULSY – úvodní strana. Zdroj: autorka příspěvku

Od r. 2016 vychází čísla tematicky zaměřená, což napomáhá k ucelenějšímu uchopení publikovaných článků. V [archivu](#) najdeme tato tematická čísla:

Ročník 2/2016 – přehled čísel:

- roč. 2, č. 5/2016 (23. 12. 2016) – **Vánoce a pohádková tvorba**;
- roč. 2, č. 4/2016 (26. 10. 2016) – **Terapie v knihovnách**;
- roč. 2, č. 3/2016 (29. 6. 2016) – **Mládež v knihovnách**;
- roč. 2, č. 2/2016 (13. 5. 2016) – **Nejmenší v knihovnách**;
- roč. 2, č. 1/2016 (4. 4. 2016) – **Statistika a literární ocenění**.

V r. 2017 k 11. 9. 2017 vyšla dvě čísla, celkově jsou připravena tato témata:

Ročník 3/2017 – přehled čísel:

- roč. 3, č. 5/2017 – Organizované knihovny – architekti vs. knihovníci (prosinec);
- roč. 3, č. 4/2017 – Pedagogové v knihovnách, knihovníci ve školách (listopad);
- roč. 3, č. 3/2017 – Vyprávíme příběhy – storytelling, mýty aj. (říjen);
- roč. 3, č. 2/2017 (1. 6. 2017) – **Vzdělávání knihovníků dětských oddělení**;
- roč. 3, č. 1/2017 (17. 3. 2017) – **Budoucnost v knihovnách + ICT**.

Časopis se neustále vyvíjí jak po stránce obsahu, tak i formě (Více viz článek [S časopisem IMPULSY do třetího ročníku](#), Duha.cz). Jeho návštěvnost činí cca 30 návštěv/1 den. Z obsahové analýzy plyne, že se čtenáři nezajímají jen o články z aktuálního čísla, ale hojně navštěvují i archiv. Tomuto zjištění odpovídá i statistika nejčtenějších článků:

- **Špetka webové inspirace pro práci s předškoláky,**
Lucie Dymáčková, č. 2/2016, Inspirujeme se / 1 702 zobrazení;
- **Pohádky, pověsti, mýty, báje, legendy a příběhy z různých koutů světa,**
Kratochvílová, J. Poláková, P. Lišovská, č. 5 /2016, Objevujeme / 1 168 zobrazení;
- **Zuzana Moravcová – Život mezi řádky,**
Helena Hubatková Selucká, č. 1/2017, Impulsy u kávy / 594 zobrazení.

Abychom ještě lépe poznali čtenářské publikum, chceme do konce r. 2017 realizovat dotazníkové šetření – definovat si profil čtenáře, ověřit si přínos vydávaných článků/rubrik, uzpůsobit komunikační kanály aj.

Závěr: Chvilí se zdržím / I'll be a while

Smyslem zmiňovaných elektronických aktivit knihovny zůstává podpora čtenářství jako takového, neboť právě čtení v KJM považujeme za základní lidskou potřebu čili kvalitu, kterou je vhodné neustále rozvíjet a podporovat. A právě tuto myšlenku jsme se ve spolupráci s kreativním studiem [Morning Pug](#) pokusili vetknout do čtenářského spotu s názvem [Chvilí se zdržím](#).

Obr. 6 Chvilí se zdržím – webový banner. Zdroj: autorka příspěvku

O tom, že se společná práce na takto pojatém audiovizuálním obsahu povedla, svědčí mj. i fakt, že s anglickou verzí videa [I'll be a while](#) KJM uspěla v mezinárodní soutěži knihovnických videí **A Corto di Libri #9** (2017) a obdržela ocenění za **nejlepší video podporující čtení a čtenářství**. Práci na tvorbě videa a úspěch v soutěži popisuje článek [Chvilí se zdržím... Příběh videa Knihovny Jiřího Mahena](#) (Duha.cz).

Představení aplikace

Virtuální depozitní knihovna

Mgr. Anna Cajthamlová, Mgr. Martin Švrčina

Národní knihovna ČR

V České republice jsou v současné době budovány čtyři konzervační sbírky vznikající na základě celostátního povinného výtisku, jedná se o Národní konzervační fond a Univerzální knihovní fond v Národní knihovně ČR (dále jen „NK ČR“) a o sbírky v Moravské zemské knihovně v Brně (dále jen „MZK“) a Vědecké knihovně v Olomouci (dále jen „VKOL“). Tyto knihovny jsou povinny své konzervační sbírky chránit, budovat a v neposlední řadě i doplňovat. A právě úkol zpětně doplňovat je časově i personálně nejnáročnější.

Kromě různých darů od soukromých osob a jednotlivých nákupů jsou nejvytěžovanějším zdrojem pro zpětné doplňování konzervačních sbírek seznamy vyřazovaných knih z jiných knihoven, kterým povinnost nabízet vyřazené dokumenty jiným knihovnám ukládá knihovní zákon č. 257/2001 Sb. Současná praxe nabízení, spočívající v zasílání seznamů utříděných ve wordových či excelových souborech, zcela nevyhovuje a kapacity akvizitérů pro jejich vyhodnocení jsou nedostačující. Mnoho knih, které by mohly zaplnit mezery v konzervačních sbírkách, tak mizí v nenávratnu.

Výše zmíněné knihovny – tedy NK ČR, MZK a VKOL – se rozhodly zahájit intenzivní spolupráci na vytvoření automatického nástroje, který by jim v budování novodobých konzervačních fondů pomohl. V letech 2012 až 2015 spolupracovaly na projektu NAKI „Vytvoření kooperativního systému pro budování a správu novodobých konzervačních knižních sbírek v ČR a vývoj potřebných nástrojů“. Jed-

ním z výsledků se stala betaverze aplikace Virtuální depozitní knihovna²⁹.

Vývoj aplikace nadále pokračuje v dalším projektu NAKI „IN-PROVE: budování Integrovaného prostředí pro PRůzkum, Ochranu, Výzkum a Evidenci novodobých knihovních dokumentů“ (2016–2020). Na projektu se opět podílejí stejné knihovny- NK ČR, MZK a VKOL. Jedním z cílů je vytvoření integrovaného systému pro správu těchto knižních kolekcí jako základní platformy, do níž by byly zakomponovány v současnosti fungující nástroje – virtuální depozitní knihovna, registr digitalizace³⁰, registr odkyselených dokumentů³¹, aplikace pro průzkum fondů. Vzniklo by tak jediné místo, kde by bylo možné získat všechny zásadní informace o konkrétním dokumentu: v jakých sbírkách se nachází, zda byl už zdigitalizován, zda v některé sbírce proběhlo jeho odkyselení a jaký je jeho fyzický stav. Díky tomuto přehledu by bylo možno efektivně využívat finanční prostředky přidělené na péči o trvale uchované kulturní dědictví.

Aplikace VDK obsahuje databázi se záznamy spolupracujících konzervačních knihoven a umožňuje vyhledávání konkrétních titulů, nebo filtrování podle zvolených kritérií. Databáze zatím neobsahuje záznamy na periodické dokumenty.

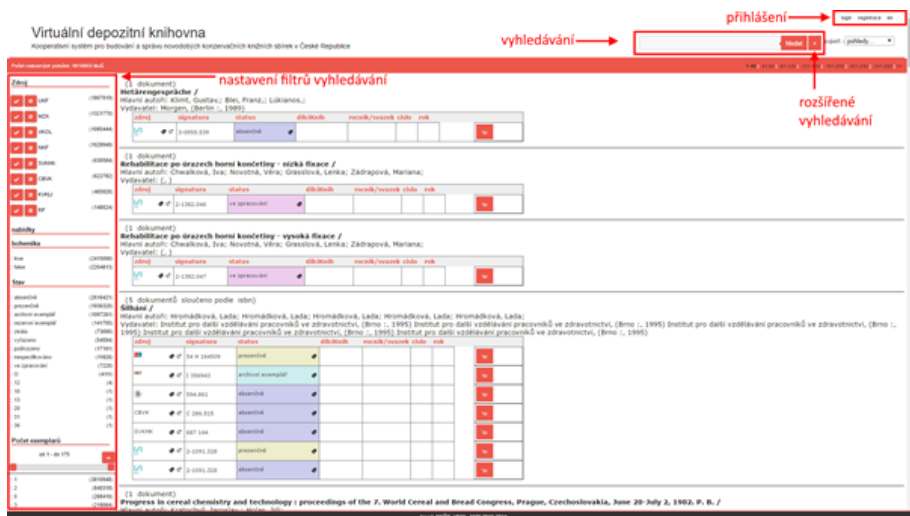
Prostřednictvím aplikace je možné rovněž vytvářet nabídky vyřazované literatury s kompletními a korektními údaji. To umožňuje konzervačním knihovnám automatické zpracování a rychlou orientaci v nabízených publikacích. Současně je možné prostřednictvím aplikace zveřejnit požadované dokumenty, které knihovna potřebuje doplnit do fondu (za chybějící nebo poškozené exempláře).

Aplikace VDK je dostupná z webové stránky <http://vdk.nkp.cz/vdk>.

²⁹ <http://vdk.nkp.cz/vdk/>

³⁰ <http://www.registrdigitalizace.cz/>

³¹ <http://www.registrdigitalizace.cz/czbrd/>

Obř. 1 Úvodní obrazovka aplikace VDK s vyznačeným přihlášením, vyhledáváním a filtrováním. *Zdroj: autoři příspěvku*

Aplikaci je možné využívat v režimu prohlížení bez přihlášení. V tomto režimu je možné vyhledávat dokumenty přímo (např. podle názvu), nebo s využitím filtrů. K dispozici je základní vyhledávání (fulltextové), nebo pokročilé vyhledávání prostřednictvím metadat.

V režimu přihlášení je možné navíc vytvářet nabídky a poptávky a zpracovávat je. Aplikaci spravuje administrátor, který současně přiděluje práva jednotlivým institucím.

Databáze obsahuje katalogizační záznamy následujících knihoven (zdroje): UKF – Národní knihovna ČR, Univerzální knihovní fond, MZK – Moravská zemská knihovna, VKOL – Vědecká knihovna v Olomouci, NKF – Národní knihovna ČR, Národní konzervační fond, SVHK – Studijní a vědecká knihovna v Hradci Králové, CBVK – Jihočeská vědecká knihovna v Českých Budějovicích, KVCLI – Krajská vědecká knihovna v Liberci, RF – Národní knihovna ČR, Rezervní fondy.

Katalogizační záznamy uvedených knihoven se stahují do databáze v pravidelných intervalech pomocí harvestů. Záznamy na základní obrazovce jsou řazeny podle aktuálně doplněných publikací.

Stažené záznamy na identické publikace je třeba slučovat do jediného záznamu a pod ním uvádět údaje o stažených exemplářích. Jednotlivé záznamy se slučují podle identifikátorů 020 – ISBN, 022 – ISSN, 015 – ČČNB. Pokud není žádný z těchto identifikátorů uveden, aplikace sloučí záznamy dle shody v popisných polích 250 – Údaje o vydání, 100 – Autor-osoba, 110 – Autor-korporace, 111 – Autor-akce, 260 – Vydavatelské údaje.

Pro práci s aplikací je důležité využívání filtrů, které umožňuje identifikovat různé množiny publikací podle zvolených parametrů. Hlavními parametry kromě zdroje jsou bohemikum, status (stav), počet exemplářů a rok vydání.

Filtr zdroje omezí zobrazené dokumenty pouze na tituly, jejichž exemplář je (respektive není) obsažen v katalogu vybrané knihovny.

Filtr bohemik zobrazí pouze (ne)bohemikální publikace.

Aplikace obsahuje následující typy bohemik:

1. publikace vydané na území Československa, od r. 1993 na území České republiky,
2. publikace vydané v zahraničí v českém jazyce,
3. vícejazyčné publikace, kde čeština byla uvedena na druhém a dalším místě.

Bohemika se určují podle popisných polí 008 na pozicích 15–17, 008 na pozicích 35–37, 044 podpole a pro kód země, pokud byla kniha vydána ve více státech, 041 podpole a pro kód jazyka u vícejazyčné publikace a 041 podpole h pro kód jazyka.

V řadě případů je třeba pracovat i s informacemi, které vyjadřují stav daného exempláře v jednotlivých knihovnách. Např. je-li u exempláře status „ztráta“ nelze ho započítat do počtu dochovaných exemplářů. Pro

potřeby aplikace byly zvoleny statusy absenčně půjčovaný exemplář, archivní exemplář, desideratum, nespecifikováno, prezenčně, poškozeno, rezervní exemplář, vyřazeno, ztráta, ve zpracování. Zobrazené dokumenty lze omezit na ty, které mají alespoň jeden exemplář s vybraným stavem, nebo skupinou stavů.

Filtr počet exemplářů omezí zobrazené výsledky pouze na tituly, které mají v některém knihovním fondu určený rozsah exemplářů.

Rok vydání také slouží k omezení zobrazených výsledků. Dvěma posuvníky se dá omezit rozpětí roků vydání vyhledávaných titulů.

Filtry se aplikují na úroveň titulů, proto lze po aplikaci filtrů zobrazené výsledky ještě upravit na úrovni jednotlivých titulů, co do stavu a zdroje.

Přihlášeným uživatelům (knihovnám) aplikace umožňuje vytvářet seznamy nabídek a poptávek titulů, na které mohou ostatní knihovny prostřednictvím VDK reagovat a vzájemně si doplnit fondy. Vklad do nabídky je možný ze souboru, pomocí šablony (vyplněním popisných polí) nebo přímo z výsledků vyhledávání. Přihlášený uživatel uvidí u jednotlivých titulů možnost přidání do nabídky.

Slučování záznamů z jednotlivých katalogů bylo a je největším úkolem, před kterým řešitelský tým stál. Plnohodnotné využití aplikace navíc zatím omezuje i nedokončená retrokonverze v NK ČR a MZK. I přesto se však aplikace VDK stává pro správce nejen konzervačních sbírek zajímavým a účelným nástrojem a pevně věříme, že se stane i standardním krokem ve vyřazování knih ostatními knihovnami.

Obr. 2 Obrazovka pro vytváření nabídek. Zdroj: autoři příspěvku

Digitalizované fondy Vědecké knihovny v Olomouci a kde je hledat

Mgr. Miloš Korhoň, Jan Houserek

Vědecká knihovna v Olomouci

Cílem tohoto příspěvku je pomoci uživatelům zorientovat se v obsahu digitálních knihoven, které v současné době provozuje Vědecká knihovna v Olomouci (VKOL). Ta v uplynulých necelých dvaceti letech provedla digitalizaci množství dokumentů různé povahy a pro uživatele není vždy snadné se dostat k potřebným datům. Současně by tento článek měl seznámit čtenáře s výstupy práce krajské digitalizační jednotky (KDJ), která byla ve VKOL v posledních letech vybudována.

Vědecká knihovna v Olomouci patří mezi nejvýznamnější paměťové instituce v zemi. Díky historii dlouhé více než 450 let a především díky postavení ústřední zemské knihovny na Moravě, které po většinu svého historického vývoje měla, se v Olomouci podařilo vybudovat fond mimořádně šíře i hloubky. Knihovna vznikla v roce 1566, kdy do Olomouce přišli jezuité vybudovat své učení, zanedlouho povýšené na univerzitu. V josefínské době byla knihovna prohlášena za veřejnou knihovnu a současně přebírala to nejvýznamnější z knihoven zrušených jezuitských kolejí z celé Moravy, stejně jako z fondů zrušených klášterů kontemplativních řádů. Od roku 1807 knihovna disponovala právem povinného výtisku z území Moravy. Tato výsada jí sice v roce 1935 byla odebrána, po druhé světové válce ovšem bylo právo povinného výtisku navráceno a rozšířeno na území celé republiky. V dnešní době je VKOL jedním ze tří příjemců celostátního povinného výtisku monografií i periodik.

Z výše uvedeného je zřejmé, že fondy VKOL jsou v mnoha ohledech jedinečné a tomu odpovídá také badatelský a čtenářský zájem o knihovní dokumenty. Knihovna se proto od roku 1998 podílí na digitalizač-

ních aktivitách v České republice, primárně s cílem ochránit originály před zátěží výpůjčního procesu, současně ale také s cílem usnadnit přístup k některým ohroženým typům dokumentů. K výsledkům digitalizace se zájemci mohou dostat prostřednictvím pěti digitálních knihoven, které zpřístupňují zcela odlišné výstupy a ve zcela odlišné podobě.

Nejstarší aplikací pro zpřístupňování digitálních dokumentů je digitální knihovna historických fondů³². Tu VKOL provozuje již od roku 2002 a jde o vůbec nejstarší digitální knihovnu v českých zemích. Jejím cílem bylo prezentovat středověké rukopisy a další dokumenty, které byly naskenovány v rámci projektů v programu VISK 6 a jeho předchůdců. Aplikace nebyla určena pro přímé prohlížení rukopisů a inkunábulí, proto obsahuje obrázky s malým rozlišením. Pro studium byly určeny CD-ROMy dostupné ve studovně historických fondů, případně souborná digitální knihovna *Manuscriptorium*. Digitální knihovna historických fondů obsahuje 129 rukopisů a prvotisků, 7 starých tisků a 3 map a v současné době se již nedoplňuje.

Obr. 1 Základní uživatelské rozhraní digitální knihovny historických fondů z roku 2002. *Zdroj: autoři příspěvku*

³² <http://dig.vkol.cz>

Jako druhou v pořadí zprovoznila VKOL digitální knihovnu map. Aplikace byla zveřejněna v roce 2005 a obsahuje okolo 550 mapových listů z rozmezí 17.–19. století. Nejde o ucelenou mapovou sbírku, pouze o výběr velkoformátových dokumentů na volných listech. Aplikace vznikla jako součást projektu na popis velkoformátových dokumentů a v současné době již není pro veřejnost v provozu. Původní URL³³ bylo přesměrováno do nové digitální knihovny.

Na adrese <http://noviny.vkol.cz> je možné prohlížet digitální knihovnu novin. Jde o obvyklou instalaci aplikace Kramerius ve verzi 3 se všemi známými nedostatky, tedy v první řadě nutností mít prohlížeč opatřený pluginem pro prohlížení formátu DjVu. Digitální knihovna od roku 2007 zpřístupňuje naskenovaná periodika a obsahuje 29 titulů různé provenience, tedy výstupy vlastní digitalizace VKOL, replikovaná periodika z NK ČR a jiných knihoven i digitalizaci jiných institucí, které přitom využily fondy Vědecké knihovny v Olomouci. Ani tato digitální knihovna už není rozšiřována o další dokumenty.

Čtvrtou digitální knihovnou je digitální knihovna EOD³⁴, zpřístupňující výstupy služby eBooks on Demand. Ta umožňuje komukoliv objednat si digitální kopii knihy s volnými autorskými právy a právě tyto digitální kopie jsou zveřejňovány v digitální knihovně. Nevýhodou je to, že zobrazení jednotlivých dokumentů je založeno na platformě Adobe Flash, která je na ústupu. Digitální knihovna je v provozu od roku 2009 a ani do ní už nejsou přidávány nové dokumenty.

Roztříštěnost digitálních dokumentů mezi různé, více či méně zastaralé aplikace s minimem funkcí je z uživatelského pohledu velmi nepříjemná. Cílem VKOL je proto sjednotit výstupy digitalizace do jediného prostředí. Tomu účelu slouží v případě VKOL nepřekvapivě aplikace Kramerius 5, zprovozněná ve fázi realizace projektu *Rozvoj služeb e-Governmentu v Olomouckém kraji*. Jde o projekt financovaný z *Integrovaného operačního programu (IOP)*, který v programovém ob-

³³ <http://mapy.vkol.cz>

³⁴ <http://eod.vkol.cz/>

dobí 2007–2013 jako jeden z mála nabízel priority využitelné pro knihovny. IOP ovšem nebyl určen krajským knihovnám, proto bylo pro získání podpory nutno zařadit záměry VKOL do širšího projektu zřizovatele knihovny, Olomouckého kraje. Projekt měl několik oddělených součástí:

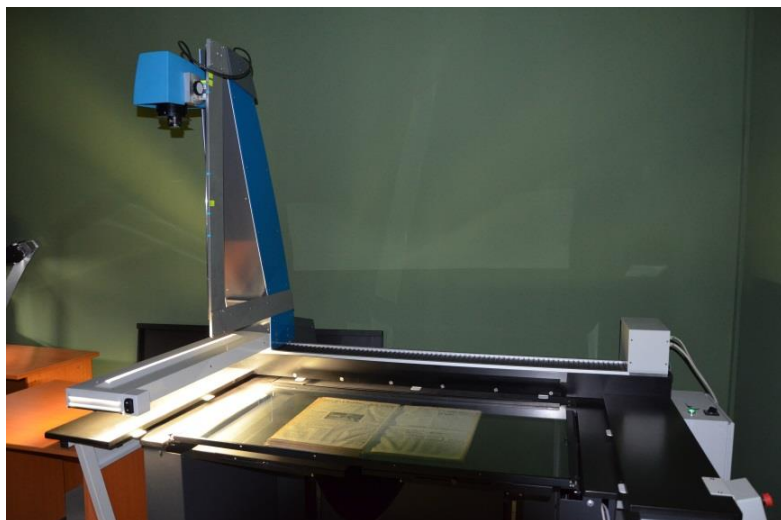
- Digitální mapa veřejné správy,
- Digitalizace a ukládání dat,
- Zřízení technologického centra kraje,
- Vnitřní integrace úřadu a integrace s ISVS,
- Datové sklady a nástroje Business Intelligence.

Aktivity VKOL spadaly do oblasti *Digitalizace a ukládání*, na kterou byla vyčleněna částka přesahující 39 miliónů korun. Hlavním záměrem bylo vybudovat vlastní pracoviště, na kterém by bylo možné digitalizovat historické i novodobé fondy knihovny podle platných standardů. Ve veřejné zakázce na řešení projektu byl proto mimo jiné požadován jeden robotický skener a dva ruční knižní skenery, dále software pro tvorbu popisných metadat a také potřebná infrastruktura pro ukládání dat a provoz digitální knihovny.

V průběhu roku 2013 byla díky investičním prostředkům z projektu vybudována *Krajská digitalizační jednotka* (KDJ). Pracoviště od počátku spadalo do pravomoci odboru kultury a památkové péče Olomouckého kraje, fyzicky ale vzniklo v jedné z budov spravovaných VKOL, a to ve volných prostorách vzdělávacího centra VKOL v historickém centru města v Ostružnické ulici. Dodavatelem celého krajského projektu byla společnost AutoCont, subdodavatelem odpovědným za techniku pro skenování byla firma Exon. Na pracoviště KDJ tak byl dodán robotický skener DL-mini od výrobce 4DigitalBooks, pro digitalizaci velkoformátových dokumentů byl zprovozněno zařízení i2S SupraScan Quartz A0 HD a produkční linku doplňuje další ruční skener i2S CopiBook HD 600. Pro indexaci a tvorbu popisných metadat podle platného standardu Národní digitální knihovny byl dodán SW Sirius NDK od společnosti Elsynt Engineering.

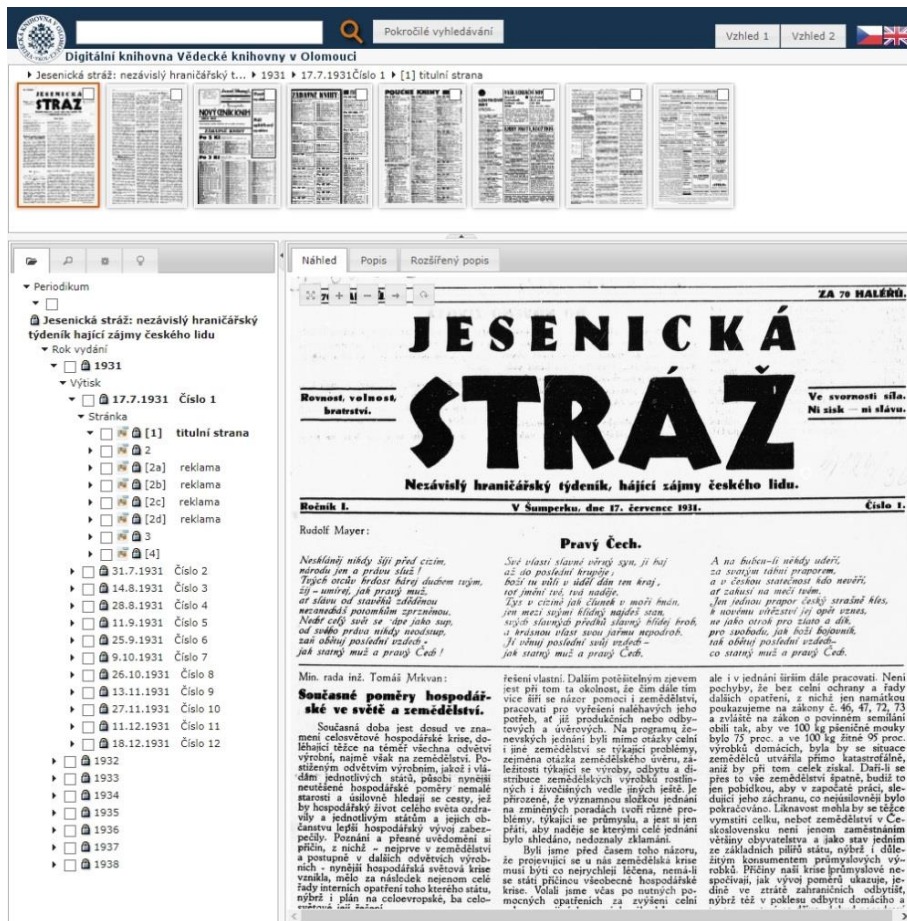

Obr. 2 Robotický skener DL-mini výrobce 4DigitalBooks v prostorách krajské digitalizační jednotky. Zdroj: autoři příspěvku

Obr. 3 Skener i2S SupraScan Quartz A0 HD pro zpracování velkoformátových dokumentů. Zdroj: autoři příspěvku

Veškerá technika v KDJ je napojena do sítě Olomouckého kraje a v jeho prostorách vznikl také *Krajský digitální repozitář* (KDR) s kapacitou 100 TB, který VKOL využívá pro dlouhodobou archivaci již zpracovaných digitálních dokumentů. Hlavním dodavatelem KDR byla firma WV Systems, která jako archivační systém zvolila řešení ICZ DESA.

Obr. 4 Jedním z přibližně stovky regionálních titulů, které byly v letech 2013 až 2014 digitalizovány, je *Jesenická stráž*. Zdroj: autoři příspěvku

Dohled nad postupným uváděním do provozu měli dva pracovníci Olomouckého kraje. Tyto úvazky vznikly v přímé souvislosti s realizací projektu *Rozvoj služeb e-Governmentu v Olomouckém kraji* a byly z něj hrazeny. Podle původních předpokladů měli v KDJ pracovat čtyři pracovníci, další dva úvazky ovšem Olomouckým krajem v první fázi nebyly podpořeny a navýšení se podařilo dosáhnout až v roce 2016.

V rámci části projektu *Digitalizace a ukládání* bylo vedle výše uvedených dodávek možné realizovat také digitalizaci službou a také tento způsob dodávky byl ve fázi realizace projektu využit. V rámci dodavatelské digitalizace bylo zpracováno přibližně 1,3 miliónu stran regionálních periodik, tedy novin, které v minulosti vycházely na území dnešního Olomouckého kraje a v některých sousedních regionech (Rýmařovsko, Moravská Třebová, Valašské Meziříčí aj.). Celkem bylo naskenováno okolo stovky periodik, naprostá většina prostřednictvím mikrofilmů, které měla VKOL k dispozici ze starších projektů zaměřených na mikrofilmování. Malá část (přibližně 12 % z celkového počtu stran) především novější noviny (z 2. poloviny 20. století) byla skenována přímo z originálních svazků.

Od 1. ledna 2014 přešla KDJ i se vším vybavením do správy VKOL. Jako jeden z prvních úkolů bylo nutno vyřešit import dodaných dat do digitální knihovny. V další fázi bylo nutné zahájit rutinní provoz digitalizační linky a teprve potom bylo možné zahájit konverzi dat ze čtyř výše uvedených digitálních knihoven do aplikace Kramerius 4 (nyní již Kramerius verze 5.3.3), dostupné na adrese <http://kramerius.kr-olomoucky.cz>.

K datu konference, tedy přibližně v polovině září 2017 již byla do nové digitální knihovny kompletně převedena digitální knihovna map, URL staré digitální knihovny bylo přesměrováno do Krameria a stará digitální knihovna map tedy pro veřejnost již není v provozu. Z digitální knihovny historických fondů zbývá do Krameria importovat 22 titulů. Zde je třeba vyzdvihnout skutečnost, že na rozdíl od původní verze digitální knihovny byly rukopisy v Krameriovi zpřístupněny v nejvyšším rozlišení, navíc byla ve spolupráci s vývojáři Krameria

zprovozněna možnost zobrazit podrobný popis. Ten je součástí digitalizované podoby středověkých rukopisů a výrazně sahá nad rámec běžného bibliografického popisu. Pro badatele v této oblasti je podstatný (materiál, rozpis obsahu, popis výzdoby atd.), přesto podrobný popis není běžnou součástí Krameria.

Problematický je převod dat z digitální knihovny novin. Replikace části titulů selhala a ukázalo se, že u některých periodik jsou poškozená původní data. Chybějící dokumenty se VKOL snaží získat z jiných knihoven (MZK, Jihočeská vědecká knihovna, někde bude zřejmě naneštěstí nezbytné provést novou digitalizaci.

U digitální knihovny EOD je migrace na začátku, zatím bylo do Krameria zapracováno 86 titulů z celkových 524, které tato digitální knihovna zpřístupňuje. Je tedy zjevné, že import do nového prostředí si vyžádá množství práce, přesto už nyní patří digitální Kramerius Vědecké knihovny v Olomouci mezi největší digitální knihovny v Česku. V září 2017 obsahuje přibližně 3 230 000 stran, což ji rozsahem řadí na čtvrté místo (za NK ČR, MZK a Knihovnu AV ČR). Díky zaměření na starší fondy je navíc více než polovina tohoto počtu dostupná bez omezení způsobených autorským zákonem.

Poněkud problematická je oblast archivace dat. V KDR knihovna využívá zatím jen 10 z dostupného objemu 100 TB. To je způsobeno faktem, že současný KDR umí archivovat jen PSP balíky podle standardu Národní digitální knihovny, zatímco VKOL uchovává i samostatné obrazové soubory, stejně jako starší data ve formátu FOXML nebo formát K3. Problematické jsou také některé funkce repozitáře (nemožnost exportovat větší objemy dat atd.), co je však nejpodstatnější, KDR je kvůli závadě hardware již od roku 2016 mimo provoz. Data jsou uložena provizorně na diskovém poli zakoupeném knihovnou na zálohy (využito 25,5 z 34,9 TB). Pro archivaci využívá knihovna také úložiště Cesnetu, kde byla ale v průběhu roku 2016 vyčerpána dostupná kapacita. Z těchto důvodů je zvažován přechod KDR na open source platformu Archivematica, která by měla umožnit uchovávat digitální objekty i v jiných formátech, než je standard Národní digitální knihovny.

Digitální knihovna Vědecké knihovny v Olomouci

Bible boskovická ▶ 64r: (91x97 mm) – V Zajordání v moabské zemi ...

Náhled Popis Rozšířený popis

Dřívější signatura: I 1 3; I a 3

Datec: asi polovina 20. let 15. století

Jazyk dokumentu: čeština

Materiál: pergamén

Vazba: Vazba renesanční (datum 1539 součástí slepotskové výzdoby na přední i zadní desce), dřevěné desky potaženy bílou kůží se slepotskem, na rozích kování s nárazníky (na přední desce 4 kusy, na zadní desce zachovány jen 3 kusy), zbytky spon na přední desce. Dnešní vzhled kodexu je dílem převazby, při níž byl rukopis zároveň znovu poříznut, čímž došlo k odstranění části rozvilnové výzdoby na foliích, kde tato výzdoba zasahovala do okrajových částí stran (tyto případy zmíněny v rámci popisu jednotlivých iluminací).

Rozměry: 45,5×33 cm

Rozsah: II + 535 ff. (Boháček – Čáda chybně uvádějí I + 536 ff.)

Provenience: Viz Zopis obsahu a Poznámky.

Výzdoba

Iluminace. Kodex obsahuje celkem 89 miniatur, z nichž pouze 5 lze označit za čistě ornamentálně zdobené iniciály, které plní výhradně funkci dekorativní. Z celého souboru miniatur je přitom dobře patrný vývoj funkcí, který iluminace v dané době plní. Značná část iluminací sestává z iniciály, do níž je vkomponován obraz, který prostřednictvím figurálního motivu zachycuje scénu vylíčenou v textu, s nímž je kompozice spjata. Jsou-li miniatury tohoto typu zdobeny rozvilnami, fungují rozvilny spíše jako prostředek k vyplnění prostoru na okrajích folia nebo představují jen malé výběhy z patek iniciály nebo z rámu obrazu, takže celá kompozice nabývá převážně ilustrativního rázu. U dalších miniatur se tendence po opuštění dekorativních funkcí projevuje ještě výrazněji: absence rozvilnové výzdoby ponechává jen kompozici iniciály zdobené obrazem. Vítězství ryze ilustrativní funkce představují obrazy, které postrádají dekorativní složku zcela; sestávají pouze z narativního obrazu vloženého do rámu. Iniciála je v těchto případech provedena jen písácky v malém okénku, vnechaném pro daný účel v pravém rohu miniatury. Charakter iluminací v rámci celého kodexu tedy není jednotný, což svědčí pro domněnku, že výzdoba Bible boskovické je dílem několika iluminátorů. (Podrobněji k polemice na toto téma viz lit.)

Uvedené rozměry iluminací odpovídají velikosti níže popsaných miniatur; do rozměrů není zahrnuto zdobení rozvilnami (jeho přítomnost a charakter na příslušném foliu zachycuje níže uvedený slovní popis). Případy, v nichž při převazbě došlo k odříznutí části výzdoby, jsou poznamenány za popisem daného obrazu na příslušném foliu.

Izv: (297×417 mm) – Stvoření světa v sedmi medallonech; nahoře větší medallon (průměr kruhu 98 mm) – sedmý den stvoření – Bůh Otec trůnící mezi anděly v den odpočinku; pod ním šest menších medallonů (průměr kruhů 85 mm); vlevo nahoře – první den – stvoření světla a jeho odločení od temnoty, den a noc; vlevo uprostřed – druhý den – soustředění vod pod nebem na jedno místo: stvoření souše a moře; vlevo dole – třetí den – stvoření rostlinstva; uprostřed dole – čtvrtý den – stvoření slunce, měsíce a hvězd; uprostřed

Obr. 5 Záložka s rozšířeným popisem středověkého rukopisu v digitální knihovně Kramerius. Zdroj: autoři příspěvku

V roce 2018 končí fáze udržitelnosti projektu. Po tuto dobu jsou veškeré servisní a údržbové poplatky hrazeny z rozpočtu zřizovatele. Dosud není jasné, o jaké konkrétní částky se jedná, právě proto VKOL testuje alternativy komerčních programů v oblasti open source (mimo Archivmatiky také ProArc, ScanTailor aj.). Pro zvýšení efektivity pra-

coviště by také bylo vhodné další personální posílení. V aktuálním roce docházejí s digitalizací vypomáhat další pracovníci knihovny prostřednictvím dohod o provedení práce. V budoucnu bude VKOL usilovat o další rozšíření takovéto spolupráce při využití například studentů Univerzity Palackého.

Pokud jde o předmět činnosti KDJ, ta se v dalších letech bude při skenování soustředit především na tyto skupiny dokumentů:

- monografie a periodika moravské provenience,
- mapy,
- historické fondy.

Výběr dokumentů je záměrně zacílen na starší fondy, aby se ve VKOL nedigitalizovaly stejné dokumenty jako v projektu NDK. Knihovna má v tomto směru výhodu v rozsáhlém historickém fondu, významnou roli sehrává také historické právo povinného výtisku, díky kterému knihovna v oblasti moravských monografií i časopisů spravuje celistvý fond s množstvím unikátních dokumentů. Je zjevné, že krajská digitalizační jednotka má náplň práce na mnoho let zajištěnou. Pro další rozvoj digitalizace je vedle zvýšení tempa skenování a dalšího zpracování žádoucí také co nejrychleji uvolnit režim, ve kterém se zpřístupňují historická periodika. Cestu k němu uvolnila novela autorského zákona z 9. března 2017, jde ovšem o proces, který Vědecká knihovna v Olomouci může ovlivnit jen velmi nepatrně.

Prameny a literatura:

Digitální knihovna Vědecké knihovny v Olomouci [online]. Olomouc: Olomoucký kraj, ©2008-2017 [cit. 2017-09-11]. Dostupné z:

<http://kramerus.kr-olomoucky.cz/search/>

Digitální knihovna dokumentů digitalizovaných na objednávku (EOD) Vědecké knihovny v Olomouci [online]. Olomouc: Vědecká knihovna v Olomouci, 2015 [cit. 2017-09-11]. Dostupné z: <http://eod.vkol.cz/>

- Digitální knihovna historických fondů Vědecké knihovny v Olomouci [online]. Olomouc: Vědecká knihovna v Olomouci, ©2005 [cit. 2017-09-11]. Dostupné z: <http://dig.vkol.cz/>
- Digitální knihovna novin [online]. Olomouc: Vědecká knihovna v Olomouci, ©2003-2008 [cit. 2017-09-11]. Dostupné z: <http://noviny.vkol.cz/kramerus/Welcome.do>
- HOLÁSKOVÁ, Jitka a Miloš KORHOŇ, sest. *Výroční zpráva Vědecké knihovny v Olomouci za rok 2014*. 1. vyd. Olomouc: Vědecká knihovna v Olomouci, 2015. 55 s. ISBN 978-80-7053-307-9. Dostupné také z: <https://www.vkol.cz/data/soubory/vyrocnizpravy/vz2014.pdf>
- NÁDVORNÍKOVÁ, Marie, sest. *VK v Olomouci v roce 2002: přehled činnosti Vědecké knihovny v Olomouci za rok 2002*. Olomouc: Vědecká knihovna v Olomouci, 2003. 68 s. Publikace Vědecké knihovny v Olomouci; čís. 3/2003. ISBN 80-7053-249-1.
- Registr Krameriů* [online]. Brno: Moravská zemská knihovna, 2017 [cit. 2017-09-11]. Dostupné z: <http://registrkrameriu.mzk.cz/>
- Rozvoj služeb v eGovernmentu v Olomouckém kraji* [online]. [Olomouc]: Rozvoj služeb eGovernmentu v krajích, ©2017 [cit. 2017-09-11]. Dostupné z: <http://tcok.cz/?lang=cs>
- ŠTUDENTOVÁ, Hana et al., sest. *VK v Olomouci v roce 2005: přehled činnosti Vědecké knihovny v Olomouci za rok 2005*. 1. vyd. Olomouc: Vědecká knihovna v Olomouci, 2010. 39 s. ISBN 978-80-7053-268-3. Dostupné také z: <https://www.vkol.cz/data/soubory/vyrocnizpravy/vz2005.pdf>

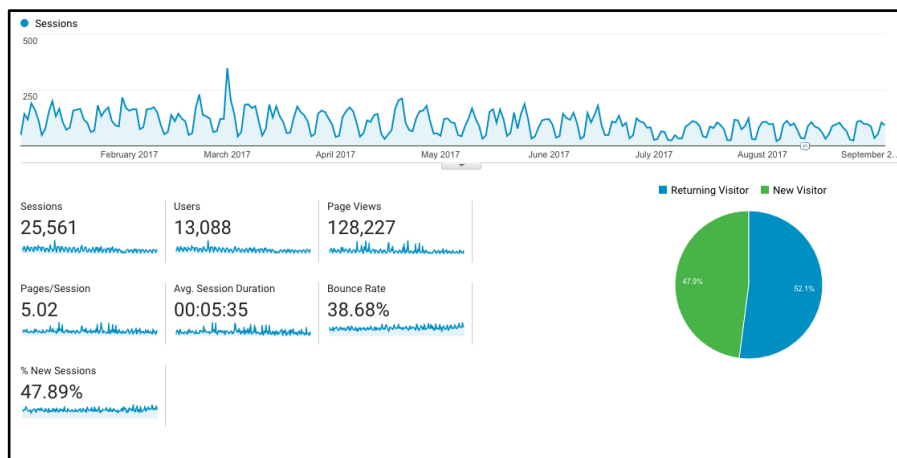
Statistiky na portálu Knihovny.cz

Ing. Petr Žabička

Moravská zemská knihovna v Brně

Portál Knihovny.cz byl v ostrém provozu spuštěn 26.10.2016. Již o něco dříve bylo spuštěno sledování jeho návštěvnosti. V prvním roce provozu portálu bylo primárním cílem seznámit s ním knihovnickou veřejnost a portál stabilizovat. Na doporučení Řídicího výboru portálu i ÚKR čekáme s intenzivní propagací na rozšíření portálu o Centrální index (ten byl zprovozněn v letošním létě) a služby MVS (Získej).

Z hlediska přihlášených uživatelů je vhodné zmínit, že k polovině září 2017 se do portálu přihlásilo alespoň jednou 730 uživatelů, kteří využívali celkem 847 identit. Z toho pouze 1 identitu mělo 645 uživatelů, 2 identity 45 uživatelů, 3 identity 19 uživatelů a 4 a více identit 10 uživatelů. 107 uživatelů si přitom vytvořilo 234 seznamů oblíbených.

Obr. 1 Celková návštěvnost do září 2017. Zdroj: autor příspěvku

Pro sledování návštěvnosti využíváme Google Analytics (od září 2016) a Piwik (od července 2017). Zapojení těchto nástrojů je zajištěno pomocí Google Tag Manager. Nástroj piwik je provozován lokálně a umožňuje plný přístup k tam archivovaným datům. Jeho využití bylo motivováno tím, že Google Analytics přístup k datům omezuje možnostmi rozhraní Google Analytics. V letošním roce probíhá přepracování a vylepšení získávaných statistik tak, aby umožnily přesněji analyzovat chování uživatelů (při zachování jejich anonymity). Cílem je zejména optimalizace a vylepšování portálu a zjišťování, jak nejlépe uživatele na portál přivést. Za tímto účelem byly nadefinovány vlastní dimenze sledující ID uživatele (šifrované a anonymizované), session ID, Hit ID (umožňuje sledovat průběh návštěv po krocích), jazyk, typ přihlášení (který poskytovatel identity byl použit), stav přihlášení a knihovna uživatele.

Stránky byly rozděleny do těchto kategorií: záznam, hledání, knihovna, účet, info, hlavní stránka, z hlediska typu pak byly stránky rozděleny na podrobnosti záznamu, seznam výsledků a ostatní. Měří se pak tyto akce: vyhledávání fulltextu, našeptávač, uložení vyhledávání, použití faset, přihlášení, akce se záznamem, akce v účtu uživatele, odeslání zpětné vazby a kliknutí na nápovědu.

Z hlediska potřeb oficiálních statistik knihoven předpokládáme poskytování údaje o použití vyhledávání pro počet vstupů do e-katalogu, zatímco přihlášení uživatele budeme pravděpodobně chápat jako počet vstupů do e-konta. Při přihlášení se přitom do statistik zahrnují i informace o propojených účtech, tj. v takových případech bude přihlášení započítáno více knihovnám.

Novinky na portálu Staremapy.cz

Ing Petr Žabička

Moravská zemská knihovna v Brně

Moravská zemská knihovna v Brně už řadu let provozuje portál StareMapy.cz, který nabízí knihovnám a dalším paměťovým institucím zkvalitnit díky práci dobrovolníků z řad veřejnosti prezentaci a dosah jejich digitalizovaných mapových sbírek. Do projektu se mohou zapojit vlastníci sbírek digitalizovaných map umístěných na stálých URL. Pro zpřístupnění naskenovaných map jsou přitom přednostně podporovány starší Zoomify a především relativně mladý ale již poměrně rozšířený standard IIIF (<http://iiif.io>).

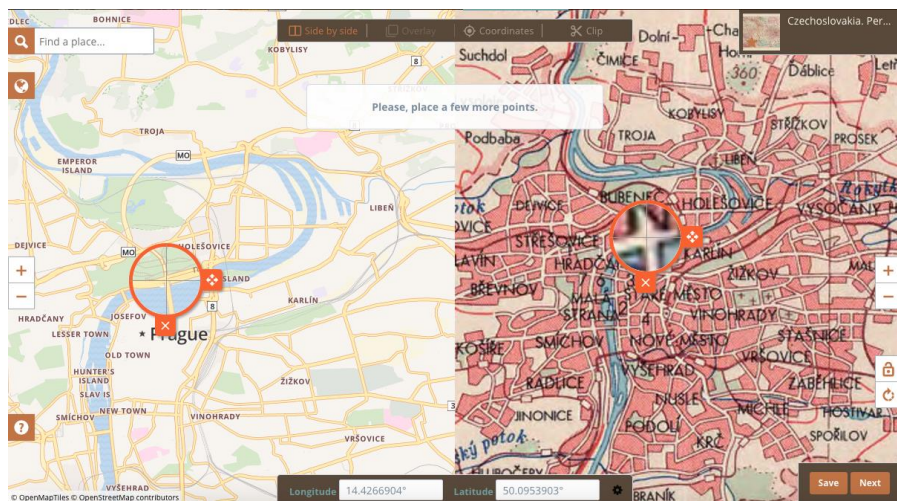
Zapojením do portálu instituce posléze získá mimo jiné metadata vytvořená dobrovolníky (souřadnice vlíčovacích bodů, křivku podle které lze z naskenované mapy vyříznout mapové pole, souřadnice obdélníka tuto křivku opisujícího apod.). Díky těmto údajům je přímo na serveru projektu mapy porovnávat navzájem nebo se současnými mapami, případně zobrazit pomocí překryvu na mapě světa. Zpracované mapy jsou také zapojovány do vyhledávače map OldMapsOnline.org, jehož prostřednictvím je přiváděno na web projektu značné množství uživatelů (v případě mapové sbírky MZK je to cca 62% návštěvníků).

Vývoj aplikace StareMapy.cz byl v minulosti financován z NAKI projektu TEMAP – Technologie pro zpřístupnění mapových sbírek ČR: metodika a software pro ochranu a využití kartografických děl národního kartografického dědictví. Od jeho skončení je provoz a rozvoj systému zajišťován s podporou VISK3.

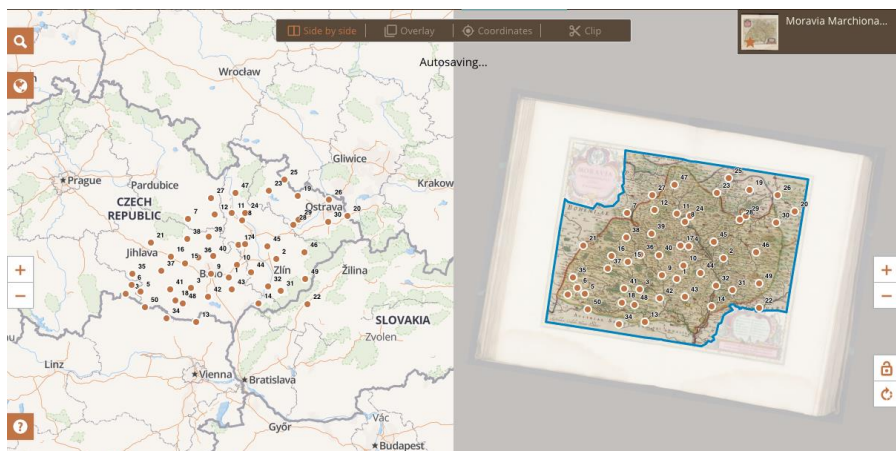
V rámci projektu zajišťujeme mimo provozu portálu i další aktivity – snažíme se motivovat uživatele z řad dobrovolníků ke zpracování map a spolupracujeme s majiteli online sbírek, kterým se snažíme pomoci s vylepšením jejich mapových prezentací například prostřednic-

třím pomoci s přechodem od flashové prohlížečky Zoomify k javascriptové prohlížečce OpenLayers. V letošním roce také ve spolupráci se správci některých sbírek měníme odkazy na digitalizované mapy v databázi portálu, protože řada mapových sbírek včetně sbírky MZK byla zmigrována do Krameria a tím se změnilы odkazy na obrázky map. Také se snažíme prosazovat postupný přechod od standardu Zoomify ke standardu IIIF Image API.

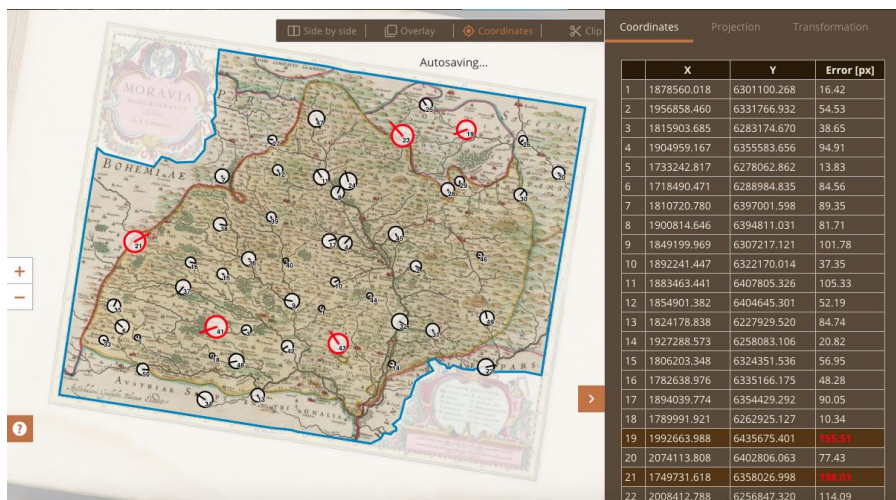
Nejdůležitějším úkolem letošního roku je pak přechod na nový georeferencovací nástroj, který značně rozšiřuje možnosti uživatelů. Mezi jeho nové funkce patří zpracování více map na jednom obrázku, otáčení mapy při georeferencování, georeferencování v režimu překrytí map, lepší nástroje na porovnávání map (kukátko, posuvník, synchronizované posouvání map). Věříme, že tyto funkce usnadní a zkvalitní práci dobrovolníků a přinese tak prospěch i vlastníkům zapojených sbírek. Na místě je i poděkováním dobrovolníkům, z nichž ti nejaktivnější už mají na kontě stovky tisíc umístěných bodů.

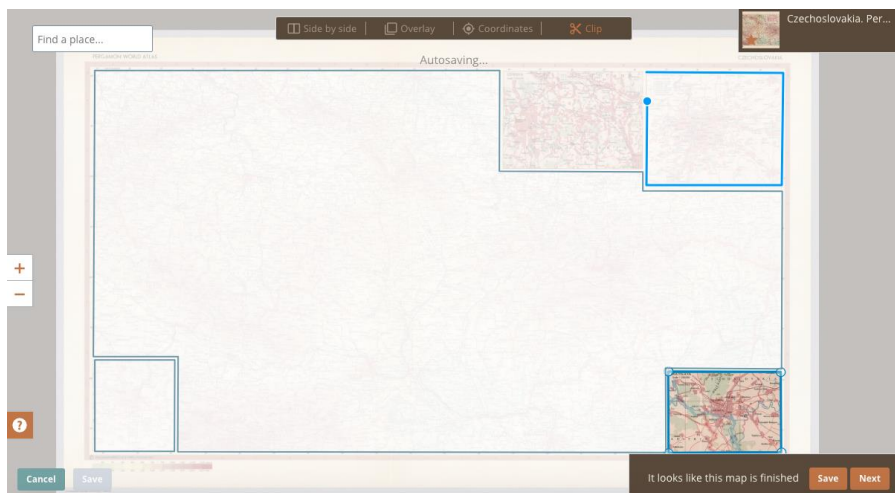
Obr. 1 Lupa – přesné umístění bodu. Zdroj: autor příspěvku

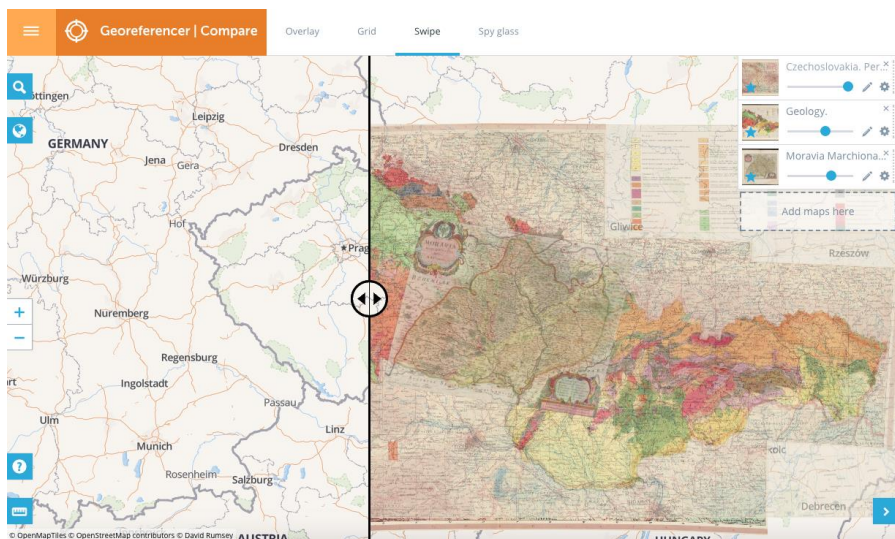
Obr. 2 Otáčení mapy na základě už zadaných bodů. Zdroj: autor příspěvku

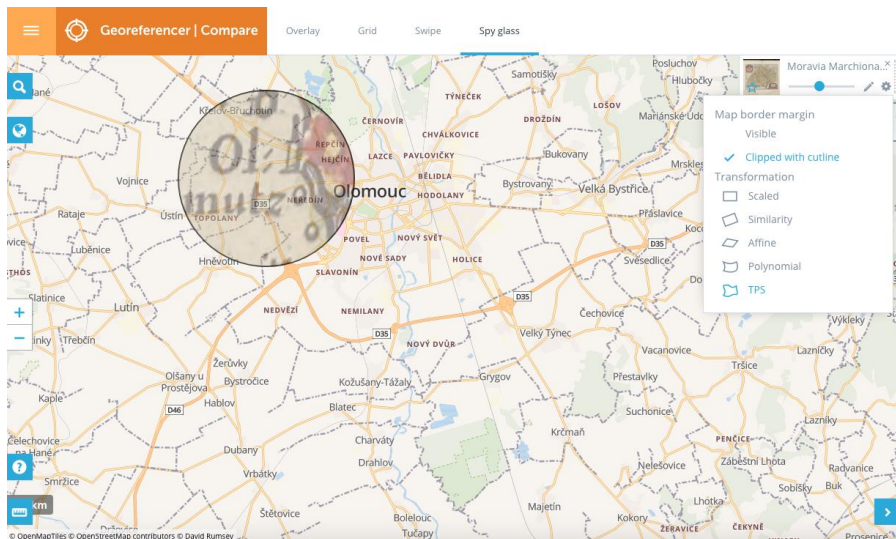
Obr. 3 Kontrola přesnosti zpracování. Zdroj: autor příspěvku

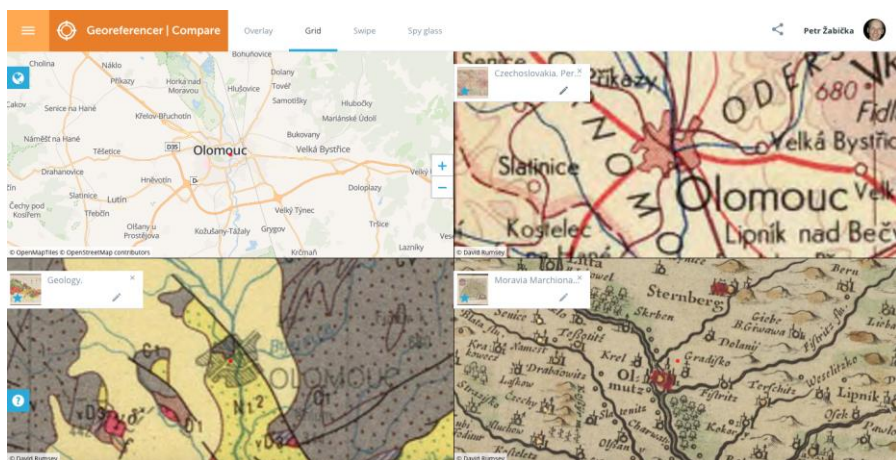
Obr. 4 Více map na jednom listu. *Zdroj: autor příspěvku*

Obr. 5 Překryv více map – posuvná hranice. *Zdroj: autor příspěvku*

Obr. 6 Kukátko. Zdroj: autor příspěvku

Obr. 7 Dlaždice – současné prohlížení téhož místa na více mapách. Zdroj: autor příspěvku

70 let Bibliographia medica Čechoslovaca

Mgr. Lenka Maixnerová, Bc. Michal Závíška

Národní lékařská knihovna

Bibliographia medica Čechoslovaca (BMČ) je národní registrující bibliografie z biomedicínských oborů. BMČ je vytvářena v Národní lékařské knihovně (NLK) již od roku 1947. 98 % záznamů BMČ je dostupných v databázové elektronické podobě. V roce 2017 databáze BMČ obsahuje ca 900 000 záznamů, roční přírůstek je okolo 20 000 záznamů. Databáze je volně přístupná v portálu Medvik a prostřednictvím Centrálního portálu knihoven. Při vytváření BMČ spolupracuje NLK s nakladateli odborných časopisů, od kterých NLK přebírá metadata a plné texty článků.

Úvod

Bibliographia medica Čechoslovaca (BMČ) je národní registrující bibliografie z biomedicínských oborů. BMČ vytváříme již od roku 1947 v Národní lékařské knihovně (NLK). Bibliografie je volně dostupná v portálu Medvik na adrese www.medvik.cz a v roce 2017 obsahuje více než 900 000 bibliografických záznamů.

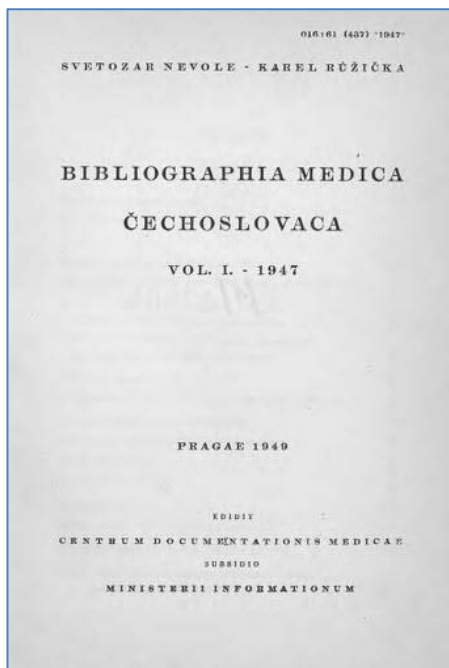
Historie (1947–2007)

Ve 40. letech 20. století se objevují v odborném lékařském tisku kritické články, které poukazují na neexistující československou lékařskou bibliografii. Jedním z kritiků byl i docent psychiatrie MUDr. Svetozár Nevole, který se nakonec zasloužil o její vznik. Oproti dřívějším pokusům si uvědomoval, že pro vznik bibliografie je nutné institucionální zázemí a zabezpečení informačních zdrojů. Společně s vedoucím lékařské kni-

hovny Karlem Růžičkou začali v roce 1946 připravovat podmínky pro její vytvoření. V roce 1947 se jim podařilo založit Zdravotnické dokumentační středisko (ZDS), mezi jehož činnosti patřilo i vytváření národní registrující lékařské bibliografie. Zajištění informačních zdrojů ZDS realizovalo prostřednictvím Ústřední lékařské knihovny, se kterou sídlilo ZDS v jedné budově v Lékařském domě v Praze.³⁵ V roce 1961 se obě instituce sloučily v Státní ústav pro zdravotnickou dokumentační a knihovnickou službu (dnešní NLK).

Činnost na bibliografii byla zahájena již v roce 1947, přestože finanční zajištění bylo až od 13. 12. 1949. První vydání bibliografie vyšlo v knižní podobě v roce 1949 a registrovalo literaturu vydanou v roce 1947. Bibliografie vyšla pod názvem „Bibliographia medica Czechoslovaca“. Podobný název použil již prof. MUDr. Otakar Hněvkovský, který v letech 1935–1939 vydával bibliografii „Bibliographia medica czechoslovaca“. Kromě názvu a záměru však bibliografie neměly nic společného. Pro mezinárodní využití obsahovala BMČ překlady doprovodných textů (předmluva, úvod) a informačního aparátu do latinského jazyka. První ročník BMČ obsahoval bibliografické záznamy článků z ca 51 odborných lékařských československých časopisů, článků z konferenčních sborníků a záznamy lékařských monografií vydaných na území ČSSR, celkem asi 2 500 bibliografických záznamů. Záměrem ZDS bylo v BMČ podchytit i práce našich autorů publikovaných v zahraničí. První ročníky BMČ zahrnovaly i obor veterinární lékařství a články populárního charakteru z deníků a populárních časopisů, jejichž tématem bylo zdraví, nemoci, zdravotnictví apod. Od obojího NLK později upustila.

³⁵ NEVOLE, Svetozar. Zdravotnické dokumentační středisko. *Dokumentace a desetinné třídění*. 1949, **1**(2), 17-18.

Obr. 1 Titulní stránka prvního vydání BMČ. *Zdroj: autoři příspěvku*

Věcné téma v bibliografických záznamech BMČ bylo zachyceno pomocí znaků Mezinárodního desetinného třídění (MDT). ZDS pro tyto účely přeložilo a upravilo francouzské vydání tabulek MDT. ³⁶

Prvních 30 let byla BMČ vytvářena klasickým ručním postupem. Největším problémem jejího vytváření byla tištěná podoba, kterou zajišťovalo Zdravotnické nakladatelství. Některé zpracované ročníky se nepodařilo vůbec vytisknout (ročníky 1953–56 a 1968), některé ročníky vyšly na Slovensku díky Matici slovenské. Tištěná podoba BMČ měla až pětiletý skluz, který byl velmi kritizován v odborném tisku neboť BMČ nemohla přinášet informace o novinkách v oboru.

³⁶ NEVOLE, Svetozar. O mezinárodním třídění desetinném a o jeho použití v lékařství. *Časopis lékařů českých*. 1947, **86**(22), 680-683.

HAMR, Vladimír: Nový výklad účinku larostidinové léčby při ulkusové nemoci. Čas. lék. čes. 86, 1311—1312. 616.33-002.44-085.7-032

MECL, Antonín: Několik zkušeností s injekčním léčením peptických vředů za války. Gastro-enterologia bohema 1, 95 až 102; debata: ibid. 201 + 616.33-002.44-089

KOŤÁTKO, Jaroslav: K otázce chirurgické terapie gastroduodenálního vředu. Čas. lék. čes. 86, 1094—1099. 616.33-002.44-036.12-089

MAINGOT, Rodney: Chirurgické léčení chronického vředu žaludečního a dvanácterníkového. Lék. listy 2, 60—62, 95—96. 616.335/.336-002.44 031.12

POUR, Svatopluk; BOREŠ, J.: Současný peptický vřed na malém i velkém zakřivení žaludku. Gastro-enterol. boh. 1, 46 až 54. 616.344-007.64 : 616.33-018.73-007.415]-002.44

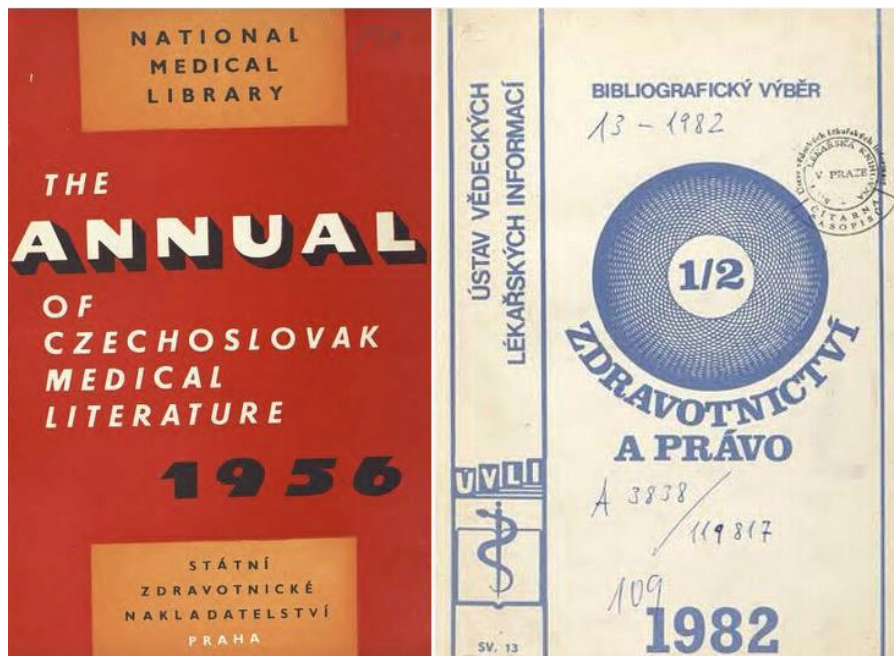
PRISLINGER, Alois: Příspěvek k pathologii meckelského divertiklu. Prakt. lék. 27, 462—463. 616.33 002.7-008.853.5-031.61-018.73

VANĚK, Josef: Submukosní granulom žaludku s eosinofilií. Gastroenterologia bohema 1, 31—36, debata na str. 37. 616.33-006.3

Obr. 2 Ukázka bibliografických záznamů s MDT z r. 1947. Zdroj: autoři příspěvku

Kromě základní řady BMČ vycházely ještě 2 doplňkové řady:

- The Annual of Czechoslovak Medical Literature (ACML) – anglická verze BMČ, která obsahovala výběr z BMČ s přeloženými názvy do anglického jazyka, výběrově i s anglickými abstrakty. ACML vycházela od roku 1958 (zpracovaný rok 1956).
- Zdravotnictví a právo – bibliografický výběr právních předpisů, článků a knih z právnické a zdravotnické literatury, publikovaných v ČSSR a zahraničí. Vycházel od roku 1969 až do roku 1990.

Obr. 3 a 4 Obálky výběrových řad BMČ. Zdroj: autoři příspěvku

Zpracování anglické verze bylo časově velice náročné, proto NLK její tištěné vydávání v 70. letech ukončila.

Pro zefektivnění vytváření BMČ NLK v letech 1974–1978 řešila projekt „Automatizovaný informační systém – Bibliographia medica Českoslovaca (AISZ-BMČ)“. Výsledkem projektu bylo spuštění automatizovaného zpracování v roce 1978 ve spolupráci s ÚVTEI-ÚTZ (Ústředí vědeckých, technických a ekonomických informací – Ústřední technická základna). Využitím počítačů a moderní reprografické techniky při zpracování BMČ došlo k výraznému zefektivnění práce, k minimalizaci duplicitních prací a odstranění zpoždění ve vydávání, jedinou nevýhodou byla chybějící česká diakritika. Znak MDT byly nahrazeny de-

skripty tezauru Medical Subject Headings (MeSH), který od 70. let začala NLK překládat.³⁷

V 90. letech NLK nahradila AISZ-BMČ novým produkčním systémem, který pracoval již s českou diakritikou. Pořizování dat probíhalo ve speciálně upraveném programu T602, který NLK v r. 2004 nahradila programem XML editor.

Automatizované zpracování umožňovalo vytvářet kromě tištěné verze i další výstupy na elektronických médiích a magnetických páskách: BMČ-ISIS, BMČ v hypertextu (INFOsystém), BM-Golem, CD Bibliomedica, DVD Bibliomedica. Vydávání tištěné verze BMČ NLK ukončila v roce 1999. Od roku 2000 je BMČ volně dostupná uživatelům, nejdříve v systému Aleph, nyní v portálu Medvik na adrese www.medvik.cz a prostřednictvím Centrálního portálu knihoven na adrese www.knihovny.cz.

Se vznikem Bibliographia medica Slovaca jsme v roce 2000 přestali do BMČ excerpovat slovenské tituly, výjimkou jsou tituly, které mají česko-slovenskou redakci a projevíly zájem, že chtějí být plně excerpovány do BMČ.

Současnost (2008–2017)

V NLK od roku 2008 pro zpracování BMČ využíváme v knihovnický systém DaWinci/Medvik. Záznamy monografií a seriálů vytváříme klasickým způsobem ve formátu MARC 21 a podle katalogizačních pravidel RDA. Záznamy článků vytváříme v samostatné databázi ve formátu MARC 21 podle pravidel velkých databázových center. Do analytického zpracování zařazujeme české odborné časopisy z biomedicínských oborů.

Při vytváření bibliografických záznamů článků se v NLK snažíme o minimalizaci ručního přepisu. Zápis můžeme realizovat 5 různými způsoby:

³⁷ PEŠKA, Jan, Eva BLEHOVÁ, Otakar PINKAS a Zorka KOVÁŘÍKOVÁ. *Prováděcí projekt automatizovaného informačního systému – Bibliographia medica Českoslovaca*. Praha: Ústav vědeckých lékařských informací, 1977. Dostupné také z: <http://kramerius.medvik.cz/search/handle/uuid:MED00176043>

1. přebírání strukturovaných metadat ve formátu XML přímo od nakladatelů – ca 30 titulů,
2. kopírování z elektronických obsahů nebo plných textů,
3. ruční přepis – zejména sborníky a kolektivní monografie,
4. stahování bibliografických záznamů přes protokol Z39.50 – např. MEDLINE, Bibliographia medica Slovaca, ANL (Články v českých novinách, časopisech a sbornících),
5. automatizované přebírání záznamů z databází – PubMed.

Pro zpracování BMČ využíváme řadu softwarových nástrojů, které usnadňují a zefektivňují práci:

- MEDVIK API je softwarový nástroj, který umožňuje výměnu bibliografických metadat a PDF souborů a je využíván pro přebírání bibliografických metadat přímo od nakladatelů/vydavatelů.
- PubMed-BMČ je nástroj umožňující přebírání bibliografických záznamů z databáze PubMed včetně jejich konverze do formátu MARC 21 a převodu anglických deskriptorů MeSH na jejich české ekvivalenty. V portálu NCBI (National Center for Biotechnology Information) má NLK pro účely přebírání zahraničních biomedik z databáze PubMed vytvořen uživatelský účet, který umožňuje mít dlouhodobě uložený složitý rešeršní dotaz, pomocí něhož vyfiltrujeme práce českých autorů.
- Centrum administračních aplikací Medvik je webová aplikace pro administraci a evidenci přebíraných záznamů a plných textů od českých nakladatelů/vydavatelů.
- Autoarchivace je webová aplikace, jejíž pomocí je možné k bibliografickému záznamu v BMČ nahrát plný text a zveřejnit ho pod licencí CC.
- Obohacení záznamu je linkovací nástroj umožňující propojení článku s plným textem v Digitální knihovně NLK na základě metadat.

Záznam dokumentu		Zdroj: BMČ - články	◀ 7 z 10 ▶
Název	TVT and TVT-O for surgical treatment of primary stress urinary incontinence: prospective randomized trial / L. Krofta, J. Feyereisl, M. Otčenášek, P. Velebil, E. Kasíková, M. Krčmář		Schránka schránka: přidat +
Autor	Krofta, Ladislav , 1967- <i>Institute for the Care of Mother and Child, Podolske nabrezi 157, 147 00, Prague 4, Czech Republic. ladislav.krofta@post.cz</i> Feyereisl, Jaroslav , 1954- Otčenášek, Michal Velebil, Petr , 1956- Kašíková, Eva Krčmář, Michal		Další akce kopie
Zdroj	International urogynecology journal . 2010, roč. 21, č. 2, s. 141-148. ISSN: 0937-3462; 1433-3023 (elektronická verze).		Digitální knihovna
Datum vydání	2010		plný text 🔒
Jazyk	angličtina		zdroj 🔒
Typ dokumentu	články		Online přístup NLK
Číslo projektu	NR9309 (MZ0) vyhledat publikace		Medline Complete (EBSCOhost) 🔒
Odkaz	Pubmed		od 2010-01-01 do Před 1 rokem
Číslo záznamu	bmc12025472		ProQuest Health & Medical Complete 🔒
Persistentní link	http://www.medvik.cz/link/bmc12025472		od 1997-01-01 do Před 1 rokem
MESH deskriptor	lidé středního věku prospektivní studie staří suburetrální pásky (škodlivé účinky) ženské pohlaví stresová inkontinence moči (chirurgie) výsledek terapie lidé		ProQuest Central (purchase pre-March 2016) 🔒
Publikační typ	srovnávací studie randomizované kontrolované studie práce podpořená grantem		od 1997-01-01 do Před 1 rokem
Abstrakt anglicky	INTRODUCTION AND HYPOTHESIS: A study was conducted to compare the efficacy and complications of TVT and TVT-O. METHODS: This study is a prospective randomized trial involving 300 women with primary SU; 149 received TVT, and 151 patients were treated with TVT-O. At the 1 year follow-up, 141 TVT patients and 147 TVT-O patients (dropout, 5.3% and 2.6%) were evaluated using urodynamic studies, validated questionnaires, and a 1-h pad test. RESULTS: The mean		Zobrazení záznamu standardní citace Bibliomedica MARC export EndNote,Zotero...
			Možnosti archivace Sherpa/RoMEO: International Urogynecology Journal (více informací)

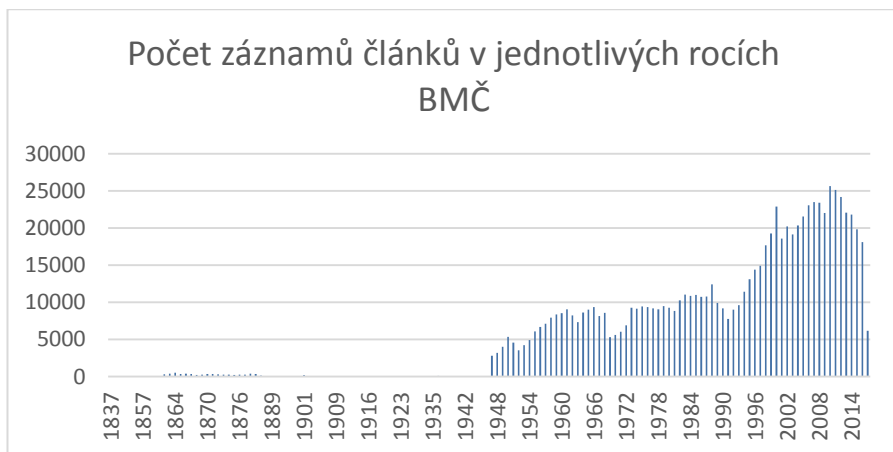
Obr. 5 Ukázka bibliografického záznamu článku publikovaného v zahraničí.
Zdroj: autoři příspěvku

Záznam dokumentu		Zdroj: BMČ - články	1 z 1
Název	Zácpa střev švestkovými peckami / Dr. Peter Molnar		
Autor	Molnár, Peter <i>v Nymburku</i>		
Zdroj	Časopis lékařů českých. 1863, roč. 2, č. 3, s. 35. ISSN: 0008-7335; 1805-4420 (elektronická verze).		
Datum vydání	1863		
Jazyk	čeština		
Země	Česko		
Typ dokumentu	články		
Signatura	NLK: B 1		
Číslo záznamu	bmc12037550		
Persistentní link	http://www.medvik.cz/link/bmc12037550		
MESH deskriptor	<p>předškolní dítě</p> <p>zácpa (etiologie, terapie)</p> <p>ženské pohlaví</p> <p>nahromadění stolice (etiologie, terapie)</p> <p>lidé</p> <p>příznaky a symptomy ústrojí trávicího</p>		
Publikační typ	kazuistiky		
<div style="float: right; text-align: right;"> <p>Schránka schránka: přidat</p> <p>Další akce kopie</p> </div>			
<div style="float: right;"> <p>Digitální knihovna</p> <p>zdroj</p> <p>zdroj</p> <p>ročník</p> <p>číslo</p> </div>			
<div style="float: right;"> <p>Zobrazení záznamu</p> <p>standardní</p> <p>citace</p> <p>Bibliomedica</p> <p>MARC</p> <p>export EndNote, Zotero.</p> </div>			

Obr. 6 Ukázka zpracovaného historického článku z r. 1863. Zdroj: autoři *příspěvků*

Databáze BMČ nyní obsahuje okolo 913 000 bibliografických záznamů, z nichž 93 % tvoří články. V letech 2001–2017 jsme různými metodami převedli záznamy z let 1947–1977 do strukturované podoby MARC, databáze tak nyní obsahuje záznamy BMČ od roku 1947 až do současnosti.

Všechny tištěné výstupy BMČ jsme v roce 2016 zdigitalizovali a jsou volně přístupné v Digitální knihovně NLK. Bibliografické záznamy v databázi BMČ jsou v různé kvalitě a úplnosti. Naší snahou je, aby všechny záznamy BMČ obsahovaly deskriptory MeSH (systematicky ho mají záznamy od roku 1978), aby personální autoři byli navázání na personální autoritu (z 1 959 000 autorských údajů nemá propojení 47 %), aby byli zapsáni všichni autoři (původně se uváděli pouze první 3), aby byla doplněná chybějící diakritika u záznamů z let 1978–1991. V následujících letech chceme postupně do BMČ analyticky zpracovat všechny odborné časopisy a sborníky až k prvním ročníkům.

Obr. 7 Počet záznamů článků v jednotlivých rocích BMČ. *Zdroj: autoři příspěvku*

V současné době do BMČ excerpujeme přibližně 250 biomedicín-
ských časopisů, excerpujeme všechny sborníky z konferencí, které ob-
sahují plné texty a výběrově kapitoly z kolektivních monografií. V pra-
videlných čtvrtletních intervalech přebíráme záznamy českých autorů
z databáze PubMed. Roční přírůstek bibliografických záznamů článků
do BMČ je okolo 20 000.

Obsahem záznamů článků jsou následující údaje:

- jazyk dokumentu, jazyk abstraktu, pokud se liší od jazyka do-
kumentu,
- země vydání dokumentu,
- autorské údaje, zapisují se všichni uvedení autoři (z technic-
kých důvodů uvádíme max. 100 autorů),
- názvové údaje včetně názvů v jiných jazycích,
- pracoviště u všech autorů, pokud je uvedeno,

- deskriptory českého překladu tezauru MeSH, případně klíčová slova pokud není možné vyjádřit téma dokumentu prostřednictvím deskriptorů,
- abstrakta ve všech dostupných jazycích, existují-li,
- citace zdrojového dokumentu (název, rok vydání, ročník, číslo, stránky),
- odkaz na plný text pokud je volně dostupný, u dokumentů, které mají plný text v Digitálně knihovně NLK, se odkaz generuje pouze virtuálně,
- signatura NLK zdrojového dokumentu, pokud je zdrojový dokument ve fondu NLK,
- identifikátory: BMCID, PubMed PMID, ID projektu IGA MZ ČR, MeditorialID, DOI, ID zdrojového dokumentu MedvikID,
- poznámkové údaje, pokud existují a je vhodné je zaznamenat.

Deskriptory tezauru MeSH používáme podle metodiky databáze Medline.

V NLK se dlouhodobě snažíme, aby z bibliografického záznamu článku byl pro uživatele bezbariérový přístup k plnému textu. Pokud existuje volně dostupný plný text, uvádíme jeho URL adresu do bibliografického záznamu. Bohužel jsme zjistili, že udržitelnost funkčních URL odkazů je prakticky nerealizovatelná. Pro tyto účely jsme s řadou českých nakladatelů/vydavatelů uzavřeli licenční smlouvu o poskytování a zpřístupňování elektronických verzí periodik. V NLK zároveň digitalizujeme starší ročníky periodik do Digitální knihovny NLK.

Bibliografie BMČ prošla za 70 let bohatým vývojem. Původní koncepce se téměř daří plnit. Oproti prvním plánům do BMČ nezařazujeme systematicky populární práce z oboru lékařství a zdravotnictví na analytické úrovni, částečně se nám daří doplňovat práce českých autorů publikovaných v zahraničí. Nedaří se nám standardizovat zápis autorských afiliací, přestože by to velice napomohlo při vyhledávání. V portálu Medvik lze samostatně prohlížet pouze záznamy na analy-

tické úrovni (BMČ-články), ostatní je nutné filtrovat pomocí země vydání, což nemusí být vždy pravda (řada monografií od českých autorů i českých seriálů vychází v zahraničí). Na monografické úrovni zařazujeme do BMČ pouze dokumenty, které jsme získali do fondu, naší snahou je zajistit všechny dokumenty vydané v České republice, ale vzhledem k tomu, že nejsme příjemcem povinného výtisku, není to v úplnosti reálné.

V roce 2016 jsme přestali do BMČ excerpovat sborníky abstrakt, ze kterých jsme ročně vytvořili přibližně 5–6 tisíc záznamů. Zpracování těchto sborníků bylo časově náročné. Sborníky abstrakt nyní v NLK digitalizujeme a ukládáme v Digitální knihovně NLK, kde je umožněno jejich plnotextové prohledávání.

Budoucnost

Přestože v posledních 10 letech došlo k výrazné změně při zpracování článků a řada rutinních činností byla nahrazena softwarovými nástroji, je při vytváření BMČ stále nezastupitelná lidská práce. Týká se to zejména oblasti kvalitního věcného zpracování, práce s daty a plnými texty. Snadnou dostupnost plného textu článku chceme zajistit virtuálním odkazem do Digitální knihovny NLK nebo zaznamenáním perzistentního identifikátoru, např. DOI (Digital Object Identifier), kterým bychom chtěli nahradit URL adresu plného textu. Identifikátor DOI má v BMČ nyní ca 17 000 záznamů, URL adresu plného textu 130 000 záznamů, virtuální odkaz do Digitální knihovny NLK má asi 150 000 záznamů.

Při vytváření BMČ chceme vyřešit zápis autorských afiliací s využitím korporativních autorit a zefektivnit propojení autorských údajů s personálními autoritami.

Za poslední 2 roky se pohybuje roční návštěvnost portálu Medvik okolo 327 000 přístupů, z nichž asi 200 000 je unikátních uživatelů. Portál Medvik je otevřený pro indexační roboty vyhledávacích služeb

typu Google, uživatelé se tak mohou dostat k záznamům BMČ přímo z jejich oblíbeného vyhledávače.

Závěr

Databáze BMČ patří mezi kvalitní informační zdroje z oboru lékařství a zdravotnictví. Nespornou výhodou BMČ je nepřerušovaná kontinuita její tvorby od roku 1947. K jejímu rozvoji je potřeba koncepčního přístupu, který bude zohledňovat současné trendy a požadavky uživatelů a hledat softwarové nástroje, které usnadní její zpracování. Dále prohlubovat spolupráci s nakladateli/vydavateli odborných publikací a zajistit odborné posouzení z řad knihovníků, lékařů a zdravotníků.

Knihovna a Wikipedie: praktické zkušenosti

Mgr. Lukáš Sochor

Vědecká knihovna v Olomouci, Informační služby

Úvod

Ke spolupráci s projektem Wikipedie jsou knihovníci vyzíváni již několik let, ovšem tyto výzvy zůstaly nějakou dobu ve Vědecké knihovně v Olomouci nevyšly. Prvotním impulsem k navázání spolupráce byl projekt „Senioři píší Wikipedii“ (soubor kurzů i pravidelného setkávání iniciovaný Janem Sokolem),³⁸ který zaujal především jako potenciální inspirace pro kurzy počítačové gramotnosti pro seniory pořádané naší knihovnou. Užitečným východiskem pro proniknutí do problematiky Wikipedie se nakonec stal kurz Wikipedie pro knihovnický Středočeské vědecké knihovny v Kladně, pořádaný v květnu 2016.

Důležitým poznatkem, který si knihovníci VKOL z kurzu odváželi, bylo, že pro pořádání kurzů je vhodné spolupracovat s aktivními wikipedisty, tedy přispívajícími Wikipedii. Zde knihovně přálo štěstí, protože krátce na to byla wikipedisty sama kontaktována, neboť projevíli zájem o spolupráci při pořádání tzv. editathonu (více dále). Tato akce byla tedy první z řady drobných společných projektů, které společně knihovna s wikipedisty v uplynulém roce uspořádala.

³⁸ Wikipedie: Senioři píší Wikipedii. In: *Wikipedie: otevřená encyklopedie* [online]. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2001-, Datum poslední revize 17. 04. 2017, 15:49 UTC [cit. 2017-10-16]. Česká verze. Dostupné z:

https://cs.wikipedia.org/wiki/Wikipedie:Senio%C5%99i_p%C3%AD%C5%A1%C3%AD_Wikipedii

Společné projekty

Následující výčet uvádíme především jako inspiraci pro další knihovny a důkaz toho, že v krátkém období jednoho roku lze bez složité průpravy kalendář knihovny obohatit o řadu zajímavých a užitečných aktivit s wikipedií spojených.

V období od září 2016 do září 2017 knihovna uspořádala tři kurzy wikipedie, jeden určený pro knihovníky v rámci regionálních funkcí, a dva pro veřejnost, z čehož jeden byl zaměřen především na seniory. V jejich průběhu vznikly na dvě desítky jednoduchých článků týkajících se historických domů a kostelů v Olomouci a projekt kompletace Ottova slovníku na portále Wikizdroje³⁹ byl obohacen o takřka desítku hesel.

Ve stejném období se knihovna podílela na pořádání dvou editathonů, organizovaných setkání wikipedistů, jejichž cílem je zpracování a vylepšení hesel na wikipedii, obvykle zastřešených společným tématem.⁴⁰ V průběhu těchto setkání vzniklo více než 40 kvalitních článků na témata související s Olomoucí a Olomouckou knihovnou, které slouží nejen jako důležité zdroje informací, ale svým způsobem i jako propagace regionu, města, knihovny i jejích fondů. Knihovna pro autory článků zajistila zázemí i potřebné zdroje, z nichž mohli čerpat.

Kromě těchto organizovaných aktivit se spolupráce knihovny a wikipedistů sestává z řady konzultací, ať už v otázkách zdrojů, nebo získávání kontaktů.

³⁹ Projekt Wikimedia Foundation shromažďující „již vydaná díla, která je možné šířit“. Viz BROŽ, Petr a kol. *Wikipedie: průvodce na cestě za informacemi*. Vyd. 1. [Kralice na Hané]: Computer Media, 2010. ISBN 978-80-7402-062-9. Strana 109.

⁴⁰ Edit-a-thon. In: *Wikipedia: the free encyclopedia* [online]. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2001-, Last edited on 17 September 2017, 11:27 [cit. 2017-10-16]. Anglická verze. Dostupné z: <https://en.wikipedia.org/wiki/Edit-a-thon>

Cena spolupráce

Jak náročná je tato spolupráce? V jejím rámci se věnujeme především dohledávání zdrojů, ať již on-line, nebo (a to většinou) v knihách a odpovídáme na dotazy různého druhu. Jednotlivým akcím je také třeba zajistit zázemí, personální výpomoc a propagovat je. V součtu jde o činnosti, které mnohé větší knihovny dělají běžně a mají na ně vyhrazeny zvláštní zaměstnance, nebo celá oddělení.

Není samozřejmě možné říci, že spolupráce funguje bez práce – investice času a energie je neoddiskutovatelná, ale jde o činnosti zcela spadající do kompetence knihovníků a nevyžadující tedy ve výsledku žádné další a nové odborné znalosti. Knihovník spolupracující s wikipedisty nepozná rozdíl od své běžné pracovní náplně a tato práce tak bez problémů zapadne mezi každodenní „rutinu“. Vytížení pracovníka, zvláště u větších a středních knihoven, nijak znatelně nevzroste. Naopak, knihovna skrze wikipedii získá přístup ke stovkám a tisícům dobrovolníků, kteří ji mohou pomoci při naplňování jejího poslání.

Za konkrétní příklad dobře poslouží například příprava letošní akce „*Editathon ve VKOL*“. Navrhování témat a dohledávání zdrojů trvalo v součtu odhadem 10 hodin, rozložených do několika dní, výsledkem čehož byl návrh cca 20 témat, podložených ve většině případů alespoň dvěma různými zdroji dostupnými v naší knihovně. Témata, pokrývající olomoucký urbanismus na přelomu 19. a 20. století, se odvíjela od vize architekta Camilla Sitteho, kterou ztvárnil ve své unikátní mapě, jehož výtisk naše knihovna uchovává,⁴¹ díky čemuž bylo dále propagováno nejen město Olomouc, ale i samotná knihovna.

Samotný Editathon probíhal v prodloužených otevíracích dobách v průběhu Dne otevřených památek, přičemž vedení exkurzí (které byly dohodnuty jako součást akce) a dohled si zaměstnanci knihovny

⁴¹ Viz např. Půdorys moderní Olomouce. In: BÉM, Mojmír et al. *Svědkové starých časů: 111 unikátů ze sbírek Olomouckého kraje*. 1. vydání. Olomouc: Olomoucký kraj, 2015. ISBN 978-80-87982-32-7. Strany 142-143.

rozdělili mezi sebe. Celá akce netrvala déle než 10 hodin, se všemi přípravami tedy nešlo o více než 24 hodin (jeden den) práce, vykonávané za běžného běhu knihovny.

Již zmíněné výsledné články seznamující zájemce s historií města a prezentující město a knihovnu on-line nestály knihovny žádný oficiální finanční vklad a jsou okamžitě dostupné všem potenciálním čtenářům, což je další z výhod Wikipedie.⁴²

Závěr (a dál?)

Ve spolupráci s Wikipedií knihovna našla další kanál, jak naplňovat své poslání, který se přitom nachází v mezích běžné pracovní náplně jejích zaměstnanců. Široká veřejnost se tak snadněji dozvídá nejen o samotné knihovně, ale především o mnoha skvostech ukrytých v jejich fondech. Běžný uživatel internetu se o existenci vzácných dokumentů obvykle častěji dozví právě z Wikipedie, než aby po nich konkrétně pátral (zatímco odborník jde najisto). Nemluvě o tom, že velké množství informací uchovávaných v knihách jsou tímto způsobem převedeny on-line, včetně odkazů na zdrojové publikace, které si zvědavý čtenář v našich knihovnách může poté půjčit.

VKOL přitom proběhlými akcemi zdaleka nevyčerpala potenciál spolupráce – naopak, zdá se, že jsme teprve na počátku delší cesty. Nejen, že chceme pokračovat v pořádání již ozkoušených kurzů, rádi bychom naši spolupráci posunuli dále. Budeme se pokoušet o větší zapojení studentů a uvažujeme o využití práce s Wikipedií v rámci výuky citační etiky, či o pravidelném setkávání wikipedistů (například seniorů).

⁴² Slovo „wiki“ (původem z havajštiny) koneckonců znamená „rychlý“. Viz BROŽ, Petr a kol. *Wikipedie: průvodce na cestě za informacemi*. Vyd. 1. [Kralice na Hané]: Computer Media, 2010. 136 s. ISBN 978-80-7402-062-9. Strana 10.

MojeID – ověřená identita

Mgr. Jiří Průša

CZ.NIC, z. s. p. o.

V rámci zdokonalování knihovnických služeb, zejména pak elektronických katalogů a vzdálené komunikace se čtenářem, je stále častěji řešena rovněž otázka elektronické identity (eID). Podobně jako pro jiné služby, např. e-shopy, je pro knihovny důležité mít jistotu, kdo s nimi (např. při rezervaci výpůjček či v rámci meziknihovnické služby) komunikuje. Čtenář pak jako zákazník moderní knihovny očekává především uživatelskou přívětivost včetně snadného přihlašování k elektronickým službám. Potřeby obou stran již několik let řeší služba mojeID provozovaná sdružením CZ.NIC, správcem národní domény .cz, která si nachází cestu do čím dál tím většího počtu knihoven.

Jednotná identita

mojeID jako služba jednotné identity přináší možnost využít pro různé služby jedno přihlašovací jméno a heslo. Knihovny jako provozovatelé elektronických služeb pak získávají jistotu totožnosti uživatele, která je prováděna na třech úrovních:

- **Částečně identifikovaný uživatel** (základní úroveň) představuje výchozí stupeň pro všechny uživatele mojeID, u kterých je ověřována jak funkční e-mailová adresa, tak telefonní číslo. Již toto základní ověření nabízí zejména ve vztahu k duplicitním a falešným účtům vyšší garance, než registrace nabízená u většiny internetových služeb.

- **Plně identifikovaný uživatel** (prostřední úroveň) doplňuje výše uvedené ověření o poštovní adresu, kdy je pozemní poštou zaslán dopis obsahující kontrolní kód. Zadáním kódu do profilu na mojeID je tak ověřeno, že daná adresa skutečně existuje a někdo na ní vybírá poštu.
- **Validace** představuje nejvyšší možnou úroveň ověření, v rámci které je dle občanského průkazu kontrolována totožnost uživatele. Mezi nejrozšířenější způsoby validace patří ověření na tzv. validačních místech⁴³, mezi jejichž nejvýznamnější provozovatele patří právě knihovny. Vedle validačních míst je možné provést ověření totožnosti též prostřednictvím žádosti opatřené tzv. zaručeným elektronickým podpisem. Další možnost validace je prostřednictvím datové schránky⁴⁴. Podmínky validace se snaží sdružení CZ.NIC nastavovat v souladu s evropskou legislativou, především tzv. Nařízením eIDAS⁴⁵ a nově též zákonem č. 250/2017 Sb., o elektronické identifikaci tak, aby se mojeID co nejdříve po nabytí účinnosti zákona mohlo stát vedle občanských průkazů další elektronickou identitou uznávanou státem.

V současné době využívá službu mojeID více než 560 000 uživatelů, z nichž více než polovina je plně identifikována nebo validována.

Zatímco pro poskytovatele služeb představuje klíčovou roli důvěryhodnost uživatele, pro uživatele je rozhodující, kam všude se mimo knihovnu mohou s mojeID přihlásit a nemusí tak zakládat novou registraci.

⁴³ Seznam validačních míst je dostupný na adrese:

<https://www.mojeid.cz/page/1919/validace-uctu-mojeid/#04>

⁴⁴ Dle zákona č. 297/2016 Sb., o službách vytvářejících důvěru pro elektronické transakce
⁴⁵ Nařízení Evropského Parlamentu a Rady (EU) č. 910/2014 ze dne 23. července 2014 o elektronické identifikaci a službách vytvářejících důvěru pro elektronické transakce na vnitřním trhu a o zrušení směrnice 1999/93/ES

Od roku 2009, kdy bylo mojeID poprvé představeno, pronikla tato služba prakticky do všech typů elektronických služeb. Prostřednictvím uživatelského účtu mojeID je tak možné se nyní přihlásit ke stovkám služeb, z nichž mezi ty nejvýznamnější patří zpravodajské servery iDnes.cz využívající mojeID např. pro přihlašování do diskuzí, elektronické obchody (Alza.cz, CZC.CZ, Lekarna.cz, ale i např. Kuřácké potřeby, které prostřednictvím mojeID plní svoji zákonnou povinnost ověření věku kupujícího). Mezi další oblíbené služby patří např. nákup jízdenek na autobusy a vlaky RegioJet či populární bazar s módním oblečením Vinted.cz.

Další využití našlo mojeID v rámci elektronických služeb veřejné správy, tzv. e-Governmentu, kdy jej má nasazeno přes 100 měst a obcí a např. v Domažlicích mohou uživatelé mojeID získat on-line přístup k informacím o jimi placených místních poplatcích (za komunální odpad, psa...). Kraj Vysočina pak implementoval mojeID do služby e-Ambulance nabízející on-line objednání k lékaři v pěti nemocnicích.

Pro přihlašování čtenářů k elektronickým službám využívá mojeID více než 20 knihoven všech typů včetně Moravské zemské knihovny, Národní lékařské knihovny či městských knihoven v Olomouci, Opavě, Ostravě, Plzni, Praze či dalších městech. Velmi blízko ke knihovnám pak mají tzv. badatelný (např. Zlínského kraje), které prostřednictvím validovaného účtu zpřístupňují veřejnosti archivní dokumenty.

mojeID jako státem uznaná identita

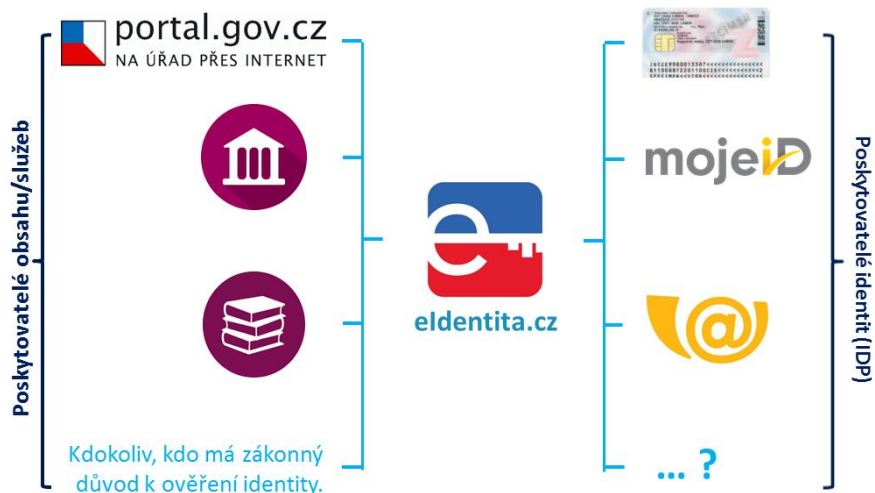
V souvislosti s používáním mojeID se často objevuje otázka spojená s důvěryhodností jednotlivých uživatelů a ověřením elektronické identity. V případě, že v rámci svých služeb potřebujete pracovat s důvěryhodnými informacemi, je vhodné tyto služby zpřístupnit pouze pro validované uživatele. U těchto uživatelů disponuje sdružení CZ.NIC, jako provozovatel služby mojeID, kopií občanského průkazu, na základě které v případě sporů dokáží orgány činné v trestním řízení určit

danou osobu i v případě, že daný průkaz již není platný. Podobné záruky pak nabízí ověření prostřednictvím zaručeného elektronického podpisu či datové schránky.

V CZ.NIC však máme již několik let s mojeID širší plány, kdy jsme od samého začátku sledovali vývoj evropské legislativy, konkrétně již zmíněného Nařízení eIDAS, které umožňuje soukromoprávním subjektům poskytovat srovnatelné nástroje pro elektronickou identifikaci, jaké nabízí stát, např. v podobě elektronických občanských průkazů. V této souvislosti se již v roce 2012 sdružení CZ.NIC zapojilo do pilotního projektu Evropské komise s názvem STORK 2.0⁴⁶, který položil základy infrastruktury pro vzájemné uznávání elektronických identit v Evropě a díky kterému je dnes možné využít mojeID v rámci tzv. „EU login“ při přihlašování k vybraným službám Evropské komise, např. při podávání grantů souvisejících s Evropskou digitální knihovnou Europeana v rámci Nástroje pro propojení Evropy (CEF).

V návaznosti na zákon č. 250/2017 Sb., o elektronické identifikaci, který byl publikován 18. srpna 2017 ve Sbírce zákonů, účinnosti však nabude až 1. července 2018, usiluje sdružení CZ.NIC o to, aby se mohlo stát státem uznávanou identitou, což by s sebou přineslo i možnost využití dat ze základních registrů. V září 2017 sdružení CZ.NIC požádalo o možnost testování mojeID vůči Národnímu bodu pro identifikaci a autentizaci (tzv. NIA, též eIdentita.cz), který na jedné straně bude fungovat jako jakási brána (gateway) pro poskytovatele služeb (tj. např. portály měst a obcí, elektronické služby zdravotních pojišťoven, portál Daňové správy, banky a další subjekty, které budou mít zákonný zájem na ověření identit) a na straně druhé jako rozhraní pro poskytovatele identitních nástrojů, tzv. IDP (viz obrázek č. 1).

⁴⁶ Secure idenTity acrOss boRders linKed 2.0

Obr. 1: Schematické fungování Národního bodu pro elektronizaci a autentizaci (NIA). *Zdroj: autor příspěvku*

Využití mojeID v knihovnách

V rámci knihoven najde mojeID využití především v rámci **knihovnických systémů a elektronických služeb**, zejména přístup ke katalogu a předregistraci. Díky využití mojeID si čtenáři nemusí zakládat další účet a pamatovat další jméno a heslo

Pro většinu knihoven představuje nejjednodušší možnost zavedení mojeID využití příslušného modulu v některém z knihovnických systémů. Ve svých produktech toto přihlašování dnes nabízejí prakticky všechny systémy – KP-SYS, Cosmotron, LANius (produkty Tritus a Carmen) a nově je připravována implementace mojeID v rovněž v rámci open-source systému koha. Pokud není mojeID integrováno již v rámci vlastního jádra systému, je přihlašovací modul tvůrci následujících systémů nabízen bezplatně.

Obr. 2: Knihovnické systémy podporující mojeID. *Zdroj: autor příspěvku*

MojeID je možné úspěšně nasadit rovněž do vlastních, individuálně vyvíjených systémů.

U knihoven, které chtějí využít tzv. plného přístupu k mojeID, tj. především k informacím o stupni ověření daného uživatele, nabízí sdružení CZ.NIC možnost uzavření výhodné smlouvy za symbolický poplatek 1 Kč/ročně (místo standardních 1 000 Kč bez DPH).

Především pro knihovny, které mají ve svých systémech nastaven přístup pouze pro validované uživatele, může být zajímavé **zřízení tzv. validačního místa**, které rozšíří dosavadní služby knihovny. Čtenářům je tak umožněno přímo na místě získat nejvyšší stupeň ověření účtu a pokud mojeID nemají, tak si jej na místě založit. Ověřením občanského průkazu je pak možné nahradit zaslání kontrolního kódu na poštovní adresu a začít tak hned využívat všech výhod validovaného účtu.

Na základě zkušeností z knihoven nepředstavuje validace významnou zátěž a vlastní proces je srovnatelný např. s ověřením totožnosti při registraci nového čtenáře. Validace mojeID zároveň umožňuje knihovnám získání dalších příjmů. V současné době je validace účtu mojeID nabízena na 50 místech, převážně knihovnách, např. ve Stře-dočeské vědecké knihovně v Kladně, Městské knihovně v Břeclavi, Hradci Králové či Mladé Boleslavi. V případě zájmu o zřízení validačního místa a souvisejících otázek je možné kontaktovat Radima Ponerta, radim.ponert@nic.cz, tel.: +420 731 175 110.

Obr. 3: Ilustrační obrázek validačního místa v knihovně. *Zdroj: CZ.NIC, z. s. p. o.*

Závěr

Využití mojeID především pro přihlašování uživatelů představuje další krok k vytvoření moderní knihovny 21. století, která se na základě aktuálních trendů snaží svým čtenářům nabídnout srovnatelné služby jako jiné subjekty, např. e-shopy. Díky dostupnosti mojeID v nejrozšířenějších knihovnických systémech je nasazení jednotného přihlašování velmi jednoduché.

Zřízením validačního místa pak knihovny mohou vhodně doplnit portfolio svých služeb a usnadnit registraci těm čtenářům, kteří účet mojeID zatím nemají.

Spolupráce knihoven s Wikipedií

Mgr. Jan Kameníček

Wikimedia Česká republika, Střední průmyslová škola strojnická Olomouc

Wikimedia Česká republika (WM ČR) je spolek zřízený registrací u Ministerstva vnitra ČR dne 6. března 2008. O projekty jako Wikipedie, Wikimedia Commons, Wikislovník, Wikizdroje a další (ve všech jejich jazykových verzích) se stará nadace Wikimedia. Spolek WM ČR tedy nemá na jejich chod žádný přímý vliv, ovšem přesto si klade za cíl především propagaci a podporu česky psaných projektů této nadace, včetně české Wikipedie.

Jedním ze způsobů této podpory je snaha o navázání spolupráce s různými českými kulturními institucemi, která by mohla těmto projektům pomoci, aby dále rostly a zlepšovaly se. Velmi dobrými partnery v této oblasti se ukazují být zejména veřejné knihovny. Spolupráce s nimi probíhá na různých úrovních, hlavně však při pořádání akcí pro veřejnost či pro pravidelné přispěvatele Wikipedie, při zprostředkovávání a sdílení obsahu, ale také i přímým zapojením do vlastní tvorby Wikipedie.

Pořádání akcí pro veřejnost

Spolek Wikimedia Česká republika pořádá pro veřejnost především různé kurzy přispívání na Wikipedii. Mezi nejúspěšnější z nich patří kurzy pořádané v rámci projektu Senioři píší Wikipedii. Tento projekt byl zahájen v roce 2013 a od té doby už v jeho rámci proběhlo přes 30 kursů ve více než deseti městech České republiky.

Výsledkem jsou stovky proškolených seniorů, stovky nových encyklopedických hesel, tisíce menších editací a stovky nahraných fotogra-

fií. To se navíc týká pouze příspěvků během kursů, ovšem mnoho absolventů zůstává u přispívání i po jejich skončení, takže jejich dopady jsou ve skutečnosti mnohem větší. Kromě pozitivního důsledku pro Wikipedii v podobě množství napsaných hesel má však projekt Senioři píšící Wikipedii také nezanedbatelný dopad sociální, neboť některým seniorům pomáhá nalézt smysl života, překonat případnou osamělost a potvrdit oprávněný pocit užitečnosti.

Veřejné knihovny jsou pro tento projekt nepostradatelným partnerem, neboť vládnou nejen potřebnými prostorami s vhodným vybavením pro vzdělávací kursy, ale zároveň účinně pomáhají s jejich propagací. Spolek WM ČR dokáže své akce dobře inzerovat na různých internetových fórech, ovšem veřejné knihovny, navštěvované mnoha vzdělanými seniory, mohou tuto propagaci dostat blíže lidem z cílové skupiny. Kromě toho spolek také školí přímo pracovníky knihoven, kteří pak mohou ve svých knihovnách kursy psaní Wikipedie pořádat sami. Bez spolupráce s knihovnami by projekt nebyl zdaleka tak úspěšný, jakým se mu podařilo se stát.

Pořádání akcí pro pravidelné přispěvatele Wikipedie

Spolek WM ČR pořádá pro pravidelné přispěvatele Wikipedie tzv. editathony (krátká setkání za účelem psaní hesel, obvykle na nějaké konkrétní téma) a wikiměsta (několikadenní sjezdy za účelem systematictějšího pokrytí témat spojených s vybraným městem). Rovněž pro tyto akce jsou veřejné knihovny velmi vhodným partnerem, a to z následujících důvodů:

Knihovny mají k dispozici vhodné odborné zdroje. Když podobné akce probíhají v prostorách jiných institucí, je mnohem obtížnější vybavit zúčastněné přispěvatele potřebnou literaturou, zvláště když například některá odborná periodika lze v knihovnách půjčovat jen prezenčně. Pokud se akce koná přímo v knihovně, je problém vyřešen.

Zejména větší knihovny dokáží zajistit atraktivní doprovodný program, který pomůže dobrovolné přispěvatele na akci přilákat. Například poslední editathon ve Vědecké knihovně v Olomouci byl doprovázen exkurzemi ve studovně historických fondů, v depozitáři v Červeném kostele a zejména v digitalizační jednotce knihovny.

Pracovníci knihoven jsou dobře obeznámeni s problematikou vyhledávání a studia zdrojů a jsou přispěvatelům platnými pomocníky. Často s nimi bývají naladěni na podobnou vlnu, což podporuje dobrou pracovní atmosféru. Také vlastní prostředí knihovny je pro akci typu Wikiměsto pocitově mnohem vhodnější než například chladné zasedací místnosti městského úřadu. V tomto směru byla velmi pozitivní zkušenost při pořádání Wikiměsta Litovel, které v červnu 2017 proběhlo v prostorách Městské knihovny Litovel.

Sdílení obsahu

Společným ideálem projektů nadace Wikimedia a veřejných knihoven je možnost šíření informací bez bariér, přičemž projekty nadace Wikimedia nabízí pro toto šíření vhodnou platformu v online prostoru. Zejména prostřednictvím Wikipedie se informace mohou z knihoven dostat k velmi širokému publiku.

K přímému sdílení lze samozřejmě využít pouze ty materiály, které jsou z autorsko-právního hlediska volné. Soubory s těmito materiály se obvykle ukládají na úložišti Wikimedia Commons, odkud je mohou sdílet další wikiprojekty včetně Wikipedie, ale zároveň také kdokoliiv třetí. Wikipedie potřebuje především fotografie, kresby a mapy, kterými lze ilustrovat encyklopedická hesla, projekt Wikizdroje má zase zájem o staré texty.

Přímé zapojení do tvorby Wikipedie

Wikipedie velmi vítá jakékoliv zapojení odborníků včetně pracovníků knihoven do přímé tvorby jejího obsahu. Pokud k tomu dojde, obvykle

to vychází z vlastní iniciativy konkrétních knihovníků, které práce na internetové encyklopedii osobně zaujala.

Mnozí pracovníci knihoven se do přispívání zapojují alespoň příležitostně, jako například v rámci projektu #1Lib1Ref (One Librarian, One Reference). Původně šlo pouze o týdenní kampaň, jejímž cílem bylo propagovat přispívání na Wikipedii mezi knihovníky, kteří mají ve svých institucích velmi dobrý přístup k potřebným informačním zdrojům a kteří by tak mohli pomoci vyřešit jeden konkrétní problém: přibývání nevyřízených požadavků na zdroj.

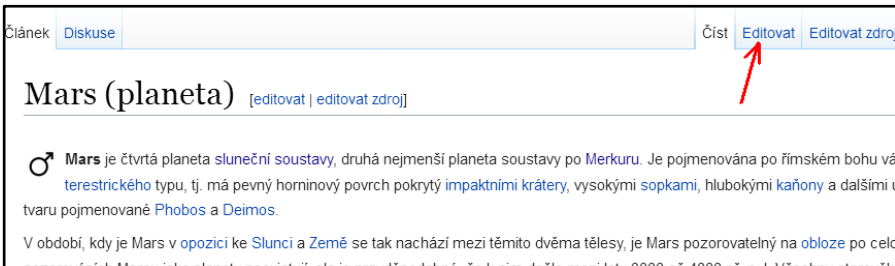
Na Wikipedii totiž může každý, komu se nějaká informace v nějakém hesle nezdá důvěryhodná, tuto informaci označit požadavkem na zdroj s nadějí, že později někdo jiný, kdo má k takovému zdroji přístup, spornou informaci potvrdí nebo vyvrátí (a odstraní). Problém je, že tyto požadavky se kupí rychleji, než jsou vyřizovány. Jen na anglické Wikipedii se tak už nahromadilo přes 350 tisíc takových požadavků, a mnohé další pak i na jiných jazykových verzích této encyklopedie. Pokud by každý knihovník na světě ověřil jeden požadavek na zdroj, tak by údajně byly velmi rychle vyřízeny všechny požadavky ve frontě.

Knihovníci, kteří se do akce zapojili, vkládali do shrnutí svých editací hashtag #lib1ref, čímž bylo umožněno sledovat, nakolik je kampaň úspěšná. Během dotyčného týdne bylo do téměř 900 hesel v devíti různých jazycích dodáno asi 1200 referencí. Akce však nadále žije svým vlastním životem a určitým samospádem stále pokračuje. K datu této konference, 13. září 2017, dosáhl počet hashtagů téměř 6 tisíc, přičemž takto byla ozdrojována hesla v 18 jazykových verzích Wikipedie. Ve skutečnosti však dotyčné počty budou ještě větší, neboť lze předpokládat, že ne všichni knihovníci, které kampaň nalákala, poctivě do shrnutí dotyčný monitorovací hashtag uvádějí.

Ukázka požadavku zdroje a doplnění reference:

V současnosti kvůli nízkému tlaku nemůže na povrchu Marsu existovat voda v tekuté podobě^[zdroj?] – existuje teploty. Dle pozorování se zdá téměř jisté, že se na povrchu planety tekoucí voda v minulosti vyskytovala.^[41] se poděla. Předpokládá se, že povrch Marsu byl zaplaven oceánem v období **noachianu**.^[42] Vlivem ochlazování unikla do **kosmického prostoru**. Následné erozivní procesy pohřbily část zmrzlého ledu pod povrch Marsu. Ve dvě **polární čepičky**, které jsou částečně tvořeny vodním ledem a částečně **suchým ledem**. Předpokládá se, že

Obr. 1 Ukázka vloženého požadavku na zdroj informace v hesle o planetě Mars. *Zdroj: Wikipedie: Otevřená encyklopedie: Mars (planeta)* [online]. c2017 [cit. 22. 09. 2017]. *Dostupné z:* [https://cs.wikipedia.org/w/index.php?title=Mars_\(planeta\)&oldid=15104527](https://cs.wikipedia.org/w/index.php?title=Mars_(planeta)&oldid=15104527)

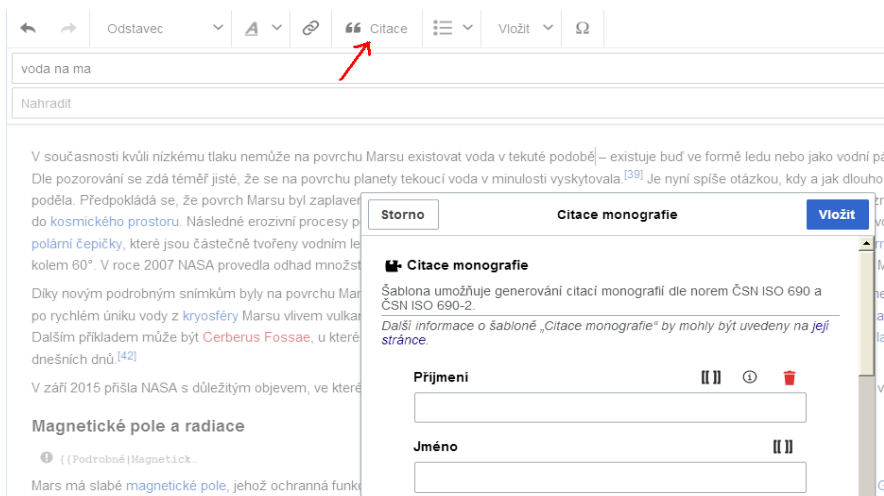
Článek [Diskuse](#) [Číst](#) [Editovat](#) [Editovat zdroj](#)

Mars (planeta) [\[editovat\]](#) [\[editovat zdroj\]](#)

♂ Mars je čtvrtá planeta **sluneční soustavy**, druhá nejmenší planeta soustavy po **Merkuru**. Je pojmenována po římském bohu válečného a terestrického typu, tj. má pevný horninový povrch pokrytý **impaktními krátery**, vysokými **sopkami**, hlubokými **kaňony** a dalšími útvary pojmenované **Phobos** a **Deimos**.

V období, kdy je Mars v **opozici** ke **Slunci** a **Země** se tak nachází mezi těmito dvěma tělesy, je Mars pozorovatelný na **obloze** po celou dobu svého viditelnosti. Předpokládá se, že k nim došlo mezi lety 2000 př. n. l. a 4000 př. n. l. Všechny starověké civilizace Mars jako planetu považovaly za živou a předpokládá se, že k nim došlo mezi lety 2000 př. n. l. a 4000 př. n. l. Všechny starověké civilizace Mars jako planetu považovaly za živou a předpokládá se, že k nim došlo mezi lety 2000 př. n. l. a 4000 př. n. l.

Obr. 2 Tlačítko aktivující Visual Editor, umožňující úpravu hesla, v tomto případě Mars (planeta). *Zdroj: Wikipedie: Otevřená encyklopedie: Mars (planeta)* [online]. c2017 [cit. 22. 09. 2017]. *Dostupné z:* [https://cs.wikipedia.org/w/index.php?title=Mars_\(planeta\)&oldid=15104527](https://cs.wikipedia.org/w/index.php?title=Mars_(planeta)&oldid=15104527)

Obr. 3 Dialogové okno tzv. Visual Editoru umožňující doplnit referenci. Zdroj: *print screen online textového editoru Visual Editor*, [licence MIT](#).

Závěrem

Wikipedie se jako encyklopedie neobejde bez knihovních informačních zdrojů. Kromě této samozřejmosti se však nabízí i celá řada dalších možností užitečné spolupráce. Lze říci, že projekty nadace Wikimedia a veřejné knihovny mohou být zcela přirozenými partnery a vzájemně si pomáhat a doplňovat se při naplňování společného cíle zprostředkovávání informací široké laické veřejnosti.

Informační zdroje

Wikipedie: *Senioři píší Wikipedii* [online]. c2017 [cit. 22. 09. 2017]. Dostupné z:

https://cs.wikipedia.org/w/index.php?title=Wikipedie:Senio%C5%99i_p%C3%AD%C5%A1%C3%AD_Wikipedii&oldid=14910920

Wikipedia: the Free Encyclopedia: *1Lib1Ref* [online]. c2017 [cit. 22. 09. 2017]. Dostupné z:

<https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=1Lib1Ref&oldid=754281778>

Wikipedia Social Search: *1Lib1Ref* [online]. c2017 [cit. 22. 09. 2017].

Dostupné z: <http://tools.wmflabs.org/hashtags/search/1lib1ref>

Projekt CzechELib – Národní centrum pro elektronické informační zdroje

Mgr. Radka Spiesová

Národní technická knihovna, odbor CzechELib

Rychlý a snadný přístup k odborným informačním zdrojům je pro instituce v oblasti vědy, výzkumu a vzdělávání naprosto klíčový. I proto má nákup elektronických informačních zdrojů (EIZ) pro tuto sféru dlouhodobou podporu vlády. Vláda ČR podporuje nákup EIZ již od 90. let 20. století a je si velmi dobře vědoma, že se jedná o nepostradatelnou „surovinu“ pro rozvoj výzkumu a vzdělávání. Přestože je ekonomicky žádoucí nákup požadovaných zdrojů mezi jednotlivými organizacemi úzce koordinovat, byla ale doposud podpora poskytována formou soutěže.

Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy (MŠMT) jako poskytovatel finanční podpory nákupu EIZ se po 10letém zvažování rozhodlo distribuovat tuto podporu cestou centrálního vyjednávání a obstarávání. K tomuto účelu vypsalo v rámci OP VVV Individuální projekt systémový (IPS) a uložilo Národní technické knihovně (NTK), aby připravila projekt Národního centra pro elektronické informační zdroje CzechELib. NTK uspěla a od 1. 1. 2017 je nositelem tohoto projektu. **Projekt je v období 2017 – 2022 spolufinancován EU z Operačního programu Výzkum, vývoj a vzdělávání (OP VVV).**

Misí projektu je vytvořit pro české instituce kvalitnější podmínky pro přístup k EIZ, zvýšit výkonnost a efektivitu oblasti výzkumu, vývoje a inovací v České republice a zároveň se zařadit po bok ostatních vyspělých zemí, které podobná národní licenční centra úspěšně provozují.

Cílem projektu CzechELib je vytvořit a zprovoznit národní centrum CzechELib, které bude efektivně zajišťovat centrální nákup klíčových

elektronických informačních zdrojů (EIZ) pro celou oblast výzkumu, vývoje a vzdělávání. Tyto zdroje bude spravovat a o jejich využívání povede věrohodné statistiky.

Projekt CzechELib tedy přináší potřebnou systémovou změnu způsobu pořizování a správy EIZ, která soustředí finanční prostředky do národního centra, zvýší tak jeho vyjednávací sílu a současně sníží nároky na administrativu v uživatelských institucích.

Na projekt je z prostředků OP VVV alokováno Celkem 1 297 549 tis. Kč, z toho podpoře nákupu elektronických informačních zdrojů bude věnováno přes 90 %. Podpora na nákup EIZ bude v letech 2018–2020 poskytnuta z prostředků projektu, na roky 2021–22 se předpokládá obnovení podpory nákupu ze státního rozpočtu, což je předjednáno s Radou pro výzkum, vývoj a inovace. Odhadovaná výše rovnoměrné podpory (pro všechny obory, instituce a EIZ) bude cca 50 % na všechny EIZ s výjimkou citačních a hodnoticích nástrojů (Web of Science, Scopus, InCites, SciVal), kde je plánovaná v přibližné výši 70 %. Z prostředků projektu nelze poskytnout podporu na udržitelnost OP VaVpI projektů.

Řešitelem projektu se stala Národní technická knihovna (NTK) jako nezávislá instituce přímo řízená MŠMT, která má zkušenost s nejširší variétou EIZ. NTK dala zpracovat studii *Návrh Implementace jednotného systému plánování nákupu EIZ do ČR* a projednala ji s AKVŠ, iniciovala debatu o vytvoření CzechELib (ČKR, RVVI, RVŠ, AKVŠ, KRE, BA) a podílela se na přípravě výzvy v OP VVV.

Nejvyšším orgánem CzechELib je Řídicí výbor, ve kterém jsou zastoupeni hlavní uživatelé EIZ – veřejné vysoké školy a ústavy Akademie věd ČR. Za správné vedení projektu odpovídá Hlavní projektový manažer a jeho tým. Po odborné stránce řídí projekt ředitel CzechELib, kterému je k dispozici jako poradní orgán Odborná rada složená převážně ze zkušených expertů – bývalých i současných vedoucích konzorcí v projektech LR i OP VaVpI.

Mezi hlavní výhody projektu patří vytvoření trvalé infrastruktury, zavedení jednotných postupů při pořizování EIZ a sjednocení pravidel

pro smlouvy. Díky centralizaci vyjednávání, nákupu a správy zdrojů dojde časem k výraznému snížení administrativní zátěže pro všechny členské instituce a bude vytvořena silnější vyjednávací pozice vůči dodavatelům elektronických zdrojů.

Centrum bude zajišťovat pro své členy zejména následující činnosti:

- výběr EIZ pro centrální podporu,
- realizace výběrových řízení na dodavatele EIZ,
- sjednání licenčních smluv a vlastní nákup EIZ,
- podpora členským institucím při zpřístupnění a využívání porízených EIZ,
- podpora členským institucím pro zpracování bibliometrických analýz,
- správa a vedení statistik využívání zdrojů.

V současné době je projekt ve velmi dynamické fázi rozvoje. Výběrová řízení a vyjednávání s vydavateli i členskými institucemi jsou v plném proudu. Vznikají základy systémového řešení v podobě pravidel jako je Metodika výběru EIZ, Metodika přidělování dotace či Metodika vyjednávání s vydavateli – sada požadavků do licenčních ujednání, na kterých bude rozvíjen státem podporovaný nákup EIZ pro oblast VVV v nejbližších letech.

**KNIHOVNA
PRO VŠECHNY**

Knihovna pro všechny

Garantky: Mgr. Blanka Konvalinková, Mgr. Jana Linhartová

Název bloku KNIHOVNA PRO VŠECHNY skrývá podtitul Čtenáři se specifickými potřebami. Blok byl věnován těm uživatelům knihoven, kteří mají oproti ostatním určité znevýhodnění. Zaměřili jsme se na podmínky, které by knihovny měly splňovat při práci s osobami s handicapem a jinými znevýhodněnými skupinami uživatelů. Popsali jsme nejčastější postižení, s kterými se knihovníci mohou při své práci setkat a zkusili poradit, jak s těmito uživateli komunikovat tak, aby byl zachován rovný přístup. Zmínili jsme se o inkluzi a o tom, jak je důležitá spolupráce s organizacemi, které zdravotně postižené sdružují. Na příkladech dobré praxe jsme si ukázali možnosti knihoven při začlenění handicapovaných osob do společnosti nás, zdravých.

Přednáška **PhDr. Jany Zapletalové** představila souvislosti a rozdílnosti mezi pojmy INKLUZE – INKLUZIVNÍ VZDĚLÁVÁNÍ – SPOLEČNÉ VZDĚLÁVÁNÍ. Popsala proces diagnostiky žáků se specifickými vzdělávacími potřebami ve školských poradenských zařízeních, přiblížila nutnost spolupráce školských poradenských zařízení a škol v prostředí knihoven a na závěr popsala společné znaky v profesi knihovníka a psychologa.

Přednáška **Mgr. Martiny Brhelové** charakterizovala na příkladech dobré praxe různorodost žáků v různorodém prostředí knihoven. Přednáška se nesla v duchu jejího názvu ŠKOLA PRO VŠECHNY = KNIHOVNA PRO VŠECHNY, nadefinovala základní pravidla pro práci s uživateli se specifickými vzdělávacími potřebami a seznámila posluchače s různými výukovými metodami čtení. V této přednášce zaznělo mnoho užitečných postřehů a rad, jak by se měli knihovníci chovat při

setkání s „nestandardním“ uživatelem, jak využít svou intuici a nakolik je důležité mít alespoň základní znalosti o jednotlivých handicapech.

Spolugarantka bloku **Mgr. Jana Linhartová** na tuto přednášku navázala a porovнала připravenost knihoven a škol na realizaci Společného vzdělávání. Zaměřila se na podmínky, které by knihovny měly splňovat při práci dalšími skupinami znevýhodněných uživatelů včetně seniorů a popsala nejčastější typy postižení a způsoby komunikace knihovníků s těmito uživateli.

Mgr. Eva Cerniňáková z Knihovny JABOK seznámila přítomné s příručkou Standard handicap friendly, která napomáhá tomu, aby se knihovny staly partnerem, na kterého se osoby se specifickými potřebami mohou obrátit s jistotou, že jsou vítány a že dostanou stejně kvalitní služby jako ostatní uživatelé. Standard i návazné metodiky se zabývají nejen bezbariérovostí prostor, ale také dalšími možnostmi, jak zpřístupnit knihovní a informační služby různým skupinám uživatelů se specifickými potřebami. Knihovny by neměly zapomínat na přístupné webové stránky a propagaci přizpůsobenou handicapovaným. Certifikát Handicap Friendly, který je dokladem splnění podmínek Standardu Handicap Friendly, již získalo několik krajských knihoven. Další knihovny se na získání certifikátu připravují.

Mgr. Miroslava Sabelová, ředitelka Městské knihovny v Ostravě zastoupila nemocnou Blanku Getvertovou, která se dlouhodobě zabývá službami pro zrakově handicapované v této knihovně. Paní ředitelka popsala práci se zrakově postiženými, v příspěvku zmínila, jak je důležité se této práci věnovat s maximálním nasazením a včítěním, tedy na 101%. Městská knihovna v Ostravě je hrdou nositelkou certifikátu Handicap friendly pro zrakově postižené.

Příspěvek o tom, jak se setkávají dva světy, svět slyšících i neslyšících, v prostoru liberecké knihovny, přednesla **Lucie Romancová**. Její úvodní pozdrav a seznámení proběhlo ve znakovém jazyce, což účastníky překvapilo, ale i zaujalo. Dále hovořila o fondu a aktivitách (přednášky, exkurze a kurzy tlumočené do znakového jazyka), které Krajská vědecká knihovna v Liberci nabízí pro osoby se sluchovým

postížením, a jak je důležité, aby v knihovně pracovali lidé, kteří ovládají alespoň částečně znakový jazyk.

Celý blok uzavřela přednáška **PhDr. Hany Zobačové** o využití didaktických knih v práci s dětmi v knihovnách. Paní Zobačová jako speciální pedagožka je redaktorkou klasických pohádkových textů upravených pro nejmenší děti a spoluautorkou knih s piktogramy, které lze použít ke zlepšení čtecích návyků dětí s různým typem handicapu. Týká se to především dětí s poruchou autistického spektra, dětí dysfatických a hyperaktivních. Její příspěvek obsahoval i popis, jak tyto knihy pomáhají, jak je děti vnímají, i návod, jak s těmito knihami v knihovnách i v rodinách pracovat.

Všechny příspěvky našeho bloku směřovaly k jedinému cíli – informovat přítomné knihovnice a knihovníky o tom, jak je důležité poskytnout znevýhodněným čtenářům a uživatelům služby, které zohledňují jejich handicap. Aby každá knihovna (bez ohledu na velikost) mohla prohlásit, že je knihovnou pro všechny.

Inkluze a propojování formálního a neformálního vzdělání

PhDr. Jana Zapletalová

NÚV; MŠMT

Pojem inkluze versus inkluzivní vzdělávání a společné vzdělávání

Inkluze (ZAČLEŇOVÁNÍ) a inkluzivní vzdělávání není novým, **ale pokračujícím fenoménem**. Prakticky více než sto let trvají snahy začleňovat do vzdělávání další a další skupiny, pro které původně nebylo vzdělávání dostupné (ženy, sociálně nebo zdravotně znevýhodnění, senioři).

Inkluzivní vzdělávání je vnímáno jako cesta k zajištění *rovných podmínek a příležitostí* pro co nejširší okruh jedinců (žáků), u kterých je zřejmé, že průběh jejich vzdělávání může být ovlivněn řadou znevýhodňujících okolností – zdravotní stav, odlišné podmínky pro život, jiné kulturní prostředí, atd.). Inkluzivní model vzdělávání vychází ze snahy vytvořit education for all, přičemž sám proces vzdělávání je nepřetržitým procesem *střetávání společného s odlišným*.

Cílem tedy není pouhý respekt ke „speciálním vzdělávacím potřebám“ ale i snaha o sociální adaptaci a začlenění žáků, s vytvořením podmínek pro tyto procesy.

Východiska pro koncept inkluzivního vzdělávání v ČR

Tradiční koncept vzdělávání v ČR má vysokou míru časné selektivity, dlouhodobě je větší vstřícnost politiků, zřizovatelů, rodičů i pedagogů k úpravám vzdělávání nadaných a mimořádně nadaných než k vytvá-

ření rovných podmínek pro žáky z marginalizovaných skupin – děti z rizikového prostředí, s různými druhy zdravotních postižení, děti nemocných (poruchy chování, autismus, psychiatrická onemocnění).

Inkluze jako nástroj sociální politiky pracuje s prohlubujícími se rozdíly v prostředí škol jako:

1. lokalizovaná integrace, kdy jsou speciální třídy v běžné škole,
2. sociální integrace, kdy ke kontaktu žáků dochází mimo učební činnosti,
3. funkční integrace, kdy umístí žáků do běžných tříd s cílem vytvářet „školu pro všechny“.

Evropská rada podporuje „in all appropriate cases“ ve všech vhodných a přiměřených případech.

Ponechat v systému vedle běžných škol i školy speciální (§ 16 odst. 9 ŠZ).

Porovnávání modelů „medicínského“ a modelu „sociálního“ zaměřeného na kvalitu školního klimatu. Snaha odstranit ze systému zařazování žáků do vzdělávání znaky, které bychom mohli označit jako **nálepkování**.

Principy práce PPP a SPC

Návrhy na zařazení žáků do vzdělávání stanovují školská poradenská zařízení (dále ŠPZ) prostřednictvím posouzení potřeb úprav ve vzdělávání žáků.

Pro vzdělávání žáka se speciálními vzdělávacími potřebami vydává ŠPZ pro školu Doporučení s podpůrnými opatřeními a pro zákonné zástupce Zpráva s návodem, jak postupovat pro zmírnění postižení.

Podpůrná opatření pro vzdělávání žáků jsou stanovována **za účelem nastavení rovných podmínek ve vzdělávání**. Vychází z posouzení stavu žáka na základě lékařské zprávy nebo, klinického specialisty

a nastavuje **podpůrná opatření ve vzdělávání žáka**. Respektuje vždy kompetentnost, komplexitu a finanční rámec za účelem dobře nastavené **kompence**.

Komplexnost – doplnění o stanoviska lékařských, sociálních i školských zařízení (PPP, SVP), která v sobě zahrnuje i prvky komplementarity.

Kompetentnost – ve vztahu k návrhu opatření i jejich realizaci (sociální klima školní třídy, terapie...), zákony a resorty.

Východiska pro přípravu realizace §16 ve ŠPZ

Podpůrná opatření se zaměřují především na podporu ve vzdělávání žáka – speciálně pedagogické, psychologické posouzení v kontextu zdravotního stavu a sociální (sociálně kulturní) situace žáka. Východiskem je tedy primárně **učební strategie žáka** (včetně vymezení možných omezení) a tomu uzpůsobená **vyučovací strategie učitele pro žáka/ky a celou třídu (rizikové chování, sociální statut)**. Vždy je třeba posoudit možnosti běžné školy ke vzdělávání žáka před vydáním doporučení (základní parametry) v závislosti na požadavcích na vybavenost školy i na připravenost pedagogů a to, pedagoga, výchovné poradce, školního metodika prevence, školního psychologa, školního speciálního pedagoga, školního logopeda, asistenta pedagoga, dalšího pedagoga, kteří společně tvoří tým tzv. školního poradenského pracoviště (dále ŠPP).

Posuzování speciálních vzdělávacích potřeb

Obvykle sledujeme **primárně**:

- specifika žáka ve vztahu k jeho obtížím (psychologické a speciálně pedagogické posouzení),
- schopnosti sebeobsluhy,

- hrubou motoriku, jemnou motoriku, grafomotoriku,
- smyslové vnímání a rozlišování,
- rozvoj řeči, komunikace,
- pozornost, kognitivní dovednosti.
- sociální dovednosti,
- pracovní dovednosti,
- požadavky na zajištění další péče (kým).

Nastavení podpurných opatření (dále PO)

PO vytváří dle §16 školského zákona **nárok na jejich poskytování včetně financování**. Poskytují se s informovaným souhlasem příjemci a patří sem:

- plán pedagogické podpory (dále PPP), Individuální vzdělávací plán (dále IVP);
- poradenská služba Speciálně pedagogického centra (dále SPC) nebo Pedagogicko-psychologické poradny (dále PPP);
- podmínky k zajištění podpory, úpravy ve vzdělávání (obsahy, výstupy) ve vazbě na stupeň podpory;
- metody výuky, organizace výuky, pomůcky, hodnocení žáka;
- personální nároky;
- stanovení predikce podpory;
- intervence – **zpráva a doporučení** (projednáno se školou).

K čemu přihlížíme

1. Zohledňujeme, nakolik je u žáka třeba volit **metody výuky**, které jsou formativně účinné ve vztahu ke kvalitě poznávacích procesů u žáka (aparát, řídicí procesy osvojování učiva);
2. strukturování konceptů učiva – časová osa;
3. volba **strategie výukových postupů versus učební strategie žáka, která se zdaleka neomezuje pouze na vnější podmínky učení;**

4. **vztah mezi zapamatovaným a volbou výukových metod** (S. Shapiro, 1992) – přednáška, **čtení, projektové prvky**, audiovizuální t., pokusy, diskuse, praktická cvičení, přednášení pro druhé – versus typ obtíží žáka.

Škola jako cesta k poznání

Škola je prostředím, ve kterém se na jedné straně rozvíjí vztah k poznání, který vzniká v průběhu osobní historie žáka, je tedy nutně sociálním vztahem. Jedinцова individualita a jeho vlastní identita tak vychází především **ze vztahu k poznání** (metakognice, sebereflexe=identitní smysl poznání) a nikoliv z příslušnosti ke skupině. **Současně vytváří základní parametry disciplinace a vede k tomu, aby přiblížila dětem a žákům učení a vedla je k poznání.**

Kniha a ve škole učebnice představuje specifický „scénář“ výuky. Její kvalita ovlivňuje významně kvalitu procesu vzdělávání (Segnin, 2009), ve více než 50 % studií významněji než DVPP pedagogů. Učebnice pracuje s didaktickou transformací učiva, učivo je pak prostředkem k uskutečňování kurikula (obsahu vzdělání).

Cílem společného vzdělávání je poskytnout všem dětem se speciálními vzdělávacími potřebami podporu a usnadnit jim cestu k poznání a zlepšit kvalitu vzdělávání.

Podpora pro znevýhodněné žáky

- Podle §16 školského zákona, vyhláška č. 27/2016 Sb., o vzdělávání žáků se speciálními vzdělávacími potřebami a žáků nadaných,
- vymezení 1. – 5. stupně podpurných opatření,
- **žák s potřebou podpurných opatření.**

Vymezení charakteristiky stupně podpory (typ obtíží, vymezení podmínek k zajištění podpory), formy a stupně vzdělávání, metod vý-

uky – vymezení vhodných didaktických úprav učiva na podporu žáka, možností úpravy obsahu vzdělání a očekávaných výstupů a práce s disponibilními hodinami, organizace výuky žáka ve škole a školských zařízeních, úprava přijímací řízení, všech forem ukončování studia s možností prodloužení délky vzdělávání, IVP od 2. stupně podpory s kontrolou 1x ročně, hodnocení žáka – kritéria, formy, úpravy hodnotících kritérií, práce s postoji a motivací, intervence v předmětu speciálně pedagogické péče, pedagogická intervence, metodická podpora práce pedagoga s podporou podpora PPP a SPC s možností využití služeb školního psychologa nebo školního speciálního pedagoga.

Personální podpůrná opatření

Personální podpora pedagoga pedagogickými pracovníky:

- asistent pedagoga,
- další pedagog (včetně speciálního pedagoga-učitele).

Personální (odborná) podpora vzdělávání žáka nepedagogy:

- tlumočnick českého znakového jazyka,
- přepisovatel pro neslyšící.

Personální podpora žáka jiná:

- školní psycholog.

Další typy podpory:

- náhradní prostředky komunikace alternativní a augmentativní formou,
- podpora orientace v prostoru,
- další formy podpory z oblasti speciální pedagogiky a psychologie,
- práce s jednotlivcem i skupinou,
- posilování výuky, sociálních vztahů, vyrovnávání handicapů.

Paralely mezi ŠPZ (PPP, SPC) a prostředím knihoven

Pomáhající pracoviště respektují základní parametry pomáhajících profesí (etiku práce, péči o vztahy, časové vymezení, celkový dopad do života jednotlivce i skupiny).

Pracoviště musí být přátelské, kultura pracoviště dokáže pozitivně ovlivnit přístup a práci se všemi klienty, kdy parametr znevýhodnění je pouze jedním z nich.

Musí splňovat formální a personální náležitosti – asistenční služby, vybavenost pomůckami a technikou (lupy, videosmyčky, Braillovský řádek...) pro různé druhy znevýhodnění, bezbariérovost a možnosti alternativních forem komunikace – piktogramy, zvukové výstupy atd.

Standard Handicap Friendly

X

Standardy školských poradenských služeb

Možnosti knihoven a jejich využití pro práci s dětmi, žáky a studenty s různými druhy znevýhodnění

- Široká škála možností využití fondu knihoven, včetně pořádání společenských akcí, besed, divadel, promítání filmů atd. pro všechny věkové skupiny;
- možnosti spojení školy, žáka a jeho rodiny prostřednictvím knihovny.

Propojování formálního vzdělávání s neformálním přispívá k posilování motivace žáků, rozšiřuje kvalitu jejich vzdělávání, rozvíjí dovednosti komunikace i sociálních a adaptačních mechanismů.

Nejširší skupinou dětí, žáků a studentů je **skupina žáků s poruchami učení (obvykle chybí vztah ke čtení)**. Základní školní dovednosti zahrnují **správné a plynulé čtení slov, porozumění čtenému textu, písemný projev a správnost psaní písmen, počítání a mate-**

matické úkony (řešení početních úloh). Na rozdíl od řeči nebo chůze, které se rozvíjejí během vývoje a souvisejí se zráním CNS, musí být školní dovednosti získány a rozvíjeny cíleným učením.

Specifické poruchy učení narušují normální způsob osvojování školních dovedností; výkon jedince v narušené oblasti je výrazně **pod průměrem typickým pro daný věk. Specifické poruchy učení se vyskytují u jedinců s normálním i nadprůměrným intelektem. Přítomny jsou významné problémy v oblasti fonologického uvědomování, v pracovní paměti, ve schopnosti sledovat rychlý sled věcí a pojmenovávat je.** Častá je komorbidita s ADHD, s poruchami komunikace, s PAS, s anxiétou, s depresí.

Specifické skupiny znevýhodněných (postižených)

Porucha intelektu (LMR, středně těžké, těžké a hluboké mentální postižení)

Vzniká ve vývojovém období, zahrnuje poruchu intelektu, poruchu adaptability, různé stupně závažnosti jsou definovány nikoliv podle IQ skóru, ale podle adaptivních schopností, nutné hodnotit v kontextu kultury a sociálních faktorů.

- A. *Verbální část, pracovní paměť, perceptivní uvažování, abstraktní myšlení, kognitivní schopnosti,*
- B. *konceptuální (školní dovednosti), komunikace, usuzování, empatie, sebekontrola, organizace, odpovědnost, péče o sebe, finanční gramotnost...*
- C. *začátek během vývojového období.*

Komorbidity

- Časté,
- duševní poruchy, mozková obrna, epilepsie,

- poruchy komunikace, autistického spektra, motorické, senzorycké poruchy,
- poruchy pozornosti, depresivní a bipolární poruchy,
- úzkostné poruchy, poruchy se stereotypními pohyby...

Nadaní a mimořádně nadaní žáci

Dosahují nadprůměrných nebo vysoce nadprůměrných výsledků v oblasti kognitivní, umělecké, sportovní, sociální, manuální zručnosti. Intelekt bývá rozložen nerovnoměrně, obtíže se mohou projevit v adaptaci, komunikaci a schopnosti navazovat vztahy. Pro jejich vzdělávání je vhodné volit prvky projektového vyučování, kdy je vhodné zahrnout práci s fondem knihovny, např. vstupem do světových knihovnických sbírek. Možnost zapojit nadané do akcí knihoven a naopak, více spojit činnost knihovny a školy. Žák se aktivně zapojuje a rozvíjí se, tj. přemýšlí, tvoří, řeší problémy, diskutuje, aplikuje, prezentuje získané vědomosti atd. Vyučování neprobíhá jen ve škole, ale i na exkurzích, výletech, kulturních akcích, neomezují se pouze na „dobu vyučování“, nabízejí dětem smysluplné činnosti i v jejich volném čase formou odpoledních kroužků, školního klubu, družiny, využívání odborných učeben školy (učebny VT, **knihovny**, **studovny**, hudební zkušebny). K osobnostnímu rozvoji vedou činnosti zaměřené zvláště na rozvíjení smyslu pro odpovědnost, schopnosti překonávat překážky, rozvoji tvořivého myšlení a sebepoznání.

PAS – poruchy autistického spektra

Kvalitativní narušení sociální interakce (nejméně dva symptomy)

- Výrazně narušená schopnost přiměřeně užívat neverbální chování (oční kontakt, výraz obličeje, postoj těla a gesta) v různých sociálních situacích;

- neschopnost vytvářet vztahy s vrstevníky s přihlédnutím na dosaženou vývojovou úroveň;
- malá schopnost spontánně sdílet s ostatními radost a zájmy, mít potěšení ze společné činnosti (například dítě neukazuje věci, které ho zajímají; nepřináší ostatním věci, aby se podívali apod.);
- nedostatečná schopnost sociální a emocionální empatie (neúčastní se jednoduchých sociálních hříček, preferuje činnost o samotě, ostatní lidi může využívat jako pomocníky nebo „mechanické“ pomůcky).

Kvalitativní narušení komunikace (nejméně jeden symptom)

- Opožděný vývoj řeči nebo se řeč vůbec nevyvine (dítě se ne snaží nedostatek kompenzovat jiným alternativním způsobem komunikace, jako jsou například mimika a gesta);
- u dětí, které mají vyvinutou řeč, je výrazně postižená schopnost iniciovat nebo udržet konverzaci s ostatními;
- stereotypní a opakující se používání řeči nebo idiosynkratický jazyk;
- chybí různorodá, spontánní, symbolická a sociálně napodobivá hra odpovídající vývojové úrovni.

Omezené, opakující se nebo stereotypní vzorce chování, zájmů nebo aktivit (nejméně jeden symptom)

- Nápadně výrazné zaujetí pro jednu nebo více činností, které je abnormální buď intenzitou, nebo předmětem zájmu (např. meteorologie, statistika);
- zjevné ulpívání na specifických, nefunkčních rituálech a rutinních činnostech, odpor ke změnám (mladší děti mohou mít katastrofální reakce na drobné změny, jako je změna záclon nebo změna polohy jídelního stolu, vyžadování stejné cesty...);

- stereotypní a opakující se motorické manýrování (třepání či kroutivé pohyby rukama a prsty nebo komplexní specifické pohyby celým tělem);
- nepřiměřeně dlouho trvající zaujetí částmi předmětů (knoflíky, části těla).

Komunikace se skupinami klientů, kde může být obtížné běžně komunikovat

- Obvykle dochází do knihovny s doprovázející osobou.
- Je vhodné vždy komunikovat zejména s klientem.
- U klientů, kde se jedná současně o mentální postižení, je vhodné volit srozumitelná a stručná sdělení, která je vhodné doplnit obrázkovou instrukcí.
- Pro autisty s běžným nebo především vysokým intelektem je třeba dbát na formu otázky a odpovědi, která musí být logicky strukturovaná.
- Aspergerův syndrom – orientace na detaily a vysokou míru podrobnosti atd.

Paradoxy a omyly civilizace

„Pro společnost je výhodnější“, aby byla tolerantní a nikoliv intolerantní z důvodů zachování lidské důstojnosti, předpokládáme tak následnou toleranci k sobě, vytváříme podmínky pro sociální smír, pluralitu názorů a současně respekt k platným právům, paradoxem je, že tolerance často vede k tomu, že zjistíme, co „všechno je vlastně možné“! (Petrusek, 2006)

- Digitální vzdělávání,
- Efekt Zeigarníkově,
- Kniha versus – ukládáme do mozku nebo přesouváme do mra-ku?

Inkluze jako katalyzátor procesů ve vzdělávání i školských službách

Inkluzivní vzdělávání **vytváří tlak na hledání konkrétních řešení** při vzdělávání žáků s potřebou podpory ve vzdělávání (pedagogika, speciální pedagogika, psychologie, sociální práce...).

Nestačí již pouhé **označení žáka**, ale je třeba hledat a komunikovat o tom, co je třeba v průběhu jeho vzdělávání upravit (metody práce, organizace, obsah učiva, hodnocení, formy a druhy podpory).

Odkrývají se i další články společenského systému, které se podílejí na službách pro žáky s potřebou podpory (sociální, zdravotní...).

Škola je tak do jisté míry průsečíkem, kde se prolínají faktory vzdělávací, sociální i zdravotní politiky, ale přitom se odpovědnost hledá zejména uvnitř systému vzdělávání.

Inkluzivní postupy přispěly k odhalení toho, co postrádáme ve vzdělávání, ale i v péči o nemocné žáky a jejich rodiny, v absenci specifických sociálních služeb pro rodiny s rizikem exkluze, ...

Je profese psychologa blízká profesi knihovníka? 1923-2017

- Psycholog musí být bystrým pozorovatelem jak sebe, tak jiných, aby se dokázal rychle vcítiti do duševních stavů.
- S tím souvisí vyrovnanost a duševní harmonie, příliš živý temperament neb nervosita nemají zde místa.
- Musí být exaktní až pedantický, to platí zvláště o protokolech, které si o zkouškách vede.
- Musí mít velmi dobrou paměť okamžitou i trvalou.
- Musí se vyznačovatí pozorností jak koncentrační, tak distribuivní.
- Musí se vyznačovatí schopností soudnosti a kritiky.

- Nesmí podléhati vnějším vlivům ani lidí, ani událostí, aby jeho diagnóza byla co nejobektivnější.
- Také normální tělesné vlastnosti a zdraví jest předpokladem.
- Nejdůležitější vlastností jest láska k věci, taktnost jednání, diskretnost, trpělivost, citová vyrovnanost, spravedlivost. Povaha nesmí býti destruktivní, pesimistická.

Knihovna a škola – práce se žáky se speciálními vzdělávacími potřebami

Mgr. Bc. Martina Brhelová

*Speciální základní škola, Mateřská škola a Praktická škola,
Pod Parkem 2788/2, Ústí nad Labem, příspěvková organizace*

Knihovny jsou veřejným prostorem, který nabízí prostor pro neformální setkávání všech skupin lidí bez ohledu na jejich společenské postavení a vrozené dispozice. Tato možnost ale není naplno využívána. I když je nutno podotknout, že obavy z prostředí jsou v tomto případě spíše na straně případného klienta, uživatele, návštěvníka.

V metodice k budování přátelských pracovišť se zaměřením na knihovny se uvádí: Každá organizace je odpovědná nejen za dosahování svých cílů, ale také za působení na své okolí. I organizace může být přátelská, lhostejná či nepřátelská ve svém postoji a jednání vůči okolí.

K naplnění tohoto cíle však je zapotřebí dvou subjektů. Knihovna – je připravena. Ale co druhá strana? Jsou uživatelé připraveni? Osoby se zdravotním postižením a jejich pečující osoby jsou plni předsudků a obav z využívání veřejných prostor. Je na Vás abyste se pečlivě připravili na možné situace a požadavky, které vyplynou z pestřejší škály návštěvníků a klientů Vašich pracovišť. Je na Vás abyste je přesvědčili, že „nic není nemožné“.

Knihovna a škola

Knihovny jsou často navštěvovány školáky. V posledních letech hlavně organizovaně v rámci výuky a volnočasových aktivit. Škola se však v čase mění a mění se také žáci.

Škola pro všechny = knihovna pro všechny.

Změny ve školské legislativě vedly k tomu, že větší míra žáků se speciálními vzdělávacími potřebami přichází do takzvaně běžných škol. Tím se skupina žáků, třídní kolektiv, stává méně jednotným, uniformním prvkem. A tak, mimo individualit osobnostních, přijdou do knihoven klienti vyžadující speciální přístup.

V případě tělesného nebo smyslového postižení jste často na příchod takového klienta připraveni. Nečiní Vám velký problém komunikace a spolupráce. Náročnou skupinou jsou mentálně postižení a žáci s poruchou autistického spektra popřípadě děti s psychiatrickým onemocněním.

Mentální postižení

Při vzdělávání žáků s mentálním postižením ve všech stupních je využíván systém ucelené rehabilitace, která zahrnuje také návštěvy institucí a veřejných zařízení, které mohou přispět k rozvoji osobnostnímu a také k získávání nových kompetencí. Mentálně postižení nemusí umět číst v té formě, kterou bychom mohli považovat za „uvědomělé čtení“, dokáží se však v jednoduchém textu orientovat a využívat knihy jako nástroj k rozvoji myšlení.

Z pohledu zaměstnanců knihoven by mohlo být zajímavé seznámení s některými metodami výuky čtení. Proto jsem připravila krátký přehled metod, které se používaly nebo používají v našich školách. V našich školách není stanoven jednotný metodický postup. Škola stanovuje své postupy formou školního vzdělávacího programu. Velmi tedy záleží na schopnostech a kreativitě učitele. Při výuce dětí se speciálními vzdělávacími potřebami pak často hledáme tu správnou metodu pro určitého žáka velmi dlouho a uchylujeme se k různým variantám a kombinacím. S cílem dojít k co nejlepšímu výsledku.

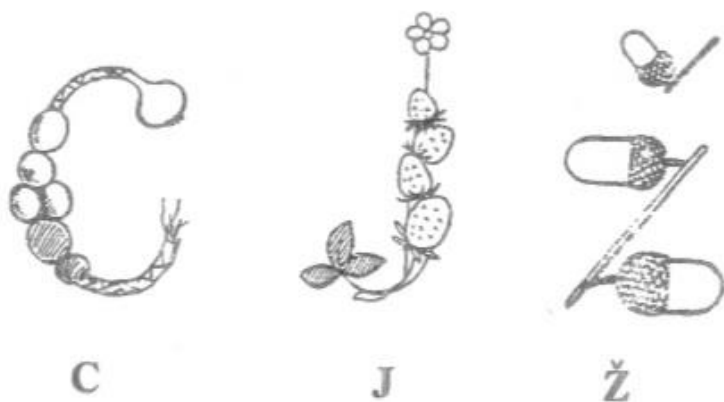
Metody výuky čtení dělíme na syntetické, analytické a analyticko-syntetické. Syntetické metody vychází z jednotlivých prvků a kladou velký důraz na abstraktní myšlení. Analytické metody jsou více zaměřené na paměť a celkem jí zatěžují.

Písmenková metoda je starou metodou, která se využívala v Řecku a Římě. Žáci poznávali tvary písmen, poté je „nazvou“. Učí se tedy „ná-zvy“ písmen, která pak spojují. Problém je v tom, že em = m, tedy zvuk neodpovídá písmu. Tato metoda se již nepoužívá.

Při uplatnění *Hláskovací metody* se při poznávání písmene vyvozuje fonetický význam, dále se pak spojuje ve slabiky a slova.

Čtením založeným na sluchové analýze se zabývá *Skriptologická metoda*. Tato metoda využívá analýzy věty na slova, slov na slabiky a slabiky na hlásky. Následně pak skládá opačným způsobem hlásky ve slabiky atd. Toto učení je velmi aktivní a jeho prvky se využívají ve speciální pedagogice.

Mnemotechnická-skriptologická metoda pak původní metodu doplňuje o obrázky, které vystihují dané písmeno např.:

Obr. 1 Příklad náslovných hlásek. SANTLEROVÁ, Květoslava. *Metody ve výuce čtení a psaní*. Brno: Paido, 1995. ISBN 80-85931-05-2, s. 10. Zdroj: autorka příspěvku

Metoda náslovných *hlásek* je v současnosti součástí analyticko-syntetické metody čtení. Je založena na analýze typu: A – Anděl, U – Ucho.

Fonommická metoda pak vycházela z Komenského učení. Pracovala se zvuky a mimikou doprovázenou gesty. Např: husa syčí – ssssss, slepice dělá – koko. Zajímavé je, že u nás se přestala brzo používat, ale na Slovensku se používala až do roku 1918.

Původní českou metodou výuky čtení je metoda *Normálních slabik*. Tato metoda vychází z obrázku a první slabiky. Např MO – obrázek motýla. Autorem je pravděpodobně Čeněk Holub. Jedná se o obrázkové čtení, které využíváme při výuce mentálně postižených.

Spíše pro zajímavost pak uvedu *Petrákovu metodu*. Jedná se o postupné průvodní čtení. Vychází z tiskacích písmen. K, k-o = ko, ko- č= koč, koč-k=kočk, kočk-a=kočka.

Genetická metoda vychází z toho, že dítě píše symboly. Pracuje se s velkou tiskací abecedou a píše se hůlkovým písmem. Tato metoda je ve školách využívá.

Z tvarové psychologie pak vychází *metoda Globální*. Vychází vždy z „celku“. Postupuje tedy od zrakového vnímání a čtení slov podle optické struktury. Vytváří tedy obraz tištěného slova. Ten je následně analyzován a syntetizován. Prvky této metody jsou dnes hojně využívány. Zajímavostí pak je, že tato metoda byla roku 1951 zakázána usnesením UV KSČ jako neslučitelná s úkoly socialistické výchovy, protože její základ – tvarová psychologie, je v rozporu s dialekticko-materialistickým pojetím té doby.

V současnosti nejvyužívanější metodou je *metoda Analyticko-syntetická*, kterou pravděpodobně většina z vás zná.

Doba však přeje alternativním metodám. Jejich velké množství k nám proniká ze zahraničí a jsou různými subjekty aplikovány. Jedná se spíše o okrajové metody, která však stojí za zmínku.

Winnetská soustava doporučuje výuku čtení oddálit od začátku školní docházky. Klade důraz na naprostou individualizaci. Naproti tomu *Montessoriová* dává důraz na senzomotorické učení všemi smysly. Tyto didaktické postupy při výuce čtení u dětí se speciálními vzdělávacími potřebami jsou hojně využívány. *Ivide Decroly* pak propaguje návrat ke globální metodě. Klade důraz na pozorování předmětů a dějů, jejich kresbu a modelování, vytváření pojmů atd.

Freinetovká pedagogika pak přináší volné psaní a maximální tvořivost žáků při vytváření „knihy života“. Takovouto volnou alternací pak může být vytváření komunikačních deníků pro žáky s poruchou komunikace a sociální interakce včetně žáků s poruchou autistického spektra.

Waldorfská škola postupuje také od obrazu ke znaku, rozvíjí představivost a tvořivost.

Metoda párového čtení je používána u náprav poruch učení – dyslexie. Jedná se o simultánní čtení a jeho následné odbourávání.

Příliv nových metod neustává a pozornému čtenáři jistě neuniklo, že všechny tyto alternativní metody se vracejí a pracují se základními prvky, které již stanovil *J. A. Komenský*.

Ať už použijeme jakoukoliv metodu výuky čtení, je naším cílem nejen čtenářská dovednost jako taková ale také seznámení s knihou, schopnost v ní listovat, hledat obrázky apod. Každý žák, bez ohledu na stupeň a typ postižení, může tedy přicházet do knihoven s očekáváním nových zážitků.

Praxe

Ani sebelepší teoretická příprava Vás ale nepřipraví na realitu setkání s žáky se speciálně vzdělávacími potřebami. Tedy s těmi, kteří budou vyžadovat Vaší pozornost.

Jedná se o děti se středně těžkou mentální retardací, poruchou autistického spektra a psychiatrickým onemocněním. Abyste mohli dobře vykonat svou práci, není důležité znát diagnózu. Budete pracovat především s projevy klienta, které se budou demonstrovat jeho momentálním nastavením v čase a prostoru.

Jak na to

Příklad dobré praxe

Již několik let dochází žáci Speciální školy v Ústí nad Labem do poboček knihovny. Seznamují s novým prostředím a učí se komunikovat s neznámými lidmi. Vyjadřovat svá přání a očekávání. Manipulují s knihami a procvičují jemnou motoriku. Pracují s dětskými knihami ale také encyklopediemi. Pro starší žáky jsou vhodné časopisy např. komiksy.

V uplynulém školním roce byli poprvé žáci naší školy pasováni na čtenáře spolu s ostatními dětmi z běžných škol. Tato akce byla nesmírně důležitým aktem v procesu splynutí žáků. Se speciálními vzdělávacími potřebami s většinovou populací vrstevníků. Radost rodičů pak byla obrovská.

Platon řekl: „*Odvaha znamená vědět, čeho se nebát.*“

Vaší výhodou je, že klient vyžadující zvláštní péči pravděpodobně neprijde sám. Vyjma Aspergerova syndromu. Jeho asistent nebo doprovod pak může vytvořit „most“ mezi Vámi a klientem.

Neopakujte chyby, o kterých už víme.

1. Mějte respekt!
2. Nepodléhejte lítosti, despektu a znechucení!
3. Nenastavujte limity!
4. Zahod'te prisma handicapu a nálepky diagnóz!
5. Nepodléhejte mýtům!
6. Nepodléhejte mýtům o autismu: lidé s autismem nejsou kontaktní, lidé s autismem nemají zájem o přátelství, lidé s autismem nenavazují oční kontakt!
7. Mentálně postižený neznamená malý. Respektujte věk klienta!

Připravte se na možnost:

1. závislosti na doprovodu,
2. určitou míru infantility,
3. rigidní chování,
4. úzkostnost a nejistotu,
5. poruchy komunikace,
6. impulzivitu a labilitu,
7. poruchu pozornosti, paměti.

Pro naplnění cílů, které jste si v projektu „Přátelské pracoviště“ stanovili, jsou nejdůležitější měkké prostředky. Vaše vůle a odhodlání překonat strach a ostych z neznámého.

Základní pojmy

Vzdělávání – je proces, který podporuje a napomáhá učení.

Formální vzdělávání – označuje formu výuky. Dle Strategie celoživotního učení ČR je formální vzdělávání definováno jako vzdělávání realizované ve vzdělávacích institucích, zpravidla školách.

Neformální vzdělávání – uskutečňuje se mimo formální vzdělávací systém. Organizátory jsou sdružení dětí a mládeže a další nestátní neziskové organizace, školská zařízení pro zájmové vzdělávání – především střediska volného času, vzdělávací agentury, kluby, kulturní zařízení a další.

Sociální znevýhodnění – označuje širokou škálu příčin školní neúspěšnosti žáků z nezdravotních důvodů, které mají příčinu mimo školu v přirozeném sociálním zázemí dítěte nebo pramení z jiných životních okolností v životě dětí mimo půdu školy.

Handicap – vzniká v situaci, kdy náročnost prostředí převyšuje fyzické či smyslové schopnosti jedince.

Zdravotní postižení je určitá odchylka ve zdravotním stavu člověka, která jej omezuje v určité činnosti (pohyb, kvalita života, uplatnění ve společnosti).

Smyslová postižení – osoby se zrakovým postižením a osoby se sluchovým postižením. Další podskupinu tvoří osoby s kombinovaným postižením (spadají do jiné cílové skupiny) a osoby postižené oběma handicapami (sluchovým i zrakovým postižením).

Tělesné postižení je zdravotní postižení definované tělesnou odchylkou jedince omezující jeho pohybové schopnosti, což přímo ovlivňuje jeho kognitivní, emocionální a sociální výkony.

Mentální postižení je vývojová porucha integrace psychických funkcí, která postihuje jedince ve všech složkách jeho osobnosti – duševní, tělesné i sociální. Nejvýraznějším rysem je trvale narušená poznávací schopnost. Švarcová (2006) označuje mentální postižení jako „trvalé snížení rozumových schopností, které vzniklo v důsledku poškození mozku“.

Syndrom je charakteristické seskupení nebo současný výskyt příznaků.

Symptom je příznak.

Komunikace spojení; přenos, sdělování, výměna informací.

Verbální komunikace verbální i komunikace je zprostředkována slovy.

Neverbální komunikace je zprostředkována pomocí gest, postoje těla, mimikou, pohledem očí atd.

VOKS (výměnný obrázkový komunikační systém), využívá se u lidí s poruchou autistického spektra.

Autismus je tzv. vývojové mentální postižení projevující se abnormální sociální interakcí, stálými opakujícími se vzorci chování a narušenými komunikačními schopnostmi. Objevuje se před třetím rokem věku. Patří mezi poruchy autistického spektra (PAS).

Knihovna přátelská k uživatelům se specifickými potřebami – co knihovny mohou udělat pro své uživatele

Mgr. Eva Cerniňáková

Jabok – Vyšší odborná škola sociálně pedagogická a teologická

Potřeba zajištění přístupu ke službám knihoven pro uživatele se specifickými potřebami vychází nejen z legislativy (např. z Knihovního zákona), ale především naplňuje komunitní roli knihoven. V současné společnosti veřejných – a tedy univerzálních – prostorů ubývá a knihovny se stávají jedním z mála typů míst přístupných komukoliv, bez ohledu na postavení, zájmy, specifické potřeby. Prostor, který knihovny nabízejí pro setkávání a získávání informací napříč zájmovými skupinami, přispívá k rozvoji místní nebo odborné komunity. Komunitní role knihoven nabývá stále více na významu. Je ostatně zdůrazněna i ve směrnici IFLA pro veřejné knihovny, kde se hovoří o knihovně jako o „obývacího obce“ a zdůrazňuje se, že „využívání knihovny pro výzkum, vzdělávání a volnočasové zájmy umožňuje lidem neformální kontakty a poskytuje pozitivní sociální zkušenost“. Směrnice chápe prostor knihovny nejen v doslovném smyslu, tj. jako fyzický prostor, ale poukazuje na to, že služby knihovny nemají být omezeny pouze na samotnou budovu, ale mají se poskytovat tam, kde se scházejí potenciální uživatelé. Uvádí se zde dokonce příklady služeb knihoven na stanicích metra, na plázcích nebo i ve squatech apod.⁴⁷

⁴⁷ KOONTZ, Christie, Barbara GUBBIN, Anna MALÁ a Miroslav RESSLER, ed. Služby veřejných knihoven: směrnice IFLA. 2. zcela přeprac. vyd., v tomto překl. 1. vyd. Praha: Národní knihovna České republiky, 2012, 55. ISBN 978-80-7050-620-2. S. 22 a 55.

Aby knihovny mohly plnit tuto úlohu „nízkoprahového“ komunitního prostoru otevřeného všem potenciálním uživatelům, je nutné věnovat pozornost také přístupnosti fyzických prostor i knihovnických služeb pro uživatele se specifickými potřebami. To není vždy jednoduché a vyžaduje to jak připravenost personálu na všech úrovních, tak i některá speciální opatření. Vodítkem při tom má být Standard Handicap Friendly,

Standard Handicap Friendly

Standard Handicap Friendly byl připravován Sekcí služeb osob se specifickými potřebami SKIP několik let a to v úzké spolupráci přímo se zástupci osob se specifickými potřebami⁴⁸. Jeho cílem je „postihnout specifika práce s uživateli knihoven se specifickými potřebami, navrhnout vhodná opatření a stanovit kritéria, která by měla knihovna splňovat, aby byla k osobám se specifickými uživatelsky vstřícná a zajistila jim rovné podmínky“ Na rozdíl od Vyhlášky o obecných technických požadavcích zabezpečujících bezbariérové užívání staveb⁴⁹ nebo od jiných standardů bezbariérovosti, které již existují, Standard Handicap Friendly se nezabývá jen technickou bezbariérovostí prostor, případně přístupností informací na webových stránkách, ale má mnohem širší záběr s ohledem na problematiku knihoven a jejich služeb v celé jejich šíři – reflektuje tak tradiční pojetí knihoven jako součásti veřejného komunitního prostoru.

Není reálné, aby každá knihovna poskytovala plnou šíři speciálních služeb širokému spektru uživatelů se specifickými potřebami. Je však

⁴⁸ Více o vzniku standardu např. HUBATKOVÁ SELUCKÁ, Helena. Sekce služeb osobám se specifickými potřebami, aneb, Bezbariérová knihovna. U nás: knihovnicko-informační zpravodaj Královéhradeckého kraje. 2016, 39–40. ISSN 0862-9366.

⁴⁹ ČESKÁ REPUBLIKA. Vyhláška č. 398/2009 Sb. o obecných technických požadavcích zabezpečujících bezbariérové užívání staveb. In: Sběrka zákonů ČR [online]. Praha: Tiskárna Ministerstva vnitra, 2009, roč. 2009, 129, s. 6621–6647. ISSN 1211-1244. Dostupné také z: www.mvcr.cz/soubor/sb129-09-pdf.aspx

důležité, aby reagovala na konkrétní potřeby příslušné lokality. Cestou k tomu je zmapování situace v dané lokalitě, stanovení priorit a zajištění vhodných opatření – a to ve spolupráci s lidmi se specifickými potřebami nebo organizacemi, které tyto lidi v dané lokalitě sdružují či zaštiťují.

Standard Handicap Friendly jmenuje osm oblastí, kterým knihovny musí věnovat pozornost:

- **Obecné požadavky a předpoklady** na vytvoření vhodného prostředí pro poskytování služeb uživatelům s postižením (zahrnující např. knihovní řád, evakuační směrnice, plány rozvoje knihovny apod.).
- **Požadavky na personál knihoven**, který přichází do kontaktu s uživateli nebo ovlivňuje strategii služeb. Bez kompetentního přístupu personálu by efektivita jakýchkoliv dalších opatření byla minimální.
- **Nabídka vhodných služeb a dokumentů** v knihovním fondu pro osoby se specifickými potřebami.
- **Materiální a technické vybavení**, které zajistí odstranění fyzických bariér a které je nutnou podmínkou pro možnost využívání služeb knihovny uživateli se specifickými potřebami.
- **Přístupnost webových stránek** knihovny, která je klíčová nejen pro uživatele s postižením zraku.
- **Oblast propagace a spolupráce** s organizacemi pracujícími s handicapovanými uživateli (organizace zastřešující, sdružující, pomáhající; speciální školy; organizace zaměstnávající osoby s postižením apod.). Spolupráce je velmi důležitá, neboť zajistí, aby opatření prováděná knihovnou odpovídala na skutečné potřeby konkrétních cílových skupin uživatelů.
- **Přístupnost akcí**, které knihovna pořádá, pro uživatele se specifickými potřebami.

- **Integrační aktivity**, které pomáhají informovat o problematice handicapů a propojovat různé skupiny uživatelů knihovny.

Standard je záměrně formulován v obecné rovině. Konkrétní opatření jsou řešena v návazných metodikách. V roce 2014 byla vydána publikace s názvem *Rovný přístup. Standard Handicap Friendly*⁵⁰, kterou připravili členové Sekce služeb osobám se specifickými potřebami SKIP ČR. Tato publikace obsahuje metodiky pro zajištění rovného přístupu ke službám knihoven uživatelům se zrakovým, sluchovým, mentálním a tělesným postižením. Obecný rámec standardu využila také metodika zaměřená na služby knihoven seniorům „Rovný přístup. Knihovna přátelská k seniorům“⁵¹, zpracovaná sekcí SKIP 60+, která vyšla v roce 2016. V současné době jsou připravovány metodiky věnované rovnému přístupu osob s duševními poruchami a dále pro práci s cizinci a příslušníky národnostních menšin. Do budoucna je počítáno s pravidelnou aktualizací požadavků již zveřejněných metodik.

Certifikát Handicap Friendly

Knihovna, která splní podmínky Standardu Handicap Friendly, může usilovat o udělení Certifikátu Handicap Friendly v kategoriích pro osoby se znevýhodněním zrakovým, sluchovým, tělesným a mentálním. Tento certifikát pak je nejen dobrou vizitkou knihovny, ale také označením, kterým uživatelům s danými specifickými potřebami garantuje

⁵⁰ Cerniňáková, Eva, ed. a Hubatková Selucká, Helena, ed. *Rovný přístup – Standard Handicap Friendly: metodická příručka pro práci knihoven s uživateli s postižením*. 1. vyd. Praha: Národní knihovna České republiky – Knihovnický institut, 2014. 92 s. ISBN 978-80-7050-641-7. Dostupné také z: http://ipk.nkp.cz/docs/Rovny_pristup.pdf.

⁵¹ Mazurová, Hana, ed. a Houšková, Zlata, ed. *Rovný přístup – knihovna přátelská k seniorům: metodická příručka pro práci knihoven se seniory*. 1. vydání. Praha: Národní knihovna České republiky – Knihovnický institut, 2016. 87 stran. ISBN 978-80-7050-674-5. Dostupné také z: http://ipk.nkp.cz/docs/rovny-pristup-knihovna-pratelska-k-seniorum/at_download/file

kvalitu přístupnost prostorů knihovny i knihovnických služeb. Certifikát Handicap Friendly knihovnám uděluje Svaz knihovníků a informačních pracovníků ČR (SKIP ČR) na základě přezkoumání splnění požadavků Standardu. Certifikaci zaštiťuje Sekce služeb osobám se specifickými potřebami SKIP ČR ve spolupráci s dalšími odborníky a zástupci osob s postižením. Certifikace rozhodně není formální – v případě, kdy knihovna podmínky stanovené standardem nesplňuje, není jí certifikát udělen, dokud neučiní potřebná opatření.

První dva certifikáty Handicap Friendly byly uděleny v roce 2015 a završily tak proces pilotních certifikací. Certifikáty byly slavnostně předány ve čtvrtek 10. září 2015 na konferenci Knihovny současnosti. Jednalo se o certifikáty Handicap Friendly pro uživatele se zrakovým postižením. Získaly je Knihovna Jiřího Mahena v Brně a Knihovna města Ostravy.

V Knihovně Jiřího Mahena působí Knihovna pro nevidomé a slabozraké, a to již od roku 1976, kdy byla podepsána dohoda mezi KJM v Brně a Knihovnou a tiskárnou pro nevidomé K. E. Macana o formě výpůjční spolupráce pro potřeby zrakově postižených občanů v Jihomoravském kraji; nabízí však služby i dalším skupinám znevýhodněných uživatelů.

Také Knihovna Města Ostravy získáním certifikátu navázala na dlouholetou tradici práce s uživateli se zrakovým postižením – také ona od roku 1976 na základě dohody s Knihovnou K. E. Macana provozuje Zvukovou knihovnu pro slabozraké a nevidomé a nabízí uživatelům se zrakovým postižením speciální dokumenty a vybavení. Poskytuje služby také dalším znevýhodněným skupinám uživatelů.

V roce 2016 byl certifikát Handicap Friendly pro uživatele se zrakovým postižením udělen Knihovně města Hradec Králové, která provozuje oddělení Zvukové knihovny pro nevidomé a slabozraké, fungující také jako pobočka Knihovny a tiskárny Karla Emanuela Macana v Praze. I tato knihovna pracuje i s uživateli s dalšími typy postižení.

V současné době se na certifikaci připravují další velké knihovny. Jednou z nich je Krajská knihovna v Liberci, která usiluje o získání certifikátu pro služby uživatelům se sluchovým postižením.

I když počet dosud udělených certifikátů není prozatím vysoký, ve všech případech jde o knihovny v krajských městech, s velkým rozsahem služeb, obsluhující velkou skupinu obyvatel, takže dopad těchto služeb je (i přes malý počet knihoven) poměrně vysoký.

Co mohou knihovny dělat i bez certifikace

Ne vždy má knihovna finanční či personální zdroje pro splnění požadavků standardu pro všechny, nebo i jen jednu skupinu uživatelů se specifickými potřebami. Je však důležité zlepšovat služby těmto uživatelům alespoň v těch oblastech, kde je to v místních podmínkách možné. Kvalitní služby je možné nabídnout i bez certifikátu. Příkladů knihoven, kterým se to daří, není málo. Za všechny můžeme jmenovat třeba Krajskou knihovnu Karlovy Vary, která již před zveřejněním Standardu získala ocenění Mosty 2010 pro instituci veřejné správy za mimořádnou aktivitu nebo čin ve prospěch občanů se zdravotním postižením⁵².

V mnoha případech i dílčí opatření – třeba i v malé knihovně – mohou výrazně zlepšit přístup uživatelů se specifickými potřebami ke knihovním a informačním službám. Příkladů možných zlepšení nevyžadujících velké náklady by se dalo najít mnoho. Vždy je dobré začít se vzděláváním personálu – nejlépe ve spolupráci s organizacemi, které sdružují nebo zastřešují různé typy uživatelů se specifickými potřebami. To pomůže nejen zkvalitnit přímou komunikaci s těmito uživateli, ale také identifikovat oblasti pro možná zlepšení. Často se chybuje např. v oblasti písemné komunikace a propagace služeb knihovny. Přitom používání vhodných forem a formátů dokumentů v písemném

⁵² RYLICH, Jan. Práce Krajské knihovny Karlovy Vary s neslyšícími. Ikaros [online]. 7. duben 2011 [vid. 2017-09-30]. Dostupné z: <https://ikaros.cz/prace-krajske-knihovny-karlovy-vary-s-neslysicimi>

styku s uživateli, nebo důraz na funkčnost grafiky elektronických i tištěných materiálů neznamenaí žádné náklady navíc a jsou obvykle přínosné i pro tzv. „běžné“ uživatele. Velice důležitá je také přístupnost webových stránek knihovny. Mnozí manažeři knihoven si myslí, že přístupnost je záležitost, kterou vyřeší na technické úrovni tvůrci webových stránek. To je však pravda jen částečně. Zásadní roli pro přístupnost hraje také to, jakým způsobem jsou informace zveřejňovány. Důležitá je logická struktura a konzistence webu, kde uživatel snadno najde to, co hledá a potřebuje. Přístupnost je ve velké míře ovlivněna také tím, jak jsou informace vkládány do webového redakčního systému – jestli jsou srozumitelné a správně členěné, jestli pro netextové informace (obrázky apod.) jsou k dispozici jejich textové alternativy, jakým způsobem jsou do textu vkládány odkazy apod. Vhodná doporučení pro tyto i další oblasti je možné najít v uvedené příručce Rovný přístup- Standard Handicap Friendly.

Standard Handicap Friendly byl vytvořen knihovníky jako pomůcka pro práci knihoven. Protože knihovny i jejich možnosti a služby se neustále vyvíjejí, požadavky Standardu a doporučení uvedená v metodikách budou i nadále ovlivňovány novými trendy, aktivitami nebo projekty knihoven zaměřenými na uživatele se specifickými potřebami. Jedním z projektů, který mění metodiky již nyní, je startující projekt „FriendlyVox pro knihovny“. Požadavek na zapojení knihoven do tohoto projektu se v letošním roce stane jedním z podmínek udělení standardu Handicap Friendly pro uživatele se zrakovým postižením.

Závěr

Standard Handicap Friendly je nástrojem, který se snaží postihnout problematiku uživatelů se specifickými potřebami v knihovnách v celé její šíři a navrhuje vhodná opatření, která umožní těmto uživatelům přístup do prostorů knihoven i k jejich službám. Lidé se specifickými potřebami mohou v mnoha případech získávat služby nebo informace z jiných zdrojů než z knihoven, takže zdánlivě nemají důvod chodit

právě do knihovny. Knihovna však plní nezastupitelnou roli v rámci místní nebo odborné komunity; ta potřebuje ke svému zdravému rozvoji všechny skupiny osob, včetně osob se specifickými potřebami. Příklady dobré praxe z mnoha knihoven ukazují, že tam, kde se vytvoří nabídka, vzniká časem i poptávka a lidé se specifickými potřebami si do knihovny cestu postupně najdou. Věříme, že tímto způsobem i Standard Handicap Friendly přispěje k integraci různých skupin obyvatel v rámci veřejného prostoru, ke kterému knihovny přirozeně patří.

Jak (ne)vidíme svět kolem nás

Blanka Getvertová

Knihovna města Ostravy

Na úvod pro připomenutí jen několik faktů. Je obecně známo, že zhruba 80-85% informací získává člověk zrakem. Dojde-li tedy k jeho vážnějšímu poškození či dokonce ztrátě, dostává se takto postižený jedinec do značného informačního deficitu. V naší republice je v současné době asi 80–100 000 zrakově postižených jedinců.

Upozorňuji na studii, která vyšla v prestižním odborném časopise [Lancet Global Health](#). Ta uvádí jen v krátkosti, že v současné době žije na Zemi asi 36 milionů nevidomých lidí, ale už v polovině století se jejich počet zvýší na více než 115 milionů a velmi podobnou rychlostí bude stoupat i počet osob se středním až vážným poškozením zraku a ani lékařský a vědecký pokrok nestačí na to, aby se absolutní počet lidí s poškozením zraku snižoval.

Je potřeba, aby se na tuto skutečnost připravily i knihovny, pokud tak ještě neučinily. Problematika služeb čtenářům se specifickými potřebami již dávno není okrajovou záležitostí, tak jak tomu bohužel bylo ještě na konci 20. století. Rozvoj služeb pro tyto uživatele vyžadoval vytvořit určité standardy a konkrétní doporučení, které by tuto problematiku podrobněji řešily. Předpokládám, že většina knihovníků je jistě seznámena s projektem Bezbariérová knihovna, který začal vznikat jako studentský projekt v letech 2010–2012, a s tím souvisejícím vytvořením Standardu Handicap Friendly. V roce 2014 vydala Sekce služeb osobám se specifickými potřebami SKIP ČR *Metodickou příručku pro práci knihoven s uživateli s postižením*, jež může být základním vodítkem pro knihovníky všech knihoven, které se snaží, aby jejich knihovna sloužila opravdu všem. Některé knihovny, mezi nimi ta naše, jsou již nositelem certifikátu a označení knihovna Handicap Friendly

pro osoby zrakově znevýhodněné. Jsme na toto označení hrdí a doufám, že oprávněně.

Služby nevidomým a zrakově postiženým čtenářům a návštěvníkům začala Knihovna města Ostravy poskytovat už v roce 1976, kdy podepsala smlouvu s KTN o spolupráci. Zpočátku tyto služby nebyly zrovna na světové úrovni, několik magnetofonových pásků a časopis Zora v Braillově písmu. Knihovny obecně neměly dlouho co nabídnout, proto ji zrakově handicapovaní nebyli příliš zvyklí navštěvovat. Zřízení Zvukové knihovny pro nevidomé bylo tedy nesmírně přínosné, přestože se dalších 30 let potýkala s velkými problémy z hlediska prostorového zázemí i technického vybavení. Jediné, co nechybělo, byla chuť přinést nevidomým nové informační, kulturní a společenské možnosti, což se následně ukázalo být největším stimulem pro samotný rozvoj služeb.

Půjčování a následné přehrávání zvukových knih bylo v začátcích dost složité.

Přehrávání neskladných magnetofonových kotoučů s sebou neslo mnoho technických problémů. Na zapůjčení takovéto knihy se velmi dlouho čekalo a doslova pohromou bylo přetržení magnetofonového pásku. Řešením byl společný poslech, který přinášel i jistou sekundární socializační funkci. Nabízené služby byly sice velmi jednoduché, ale přiváděly zrakově postižené do knihovny. I zcela nevidomým občanům umožňovaly „čtetbu“ jejich oblíbených autorů, pomáhaly jim znovu nalézt své místo v komunitě zdravých. Nástup audiokazet umožnil kromě osobní výpůjčky provozovat i rozvoz zvukových knih tzv. **zásilkovou službu**. Ovšem příprava takových balíčků byla časově velmi náročná. Uvědomme si, že takový Hrabě Monte Christo představoval 45 ks audiokazet, které se musely zkontrolovat, vypsát několik průvodek a připravit k odeslání a totéž při vrácení.

Zvuková knihovna pro nevidomé a slabozraké, jak zněl její oficiální název od r. 1986, měla jednu obrovskou výhodu. Tím, že byla vlastně pobočkou Knihovny a tiskárny pro nevidomé Karla Emanuela Macana, dostávala veškerou jejich produkci zvukových knih, a to nebylo málo.

Čtenáři zvukové knihovny si mohli postupně vybírat až ze 4 500 titulů, a to byla v 90. letech skvělá nabídka. Navíc měli a mají téměř všechny služby, ke kterým patří už výše zmíněná zásilková služba, zdarma.

K dalšímu velikému posunu ve vývoji služeb pro zdravotně postižené uživatele došlo po revoluci, kdy se začaly hledat nové formy práce s handicapovanými uživateli. Knihovna města Ostravy řešila v té době zásadní problém, neměla své sídlo. Naštěstí v r. 1996 dostala novou budovu a v té se našly i vhodné prostory pro Zvukovou knihovnu. Museli jsme však rozhodnout, zda využít samostatné prostory, které byly v méně atraktivní části budovy a byly náročnější z hlediska orientace a pohybu, např. používání schodů či komplikovanější přístup k toaletám, nebo toto oddělení přičlenit k jinému, z hlediska přístupu atraktivnějšímu, avšak méně vhodného pro individuální přístup ke čtenáři a bez možnosti klubového posezení. Vsadili jsme na individuální přístup a rady těch, kterých se to týkalo nejvíce – nevidomých. Na schůzích SONSu a Tyfloservisu jsme informovali členy o zvukových novinách, či pro ně vhodných akcích, které knihovna pořádala a naopak od nich získávali spoustu užitečných rad, podnětů a informací pro rozvoj další spolupráce i služeb. Většina oslovených, se tehdy shodla na vytvoření samostatného oddělení i za cenu menšího komfortu. Dokonce nám v začátcích, než jsme získali navigační majáčky, pomohli s asistenční službou pro nové čtenáře. Na základech vzájemné spolupráce jsme vyzkoušeli novou službu, která je dodnes nesmírně populární, zvláště v zimě – tzv. **donáškovou službu**.

Donášková služba je nenahraditelná z hlediska zlepšení psychosociálního stavu nemocných nevidomých uživatelů. Je však třeba dobře uvážit, zda jste schopni tuto službu provozovat. Jedná se o psychicky i časově velmi náročnou činnost. Je totiž rozdíl mezi donáškovou službou pro žadatele, kteří jsou na lůžko upoutaní dočasně a chtějí si jen ukrátit čas, případně něco prostudovat a žadatelem, který nevidí, žije mnohdy sám, často osaměle. Tento člověk a jeho handicap předestírá mnohem větší nároky na výběr „správného donašeče“. Tito lidé návštěvu vnímají jako společenskou příležitost a možnost popovídat si,

vyžadují tedy čas. Naše zkušenost je taková: v počátcích, kdy tím „donašečem“ byl knihovník, bylo vše v pořádku, návštěvy byly náročné, ale bezproblémové. Knihovník, zvláště ten s dlouholetou praxí ve službách má obvykle potřebnou dávku empatie, uvědomuje si a akceptuje důležitost individuálního přístupu k uživateli. Dokáže být dobrým společníkem, který nepohrdne kávou a bábovkou, je schopen naslouchat a zároveň dokáže povzbudit. Toto personální řešení je ovšem dlouhodobě neúnosné, zvláště když se počet zájemců o „donášku“ zvyšuje, což byl i náš případ.

Vhodných „donašečů“ se začalo nedostávat. Hledali jsme a stále hledáme nové možnosti jak pro tuto službu získat nové lidi. Oslovili jsme např. studenty ostravské univerzity oboru speciální pedagogika, většina z nich ovšem po ukončení praxe ukončila tuto spolupráci, nehledě na to, že řešení nebylo ideální. Většina žadatelů jsou starší osoby a s těmi „mladými“ tak nějak nenalezli společnou řeč. Další skupinou, kterou jsme požádali o pomoc, byli dobrovolníci z řad seniorů. Tady jsme viděli veliký potenciál, ale... i zde nám praxe ukázala, že vyšší věk také nemusí být zárukou toho správného přístupu. Dobrovolnice seniorka vyvolala konflikt při návštěvě kvůli přítomnosti psa. Neuvědomila si, že to je jediný společník žadatele a ona jej musí akceptovat.

Individuální přístup vyžaduje vcítit se co nejvíce do myšlení nevidomých a být jim přijatelným partnerem. Z toho hlediska je tak důležitý i výběr pracovníka přímo pro zvukovou knihovnu. Myslím, že není náhodou, že personální obsazení je i z hlediska Standardu Handicap Friendly jedním z nejdůležitějších předpokladů pro kvalitně fungující oddělení. Uvědomme si fakt, že pro mnohé zrakově postižené, či zcela nevidomé čtenáře, je návštěva knihovny jednou z mála společenských setkání, které jim zbývá. Nezřídka se knihovník stává jakýmsi jejich terapeutem či zpovědníkem.

Ale nejde jen o osobní přístup ke čtenářům se zdravotním omezením. Pracovníci těchto oddělení by měli absolvovat řadu školení od úvodu do problematiky postižení, přes zásady komunikace a praktické dovednosti, ale i schopnost ovládat nejnovější asistenční a informační

technologie. Naši vybraní pracovníci absolvovali tato školení přímo v SONS či Tyfloservis. Své znalosti po celou dobu předávají v rámci knihovnického vzdělávání dál svým kolegům, včetně praktického nácviku. Pro příklad uvedu drobnost – málokdo z nás tuší, jaký problém může znamenat pro nevidomého postavení reklamní tabule na chodníku, po kterém chodí dnes a denně, natož postavení několika stolů a stolků na chodníku před oblíbenou restaurací. Není nad osobní zkušenost, i když naštěstí jen v nácviku.

V rámci personálních předpokladů bych určitě zmínila i schopnost tohoto specializovaného pracovníka předat své znalosti a zkušenosti nejen svým kolegům, u kterých se předpokládá jistý profesní zájem, ale taktéž schopnost nelézt vhodný způsob, jak probudit zájem o tuto problematiku u mládeže. Besedu, kterou jsem připravila pro žáky a studenty základních a středních škol, jsem nazvala Světlo ve tmě. V první části besedy seznamuji posluchače s desaterem správné komunikace s nevidomými, v další části mají školáci a studenti možnost, díky speciálním simulačním brýlím, poznat některé oční vady na „vlastní oči“. Mají možnost seznámit se i prakticky s mnohými tyflopomůckami, např. kolor testem, „mluvící váhou“, šicí jehlou atd. Mohou si vyzkoušet práci na internetu s hlasovým výstupem, nebo dokonce s úplnou novinkou, kterou jsou speciální lupy a čtecí zařízení s hlasovým výstupem. Poslední, třetí částí besedy, je pak praktický nácvik doprovodu nevidomého. Někdy jsou besedy obohaceny ještě o přítomnost vodícího psa a ukázky jeho pomoci. Vše pochopitelně záleží na časových možnostech posluchačů či případných hostů. Celou řadu kompenzačních a simulačních pomůcek, které v praktické části besed slouží při sociokomunikačním výcviku v modelových i přirozených situacích, jsme získali díky grantům statutárního města Ostravy a grantu MK ČR.

Vrátím se ještě ke společenským aktivitám, kterým spolu s individuálním přístupem ke čtenáři dáváme jednoznačně zelenou. Pořídit si internet s hlasovým výstupem či kvalitní čtecí zařízení není už dnes ani pro jednotlivce nemožné. Co je však opravdu důležité pro osoby s postižením, vlastně pro všechny lidi, nezůstat sám, nebýt osamělý,

patřit do nějaké skupiny lidí – zkrátka zapojit se do společnosti a společenského dění. V knihovnách jednoznačně doporučuji dát čtenáři možnost sjednat si návštěvu i mimo půjčovni hodiny, zvláště novému čtenáři. Věnovat mu dostatek času a seznámit ho, případně jeho průvodce, s pokud možno kompletní a komplexní nabídkou služeb i ostatních aktivit, a dát mu najevo, že od této chvíle se stává důležitou a jedinečnou součástí jistého společenství, oddělení, respektive celé knihovny. Upozornit jej na aktivity, které může využít a zjistit, zda i on může nabídnout, zprostředkovat něco ze svých znalostí a schopností ostatním návštěvníkům knihovny.

Díky této praxi jsme „objevili“ skvělého téměř nevidomého fotografa Lubomíra Pavelčáka, výtvarníka Ing. Milana Linharta, nebo hudebníka Adama Blažka a další. Své umělecké schopnosti mohli prezentovat při samostatných výstavách a vystoupeních. Velikého ocenění se jim dostalo například na každoročně probíhajícím festivalu Dny umění nevidomých na Moravě, ke kterému se Ostrava připojila v r. 2006 a od té doby jej tradičně v květnu zahajuje. Festival vznikl na popud SONS v roce 1995 a měl být přehlídkou dovedností a schopností nejen našich, ale i zahraničních nevidomých nebo zrakově těžce postižených umělců, či různých uměleckých souborů.

Přínosem naší knihovny je obohacení programu o nové umělecké aktivity – divadlo, taneční, sochařské a výtvarné workshopy, takže se v posledních letech se připojují k programové nabídce festivalu i další organizace a zájmové skupiny např. GVUO, umělecké školy. Festival má podnázev ...když vidím a když (ne) vidím. Každý rok oslovíme jednu základní školu, aby její žáci nakreslili 2 x obrázek na určité téma, ale jednou se zavázanýma očima. Tyto obrázky položené vedle sebe jsou vystaveny v galerii pasáže knihovny a vzbuzují u kolemjdoucích zaslouženou pozornost. Mezi školami je o toto „kreslení“ veliký zájem, zvláště když mají žáci připravený ještě doprovodný program a drobné odměny. Podívat se na výstavu přivedou i své rodiče a festival tak získává i díky této propagaci nové a nové příznivce. Hlavní nabídku pak tvoří výstavy, koncerty a besedy nevidomých umělců jak našich, tak

zahraničních, včetně dětí. Velký zájem o toto dění zaznamenáváme z řad seniorů a jejich organizací a pokoušíme se zapojit do dění kolem festivalu i zájemce z řad zbylých skupin osob se zdravotním postižením.

Tento festival trvá celý měsíc a připravit program, zvláště když požadavky jsou každý rok více náročné, trvá celý rok. My však připravujeme i jiné akce a už ani nemůžeme jinak, protože naši čtenáři si už zvykli na různé zajímavé besedy, čtení, workshopy a asi by byli zklamání, kdybychom začali stagnovat. Program akcí Zvukové knihovny je stále více připravován s pomocí a zapojením různě handicapovaných uživatelů a zcela přirozeným způsobem se tak sblíží osoby s různým typem postižení. Velice oblíbené jsou koncerty mentálně znevýhodněných uživatelů centra pro zdravotně postižené Čtyřlístek, nebo výtvarné workshopy se sluchově a tělesně postiženými uživateli, „čtení“ zvukových knih jejich autory, autorská čtení mentálně a psychicky postižených osob apod. Značný pokrok jsme dosáhli ve spolupráci s Uní neslyšících, především jejich členy, kteří se poměrně urputně bránili návštěvám knihovny. Připravili jsme besedy, které probíhají za účasti překladatele do ČJZ a jejichž téma je zajímavé hlavně pro děti – návštěva pracovníka ZOO, Svět pohádek, Počítače, Telefony a Tablety atd. Děti přivedou rodiče, nebo naopak a příště přijdou třeba na výstavu.

Z reakcí našich čtenářů a návštěvníků z řad nevidomých a slabozrakých mám dobrý pocit, že díky existenci oddělení Zvukové knihovny KMO a jejich pracovníků, alespoň částečně **vidí**. Naše práce není v žádném případě formální a knihovna se stále více stává přirozeným centrem nejen půjčovnicí a informačních služeb, ale i společenských aktivit zdravotně znevýhodněných spoluobčanů.

Neslyšíte? Nám to neva...

Lucie Romancová

Krajská vědecká knihovna v Liberci

Mezi obvyklými uživateli knihovny se neslyšící běžně neobjevují. Jako tlumočnice do znakového jazyka mi tato skutečnost je nepříjemná a s pomocí svých kolegů jsme se rozhodli otevřít knihovnu i těm, kteří mají tento handicap.

Mateřským jazykem neslyšících je znakový jazyk⁵³. Není to tedy čeština, jak bývá často mylně předpokládáno – čeština je pro neslyšící cizím jazykem, kterému se musí naučit. A co tedy jim my můžeme v knihovně nabídnout?

- **Komiks** – jako u všech cizích jazyků se nový výraz lépe zapamatuje za pomoci obrázku: tedy soubor obrázků doplněných o text⁵⁴.
- **Představili jsme knihovnu** – uspořádali jsme exkurzi vedenou ve znakovém jazyce, ukázali jsme skoro všechny prostory knihovny, a to je důležité, prováděli sami knihovníci.
- **Připravili jsme kulturní program** – k pořádaným akcím stačí přidat tlumočení, přepis a to je ten první krok. Může jít o přednášky tlumočené do českého znakového jazyka, zajištění simultánního přepisu, nebo zapojení se do celorepublikových projektů, třeba do Týdne komunikace osob se sluchovým postižením⁵⁵.
- **Ukážeme, co umíme a můžeme nabídnout:**
 - *Fond* (knihy o znakovém jazyce, knihy od neslyšících autorů, speciální fond na DVD),

⁵³ <http://ruce.cz/clanky/2-terminologie>

⁵⁴ <https://cs.wikipedia.org/wiki/Komiks>

⁵⁵ <http://www.orbipontes.cz/projekty/tkosp/>

- *Technická kompenzace* (indukční smyčka na informacích a v přednáškovém sále, počítač vyčleněný pro neslyšící s videokamerou a s programy pro online komunikaci ve znakovém jazyce),
- *Informace na webu knihovny* www.kvkli.cz jsou též **ve znakovém jazyce** pod záložkou „přeškrtnutého ucha“, *průvodce knihovnou ve znakovém jazyce* (reálná videa s neslyšícími s praktickými informacemi o tom, jak se stát novým čtenářem, jak si založit si čtenářský průkaz, jak je možné si vypůjčit knihu z jiné knihovny apod...).

Knihovna je veřejností vnímána jako informační, vzdělávací, kulturní a setkávací centrum, ovšem také jako spolupracující organizace; tematicky v tomto článku spolupracující s organizacemi, které se zabývají problematikou osob se sluchovým postižením. My jim nabízíme prostory k pořádání akcí a také se sami účastníme jejich vzdělávacích aktivit. Konkrétně v rámci celorepublikové akce Týden komunikace osob se sluchovým postižením (TKOSP) pořádáme společně Zahradní slavnost a účastníme se Evropského dne jazyků při workshopech znakového jazyka.

Obr. 1 Zdroj: autorka příspěvku

Co je ovšem nejdůležitější, to je jednoznačně osobní přístup. Někteří ze zaměstnanců knihovny se naučili základy českého znakového jazyka, aby umožnili osobám, které tímto jazykem komunikují, snazší přístup k informacím a vytvořili přátelštější prostředí knihovny. A to je významný impuls pro další nabídku školení:

- Pro osoby se sluchovým postižením – již druhým rokem probíhá v naší knihovně školení na iPady („Jak na iPad“), zaměřené na využívání techniky, která může neslyšícím velmi zjednodušit život. **Zájem o školení je až překvapivě velký.**
- Kurzy znakového jazyka pro veřejnost. Vede je slyšící lektor, který vyrůstal s neslyšícími rodiči a má tedy znakový jazyk jako svůj mateřský jazyk a který zve do hodin neslyšící mluvčí znakového jazyka.

Za podpory Ministerstva kultury ČR, odbor regionální a národnostní kultury můžeme vytvořit interaktivní webovou prezentaci knihy Český ráj a jeho tajemství. **Půjde o první knihu zpracovanou takovouto metodou, která bude pak na CD též k půjčení domů. Všechn text bude doplněn o znakový jazyk,** grafická úprava v knize neruší a zajímavým způsobem vede čtenáře se sluchovým postižením k práci s knihou.

Ráda bych připomněla, že na základě metodické příručky pro práci knihoven s uživateli s postižením Rovný přístup Standard Handicap Friendly jsme upravili vše potřebné v naší knihovně tak, abychom mohli o tento **status (Deaf Handicap Friendly)** požádat.

Za Krajskou vědeckou knihovnu v Liberci a svým jménem vám všem přeji, aby se i vaše knihovna stala příjemným místem, kam budou rádi a „běžně“ chodit osoby se sluchovým postižením, protože budete moci říci: „Neslyšíte? Nám to neva!“ ☺

Knihy s piktoqramy

Mgr. Hana Zobačová

Nakladatelství PAsPARTA, Praha

Pohádkové knihy nakladatelství Pasparta se snaží představit dětem klasické pohádkové texty a to za doprovodu piktoqramů, které mají dětem pomoci tyto texty vnímat v jejich základní podobě tak, jak byly napsány. Dosud byly vydány: Pohádka o Koblížkovi, Pohádka o Smolíčkově, Pohádka o veliké řepě, Pohádka o dvanácti měsíčkách a Pohádka o Otesánkovi.

Pro koho jsou knihy určeny?

Děti velmi malé, například dvouleté, nejsou ještě v drtivé většině schopny u čteného textu vydržet, je třeba jejich pozornost poutat obrázkem, předložit jim k vnímání textu i obrazovou složku příběhu. Podobně i děti s nějakým hendikepem – vedle autismu to může být dysfázie, nebo v podstatě jakákoliv řečová vada, děti hyperaktivní nebo se specifickými poruchami učení nebo děti, jejichž mateřským jazykem není čeština, mohou mít nesčetné komunikační obtíže. Mezi ty nejčastější patří např. pozdní nástup mluvy, nezáměr o komunikaci a mluvený jazyk, problémy s výbavností slov (děti nejsou schopny si ke slovu vybavit obsah a naopak), děti nevnímají mezery mezi slovy. Pokud nejsme schopni si větu rozčlenit na jednotlivá slova, uniká nám zákonitě smysl slyšeného. Dětem se stírá výslovnost, neslyší například rozdíl mezi „pil“ a „byl“, ztrácejí orientaci v textu. Pokud jsou takovéto „přeslechy“ ojedinělé, je dítě schopno si význam textu domyslet a svoji chybu samo opravit. Pokud se ale chyby množí a sčítají, nabalují se na sebe, dítě nerozumí a zákonitě ztrácí i chuť a snahu poslouchat a následně reprodukovat.

Jak knihy vypadají?

V knihách s piktogramy je klasický text pohádky doprovázen piktogramy a to tak, že každému slovu ve větě (či slovnímu spojení) odpovídá jeden piktogram. Děti se tak v textu lépe orientují a případné přeslechy si jsou schopny samy doplnit. Případně si je jednoduše s dopomocí dospělého v textu dohledají.

Piktogram zde plní funkci slova a to hned několikerým způsobem:

- Je graficky ohraničen rámečkem (stejně jako grafém každého slova, má i piktogram přesnou hranici).
- Význam je vyjádřen obrázkem (jednoduchou lineární kresbou, která pokud možno co nejtěsněji odpovídá zobrazovanému slovu).
- Pod obrázkem v rámci piktogramového rámečku je umístěno slovo (vyvedené velkým bezpatkovým způsobem, které nejlépe zachycuje čistou podobu písmen a odpovídá tomu, jak se dítě učí v počátcích tiskací písma číst a psát).
- Jednotlivá slova jsou do sebe barevně oddělena na základě slovních druhů (toto barevné dělení děti nenásilnou formou učí, že slova se dělí také podle funkce).

Velkou a nezanedbatelnou devízou knih je také podpora dětí v samostatnosti. Příběhy jsou často založeny na opakování určitých částí textu v souladu s pohádkovým schématem (dědeček si opakovaně volá nové pomocníky k vytažení řepy, Smolíčka opakovaně navštěvují Jezinky a on opakovaně volá jelena na pomoc apod.). Toto opakování jednak v dětech upevňuje slyšené a viděné slovo a jednak snižuje počet slov, která jsou k odvyprávění příběhu potřeba. Děti se slova jednodušeji učí a jsou schopny je samy reprodukovat, samostatně si pohádku pomocí obrázků přečíst, přečíst ji dospělému. Obligátní role dítě – posluchač x dospělý – předčítatel se tak otáčí a děti to velmi pozitivně vnímají.

Obr. 1 ZOBAČOVÁ, Hana. *Pohádka o Smolíčkovi*. Ilustrovala Tereza LUKEŠOVÁ, ilustrovala Klára WEISHÄUPELOVÁ-HOCKEOVÁ. V Praze: Pasparta, 2016. Pasparta pro děti. ISBN 978-80-88163-33-6. Zdroj: autorka příspěvku

Na závěr každé knihy je vytvořen tzv. „slovníček“, tedy souhrn všech piktogramů použitých v knize. Slovníček je v černobílé lineární podobě, aby bylo možno piktogramy následně z knihy vykopírovat a dále s nimi pracovat. Děti si je mohou rozstříhat, vybarvovat, sestavovat si z nich text pohádky nebo si tvořit nové věty. Učí se tak kreativně větné stavbě, práci s textem, s významem sdělení, s jeho tvorbou a stavbou.

Typy na práci s knihou:

1. Přečtete dětem příběh pohádky (je třeba, aby děti s komunikačním handicapem na obrázky a piktogramy v knize dobře viděly).
2. Projděte si s dětmi slovníček, zjistěte, jestli děti rozumí většině slov (především podstatným jménům a slovesům).
3. Přečtete si s dětmi text ještě jednou, nechte děti, aby doplňovaly některá slova.
4. Vyzvěte děti, aby text „přečetly“ samy.

5. Následně můžete začít kreativně pracovat se slovníčkem nebo s textem samotným: děti mohou:

- samostatně sestavovat příběh pohádky (příběhy porovnejte, žádný ale není dobrý a žádný špatný – každý je originální);
- sestavovat nové věty dle vlastní fantazie (upozorněte děti na rozmanitost jejich fantazie);
- z volně vykopírovaných a vystřižených vět z knihy společně sestavovat příběh pohádky (práce s důrazem na kolektivní dílo všech dětí, potřeba kooperace);
- nacházet postupně jednotlivé postavy příběhu, tak jak se v něm objevují od začátku do konce (v pohádce O veliké řepě je nejprve dědeček, pak babička, vnučka, pejsek, kočička a nakonec myška);
- hledat slovo, které v pohádce právě zaznělo (před děti předložíme některá slova – piktogramy, případně každému dítěti přidělíme určitý piktogram; přesvědčíme se, že slovům děti rozumějí; čteme jim příběh a děti slova hledají; případně se staví vedle sebe dle toho, jestli už jejich slovo v pohádce zaznělo nebo ne);
- doplňovat slovo, které z piktogramové věty vypadlo (předložíme dětem neúplnou piktogramovou větu a děti dle textu pohádky hledají slovo – piktogram, které tam chybí; případně hledají slovo, které by tam mohlo být – práce s fantazií dítěte);
- vytvářet vlastní slova (dáme dětem k dispozici prázdný piktogramový rámeček a pastelky či fixky, děti samy pak vytváří obrázky k piktogramům; případně můžeme dětem zadat nějaké slovo a děti piktogram tvoří – opět je dobré pak vyzdvihnout kreativitu dětí a jejich různorodost v rámci jednotného zadání – každý namaluje svoji představu téhož slova, přesto to ale nikdy nebude tentýž obrázek).

Lze tuto metodu využít i jinak a jinde?

Na obdobné bázi propojení obrázku, porozumění textu a nutnosti pochopit určitou sociální či jinou situaci je koncipována ediční řada Obrazkovníků. Jedná se o obrázkové slovníky zaměřené vždy na oblasti lidské činnosti často spojené se sociálními dovednostmi (bezpečí, etiketa, komunikace). Sekvencí jednoduchých obrázků je dětem srozumitelně přiblížena určitá situace, kterou pak s dětmi mohou probírat pedagogové nebo rodiče a ukazovat jim žádoucí chování, nebo dopady chování nežádoucího.

**KNIHOVNA
JAKO BEZPEČNÝ
VEŘEJNÝ PROSTOR**

Úvodní slovo k sekci „Knihovna jako bezpečný veřejný prostor“

Garant sekce: Ing. Jiří Mika

Spolugaranti: Mgr. Ivo Kareš, Mgr. Jan Konrád

Po loňském celodenním bloku příspěvků věnovaných bezpečnosti v knihovnách jsme se letos k tomuto tématu vrátili během jednoho konferenčního odpoledne. Před rokem jsme konstatovali, že přes poměrně obsáhlý a rozmanitý program sekce zůstala řada otázek z oblasti bezpečnosti v knihovnách nezodpovězených či otevřených a že bude záhodno jednat o nich při různých příležitostech dál. Letos jsme se chtěli více zaměřit na praktické zkušenosti kolegů z knihoven a dát jim více prostoru, okolnosti v podobě Obecného nařízení o ochraně osobních údajů (GDPR), vydaného v roce 2016, však rozhodly, že jako stěžejní téma byla zvolena bezpečnost ve vztahu k osobním údajům.

O vyjádření k problematice GDPR, tedy General Data Protection Regulation, jsme požádali **PhDr. Miroslavu Matoušovou** z Úřadu pro ochranu osobních údajů, právničku Městské knihovny v Praze **JUDr. Terezu Danielisovou** a zástupkyni společnosti Cosmotron, produkující knihovní systém ARL, **Ing. Naděždu Andrejčíkovou, PhD.**, za niž promluvil vedoucí vývoje této společnosti **Ing. Libor Piškula**. Měli jsme možnost vyslechnout si názory ze tří různých profesních úhlů a domníváme se, že přednesené příspěvky se skutečně protnuly a vzájemně doplnily tak, že poskytly celistvý výklad k tomuto aktuálnímu tématu. Seznámit se s nimi můžete na dalších stránkách tohoto sborníku. Současně – a to už do sborníku bohužel promítnout nelze – byla přínosná i diskuze, která následovala po skončení všech tří prezentací a v níž společně všichni přednášející reagovali na dotazy posluchačů.

Bezpečnost v knihovnách nepochybně závisí na kvalitě prostoru, jež máme k dispozici pro poskytování knihovnických a informačních služeb. Proto jsme rádi využili nabídky Mgr. et Mgr. Moniky Kratochvílové z Moravské zemské knihovny v Brně a do programu sekce zařadili její příspěvek věnovaný projektu Metodické centrum pro výstavbu a rekonstrukci knihoven. Vybudování centra, které je hlavním cílem tohoto projektu, by mělo přispět k proměně veřejných knihoven v moderní, vzdělávací a komunitní střediska obcí a jeho působení by mělo být zaměřeno především na zřizovatele knihoven.

Další příspěvky v této sekci už byly věnovány praktickým zkušenostem se zajišťováním bezpečnosti v knihovnách nebo programům, které bezpečnost posilují. Vedoucí Ústřední knihovny Městské knihovny v Praze Mgr. Jan Konrád představil nejen soubor pravidel pro situace, kdy návštěvníci porušují knihovní řád, ale zamyslel se obecněji nad možnostmi vytvářet systémová opatření, která by vedla k potlačování nebo potírání negativních jevů. Na „bezpečnou jízdu s knihovnou“ jsme se vydali pod vedením Mgr. Bohdany Kuzmové Křepinské z Městské knihovny Hodonín. K bezpečnosti při takové jízdě přispívá uspořádání prostoru a jeho vybavení, vyškolení a zkušenosti „řidičů“, tedy knihovníci, a v neposlední řadě spolehlivá pravidla „silničního provozu“. Obsáhla a se zájmem sledovaná byla i závěrečná prezentace této sekce, zaměřená na aktivity Krajské knihovny v Karlových Varech v oblasti bezpečného využívání internetu. Příspěvek Bc. Michaely Kožíškové doporučujeme vaší pozornosti, stejně jako ostatní příspěvky, které tvořily náplň bloku Knihovna jako bezpečný veřejný prostor a jsou uveřejněny v tomto sborníku.

Co změní obecné nařízení o ochraně osobních údajů na situaci knihoven

PhDr. Miroslava Matoušová

Úřad pro ochranu osobních údajů, Praha

Na úvod

Zaměření následujících příspěvků mi umožňuje soustředit se výhradně na základní prezentaci obecného nařízení, tedy bez důsledků pro knihovny.

Než se budu věnovat podrobněji změnám, které obecné nařízení navozuje, ráda bych nabídla shrnující pohled, který zahrnuje jednoduché klíče k pochopení a konzistentnímu používání obecného nařízení.

Obecné nařízení obecně

Potřeba nahradit stávající mezinárodní předpisy o ochraně osobních údajů, které byly v tom nejobecnějším koncipovány v 2. polovině 70. let minulého století a v podobě regulace převážně na počátku 90. let, je dána především hospodářskou a sociální integrací vyplývající z fungování vnitřního trhu EU⁵⁶ a s tím spojenou výměnou osobních údajů. A také převážně pozitivní externalitou informačních technologií. K tomu se přidaly zkušenosti s praktikováním ochrany osobních údajů v rovině právní i praktické. A byly to třicetileté zkušenosti prakticky z celého světa.

Navzdory mediálnímu obrazu je obecné nařízení (Nařízení Evropského Parlamentu a Rady (EU) 2016/679 ze dne 27. dubna 2016 o ochraně fyzických osob v souvislosti se zpracováním osobních údajů a o volném pohybu těchto údajů a o zrušení směrnice 95/46/ES (obec-

⁵⁶ Bod (5) preambule k obecnému nařízení.

né nařízení o ochraně osobních údajů) – dále zde jen obecné nařízení) logickým vývojovým krokem v evropském úsilí o prosazování vlastního modelu ochrany osobních údajů. Pokud vyjdeme z platných mezinárodních předpisů o ochraně osobních údajů, nenajdeme v obecném nařízení nic revolučního.

Zachovány jsou všechny zásady (principy), na nichž tyto předpisy a na ně navazující národní legislativa stojí, tedy zásady zpracování osobních údajů a zásady (vlastní) ochrany osobních údajů. Ty společně vytvářejí rámec evropského modelu ochrany osobních údajů, jehož rozšíření za hranice Evropské unie je zajišťováno jednak Radou Evropy, jednak mezinárodním působením EU.

Zásady zpracování jsou:

- zákonnost, korektnost a transparentnost ve vztahu k subjektu údajů,
- účelové omezení,
- minimalizace údajů,
- přesnost (osobních údajů),
- omezení uložení,
- integrita a důvěrnost,
- odpovědnost (správce).

Zásady ochrany osobních údajů, na nichž celá stavba obecného nařízení stojí, jsou:

- práva subjektů údajů,
- povinnosti správců a zpracovatelů,
- záměrná a standardní ochrana,
- přístup založený na riziku,
- panevropský (EU) dosah,
- nezávislý dozor,
- vymahatelnost.

Obojí zásady přitom nestojí jen na textu příslušného základního článku; zásady ochrany ale procházejí napříč normativním textem.

S jednou jedinou výjimkou zůstávají zachovány i všechny klíčové instituty tohoto modelu: Opouští se pouze povolovací princip, který v České republice měl poměrně umírněnou podobu v oznamovací povinnosti podle § 16 zákona o ochraně osobních údajů. Zrušení oznamovací povinnosti je umožněno bez negativních důsledků pro úroveň ochrany osobních údajů zejména díky použití přístupu založeného na riziku jako jednoho ze základních principů ochrany osobních údajů. Tyto principy, k nimž dále patří práva subjektů údajů, povinnosti správců a zpracovatelů, záměrná a standardní ochrana, vymahatelnost, nezávislý dozor a panevropský (EU) dosah, tvoří společně s principy zpracování osobních údajů vlastní základ modelu ochrany osobních údajů zaváděného tímto obecným nařízením.

Obecné nařízení samozřejmě přináší i některé nové instituty. Jsou jimi:

- pověřenec pro ochranu osobních údajů,
- ohlašování případů porušení zabezpečení osobních údajů dozorovému úřadu a oznamování téhož dotčeným subjektům údajů
- mechanismus jediného kontaktního místa,
- mechanismus jednotnosti (ON) a vzájemná pomoc dozorových úřadů, vč. úkolů Evropského sboru pro ochranu osobních údajů.

Práva subjektu údajů

Již zmíněné zkušenosti z prosazování ochrany osobních údajů našly svůj výraz mj. v tom, že práva lidí jako subjektů údajů a těchto, kdo osobní údaje jiných zpracovávají, jsou nyní podrobnější. Obecné nařízení dává subjektu údajů tato práva:

- právo na informace od správce,
- právo na přístup k osobním údajům,

- právo na opravu,
- právo na výmaz,
- právo na omezení zpracování,
- právo na přenositelnost údajů,
- právo vznést námitku,
- právo nebýt předmětem automatizovaného individuálního rozhodování.

Práva subjektů údajů byla rozšířena o právo na přenositelnost údajů. Všechna ostatní práva tu jsou už dnes; v České republice je najdeme samozřejmě v zákoně o ochraně osobních údajů (§§ 11, 12 a 21).⁵⁷

Právo na přenositelnost osobních údajů umožňuje subjektu údajů získat od správce osobní údaje, které se ho týkají a které tomuto správci poskytl správci, ve strukturovaném, běžně používaném a strojově čitelném formátu, a předat tyto údaje jinému správci, aniž by tomu správce, kterému byly osobní údaje původně poskytnuty, bránil. Subjekt údajů může také požadovat, aby údaje, na které se právo na přenositelnost vztahuje, původní správce přímo předal jinému správci podle rozhodnutí subjektu údajů. Toto právo je tedy nové nejen obsahem, ale i tím, že staví subjekt údajů do pozice, v níž opravdu získává kontrolu nad svými údaji, ovšem za pevně stanovených podmínek a s určitými omezeními. Právo lze použít, pokud zpracování je založené na souhlasu nebo smlouvě se subjektem údajů a zpracování se provádí automatizovaně.

Obecné nařízení obsahuje kromě parametrů jednotlivých práv rovněž technické podrobnosti; to se jeví jako potřebné s ohledem na záběr obecného nařízení (od světových multioborových hráčů až po správce, které nařízení označuje jako mikropodniky a malé a střední podniky a napříč všemi odvětvími) a na specifika právních řádů jednotlivých členských států EU.

⁵⁷ Např. mediálně oblíbené právo „být zapomenut“ je upraveno v ustanovení § 21 odst. 1 jako právo požadovat likvidaci osobních údajů.

Povinnosti správců

Často oprávněně zmiňované nové povinnosti správce je možné jednoduše namemorovat podle systematiky obecného nařízení, nebo k nim použít klíč zásad ochrany osobních údajů, rovněž zmíněný výše. Ten znamená, že k nastavování povinností pro správce se vychází z rizikovosti pro práva svobody lidí, která je samozřejmě dovozována z rozsahu zpracování, zpracovávaných osobních údajů (citlivé údaje) a používaných technologií.

Odemkne-li obecné nařízení klíčem „přístup založený na riziku“, otevře se nám průhled tímto nařízením, z něhož je zřejmé, že povinnosti správce, v nichž se přístup promítá, směřují k náhradě stávajícího institutu ochrany osobních údajů – oznamovací povinnosti podle § 16 zákona č. 101/2000 Sb. Tato povinnost toho, kdo hodlá jako správce zpracovávat osobní údaje, s některými výjimkami, písemně svůj záměr oznámit před započatím zpracování Úřadu pro ochranu osobních údajů, sleduje jediný cíl – předejít tomu, že bude zahájeno nějaké zpracování osobních údajů, které může porušovat platné předpisy, tj. aktuálně v ČR zákon č. 101/2000. Nebezpečí porušování některých ustanovení zákona o ochraně osobních údajů posuzuje dozorový úřad pro ochranu osobních údajů právě za použití rizik, i když v poněkud jiném záběru. Při tomto posouzení připravovaného zpracování osobních údajů musí dozorový úřad k tomu, aby dostal své povinnosti, vzít v úvahu všechna rizika pro práva svobody fyzických osob; to samozřejmě zahrnuje i rizika v kontextu bezpečnostních opatření. Zrušení oznamovací povinnosti je umožněno bez negativních důsledků pro úroveň ochrany osobních údajů zejména díky použití přístupu založeného na riziku jako jednoho ze základních principů ochrany osobních údajů.

To, co je dosud zajišťováno aktivní činností dozorového úřadu a v rámci řádné přípravy právních předpisů, které přímo zakládají určitá zpracování osobních údajů (nejnověji např. evidence přestupků), přechází z velké části na správce. Ti budou hlavními nositeli úkonů zajišťujících provádění přístupu založeného na riziku, a to i v těch po-

vinnostech podle obecného nařízení, kde se slova *rizika pro práva a svobody lidí* výslovně neobjevují. Rizikovost hraje roli už v naplňování samotných zásad zpracování osobních údajů podle čl. 5. Snadno to lze ilustrovat na zásadě přesnosti; čím vyšší je (jakékoli) riziko plynoucí z nepřesnosti některého ze zpracovávaných osobních údajů, tím větší jsou nároky na mechanismy aktualizace osobních údajů. U zásady omezení uložení správný přístup předpisuje již samotná formulace zásady (v písm. e). Rovněž uzpůsobení každého zpracování zásadě korektnosti musí přihlížet k rizikům pro práva a svobody lidí.

Dále je rizikovost jedním z kritérií při volbě technických a organizačních opatření k zabezpečení osobních údajů; to ovšem není naprostá novinka – implicitně je tento požadavek obsažen v povinnosti správce a zpracovatele podle § 13 odst. 1 zákona o ochraně osobních údajů.

Vysoká míra rizika pro práva a svobody fyzických osob u připravovaného nebo měněného zpracování např. zavedením nových informačních technologií zakládá povinnost správce provést před zpracováním posouzení vlivu zamýšlených operací zpracování na ochranu osobních údajů. Posouzení vlivu na ochranu osobních údajů je nutné zejména v těchto případech:

- a) systematické a rozsáhlé vyhodnocování osobních aspektů týkajících se fyzických osob, které je založeno na automatizovaném zpracování, včetně profilování, a na němž se zakládají rozhodnutí, která vyvolávají ve vztahu k fyzickým osobám právní účinky nebo mají na fyzické osoby podobně závažný dopad;
- b) rozsáhlé zpracování zvláštních kategorií údajů uvedených v čl. 9 odst. 1 nebo osobních údajů týkajících se rozsudků v trestních věcech a trestných činů uvedených v článku 10; nebo
- c) rozsáhlé systematické monitorování veřejně přístupných prostorů.

Pokud z posouzení vlivu na ochranu osobních údajů vyplyne, že by zpracování mělo v případě, že by správce nepřijal opatření ke zmírnění

tohoto rizika, za následek vysoké riziko, je správce povinen před zahájením takového zpracování požádat dozorový úřad o předběžnou konzultaci. A tam se postupuje zhruba tak jako za stávající oznamovací povinnosti. I pro knihovny je významné, že adaptační zákon s největší pravděpodobností bude obsahovat výjimku z této povinnosti pro zpracování, která je upravené právním předpisem; to je umožněno platnými legislativními pravidly vlády ČR, která stanoví povinnost posoudit vliv na ochranu osobních údajů již dnes.

Naproti tomu absence rizika nebo jeho zcela zanedbatelná míra zprošťují správce v jednotlivých případech porušení zabezpečení ochrany osobních údajů do 72 hodin ohlásit zjištěné porušení příslušnému dozorovému úřadu pro ochranu osobních údajů. Podobně absence rizika nebo jeho nízká míra zakládají liberaci z povinnosti oznámit zjištěný případ porušení zabezpečení subjektu údajů; v tomto případě ovšem rizikovitost snižují i vhodná opatření přijatá správcem před nebo po incidentu. Jako opatření apriorně snižující rizikovitost pro dotčené subjekty údajů obecné nařízení výslovně uvádí šifrování.

Existence a míra rizika se promítají i do dalších institutů ochrany osobních údajů podle obecného nařízení – do pravidel pro předávání osobních údajů do třetích zemí nebo mezinárodním organizacím. Je ovšem promítnut i do povinnosti jmenovat pověřence pro ochranu osobních údajů.

Ještě dále v průhledu nalezneme pseudonymizaci. Pseudonym podle obecného nařízení je něco poněkud jiného než podle občanského zákoníku⁵⁸ a autorského zákona⁵⁹. Pseudonymizace je v obecném nařízení

⁵⁸ § 79 zák. č. 89/2013 Sb., občanský zákoník: 1) Člověk může pro určitý obor své činnosti nebo i pro soukromý styk vůbec přijmout pseudonym. Právní jednání pod pseudonymem není na újmu platnosti, je-li zřejmé, kdo jednal, a nemůže-li druhá strana mít pochybnost o osobě jedajícího. (2) Vejde-li pseudonym ve známost, požívá stejné ochrany jako jméno.

⁵⁹ §§ 6, 7 a 70 zák. č. 121/2000 Sb., o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon).

definována jako zpracování osobních údajů tak, že již nemohou být přiřazeny konkrétnímu subjektu údajů bez použití dodatečných informací, uchovávaných odděleně a technická a organizační opatření zajišťují, že nebudou přiřazeny identifikované/identifikovatelné fyzické osobě. Jako vhodná záruka apriorně snižující rizika pro práva subjektu údajů skutečně výslovně změkčuje některé povinnosti správců, neboť zejména povinnost správce umožnit subjektu údajů výkon jeho práva je podmíněna schopností správce subjekt údajů identifikovat.

Na samém konci průhledu, kterým nám klíč přístupu založeného na riziku otvírá, je liberace z povinnosti vést záznamy o činnostech zpracování pro podnik nebo organizaci zaměstnávající méně než 250 osob, ledaže zpracování, které provádí, pravděpodobně představuje riziko pro práva a svobody subjektů údajů, zpracování není příležitostné, nebo zahrnuje zpracování zvláštních kategorií údajů uvedených v čl. 9 odst. 1 nebo osobních údajů týkajících se rozsudků v trestních věcech a trestných činů uvedených v článku 10.

Nové instituty ochrany osobních údajů

Institut pověření pro ochranu osobních údajů je v českém právním řádu absolutní novinkou. I v obecném nařízení je zakotven tak, že současně se zásadou přístupu založeného na riziku nepřímo podporuje i zásadu záměrné a standardní ochrany. Povinnost jmenovat pověřence pro ochranu osobních údajů má totiž správce a zpracovatel, když

- a) zpracování provádí orgán veřejné moci či veřejný subjekt, s výjimkou soudů jednajících v rámci svých soudních pravomocí;
- b) hlavní činnosti správce nebo zpracovatele spočívají v operacích zpracování, které kvůli své povaze, svému rozsahu nebo svým účelům vyžadují rozsáhlé pravidelné a systematické monitorování subjektů údajů;

- c) hlavní činnosti správce nebo zpracovatele spočívají v rozsáhlém zpracování zvláštních kategorií údajů a osobních údajů týkajících se rozsudků v trestních věcech a trestných činů.

Předpokládá se, že adaptační zákon stanoví, že za veřejný subjekt se pro tento účel považuje orgán zřízený zákonem nebo na základě zákona v oblasti práva veřejného, který plní zákonem stanovené úkoly ve veřejném zájmu.

Jeden pověřence může být jmenován pro několik veřejných subjektů. Česká republika nevyužije možnosti rozšířit povinnost jmenovat pověřence pro ochranu osobních údajů.

Pověřenec může být zaměstnancem správce nebo zpracovatele, nebo může úkoly plnit na základě smlouvy o poskytování služeb. Obecné nařízení dále stanoví, že pověřencem má být osoba jmenována na základě svých profesních kvalit, zejména na základě svých odborných znalostí práva a praxe v oblasti ochrany údajů a své schopnosti plnit úkoly stanovené jí tímto nařízením, která může mít jen takové postavení a dostávat od správce jen takové úkoly, které u ní nezakládají konflikt zájmů. Obecné nařízení nestanoví žádné jiné kvalifikační požadavky a nedává prostor členským státům, aby tak učinily samy – jinými slovy: tvrzení, že je vyžadována jakási certifikace, nemá v obecném nařízení oporu.

Pokud se některý správce rozhodne jmenovat pověřence, i když mu povinnost tak učinit z obecného nařízení neplyne, musí počítat s tím, že z povinností s tím spojených nebude mít žádnou úlevu. Úřad pro ochranu osobních údajů i jako budoucí vnitrostátní dozorový úřad podle obecného nařízení doporučuje správcům, kteří provádějí zpracování osobních údajů ve větším rozsahu nebo jako subjektivně významné, aby měli k dispozici osobu stejně znalou a obeznámenou s problematikou zpracování a ochrany osobních údajů, i když ji pověřencem nejmenují.

Dalším novým institutem je oznamovací povinnost – ohlašování případů porušení zabezpečení osobních údajů dozorovému úřadu

a oznamování téhož dotčeným subjektům údajů. O ní již byla řeč v souvislosti s přístupem založeným na riziku. Tato povinnost je nová jen jako institut základního předpisu pro ochranu osobních údajů. Někteří domácí správci již znají její obdobu ze zákona o elektronických komunikacích⁶⁰ a ze zákona o kybernetické bezpečnosti⁶¹; nesporně jde o překrývání a na evropské úrovni by se (údajně) měla hledat cesta alespoň k částečnému sjednocení formálních nároků na povinné subjekty. Oznamovací povinnost podle obecného nařízení ale stíhá všechny správce, na které se vztahuje obecné nařízení a podle adaptačního zákona i na spravující orgány, tedy podstatně širší okruh adresátů.

Poslední dvě novinky jsou shodně institutem sjednocování dozoru nad ochranou osobních údajů. Samo sjednocení dozoru je logickým a obecně potřebným krokem v prostředí budovaném na čtyřech základních svobodách⁶², které spojuje s osobními údaji také mobilita jako významný definiční znak. Kromě toho, že obecné nařízení upravuje nezávislost, podmínky pro členy, úkoly a pravomoci (vč. vyšetřovacích) dozorových úřadů, upravuje zejména spolupráci dozorových úřadů. 25. května 2018 vzniká Evropský sbor pro ochranu osobních údajů jako subjekt Unie s právní subjektivitou k dosahování jednotnosti v prosazování a vymáhání pravidel. Tomu se říká mechanismus jednotnosti a je upraven až do technických podrobností spolupráce a jiné součinnosti jako jsou lhůty, řešení sporů a výměna informací. Jeho nástroji jsou:

- pokyny, doporučení a osvědčené postupy,
- akreditace subjektů pro vydávání osvědčení,
- stanoviska k návrhům rozhodnutí dozorových úřadů,
- závazná rozhodnutí ve sporech.

⁶⁰ § 88 odst. 4 zák. č. 127/2005 Sb., o elektronických komunikacích a o změně některých souvisejících zákonů.

⁶¹ § 8 zák. č. 181/2014 Sb., o kybernetické bezpečnosti.

⁶² Čtyřmi základními svobodami, na nichž stojí EU, jsou volný pohyb zboží, osob, služeb a kapitálu. Nově se na politické úrovni hovoří o volném pohybu (neosobních) údajů jako o páté svobodě.

Postup při vzájemné (přímé) spolupráci a v rámci Evropského sboru pro ochranu osobních údajů má dán rámeček i jednotnými podmínkami pro ukládání správních pokut s horní hranicí 20 mil. EUR, nebo – pouze u podniků – 4% ročního obrátu za předchozí finanční rok.

Podstatou mechanismu jediného kontaktního místa je, že každý subjekt údajů by měl mít právo podat stížnost u jediného dozorového úřadu, zejména v členském státě, kde má své obvyklé bydliště, kde vykonává zaměstnání nebo kde došlo k údajnému porušení obecného nařízení. Pravidla mechanismu jediného kontaktního místa by se neměla vztahovat na případy, kdy zpracování provádějí orgány veřejné moci nebo soukromé subjekty ve veřejném zájmu. Jediným příslušným dozorovým úřadem příslušným by měl být dozorový úřad členského státu, v němž je orgán veřejné moci či soukromý subjekt usazen.

Co naopak obecné nařízení nemění je rozsah pojmu osobní údaj. Definice v obecném nařízení je stejně jako definice v zákoně o ochraně osobních údajů definicí podle smyslu, nikoli výčtovou. Osobním údajem jsou v kontextu ochrany osobních údajů nadále veškeré informace o identifikované nebo identifikovatelné fyzické osobě. Z definice neplyne omezení na údaje obecně nebo situačně identifikační. Výskyt nových forem nebo druhů (?) osobních údajů je dán výskytem nových forem a druhů jejich zpracování – tak jako internetové technologie nejprve zrodily statickou a později i dynamickou IP adresu, tak sociální sítě a smart aplikace přinášejí další.

Na závěr

Pomoc správcům při osvojování si obecného nařízení poskytují metodické dokumenty poradního orgánu EU – skupiny na ochranu osob v souvislosti se zpracováním osobních údajů (označované často jako „WP 29“), zejména jednotlivá tematicky zaměřená vodítka. Všechna schválená vodítka zveřejňuje Úřad pro ochranu osobních údajů na své webové vývěsce – nejprve v anglickém originále, s jistým zpožděním také v interně pořízeném českém znění.

Přístup Městské knihovny v Praze k nařízení GDPR z pohledu právníka

JUDr. Tereza Danielisová

Městská knihovna v Praze

NAŘÍZENÍ EVROPSKÉHO PARLAMENTU A RADY (EU) 2016/679 o ochraně fyzických osob v souvislosti se zpracováním osobních údajů a o volném pohybu těchto údajů a o zrušení směrnice 95/46/ES (Obecné nařízení o ochraně osobních údajů neboli GDPR, dále jen Nařízení) bylo přijato dne 27. dubna 2016 a o více než dva roky později má vstoupit v účinnost. Tyto dva roky mají knihovny na to, aby se připravily a uzpůsobily zpracování osobních údajů novým pravidlům.

Nařízení má 88 stran a 99 článků, a prvním úkolem vedení knihovny by mělo být najít zaměstnance, který si jej přečte a odhalí nové povinnosti, případně povinnosti, které nové nejsou, ale dosud nebyly dostatečně plněny. A to není věru jednoduchý úkol. Nařízení nepřináší oproti dosud platnému Zákonu o ochraně osobních údajů mnoho věcných změn, ty jsou spíše institucionálního a procesního rázu, avšak poutá k sobě pozornost vysokými sankcemi.

Dalším úkolem je získat důkladný přehled o zdrojích, rozsahu, pohybu a době uchování osobních údajů v knihovně. MKP pro tento účel ustavila tým složený ze zástupců zaměstnanců ze služeb, právníka, IT, PR a personalisty, jehož prvním úkolem bylo uvedená data posbírat. V této fázi jsme se nesnažili o formulační přesnost ani jednotné formátování, jen pokud možno nic neopomenout. Šíře osobních údajů, které MKP z různých důvodů sbírá je značná. Kromě osobních údajů registrovaných čtenářů a jejich zástupců jde o data zaměstnanců, uchazečů o zaměstnání, návštěvníků akcí, autorů, dlužníků, data z kamerových záznamů apod. U všech uvedených údajů bylo třeba zaznamenat, kde všude jsou data uložena v analogové i digitální podobě, jak dlouho

a kdo k nim má přístup. Pokud jsme již v této fázi odhalili zpracování, které bylo v rozporu se zásadami uvedenými v čl. 5 Nařízení, přijali jsme patřičná opatření.

Posbíraná data jsme sestavili do záznamu o činnostech zpracování, které bude MKP povinna vést dle čl. 30 Nařízení. Tyto záznamy mají nahradit oznamovací povinnost a na požádání je třeba je předložit dozorovému úřadu. Jejich smyslem je doložení souladu všech zpracování s Nařízením, a od toho se odvíjí i jejich obsah. Povinnost se v celé šíři vztahuje na správce, kteří mají více než 250 zaměstnanců, což je případ MKP. Zda mají tuto povinnost i ostatní správci, kteří nezpracovávají osobní údaje jen příležitostně, není z Nařízení úplně zřejmé. Nicméně přesto lze doporučit knihovnám, aby si udělali přehled zpracovávaných údajů, a u každého zpracování zaznamenali účel zpracování, první titul dle čl. 6 Nařízení, způsob zabezpečení, dobu a místo uložení. Nařízení totiž přenáší na správce odpovědnost za to, že dokáží prokázat, že údaje zpracovávají řádně. Nad každým zpracovávaným typem údajů je tedy nutné se zamyslet alespoň nad tím, zda jeho zpracování je potřebné a proč, zda jej neukládáme zbytečně dlouho a zda jsou dobře zabezpečeny.

Příklad vedení záznamu o registrovaných čtenářích (bez záznamů o dlužících čtenářích, zástupcích a kamerových záznamech, které jsou vedeny pro zjednodušení samostatně):

Kategorie subjektů	Registrovaní čtenáři
Kategorie údajů	Identifikační údaje Kontaktní údaje Služební údaje Účetní údaje
Účel	Poskytování služeb čtenářům v souladu s knihovním zákonem Ochrana knihovního fondu a dalšího majetku MKP před odcizením a poškozením Informování o službách Statistika

Zdroje	Přihláška do knihovny pro čtenáře staršího 15 let Přihláška do knihovny pro čtenáře mladšího 15 let Přihláška do knihovny pro právnickou osobu Změnový formulář
Právní důvod	Nezbytné pro splnění smlouvy Oprávněný zájem správce
Uložení fyzické	Pobočky Centrální správa přihlášek (ÚK)
Uložení elektronické	Databáze Koniáš
Kategorie příjemců	Ne
Předání osobních údajů do třetí země nebo mezinárodní organizaci	Ne
Plánované lhůty pro výmaz údajů z databáze a/či předání listin do Spisovny	2 roky po ukončení posledního registračního období
Obecný popis technických a organizačních bezpečnostních opatření	Fyzické zabezpečení Systém uživatelských oprávnění Technické zabezpečení (více podrobností ze zřejmých důvodů zde neuvádím)

Další úkoly, které leží před námi

Jakmile jsme zmapovali osobní údaje a alespoň částečně zpracovali dokumentaci, bude naším úkolem provést posouzení rizik a zlepšit zabezpečení osobních údajů, pokud v některých případech vyplyne nesoulad mezi současným stavem zpracování a požadavky Nařízení.

Součástí tohoto úkolu bude příprava nové vnitřní směrnice, která povede zaměstnance při ochraně osobních údajů. V rámci směrnice

nastavíme odpovědnosti za jednotlivé agendy, jako je například průběžné vedení záznamů. Promyslet musíme také postupy pro plnění nových povinností správce, např. ohlašování případů porušení zabezpečení Úřadu pro ochranu osobních údajů (jakkoli samozřejmě předpokládáme, že nic takového nebude nutné) a způsob, jak budeme reagovat na případnou žádost registrovaného čtenáře o přenesení jeho osobních údajů jemu osobně či přímo jiné knihovně.

Prověřit a uvést do souladu s Nařízením bude třeba smlouvy týkající se zpracování osobních údajů, informace poskytované subjektům údajů zejména v knihovním řádu a čtenářské přihlášky do knihovny. Zatímco smlouvy se zpracovateli bude pravděpodobně nutné uzavřít znovu, neboť Nařízení v čl. 28 nově stanoví, co mají obsahovat, v knihovním řádu a přihláškách v tomto směru žádné zásadní změny nepředpokládám.

Pozorně budeme sledovat také vývoj legislativního procesu Zákona o zpracování osobních údajů, neboť z jeho výsledku pro nás vyplývá dosti důležitá okolnost, tedy zda Městská knihovna v Praze bude či nebude veřejným subjektem povinným jmenovat pověřence pro ochranu osobních údajů.

GDPR a knihovní informační systém

Ing. Libor Piškula

Cosmotron Bohemia s. r. o.

Dopady připravovaného unijního nařízení do knihovních informačních systémů (KIS) lze vidět z několika úhlů pohledu. Ve svém příspěvku bych se chtěl zaměřit především na technologické aspekty. Začnu však těmi obecnějšími pohledy.

Principy ochrany:

1. „Data protection by design“

Tento princip se bude uplatňovat při návrhu nových systémů, modulů a funkcí. Do existujících řešení bude aplikovatelný jen omezeně. Hlavní zásadou je minimalizace údajů. Počítat s ochranou osobních údajů je třeba již od počátku návrhu praktického řešení jejich zpracování.

Mezi technická řešení patří:

- anonymizace – osobní údaje nejsou spojitelné s konkrétním člověkem, typické využití je pro statistiky a trendy,
- pseudonymizace – skrytí identity přes kód, klíč spojující kódy s osobními daty jednotlivců se uchovává odděleně,
- rozdělení oblastí s uloženými daty – na fyzické nebo logické úrovni.

Personální a organizační opatření budou řešit, kdo ze zaměstnanců správce údajů má přístup k jakým údajům, jaké jsou toky dat. Na to musí být KIS připraven dostatečnou nabídkou možností definice pracovních rolí a přístupových práv. Měl by poskytovat velmi podrobnou

granularitu nastavení nejen na úrovni databázových tabulek a logických databází (řádků), ale až na jednotlivé položky (sloupce). Z pohledu toků dat zase práva ke spouštění vybraných aplikačních modulů až jednotlivých funkcí.

2. „Data protection by default“

Informační systémy mají zajistit, aby v základním nastavení určité služby byly zpracovávány jen osobní údaje, které jsou zcela nezbytné pro její poskytování. V KIS se to týká například standardních pracovních formulářů pro evidenci čtenářů.

Legitimnost zpracování osobních údajů:

Z možných způsobů legitimizace zpracování nás v souvislosti s KIS zajímá především udělení souhlasu se zpracováním osobních údajů. To může čtenář udělat osobně při registraci v knihovně, nebo taky online, při vyplňování předregistračního formuláře, či v kontě čtenáře, například formou checkboxu. Ten ale nesmí být defaultně vybraný, aby byl dodržen princip svobodného, nevynuceného rozhodnutí. Dále je třeba v KIS zajistit uložení souhlasu do databáze a také možnost jeho pozdějšího odvolání.

Praktické dopady GDPR:

KIS musí zajistit ochranu dat a bezpečné uložení osobních údajů. Jedním z předpokladů je dobře navržená a spolehlivě fungující síťová infrastruktura (firewall, antivir, monitoring hardwaru i softwarových služeb, včasné aktualizace a odstraňování zranitelností), databáze, systém zálohování, aplikační vrstva, komunikační protokoly. Při provozování KIS formou hostingové služby je to starost zpracovatele, při instalaci KIS na vlastním serveru knihovny si musí knihovna zajistit i celou infrastrukturu. Tuto část podrobněji rozvedu v další kapitole.

Zpracovatel dat musí uchovat kompletní historii změn a přístupů k datům. To znamená, že KIS by měl podporovat ukládání změn do chronologie a provozní logování.

Právo na změny osobních údajů lze řešit jednak osobní návštěvou čtenáře v knihovně, kde oprávněný knihovník provede změny přímo v KIS, případně vyjít čtenářům vstříc formou online formuláře ve webovém kontě čtenáře. Tento formulář buď dovolí přímo editovat vybrané osobní údaje, nebo předá žádost o změnu ke zpracování v knihovně.

Právo na přenositelnost osobních údajů – KIS bude muset umožnit přinejmenším export základního záznamu jednoho čtenáře z databáze, nařízení neurčuje konkrétní formát, ale musí být strojově zpracovatelný.

Právo na výmaz osobních údajů lze v KIS řešit podobně jako změny, tedy osobně v knihovně nebo online v kontě čtenáře odesláním požadavku na výmaz. KIS následně zajistí kompletní vymazání z databáze, respektive anonymizaci, pokud chce například historii výpůjček využít pro statistiky.

Technologické aspekty:

1. Zabezpečení komunikace

Klíčový pro komunikaci mezi webovým prohlížečem či klientem KIS a serverem KIS je kompletní přechod z volně čitelného http na šifrovaný protokol https. Jako příklad mohu uvést KIS ARL, jehož tlustý z-klient, tenký webový klient, webové nástroje pro správce i ws služby (API) používají vynuceně https, webový katalog OPAC (ARL IPAC) měl původně vyžadované https jenom pro přihlášení do konta čtenáře, momentálně už je kompletně převedený na https a probíhá postupné přepínání v ARL knihovnách z http na https se všemi souvislostmi.

Určitou překážkou v přechodu webových katalogů na protokol https, obzvláště pro malé knihovny, byl dříve ne úplně jednoduchý postup při získání certifikátů ověřených důvěryhodnou autoritou. Bylo nutné je zakoupit, správně nainstalovat a pravidelně obnovovat. Tato překážka už byla překonána, snadnější přístup k certifikátům pro kohokoliv je nyní možný díky zdarma dostupným Let's Encrypt certifikátům a díky skriptům pro jejich automatizované obnovování.

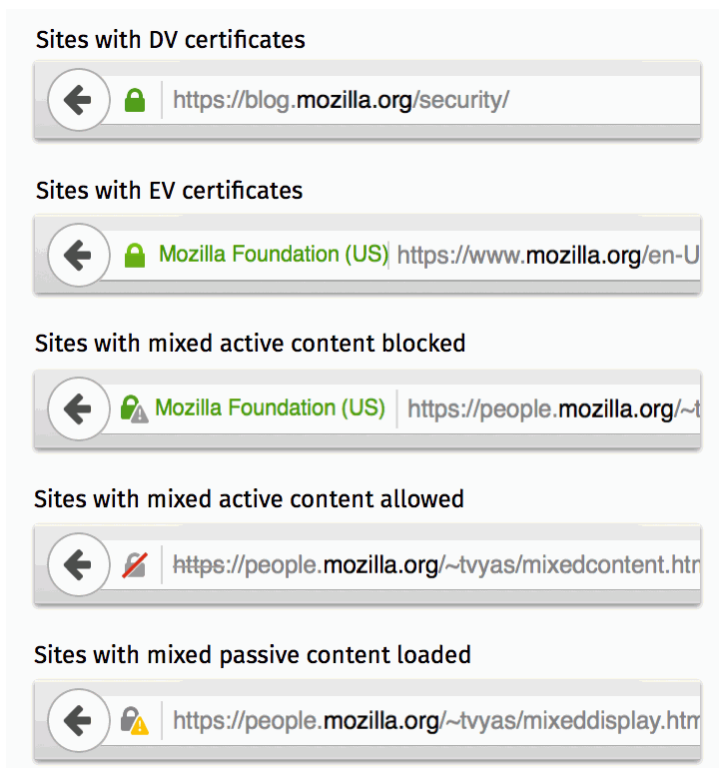
Pro větší univerzitní sítě, které běžně mívají zavedenou centrální správu certifikátů, je relevantní, aby KIS uměl podporu pro reverzní https proxy. V takovém režimu probíhá vnější komunikace na protokolu https, dovnitř na webový server je překlopená na http, ale do stránek vložené skripty, obrázky a další prvky musí být odkazované přes https.

Dalším nezbytným krokem je změna nastavení webových aplikačních serverů z šifrování SSL na jeho bezpečnějšího nástupce TLS. Důležité je sledování a případné aplikování nových technologií jako například HSTS – vynucení https, dokáže zabránit přesměrování na http, HPKP – dokáže zabránit výměně certifikačních autorit, atd.

2. Bezpečná práce s prohlížečem

Nejčastějším pracovním nástrojem čtenáře při používání webového katalogu KIS je webový prohlížeč. Nové verze webových prohlížečů se snaží uživatele chránit před nezabezpečenými stránkami, přes které by mohlo dojít k úniku citlivých osobních informací. Mimo jiné v adresním řádku graficky zvýrazňují zabezpečené stránky i ty potenciálně nebezpečné, rozlišují úroveň certifikátů DV, OV, EV (Domain, Organization, Extended Validation), stále více aktivně blokuje nezabezpečené stránky.

Vidím zde i prostor pro veřejné knihovny zapojit se do vzdělávání čtenářů, učit je, jak správně a bezpečně používat webové technologie.

Obr. 1 Zdroj: autor příspěvku

3. Šifrování, hashování

Přestože nařízení GDPR přímo neurčuje, že by šifrování dat bylo povinné, zůstane i tak nejvíce doporučovanou variantou zabezpečení osobních údajů uložených v databázi KIS.

Mělo by být samozřejmé, že loginy, hesla, role, přístupová práva, apod. se vždy ukládají do šifrované části databáze. Ostatní osobní údaje čtenářů je také vhodné chránit šifrováním.

Na rozdíl od šifrování, které dovoluje zašifrovaná data za použití příslušných klíčů zase dešifrovat do čitelné podoby, je hashování pouze

jednosměrný proces. Proto se využívá pro ukládání hesel. Do databáze se nikdy neukládá samotné heslo, ale pouze jeho jedinečný kryptický otisk, hash, ze kterého nikdy nelze heslo zpětně rekonstruovat. Doposud se v praxi používá velmi rozšířené, ale zastaralé a dnes již prolomitelné hashování MD5. Doporučuji v KIS jeho náhradu za bezpečné algoritmy SHA-512, případně bcrypt nebo scrypt.

Praktická poznámka: jelikož nemůžeme jednoduše sami nahradit MD5 hash hesla čtenáře, které si už třeba 10 let nezměnil, za nový SHA-512 hash, protože se nemáme jak dostat k textovému tvaru hesla, dá se to vyřešit tak, že jeho MD5 hash ještě navíc zabalíme do SHA-512 hashe.

4. Síťová infrastruktura

Důležitým prvkem ochrany vnitřní sítě by měl být firewall s proaktivní detekcí útoků a pokusů o průnik. Před hackerskými nástroji, hledajícími nezáplatované zranitelnosti technikou skenování otevřených portů, je třeba se bránit defaultním uzavřením všech portů a povolením pouze těch, které potřebují naše používané služby. Vhodný je též aktivní monitoring hardwaru i softwarových služeb, například nástroji Nagios nebo PRTG.

Uvedu další praktický příklad: pro přístup na spravované servery KIS používají naši technici výhradně ssh tunely s certifikátem. Otevřený je tak jediný port, na který se nelze připojit bez privátního klíče a všechny další aplikační porty jsou protunelované uvnitř šifrovaného ssh.

5. Aplikační bezpečnost

Je vhodné pravidelné provádění penetračních testů a následných opatření, například dle metodiky OWASP Top 10. Nezbytné je rovněž zajistit logování všech aktivit v KIS.

6. Plánované úlohy, procesy na pozadí

Osobní údaje se používají například při rozesílání upomínek a různých notifikací k výpůjčním službám – email, SMS.

7. Integrace

Další oblastí, kde je třeba řešit bezpečnost a ochranu osobních údajů, jsou různé systémové integrace:

- synchronizace uživatelů KIS s centrální správou identit,
- propojení na síťové tiskárny a kopírky (SafeQ),
- propojení na turnikety,
- připojení selfchecku protokolem SIP,
- komunikace s CPK protokolem NCIP,
- atd.

Metodické centrum pro výstavbu a rekonstrukci knihoven v Moravské zemské knihovně v Brně

Mgr. et Mgr. Monika Kratochvílová

Moravská zemská knihovna v Brně

Anotace

Příspěvek představí hlavní východiska a cíl projektu Metodického centra pro výstavbu a rekonstrukci knihoven – podpořit jeho prostřednictvím výstavbu a rekonstrukci knihoven v České republice, umožnit vzájemnou výměnu zkušeností (best practices) a sdílení aktuálních trendů při zařizování interiérů knihoven. Součástí metodického centra bude databáze k výstavbě a rekonstrukci knihoven s funkcí pomocné evidence realizovaných projektů. Mezi plánovanými aktivitami bude kromě seminářů a metodik nový elektronický zpravodaj pro zřizovatele knihoven a odbornou knihovnickou veřejnost ke sdílení zkušeností a příkladů dobré praxe a informující o legislativním a metodickém zázemí na podporu rozhodovací činnosti při modernizaci knihoven. Vydávání zpravodaje bude reakcí na absenci informační platformy, která umožní cíleně působit na kvalitativní proměnu interiérů a exteriérů veřejných knihoven a jejich vnímání jako center komunitního života a kulturního rozvoje svých měst a obcí.

Východiska projektu Metodického centra

Potřeba modernizace infrastruktury pro poskytování veřejných kulturních služeb našla oporu a stala se součástí strategie Státní kulturní politiky na léta 2015–2020 (s výhledem do roku 2025)⁶³, která byla

⁶³ <https://www.databaze-strategie.cz/cz/mk/strategie/statni-kulturni-politika-na-leta-2015-2020-s-vyhledem-do-roku-2025>

přijata v dubnu 2015 usnesením vlády⁶⁴ na návrh Ministerstva kultury ČR.

Důraz na rozvoj materiálně technické základny kulturních zařízení a požadavek vytvoření příznivých podmínek pro modernizaci regionální a městské infrastruktury pro poskytování veřejných kulturních služeb je jednou z šesti priorit, které tato Státní kulturní politika pro uvedené období vytyčila⁶⁵:

Priorita č. 2

Rozvoj kreativity, podpora kulturních činností a vzniku kulturních statků, poskytování veřejných kulturních služeb, práce s publikem, podpora přístupu ke kultuře a rozvoj participativní kultury usnadňující sociální začlenění

Záměr č. 2.2

Modernizovat infrastrukturu pro poskytování veřejných kulturních služeb

Opatření č. 2.2.2

Aktualizovat program Rozvoj materiálně technické základny regionálních kulturních zařízení a vytvořit tak příznivé podmínky pro modernizaci regionální a městské infrastruktury pro kulturní služby

Vytyčení konkrétních úkolů a projektů k zajištění realizace jednotlivých priorit se stalo součástí navazujícího dokumentu **Plán imple-**

⁶⁴ https://www.dataplan.info/img_upload/7bdb1584e3b8a53d337518d988763f8d/u_v150415.0266.pdf

⁶⁵ Obsahem Státní kulturní politiky na léta 2015 – 2020 je 6 priorit, 26 záměrů a 73 opatření.

mentace Státní kulturní politiky na léta 2015–2020⁶⁶, která se po svém schválení v únoru 2016⁶⁷ stala základem pro zpracování **Koncepce rozvoje knihoven v České republice na období 2017 až 2020** schválené vládou v listopadu 2016.

V rámci výše uvedeného opatření č. 2.2.2 se uvádí: „Dlouhodobě neřešenou zůstává oblast podpory rekonstrukce a výstavby veřejných knihoven jako informačních, vzdělávacích, kulturních a komunitních center obcí. ...Chybí metodické centrum, které se touto problematikou bude systematicky zabývat, provede analýzu současného stavu, připraví podpůrné materiály vč. příkladů dobré praxe a semináře pro knihovníky zejména z pověřených knihoven. Zároveň bude v závislosti na možnostech státního rozpočtu navrhovatelem dotačního programu pro tuto oblast. Centrum bude podle možností státního rozpočtu (v souvislosti s pokrytím personálních kapacit) zřízeno v Moravské zemské knihovně v Brně.“⁶⁸

Vybudování metodického centra bude zahrnovat (úkoly pro období 2018–2020):

1. Vybudování pomocné evidence realizovaných projektů;
2. příprava doprovodných materiálů;
3. příprava seminářů pro pověřené knihovny a metodiky a standardů podle velikosti obce pro různé typy knihoven;
4. příprava dotačního programu;
5. běžný chod.

⁶⁶ <https://www.databaze-strategie.cz/cz/mk/strategie/plan-implementace-statni-kulturni-politiky-na-leta-2015-2020>

⁶⁷ http://www.kauza3.cz/files/files/2016/usnesenA%C2%AD_vlady_812016.pdf

⁶⁸ <https://www.mkcr.cz/statni-kulturni-politika-69.html>, s. 36.

Dotazníkové šetření – Průzkum prostorového a technického vybavení veřejných knihoven České republiky

Jedním z prvních úkolů a cílů implementace byla analýza prostorového zajištění knihoven provozovaných obcemi. **Průzkum prostorového a technického vybavení veřejných knihoven České republiky**⁶⁹ uskutečnil Knihovnický institut Národní knihovny ČR ve spolupráci s Moravskou zemskou knihovnou v Brně a Národním informačním a poradenským střediskem pro kulturu (NIPOS) v období 26. 4. až 31. 5. 2016.

Výsledky průzkumu⁷⁰ potvrdily neutěšený stav prostorového i technického vybavení zejména knihoven v menších sídlech.

- ... až v 1/3 dotázaných knihoven neproběhla v posledních dvaceti letech žádná investiční akce ani obnova interiéru...
- ... v malých knihovnách (v obcích do 5 000 obyvatel) chybí zejména prostory pro základní výpůjční služby...
- ... nejhorší situace pro práci s dětmi je v obcích do 5 000 obyvatel (41 %)...
- ... 2/3 knihoven v malých obcích hodnotí vybavení interiéru půjčovny a volného výběru jako zastaralé...

Závěrečná otázka *Jaké podmínky pro činnost knihovny nejvíce ovlivní její budoucnost?* umožnila zmapovat nejvíce problémové oblasti:

⁶⁹ <http://ipk.nkp.cz/odborne-cinnosti/vystavba-a-rekonstrukce-knihoven/pruzkum>

⁷⁰ Shrnutí hlavních výsledků průzkumu prostorového a technického vybavení veřejných knihoven České republiky z roku 2016:
http://ipk.nkp.cz/docs/Shrnuti_Prostor_2016.pdf

- knihovny a pobočky do 5 000 obyvatel: hodně nových knih, **technické vybavení, vybavení interiéru, prostorové zajištění**,
- knihovny a pobočky do 20 000 obyvatel: **prostorové zajištění, technické vybavení**, hodně nových knih (stejná váha důležitosti),
- knihovny nad 20 000 obyvatel: personální zajištění; **prostorové, technické** a provozní doba (stejná váha důležitosti).

Knihovnám bez ohledu na jejich velikost chybí:

- hodně nových knih,
- **vybavení interiéru**,
- **technické vybavení** a personální zajištění (stejná váha důležitosti),
- **prostorové zajištění**.

Činnost metodického centra bude vycházet z výsledků tohoto dotazníkového šetření a využije zkušeností z realizovaných či připravovaných projektů na modernizaci knihoven a s oporou **Technické zprávy Kvalitativní podmínky a základní statistika pro budovy knihoven – Plocha, funkčnost, design**²¹.

Dotazníkové šetření Moravské zemské knihovny v Brně mezi zřizovateli knihoven

V období 4. až 19. dubna 2017 iniciovala Moravská zemská knihovna v Brně ve spolupráci s regionálními odděleními krajských a pověřených knihoven dotazníkové šetření mezi zřizovateli knihoven v České republice s cílem zjistit preferované oblasti zájmu k činnosti plánova-

²¹ Informace a dokumentace – Kvalitativní podmínky a základní statistika pro budovy knihoven – Plocha, funkčnost a design. Praha: Úřad pro technickou normalizaci, metrologii a státní zkušebnictví, 2014. 164 s.

ného metodického centra. Zřizovatelům obou typů knihoven (profesionálních i neprofesionálních) byly položeny dvě otázky:

1. Z uvedené nabídky činnosti centra uveďte okruhy, o které byste měli zájem.
2. Z uvedené nabídky témat vzdělávacích seminářů vyberte, o které byste měli zájem.

Z výzvy adresované zřizovatelům:

Moravská zemská knihovna v Brně připravuje projekt, jehož základní myšlenkou je proměna veřejné knihovny v moderní kulturní, vzdělávací a komunitní centrum obce. Z tohoto důvodu bude v Moravské zemské knihovně vybudováno Metodické centrum pro výstavbu a rekonstrukci knihoven se zaměřením na podporu rozvoje, výstavby a rekonstrukce veřejných knihoven v České republice.

Inspirací vzniku centra jsou úspěšné projekty ze zahraničí, např. virtuální centrum pro výstavbu knihoven v Německu. Náplň centra bude spočívat kromě metodické a poradenské činnosti také ve vzdělávacích seminářích. Semináře by probíhaly 2x ročně, bez účastnického poplatku, v jednotlivých krajských knihovnách. Součástí každého semináře bude exkurze v příslušné krajské knihovně, diskuse s odborníky na dané téma a také prostor pro Vaše otázky.

Na základě této výzvy se podařilo získat celkem **812 odpovědí**, z toho

- 607 odpovědí od zřizovatelů neprofesionálních knihoven,
- 205 odpovědí od zřizovatelů profesionálních knihoven.

Zřizovatelé **profesionálních knihoven** vyjádřili zájem o tyto okruhy činnosti centra (seřazeno od nejžádanějších):

- 1. Metodická pomoc a monitorování dotačních titulů k rekonstrukci a vybavení knihoven.**

2. Vzdělávací semináře.
3. Odebírání bezplatného informačního zpravodaje pro zřizovatele knihoven.
4. Metodická pomoc s rekonstrukcí, novostavbou a umístěním knihoven.
5. Metodická podpora při výzkumu měření spokojenosti uživatelů knihovny.

V rámci vzdělávacích seminářů byl zájem o témata (seřazeno od nejžádanějších):

- 1. Jak proměnit knihovnu v moderní kulturní, vzdělávací a komunitní centrum obce.**
2. Vícezdrojové financování v knihovnách.
3. Digitalizace v knihovnách.
4. Knihovny v síti.
5. Vyplatí se investovat do knihoven?
6. Knihovny a paragrafy.
7. Příprava výstavby a modernizace knihovny.

Zřizovatelé **neprofesionálních knihoven** vyjádřili zájem o tyto okruhy činnosti centra (seřazeno od nejžádanějších):

- 1. Odebírání bezplatného informačního zpravodaje pro zřizovatele knihoven.**
2. Metodická pomoc a monitorování dotačních titulů k rekonstrukci a vybavení knihoven.
3. Digitalizace v knihovnách.
4. Knihovny v síti.
5. Vyplatí se investovat do knihoven?
6. Knihovny a paragrafy.
7. Příprava výstavby a modernizace knihovny.

Souhrnné výsledky prokázaly, že největší zájem mezi zřizovateli profesionálních i neprofesionálních knihoven je o **odebírání bezplatného informačního zpravodaje**. Mezi nabídkou vzdělávacích seminářů získalo největší podporu téma **Jak proměnit knihovnu v moderní kulturní, vzdělávací a komunitní centrum obce**. Příčinou malého zájmu o aktivity související s přípravou výstavby a modernizace knihovny jsou pro zřizovatele především finanční náklady. Bez vhodných dotačních programů je velmi obtížné usilovat o realizaci tak náročné stavby jakou je veřejná knihovna.

Z podnětů respondentů (náměty a komentáře) ke vzniku centra:

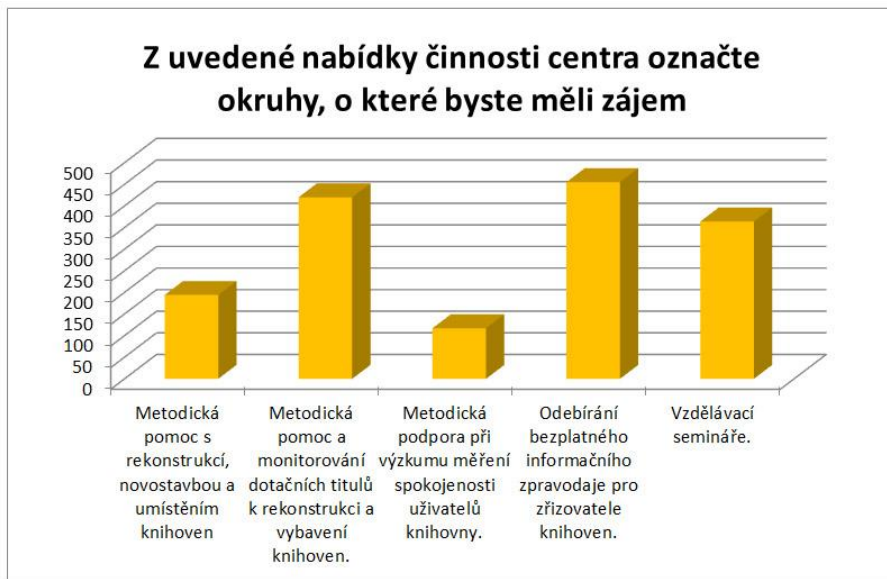
Profesionální knihovny

- ... *více informací o projektech a akcích, získání dotací a možnost přebírání zkušenost;*
- ... *praktické příklady;*
- ... *zkušenosti s realizací typových projektů v praxi;*
- ... *zajímá nás všechno, zrovna plánujeme rozšíření knihovny;*
- ... *je takové centrum opravdu potřebné?*
- ... *v současné době sháníme prostředky na rekonstrukci prostor a vybavení knihovny... Mohli byste nám poradit, z jakých dotačních prostředků je možné čerpat?*
- ... *propojení knihovny s životem města, dokumentace historie města, četba jako cesta ke kritickému myšlení, apod.*

Neprofesionální knihovny

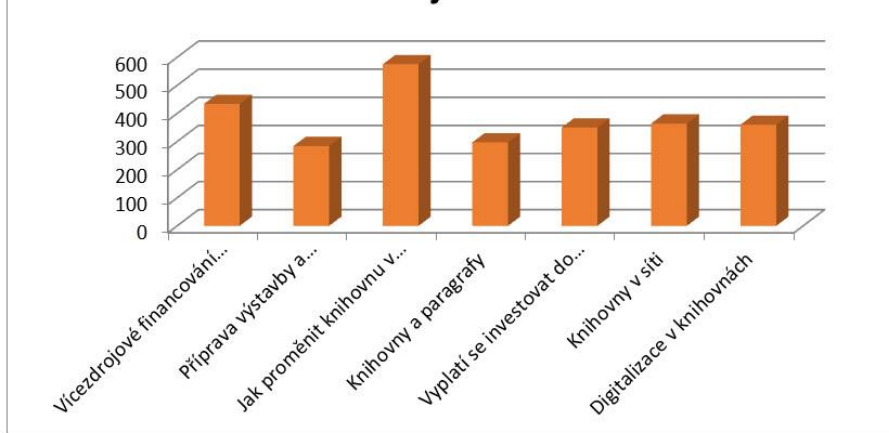
- ... *poradit jak dostat děti a dospělé do knihoven;*
- ... *spolupráce knihoven v oblasti půjčování audioknih;*
- ... *mám zájem o témata seminářů zpracovaná formou metodické pomoci zasílaná bezplatně elektronicky. Pro neuvolněného starostu je problematické zúčastňovat se seminářů konaných v dopoledních a časných odpoledních hodinách;*

- ... na základě Vašeho dotazníku se zamýšlím nad smyslem knihovny jako takové. Pro setkávání obyvatel jsme z opuštěných ordinací vybudovali multifunkční sálek (společenská setkání, promítání, karneval pro děti apod., čímž by byl pokryt společenský život a pak vlastní výkon knihovnické činnosti je minimální. Podle okresní knihovny naše prostory patří k těm lepším. I tak se mi někdy zdá, že by bylo lepší knihovnu zrušit...
- ... připravujeme projektové řešení přestavby starého nevyužívaného obchodu na obecní knihovnu s nadstavbou pro setkávání mládeže a rodičů a k akcím souvisejícím se vzděláváním a informovaností zejména mládeže, ale i seniorů apod.
- ... přivítali bychom pomoc co nejrychleji;
- ... problematika malých vesnických knihoven;
- ... pokud by byla nějaká možnost dotace na vybavení, určitě bychom dotaci uvítali.

Graf 1 Souhrnné výsledky dotazníkového průzkumu. Zdroj: autorka příspěvku

Z uvedené nabídky témat vzdělávacích seminářů vyberte, o které byste měli zájem:

Graf 2 Souhrnné výsledky dotazníkového průzkumu. *Zdroj: autorka příspěvku*

Z výše uvedených podnětů vyplývá zájem zřizovatelů o informace k možnostem vícezdrojového financování, sdílení zkušeností a příkladů dobré praxe, ale také pro důraz na metodickou práci – potřeba obhajovat a vysvětlovat roli knihoven ve společnosti, usilovat o změnu jejich vnímání jako míst setkávání, celoživotního vzdělávání a podporovatele kulturního rozvoje svých města obcí.

Dotační titul Jihomoravského kraje Obecní knihovny – zdroj zkušeností a inspirace pro činnost metodického centra

V lednu 2016 schválila Rada Jihomoravského kraje v rámci dotačního programu Program rozvoje venkova Jihomoravského kraje nový dotační titul Obecní knihovny s cílem modernizace interiérů a technic-

kého vybavení veřejných knihoven v obcích do 3 000 obyvatel, na který vyčlenil kraj ze svého rozpočtu 5 milionů korun. Dotační titul zahájil novou etapu v rozvoji obecních knihoven v Jihomoravském kraji. Konzultace s žadateli, fotodokumentace z úspěšně realizovaných projektů jsou dobrou a solidní základnou pro vznikající metodické centrum.

Vize fungování metodického centra

V souladu s Konceptí rozvoje knihoven 2017- 2020, která vytyčila v rámci prioritní oblasti Výstavba knihoven, podpora infrastruktury ICT v knihovnách jako jedno z opatření k jeho naplnění **Vybudovat metodické centrum pro výstavbu a rekonstrukci knihoven v Moravské zemské knihovně v Brně** se postupně utváří vize fungování tohoto centra, které by mělo plnit roli informačního zázemí zejména směrem ke zřizovatelům knihoven (starostům a zastupitelům) a knihovníkům vydáváním podpůrných metodických materiálů k umístění a vybavení knihoven dle standardu VKIS podle velikosti obce, právním aspektům rekonstrukce a budování knihoven, realizací seminářů, poradenstvím a poskytováním konzultací (včetně možností vícezdrojového financování).

Platformou pro zpřístupnění informací a služeb metodického centra bude rozcestník, webová stránka dostupná ze stránek Moravské zemské knihovny. Její součástí bude:

- Databáze realizovaných projektů;
- kontakty (formulář pro dotazy);
- odkazy na příspěvky k tématu architektura, výstavba knihoven, dostupné rešerše (ve spolupráci s Národní knihovnou ČR);
- platné související normy;
- ukázky řešených interiérů, vyhledávání dle kategorií, např.
 1. dětské koutky a herní prvky,
 2. výpůjční pulty,
 3. čtenářské koutky, čtenářská místa,

4. sedací nábytek,
 5. atypické řešení interiérů knihoven,
 6. inspirace ze zahraničí,
- odkazy na firmy nabízející knihovnický nábytek a vybavení.

Databáze realizovaných projektů

Malý historický exkurz...

Z iniciativy Svazu knihovníků a informačních pracovníků ČR a ve spolupráci se Státní technickou knihovnou (dnes Národní technická knihovna v Praze) byla vytvořena databáze staveb a rekonstrukcí knihoven s názvem Výstavba a rekonstrukce knihoven, která byla zpřístupněna v roce 2003 na webových stránkách Státní technické knihovny. Jejím cílem bylo zprostředkovat vzájemné kontakty a pomoc mezi knihovnami. Každý záznam obsahoval soubor údajů, které pro výstavbu knihoven používá komise pro výstavbu knihoven IFLA.

Ukládání údajů o realizovaných projektech bude možné prostřednictvím strukturovaného formuláře. Jejich zpětné vyhledávání bude možné prostřednictvím kritérií jako název knihovny, její umístění (kraj/obec/město), velikost sídla, datum realizace projektu, investor a dodavatel stavby, architekt/designér ad. Důležitou součástí databáze bude fotogalerie úspěšných projektových realizací.

Elektronický zpravodaj pro zřizovatele knihoven

Podle § 82 písm. c) zákona č. 128/2000 Sb., o obcích (obecní zřízení), ve znění pozdějších předpisů, má člen zastupitelstva obce při výkonu své funkce právo „požadovat od zaměstnanců obce zařazených do obecního úřadu, jakož i od zaměstnanců právnických osob, které obec založila nebo zřídila, informace ve věcech, které souvisejí s výkonem jejich funkce.“

Míra dostupných a relevantních informací má zásadní vliv na každodenní práci zřizovatelů, ovlivňuje jejich rozhodování a míru pozor-

nosti, kterou věnují dění v daném místě. Je v zájmu knihovníků usilovat o obecné vnímání knihoven jako míst setkávání a komunitního rozvoje i příležitostí k celoživotnímu vzdělávání.

Současná legislativa neukládá obcím povinnost zakládat či udržovat veřejné knihovny. Jediným nástrojem na podporu jejich existence a zajištění odpovídajících veřejných knihovnických a informačních služeb je metodická činnost krajských a pověřených knihoven, jejímž cílem je upozorňovat na význam knihoven pro rozvoj života obcí a usilovat o jejich podporu a rozvoj.

Zpravodaj bude zdarma distribuován on-line zřizovatelům veřejných knihoven Jihomoravského kraje, všem krajským knihovnám a dalším zájemcům s cílem podpořit informovanost a zájem o rozvoj veřejných knihovnických a informačních služeb v ČR.

Výzva pro metodické centrum

- ... Metodické centrum může pracovat sebelépe; nebude to však nic platné, pokud nebude ze strany zřizovatelů zájem modernizovat svoje knihovny...
- ... Aby mohli zřizovatelé modernizovat svoje knihovny, neobejdou se bez finančních prostředků...
- ... Aby měli zřizovatelé zájem hledat finanční prostředky na modernizaci svých knihoven, potřebují k tomu motivaci...

Mezi důležité motivační zdroje vždy patřily celospolečenské hodnoty, mezi kterými mají důležité místo veřejné knihovny.

Úkolem metodického centra bude využívat všech příležitostí a komunikačních kanálů k prezentaci knihoven jako institucí přispívajících k budování celospolečenských hodnot a ideálů napříč všemi generacemi, protože „Kde je vůle, tam je i cesta“. (Georg Bernard Shaw)

Závěr

Metodické centrum umožní přístup ke spolehlivému a vysoce kvalifikovanému informačnímu zázemí, které poskytne široké spektrum odborných služeb (včetně legislativního rámce) na podporu rozvoje knihoven jako informačních, kulturních a komunitních center lokálního i regionálního významu. V souvislosti s poradenstvím vícezdrojového financování a dotačními možnostmi k výstavbě a rekonstrukcím knihoven bude možné podporu zacílit na konkrétní případy realizace výstavby či rekonstrukce.

Jedním z cílů metodického centra bude kromě poradenství, konzultací a zprostředkování kontaktů usilovat o proměnu vnímání role knihoven ve společnosti z pohledu zřizovatelů jako institucí s potenciálem významně participovat na společenském a kulturním rozvoji svých měst a obcí.

Literatura a informační zdroje

- Ministerstvo kultury. *Koncepce rozvoje knihoven v České republice na léta 2017–2020* [online]. 2016 [cit. 2017-09-25]. Dostupné také z: <https://www.mkcr.cz/metodiky-a-koncepce-345.html>
- Ministerstvo kultury. *Státní kulturní politika na léta 2015–2020: (s výhledem do roku 2025)* [online]. 2015 [cit. 2017-09-13]. Dostupné také z: <https://www.mkcr.cz/statni-kulturni-politika-69.html>
- Plán implementace Státní kulturní politiky 2015-2010* [online]. 2015 [cit. 2017-09-23]. Dostupné také z: <https://www.mkcr.cz/statni-kulturni-politika-69.html>
- RICHTER, Vít. PILLEROVÁ, Vladana. *Průzkum prostorového a technického vybavení veřejných knihoven České republiky* [online]. 2016. Národní knihovna ČR, 2016. 91 s. Dostupné také z: http://ipk.nkp.cz/docs/Zprava_Prostor_2016.pdf
- ŽÁKOVÁ, E. *Současná výstavba knihoven v České republice a v zahraničí*. Masarykova univerzita. Filozofická fakulta, 2009.

Bezpečnost provozu v praxi Ústřední knihovny MKP

Mgr. Jan Konrád

Městská knihovna v Praze

Negativní jevy v knihovně

Městská knihovna v Praze (dále MKP) jako veřejná knihovna si je vědoma výskytu negativních jevů ve svých pobočkách. První mapování četnosti a charakteru negativních jevů provedla v roce 2011 průzkumem na pobočkách, z kterého vyplynulo, že každý den řeší alespoň jeden problém na 6 pobočkách, alespoň jeden za týden na 7 pobočkách, 1 – 2 za měsíc na 10 pobočkách a 1 -2 za rok na 17 pobočkách. Při bližším zkoumání výsledků pak vyplynulo, že nejvíce problémů se odehrává ve velkých pobočkách a v pobočkách umístěných na sídlištích.

Nejčastějšími negativními jevy pak jsou:

- a) Agresivní chování návštěvníků.
- b) Nedostatečná hygiena návštěvníků.
- c) Kouření, pití alkoholických nápojů, aplikace drog na WC, využívání WC jako koupelny.
- d) Ničení majetku.
- e) Rozepře provozního charakteru.

Přijatá opatření

Na základě tohoto průzkumu začala knihovna postupně zvažovat a zavádět různá opatření k snížení počtu výskytu negativních jevů.

Kurzy komunikace a sebeobranu

Jedno z opatření, které bylo přijato, byl kurz komunikace, kterým prošli všichni zaměstnanci ve službách. Účelem kurzů bylo kolegy seznámit s metodami, jak jednat s problémovými uživateli. Knihovníci měli možnost si zde vyzkoušet modelové situace, které pak společně s lektorkou rozebírali a ukazovali si, kde případně knihovník udělal chybu, a jak by měl správně postupovat. Vedle kurzů komunikace pak kolegové prošli kurzem Řešení krizových situací, kde se vedle verbální komunikace učili i různé techniky obrany proti agresivnímu návštěvníkovi.

I přes absolvovaná školení však všichni knihovníci vědí, že prvořadí je jejich bezpečí a pokud mají obavy vstupovat do konfliktu, mají volat policii a v případě fyzického ohrožení chránit svůj život. Pro tyto účely mají ve všech pobočkách vyvěšené telefonní číslo na nejbližší stanici Městské policie.

Návštěvní řád?

Protože častým negativním jevem byl výskyt zapáchajících a špinavých návštěvníků, byla o spolupráci požádána Armáda spásy, která připravila semináře o bezdomovectví a také o komunikačních technikách. Na základě jejich doporučení, aby byla vyvěšena pravidla, kterým podléhá pobývání v knihovně a na která se mohou knihovníci odvolávat při vykazování osob porušujících pravidla knihovny, začal pracovní tým vytvářet návštěvní řád. Všechny vzniklé varianty vždy však byly pouze opisem čl. 6, odst. 4 Knihovního řádu Městské knihovny v Praze (dále KŘ):

„Uživatel je povinen se v knihovně chovat vůči svému okolí ohleduplně, zejména zachovávat klid a v prostoru knihovny nic nepoškozovat. Uživatel nesmí ostatní ohrožovat, obtěžovat a omezovat v právu na pokojné využívání služeb MKP. Prostory knihovny uživatel smí užívat jen v souladu s jejich určením. Pobyt v knihovně je zakázán osobám znečištěným, podnapilým nebo pod vlivem psychotropních látek.“ [Městská knihovna, 2013, s. 5].

Místo tvorby návštěvního řádu tak knihovna raději přistoupila k diskuzím nad obsahem a významem čl. 6, odst. 4. S knihovníky pak byly vedeny rozhovory nad různými příklady z praxe s posouzením, zda daný jev je v prostředí knihovny ještě akceptovatelný a jaký již ne. Základním kritériem pro určení této hranice je pohled, zda daný jev obtěžuje, omezuje či ohrožuje ostatní návštěvníky knihovny. Následně byl pak v pobočkách vyvěšen výňatek čl. 6 KŘ, na který se také mohou knihovníci při vykazování odvolávat. Na vstupních dveřích do Ústřední knihovny je navíc umístěn nápis: *„V prostorách knihovny jsou všichni návštěvníci povinni dodržovat Knihovní řád MKP.“*

Spolupráce s Městskou policií

Pro zvýšení bezpečnosti na pobočkách navázala MKP bližší spolupráci s Městskou policií. Po schůzce ředitele Městské policie a ředitele MKP došlo k dohodě o začlenění poboček MKP do pochůzkového okruhu příslušníků Městské policie. Každou pobočku by tak měli policisté navštívit alespoň dvakrát za den. V případě Ústřední knihovny došlo k dohodnutí pochůzek každou hodinu. Policista si vždy ve vrátnici Ústřední knihovny nechá zavolat pracovníka bezpečnostní agentury a společně projdou prostory Ústřední knihovny.

Zvýšení optické kontroly prostor knihovny

Pro zvýšení přehlednosti poboček (některé pobočky jsou tvořeny více místnostmi nebo jsou natolik členité, že knihovník nemá celý prostor pod optickou kontrolou), zvažovala MKP různá opatření, která by optickou kontrolu zlepšila. Zvažovanými alternativami bylo zřízení soustavy zrcadel nebo nákup a instalace kamer. Při porovnání cen a vyhodnocení výsledného užitku nakonec knihovna přistoupila k nákupu kamer a k jejich instalaci na vybraných pobočkách. Pouze na dvou vybraných pobočkách jsou umístěné kamery, které pořizují záznam – jejich instalaci bylo nutné nahlásit na Úřadu na ochranu osobních údajů. Na zbylých pobočkách jsou pak kamery, které poskytují pouze on-line obraz. Kni-

hovníci pak mají možnost u informačních bodů na zdvojených monitorech sledovat on-line obraz a mít tak přehled, co se v knihovně děje. Instalaci kamer má MKP zakotvenou ve svém KŘ (čl. 7).

Pravidla poskytování internetu

Při potlačování negativních jevů přistoupila MKP i k úpravě pravidel poskytování internetu pro veřejnost. Zkrátila dobu internetu pro neregistrované návštěvníky z 30 minut na 15 minut (v případě však, že není další zájemce o internet, může neregistrovaný návštěvník čerpat dalších 15 minut). Zásadní opatření v zpřístupňování internetu, ke kterému knihovna přistoupila, je instalace časovače. Tento program po uplynutí stanovené doby (15 minut nebo 60 minut) návštěvníka automaticky odhlásí. Časový limit vybírá knihovník a zadáním hesla jej spustí. Jako heslo slouží číslo služební legitimace, tu knihovník načte pomocí čtečky karet.

Bezpečnostní tlačítko

Vzhledem k tomu, že internetová studovna je od hlavní části knihovny vzdálena, bylo sem, a také na pracoviště bývalé čítárny novin, nainstalováno bezpečnostní tlačítko, které při aktivaci rozezná telefon pracovníka ochrany a vedoucího směny. Zároveň je odeslána SMS, která identifikuje místo aktivace tlačítka. Dokud pracovník studovny tlačítko nedeaktivuje, zvoní oba telefony v několikaminutových intervalech.

Úprava režimu toalet

Problém s nevhodným využíváním toalet v centrální hale Ústřední knihovny, kdy byly používány pro praní ošacení, mytí a holení se, pro aplikaci drog apod., kdy nepomáhaly časté kontroly toalet pracovníky knihovny, ochrany a pracovníky úklidu, přistoupila knihovna k radikálnímu opatření. Na toaletách v předsálí byla zavedena celodenní služba toaletářky, za použití toalety je vybírán poplatek 10 Kč. Zákazníci bistra a návštěvníci akcí v sálech mají toalety zdarma (po předložení účtenky či platné vstu-

penky). Toalety v centrální hale jsou pak pouze pro čtenáře s platným čtenářským průkazem – vstupní dveře na toalety jsou opatřeny čtečkou karet, po načtení čtenářského průkazu se dveře odemknou.

Označení knihovníků

Jako psychologické opatření pak knihovna zavedla barevné odlišení visaček vedoucích zaměstnanců ve službách. Při řešení stížností, kdy je na místo zavolán vedoucí směny/pobočky, je tak rychle patrné, že návštěvník jedná s knihovníkem s vyššími rozhodovacími pravomocemi.

Bezpečnostní deníky

Od roku 2015 byly na intranetu knihovny zřízeny stránky s bezpečnostními deníky, kam mají knihovníci povinnost zaznamenávat všechny incidenty, které narušily běžný chod knihovny. Bezpečnostní tým, vedený Zdenou Ciprovou, tyto záznamy sleduje a analyzuje. Na jejich základě pak navrhuje další možná opatření.

Dopady přijatých opatření

V roce 2016, v období leden – srpen, bylo z Ústřední knihovny vyvedeno celkem 1287 návštěvníků, kteří porušovali KŘ, za stejné období v roce 2017 pouze 693, viz tabulka č. 1. Stejně tak klesl počet vyvedených návštěvníků, u kterých asistovali příslušníci Městské policie v roce 2016 – 63, 2017 – 31, viz tabulka č. 2.

Vedle počtu vyvedených návštěvníků v Ústřední knihovně klesl i výskyt negativních jevů na pobočkách. V roce 2016 bylo v období leden – srpen zaznamenáno 104 incidentů, v roce 2017 za srovnatelné období 83, viz tabulka č. 3. Množství záznamů v Bezpečnostním deníku Ústřední knihovny kleslo výrazněji. V roce 2016 bylo v období leden – srpen 88 záznamů, v roce 2017 za stejné období 26, viz tabulka č. 4.

ÚK - vyvedení návštěvníci			
2016		2017	
leden	237	leden	202
únor	272	únor	161
březen	344	březen	103
duben	174	duben	75
květen	85	květen	53
červen	76	červen	49
červenec	60	červenec	23
srpen	39	srpen	27
celkem	1287	celkem	693

Tab. 1 Počet vyvedených návštěvníků z Ústřední knihovny bez asistence Městské policie [Ciprová, 2017]. *Zdroj: autor příspěvku*

ÚK - vyvedení návštěvníci s asistencí Městské policie			
2016		2017	
leden	24	leden	8
únor	11	únor	6
březen	5	březen	7
duben	11	duben	9
květen	3	květen	1
červen	5	červen	0
červenec	0	červenec	0
srpen	4	srpen	0
celkem	63	celkem	31

Tab. 2 Počet vyvedených návštěvníků z Ústřední knihovny s asistencí Městské policie [Ciprová, 2017]. *Zdroj: autor příspěvku*

Bezpečnostní deníky – četnost negativních jevů v síti MKP			
2016		2017	
leden	16	leden	17
únor	17	únor	17
březen	24	březen	11
duben	5	duben	12
květen	11	květen	10
červen	15	červen	9
červenec	11	červenec	4
srpen	5	srpen	3
celkem	104	celkem	83

Tab. 3 Bezpečnostní deníky – četnost negativních jevů v síti MKP [Ciprová, 2017]. *Zdroj: autor příspěvku*

Bezpečnostní deníky – četnost negativních jevů v Ústřední knihovně			
2016		2017	
leden	7	leden	6
únor	15	únor	6
březen	23	březen	4
duben	19	duben	3
květen	6	květen	4
červen	14	červen	0
červenec	2	červenec	2
srpen	2	srpen	1
celkem	88	celkem	26

Tab. 4 Bezpečnostní deníky – četnost negativních jevů v Ústřední knihovně [Ciprová, 2017]. *Zdroj: autor příspěvku*

Závěr

Městská knihovna v Praze postupně přijala několik opatření, kterými se snaží potlačovat negativní jevy. Mezi hlavní a účinná patří zavedení časovače na internetu a v Ústřední knihovně zpřístupnění toalet v centrální hale pouze pro čtenáře. Jako podpurným opatřením pak bylo zavedení kamerových systémů na pobočkách se špatnou optickou kontrolou prostoru, školení komunikace a kurz řešení krizových situací. Neméně důležité pak bylo sjednocení přístupu knihovníků na pobočkách k jevům, které jsou v knihovně tolerované a které ne.

Po postupném zavedení všech popsaných opatření se v Ústřední knihovně podařilo snížit počet vyvedených osob téměř o polovinu.

Použitá literatura

- CIPROVÁ, Zdena. 2017. *Bezpečnost_statistika_2016_2017*. Praha: Městská knihovna v Praze, 2017. 1 s. Interní materiál pro potřeby Městské knihovny v Praze.
- Městská knihovna (Praha, Česko). 2013. *Knihovní řád Městské knihovny v Praze: znění účinné od 1. 10. 2013*. Praha: Městská knihovna v Praze, 2013. 32 s.

Knihovna jako bezpečný veřejný prostor

Mgr. Bohdana Kuzmová Křepinská

Městská knihovna Hodonín

Příspěvek bude zahrnovat postřehy z praxe, uvedeme nástin problémových situací, které jsme zažili a je možné je nadále očekávat ve veřejné městské knihovně a jaká aplikovat opatření, aby se zvýšila bezpečnost v knihovně. Téma rozdělíme do tří okruhů:

- 1. Knihovna jako bezpečný prostor pro návštěvníky (vybavení, doplňky, handicapovaní, spolupráce s policií).**
- 2. Knihovna jako bezpečný prostor pro zaměstnance (typy problémových návštěvníků, krizové situace a řešení, jak se školíme a umíme se bránit).**
- 3. Knihovna jako bezpečný prostor pro dokumenty (ochrana fondu v městské knihovně Hodonín).**

Ad1) Knihovna jako bezpečný prostor pro návštěvníky

Otevřený prostor versus bezpečný prostor

V současné době je trendem ve veřejných knihovnách být otevřeným vstřícným prostorem pro všechny komunity v obci. Je ovšem možné sladit tuto koncepci být otevřený všem i neregistrovaným návštěvníkům s tím, že pravidelní registrovaní návštěvníci vyžadují od knihovny jistý standart pocitu bezpečí, klidu a kultivovaného zázemí v knihovně? Jistou možností je vytvořit návštěvní zóny, pokud to prostory budovy dovolí a tím nabídnout zóny klidu (čítárna, studovna, čtecí koutky), zónu občerstvení a čekání (vestibul s posezením, debatní křesla), dět-

skou zónu (rušnější dětský koutek na hraní, klidnější dětský koutek na čtení), teen zónu (multimediální zařízení), vzdělávací zónu (přednáškový sál, zasedací místnost). Městská knihovna Hodonín, díky tomu, že má samostatnou dvoupatrovou budovu postavenou přímo pro účely knihovny, tuto možnost zónování má a využívá ji. A pokud některý návštěvník nerespektuje pravidla knihovny či pravidla obecného občanského soužití, je tu knihovník, aby věc řešil. Aby se všichni návštěvníci cítili v prostorách knihovny dobře a komfortně, nabízí knihovna také následující vybavení: výtahovou plošinu pro bezbariérový přístup do patra knihovny, bezbariérové WC osazené Euroklíčem, přebalovací pult u dětského oddělení, pohodlný nábytek (křesla, pohovky, sedací vaky). Pro komunikaci a asistenci handicapovaným jsou minimálně 2 pracovníci knihovny školeni na seminářích. Co se týká pravidel, jsme benevolentnější, pokud si čtenář nosí pití, kávu z automatu a svačinu do hlavní půjčovny. V dětském oddělení je krmící židle pro batolata. Návštěvníci mohou do knihovny se psem. Samozřejmě zodpovídají za svého mazlíčka i to, pokud by došlo k znehodnocení vybavení či fondu pitím a jídlem, zde máme oporu v knihovním řádu. V rámci spolupráce s městskou policií dochází nepravidelně strážníci do budovy, projdou půjčovny a dotazují se personálu, zda je vše v pořádku. Pokud dojde k vyhrocené situaci, voláme ihned městskou policii bez odkladu.

Ad2) Knihovna jako bezpečný prostor pro zaměstnance

Jelikož jsou knihovny veřejným prostorem často se strategickou polohou v centru měst, nese to sebou i občasně problémy. Přispívá k tomu i to, že služby, které poskytujeme, jsou ze zákona zdarma a některé ze služeb jsou poskytovány i neregistrovaným návštěvníkům.

Uvedeme pouze některé příklady možných problémových situací, se kterými jsme se setkaly přímo ve službách. Nejčastěji vznikají konflikty s těmito dvěma typy návštěvníků:

Neregistrovaní návštěvníci internetových stanic

U PC stanic dochází občas ke konfliktním stanicím mezi knihovníky a návštěvníkem (nedodržování pravidel, navštěvování nevhodných stránek), mezi uživateli navzájem (rušili se navzájem, rušili čtenáře) a nakonec došlo i na slovní napadání či ohrožování nožem mezi dvěma návštěvníky v čítárně. Čítárna je v budově v patře s jedním knihovníkem oddělená od ostatních prostor chodbou, tudíž pro knihovníka nevýhodná situace.

Neregistrovaní návštěvníci využívající prostory jako „čekárnu“

Není problém, že u nás lidé i děti pobývají, naopak z toho máme dobrý pocit, že u nás najdou zázemí, využijí volné služby, dají si kávu a posedí, často třeba s vlastními novinami, časopisem, tabletem. To je pro knihovnu pozitivum. Bohužel ne všichni tito návštěvníci respektují pravidla knihovny, či dobrého občanského soužití. Problémové situace nastávají s bezdomovci a lidmi pod vlivem alkoholu či návykové látky. Důsledkem návštěvy těchto lidí bývá znečištění, poškození vybavení, nalezené injekční stříkačky, zaznamenáváme i případy, kdy se osoby zamykají na neúměrně dlouhou dobu na WC. A co můžeme jakožto zaměstnanci knihovny podniknout? Použijeme domluvu, požadujeme nápravu věci, vykážeme z budovy. Při nalezení injekční stříkačky nám bylo doporučeno volat přímo městskou policii a na věci nesahat. Nalezení použitých injekčních stříkaček se obecně považuje za krizový jev a lze se zřizovatelem jednat o preventivních opatřeních. V případě uzamčení se osoby v malém prostoru, pokud po výzvě nevyjde, opět volat městskou policii. Rozhodně není doporučeno osobu odtud vytažovat, bouchat dlouho na dveře, křičet na něj, jelikož se situace může vystupňovat, uzamčený se cítí ohrožený a může se u něj zvýšit agresivita, což by posléze dopadlo na pracovníka.

A jaký volíme postup v případě nastalé konfliktní situace? Bezprostředně řeší situaci knihovník, který má službu, slovní domluvou s od-

kazem na platný knihovní řád a prosbou na respektování pravidel. Pokud návštěvník neuposlechne a pokračuje v rušivé činnosti, volá knihovník vedoucího pracovníka, který má ze své pozice možnost návštěvníka vykázat z prostor budovy. Třetím krokem při slovní rozepři je zavolání městské policie. Pokud je situace dramatictější a návštěvník agresivnější nebo dokonce ničí zařízení knihovny, doporučujeme na základě zkušenosti a ze školení sice být asertivní, ale zachovat chladnou hlavu, zaujmout nekonfliktní postoj (nemít založené ruce na prsou, ruce v bok apod.), dále ustoupit a komunikovat, slovní napadání nebrat osobně, opustit místnost a volat městskou policii bez odkladu. A pravidlo, které nám má pomoci při řešení sporu, zní: „Dvakrát a dost!“. Dvakrát upozorníme, posléze vykážeme (nebo voláme městskou policii).

V každém případě je vždy třeba upozornit zaměstnance, že na prvním místě je ochrana vlastního života a podle toho jednat, při požáru a nebezpečí také ochrana ostatních návštěvníků budovy.

Na základě vzniklých a řešených situací se všichni zaměstnanci knihovny účastnili několika školení.

Absolvovali jsme např. tato školení: Kurz asertivního vyjednávání a řešení slovních sporů, Komunikace s hendikepovanými návštěvníky, Bezpečnost při užívání internetu a e-zařízení obecně, Kurz řešení konfliktních situací a sebeobranu v knihovně a Kurz sebeobranu pro úředníky, Kurz mezikulturní kompetence, Kurz první pomoci, Školení požární ochrany a BOZP. Všechny kurzy, které obsahují praktické nácviky, jsou velmi vhodné a užitečné. Já bych vyzdvihla kurzy sebeobranu (Sorudo), které v poslední době absolvovaly dvě naše pracovnice. Na kurzu se knihovníci dozví nejen teoretické věci, ale vyzkouší si hlavně simulované situace vedené profesionálním lektorem. Tyto kurzy jsou velmi akční, učí jak sebevědomě zvládnout nebezpečnou situaci na pracovišti. Učí, jaké použít fyzické prostředky bez ohledu na pohlaví a věk, slovní pomůcky a dále jaké věci použít na sebeobranu přímo v knihovně za pultem, v kanceláři. Pokud se školení nemohou zúčastnit všichni zaměstnanci knihovny, předáváme si poznatky a zkušenosti na-

vzájem. Absolvent kurzu vždy zpracuje a předá podstatné informace ostatním kolegům v rámci pravidelných porad.

Zabezpečovací systém zahrnující kamerový systém se záznamem, alarm, čidla v knihovně byl instalován při rekonstrukci elektroinstalací v hlavní budově knihovny. Kamerový systém je instalován i na pobočce, kde jsou prostory půjčovny v druhém patře budovy a přístupné jen jedním schodištěm, a knihovník zde pobočku obsluhuje sám. Pracovníci pobočky, ať už knihovník, nebo též úklidový pracovník musí mít u sebe bezpečnostní ovladač na přivolání policie. Ovladač má k dispozici i úklidová služba na hlavní budově, neboť zde provádí úklid v době, kdy v budově nikdo jiný není. Ovladač musí mít služba neustále u sebe, je přibližně velikosti ovladače otevírání auta – lze ho tedy použít například jako přívěsek na klíče.

Ad3) Knihovna jako bezpečný prostor pro dokumenty

Hlavní budova Městské knihovny Hodonín se nachází ve vlastních prostorách, v centru města, a není v záplavové oblasti. Jaké nebezpečí tedy může hrozit uloženým dokumentům potažmo technice?

Budova je pravidelně revidována z hlediska bezpečnostně-požárního zabezpečení. Ale co například nehody, které se neplánují? Prasklé topení, ucpané vodovodní vedení, odpady. Z této pozice může knihovna udělat alespoň minimum:

- nedávat techniku (PC, prodlužovací kabely) přímo na zem,
- používat zvýšené regály – dokumenty nejsou v polici u země ale minimálně 10 cm nad zemí.

Zabezpečení fondu a vybavení vůči krádežím

RFID – investice, která se vyplatí? A má potenciál využití do budoucna. Zabezpečení a identifikace.

Na systém zabezpečení fondu formou technologie RFID přešla knihovna v roce 2014 ve spolupráci s místní firmou. Původně byl fond

v hlavní budově knihovny zabezpečen magnetickými páskami. Nejprve se RFID zavedlo zkušebně v dětském oddělení. Technologie a její spolupráce se systémem Clavius a novými bránami u vstupu do knihovny se testovala a vychytávala za provozu. Spuštění muselo předcházet také očipování fondu půjčovny pro děti (celkem cca **19.000 titulů** kromě periodik). Mezitím se čipoval v době rekonstrukce knihovny systematicky i fond i v dospělém oddělení (nejprve nejpůjčovanější beletrie, detektivky, sci-fi), a podnes se provádí dočipování naučné literatury a poezie (celkem cca **115.000 titulů**), a nově zapisované tituly se čipují v oddělení katalogizace. Z důvodu množství dokumentů v knihovně, které je třeba očipovat, a částky za magnetické čipy, se knihovna obrátila formou výběrového řízení na firmy ohledně dodávky čipů a zvítězila španělská firma, na jejíž čipy jsme přešli, je levnější a čipy pracují spolehlivě. Dočipování titulů nyní probíhá za provozu u výpůjčního pultu a také s výpomocí zaměstnanců veřejně prospěšných prací. Načítání knih přes stanici RFID probíhá u výpůjčních pultů dětského a dospělého oddělení (celkem 3 stanice) a brány v knihovně již stačí jen jedny a to centrální u hlavního vchodu. Pokud dojde k pokusu vynést aktivní dokument, brány reagují a dojde k okamžitému uzavření hlavního vchodu. Speciálními čipy v plastovém obalu lze zajistiti i IT techniku např. čtečky, notebooky, tablety aniž by došlo k jejich poškození. Tím se též zabrání možnosti vynesení techniky z budovy bez regulérní absenční zápůjčky. Výhodou je i to, že pokud je fond půjčovny takto chráněn, nic nebrání tomu, aby se veřejné čtení, besedy a další akce konaly i v mimopůjčovní době přímo v půjčovnách, pokud je vstup a východ z budovy zajištěn přes hlavní vchod. Je také přáním knihovny do budoucna rozšířit možnosti využití technologie RFID. A to zejména o samoobslužný výpůjční pult jako rozšíření služby pro návštěvníky.

K dalšímu zabezpečení fondu a prostorů v knihovně přispívá již zmiňovaný kamerový systém v knihovně i na pobočce.

„Internetem bezpečně“ – vzdělávací aktivity Krajské knihovny Karlovy Vary a spřátelených spolků v Karlovarském kraji zaměřené na bezpečný pohyb v online prostředí

Bc. Michaela Kožíšková

Krajská knihovna Karlovy Vary, spolek Biblio Karlovy Vary, spolek you connected

Krajská knihovna Karlovy Vary a vznik spolku Biblio Karlovy Vary

Krajská knihovna Karlovy Vary již cca 15 let realizuje různé projekty, které mají za cíl vzdělávat širokou veřejnost v různých oblastech. Využívá k tomu především externí finanční zdroje (dotace, granty, dary). Knihovna připravuje a podává žádosti nejen na Ministerstvo kultury ČR, ale též na nejrůznější nadace či nadační fondy, finance získává též díky firmám. **V knihovně pracuje Michaela Kožíšková – projektová manažerka**, která se těmto aktivitám věnuje již od roku 2003. Knihovna zrealizovala během posledních cca 15 let projekty za více než 25 mil. Kč. Během své praxe M. Kožíšková bohužel zjistila, že se knihovna, jako příspěvková organizace, nemůže přihlásit do všech dotačních řízení, často jsou tyto výzvy určeny pouze pro neziskové organizace. **Z tohoto důvodu založila s dalšími kolegy z knihovny před 7 lety občanské sdružení (dnes spolek) Biblio Karlovy Vary (obr. č. 1), které úzce spolupracuje s Krajskou knihovnou Karlovy Vary a podporuje její činnost.** V tomto spolku pracuje M. Kožíšková jako projektová manažerka, současně je též místopředsedkyní. Tento spolek již řadu let realizuje především na půdě knihovny nejrůznější vzdělávací aktivity, pomáhá tak knihovně v její činnosti a nabízí zajímavé akce pro její uživatele.

Obr. 1 Biblio Karlovy Vary – logo spolku. *Zdroj: autorka příspěvku*

Mezi nejzajímavější aktivity spolku Biblio Karlovy Vary v minulých letech patřily například Kurzy finanční gramotnosti, Kurzy právní gramotnosti, Kurzy literatury ve filmu, Dějiny umění atd. V letošním roce jsou pro zájemce připraveny zajímavé přednášky, například Historie rodu Becherů, Báje a legendy Krušnohoří, Slavné rody Karlovarského kraje, podzimní setkání příznivců Karlovarska atd. Během své existence získal spolek na činnost cca 600 000 Kč, za které byly zrealizovány nejrůznější vzdělávací aktivity pro veřejnost Karlovarského kraje.

Spolupráce Krajské knihovny Karlovy Vary a spolku Biblio K. Vary je podložena **partnerskou smlouvou**, která byla hned na počátku podepsána. Knihovna se zde zavazuje podporovat činnost spolku (pomoc s propagací akcí na webu knihovny, vydání tiskové zprávy o akcích, poskytnutí prostor na realizaci akcí zdarma, informování čtenářů o akcích – plakátky, zasílání informací e-mailem čtenářům, využití kontaktů na další cílové skupiny, např. školy, neziskové organizace, informace o akcích do ostatních knihoven v rámci kraje, kontakty do CESNET atd.). **Spolek Biblio Karlovy Vary na oplátku organizuje akce na půdě knihovny zcela zdarma, náklady hradí ze získaných externích zdrojů** (z grantů). Spolek Biblio Karlovy Vary aktivně spolupracuje s různými organizacemi, které mu pomáhají při realizaci aktivit, např. se školami, ZOO Plzeň, Agenturou ochrany přírody a krajiny, Botanickou zahradou v Bečově, s Lesy ČR, s Policií ČR atd.

Biblio Karlovy Vary – projekty zaměřené na bezpečnost v online prostředí

Projekt č. 1 – „Bezpečně v online prostředí díky knihovnám (nejen) Karlovarského kraje“ (realizace 2015–2016)

Před dvěma lety vyhlásila ČSOB 1. výzvu, která byla zaměřena na vzdělávací aktivity zaměřené na bezpečný pohyb v online prostředí (bez věkového omezení). M. Kožíšková tuto výzvu samozřejmě zaznamenala a toto téma ji jako matku dvou téměř dospělých dcer oslovilo. Sama se bohužel během jejich dospívání setkala s několika „kybernetickými útoky“, které byly na její dcery podniknuty, a uvědomila si, že je nutné v této oblasti vzdělávat nejen děti a mládež, ale též rodiče či seniory. Oslovila proto Krajské ředitelství Policie ČR v K. Varech s prosbou o pomoc při přípravě projektu. Ve spolupráci s R. Kohoutem, vrchním inspektorem pro oblast kyberkriminality, byl připraven projekt s názvem „**Bezpečně v online prostředí díky knihovnám (nejen) Karlovarského kraje**“, který si dal za cíl vzdělávat veřejnost v oblasti bezpečného pohybu v kyberprostoru. Do této výzvy se přihlásilo celkem 80 projektů a 9 jich bylo podpořeno, mezi nimi i projekt spolku Biblio Karlovy Vary.

Cílem tohoto projektu bylo vzdělávání, které bylo zaměřeno na zvýšení znalostí při pohybu v online prostředí nejen u dětí a mládeže, ale též u dospělých či seniorů a odstranění hrozeb, které v tomto prostředí hrozí.

V rámci tohoto projektu byl zrealizován odborný kurz **Bezpečnost v online prostředí**, který navštěvovalo 45 osob. Kurz probíhal v Krajské knihovně v K. Varech (partner projektu) a byl zdarma, účastníci byli s jeho kvalitou velice spokojeni. Lektorem byl R. Kohout, uznávaný odborník na kyberkriminalitu, který se věnoval tématům jako: druhy nebezpečí na internetu, ochrana připojení PC a mobilů, sociální sítě a bezpečný pohyb v tomto prostředí, kyberšikana, jak se chránit atd. Poslední část kurzu byla vedena psychologem Mgr. Radkem Karchňákem.

kem, který účastníky seznámil s problematikou dopadu kyberšikany na oběť. **Účastníci byli poučeni o rizicích v kyberprostoru a dostali rady, jak se chránit a kam se obrátit v případě potřeby.** Kurz navštěvovali hlavně rodiče, dále pěstouni a další zájemci.

Byly též zrealizovány **odborné přednášky pro děti na základních školách.** Celkem se těchto akcí zúčastnilo 306 dětí. Lektorem těchto besed byl odborník od Policie ČR R. Kohout.

Dalším výstupem z projektu bylo zpracování vzdělávací publikace **Bezpečnost v online prostředí** (obr. č. 2), která je určena starším dětem a dospělým. Autory tohoto odborného materiálu je R. Kohout (odborník na kyberkriminalitu) a Mgr. Karchňák (psycholog). V publikaci se čtenáři seznámí s pravidly bezpečného užívání počítače připojeného na internet, dále se dozví, jak vytvořit silné heslo, jaká obecná nebezpečí jim na internetu hrozí (např. spam, hoax, phishing, malware, viry, červi atd.). Jsou informováni o tom, jak bezpečně užívat sociální sítě, co je to kyberšikana, její druhy a dopady na oběť. Též jsou v publikaci uvedeny rady, co dělat v případě ohrožení a kam se obrátit, jak situaci řešit.

V rámci projektu byla publikace *Bezpečnost v online prostředí* též vytištěna, poté rozdána do škol, též do 120 knihoven v Karlovarském kraji, do dětských domovů, SOS vesničky, do pedagogicko psychologických poradn a na další vhodná místa. Byla též rozšířena elektronicky, prostřednictvím e-mailů do škol a dalších školských zařízení, dále do konference CESNET (knihovníci). Publikace je též umístěna na stránkách partnera tohoto projektu – Krajské knihovny K. Vary www.knihovnakv.cz – hlavní strana uprostřed. Dále je tento vzdělávací materiál ke stažení na www.internetembezpecne.cz – o tomto projektu bude řeč v další části příspěvku.

Obr. 2 Bezpečnost v online prostředí – odborná publikace, autoři: R. Kohout a Mgr. R. Karchňák. *Zdroj: autorka příspěvku*

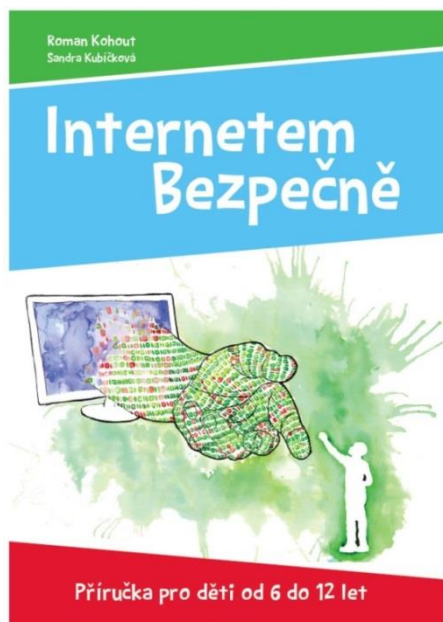
Projekt č. 2 – „Bezpečně v online prostředí pro děti a mládež, vč. dětí žijících v dětských domovech a v SOS vesničce v Karlovarském kraji“ (realizace 2016–2017)

Před rokem byla vyhlášena opět v rámci dotačního řízení ČSOB pokračující výzva, jejíž **aktivity byly zaměřeny pouze na děti od 6–25 let**. Biblio Karlovy Vary připravilo ve spolupráci s Policií ČR pokračující projekt, který opět ve velké konkurenci 40 projektů spolu s dalšími 8 uspěl a byl ze strany ČSOB podpořen. Krajská knihovna K. Vary zde opět vystupovala jako partner projektu.

Aktivity tohoto projektu byly zaměřeny na děti a mládež od 6 do 25 let. V rámci projektu vytvořil R. Kohout odbornou vzdělávací publikaci **Internetem Bezpečně** (obr. č. 3), která má za cíl naučit děti od 6 do 12 let bezpečnému pohybu v online prostředí, informovat o hrozbách, které se zde mohou objevit a zmírnit dopady tohoto jednání. **Děti se zde seznámí s tím, co je vlastně internet, jak správně zabezpečit**

počítač, jak vytvořit bezpečné a silné heslo, jak by měla (či neměla) probíhat internetová komunikace. V publikaci je též popsána kyberšikana a její druhy, dále se děti seznámí s pojmy jako happy slapping, sexting či kybergrooming, hoax atd. Na závěr jsou zde uvedeny rady, co dělat v případě ohrožení, jak se zachovat a kam se obrátit v případě potřeby. Publikace je doplněna vhodnými obrázky, které vytvořila grafička Sandra Kubičková. V rámci projektu byl též zpracován vzdělávací leták **Bezpečné heslo**, který stručně popisuje, jak si vytvořit silné heslo, které spolehlivě ochrání svého „majitele“ v kybernetickém prostředí.

Tištěná publikace byla šířena stejným způsobem jako publikace Bezpečnost v online prostředí a je ke stažení, stejně jako leták Bezpečné heslo, na uvedených webových stránkách – viz předchozí strana.

Obr. 3 Internetem Bezpečně – odborná publikace pro děti a mládež (6–12 let), autor: R. Kohout, grafika Sandra Kubičková. Zdroj: autorka příspěvku

Dále bylo v rámci tohoto projektu zrealizováno celkem **15 odborných přednášek pro děti a mládež v Karlovarském kraji** (základní a střední školy, vyšší odborné školy), které měly za cíl děti seznámit s tím, jak se bezpečně chovat v online prostředí, představit základní hrozby a naučit se vyvarovat těmto rizikům. Celkem bylo „proškoleno“ **722 dětí**, lektorem přednášek byl opět specialista na kyberkriminalitu R. Kohout.

#INTERNETEMBEZPEČNĚ2017 – odborná konference

Ve dnech 20. – 21. 4. 2017 se v Krajské knihovně v K. Varech konala odborná konference s názvem **#INTERNETEMBEZPEČNĚ2017**. Cílem konference bylo rozšířit vzájemnou spolupráci mezi odborníky bezpečnostních složek, specialisty z oblasti prevence a vzdělávání, zástupci pedagogické sféry, zástupci OSPOD (orgán sociálně-právní ochrany dítěte, tzv. „sociálka“), zaměstnanci Krajského úřadu, městských a obecních úřadů zejména v otázkách řešení nežádoucích až patologických jevů vznikajících ve světě informačních a komunikačních technologií, s užším zaměřením na děti a dospívající populaci. **Konference byla zaměřena na bezpečný pohyb dětí v online prostředí.**

Konferenci pořádal Karlovarský kraj v partnerské spolupráci s Krajskou knihovnou K. Vary. Dále se na organizaci významně podílel spolek **Biblio Karlovy Vary** a především nově vzniklý spolek **you connected (předseda R. Kohout)**, který sestavil celý program konference a pozval odborné lektory. O činnosti tohoto spolku bude řeč v další části tohoto příspěvku.

Na konferenci **#INTERNETEMBEZPEČNĚ2017** byli pozváni lektori z organizací jako **Linka bezpečí, Česká školní inspekce, projekt – Zvol Si Info, dále odborníci z řad Policie ČR či odborný psycholog (obr. č. 4).** V jednotlivých příspěvcích se rozebíralo např., jak řešit kyberšikanu na školách nejen mezi dětmi, ale i páchanou na učitelích. Rodiče se zde dozvěděli, jak ochránit své děti v online pro-

středí. Byla zde představena rizika a nebezpečí, která na internetu dětem hrozí. Dále se zde hovořilo o kyberšikaně a jejích dopadech na oběť, jak se šikanovaným dítětem komunikovat. Odborníci z řad policie hovořili o konkrétních případech kyberšikany z praxe, vč. kyberšikany páchané na učitelích. Diskutována byla problematika ověřování informací v online prostředí, problém vzniku různých dezinformací a hoaxů, projednán byl též aktuální fenomén „Modré velryby“. Zástupkyně z České školní inspekce zmínila některé konkrétní případy kyberšikany a zdůraznila důležitost školních řádů na školách. Doc. PhDr. Richard Papík seznámil policisty s tím, jak vyhledat volně dostupné informační zdroje na internetu, které mohou využít ke své práci. Pedagogové si mohli v rámci odpoledního workshopu vyzkoušet komunikaci týkající se kyberšikany v praxi. Konference se též zúčastnili policisté, kteří byli seznámeni s tím, jak odborně postupovat při vyšetřování trestných činů, které vznikají v kybernetickém světě. Celkem se konference zúčastnilo **260 osob.**

Obr. 4 #INTERNETEMBEZPEČNĚ2017 – odborná konference. Lektori, organizátoři a sponzoři konference. *Zdroj: autorka příspěvku*

Všichni účastníci konference obdrželi **odborné materiály, které byly zaměřeny na vzdělávání v oblasti bezpečného pohybu v on-line prostředí. Tyto podklady ocenili nejen pedagogičtí pracovníci, kteří si mohli větší počet výtisků odnést do svých škol, ale též rodiče dětí.**

Postřehy získané v průběhu konání konference **#INTERNETEM-BEZPEČNĚ2017** poukázaly **na potřebu realizace dalších pravidelných odborných vzdělávacích akcí, zaměřených na tuto oblast, které budou reagovat na rychlý vývoj informačních technologií, budou informovat o nových hrozbách v online prostředí a pomáhat tak všem se v kybernetickém světě orientovat a ochránit především děti a mládež před patologickými jevy.**

Podrobná zpráva z konference **#INTERNETEMBEZPEČNĚ2017** je umístěna v internetovém časopise IKAROS (ročník č. 21, č. 5 ze dne 4. 6. 2017, autor: Bc. Michaela Kožíšková) zde:

<https://ikaros.cz/internetem-bezpecne-2017>

Spolek you connected – projekt Internetem Bezpečně

V první části příspěvku byly popsány aktivity spolku Biblio Karlovy Vary v partnerské spolupráci s Krajskou knihovnou Karlovy Vary. Jak již název napovídá, nyní se budeme bavit o spolku **you connected**, který vznikl na podzim roku 2016. Jeho vznik inicioval již několikrát zmiňovaný odborník na kyberkriminalitu R. Kohout, který tak naplnil svou vizi **vytvořit v Karlovarském kraji organizaci, která se bude intenzivně věnovat vzdělávací činnosti v oblasti bezpečného pohybu v online prostředí.** U vzniku spolku byla též M. Kožíšková, která nyní pomáhá této organizaci realizovat vzdělávací projekty. Spolek tedy na sebe převzal činnosti, které do této doby realizoval spolek Biblio K. Vary. Ten bude i nadále pokračovat ve své činnosti, ale půjde především o kulturní aktivity, konané v krajské knihovně.

Hlavní projekt spolku you connected má název **Internetem Bezpečně** (obr. č. 5). Tento projekt si klade za cíl formou různorodých

vzdělávacích aktivit zvýšit povědomí u široké veřejnosti o tom, jak se bezpečně pohybovat v kybernetickém světě a ochránit tak nejen sebe, ale i své blízké. **Vzdělávací aktivity jsou určeny především pro děti a mládež, dále pro rodiče, seniory či handicapované, dále pro odbornou veřejnost – pro pedagogy, psychology, policisty, zaměstnance OSPOD (orgán sociálně právní ochrany dítěte, tzv. „sociálka“), pracovníky dětských domovů a SOS vesniček, pěstouny či pracovníky bezpečnostních složek atd.**

Spolek bude organizovat především různé **odborné kurzy, přednášky, konference, bude se věnovat vydavatelské činnosti** atd. Byla též uzavřena partnerská smlouva s Krajskou knihovnou K. Vary.

Obr. č. 5 Internetem Bezpečně – logo projektu. *Zdroj: autorka příspěvku*

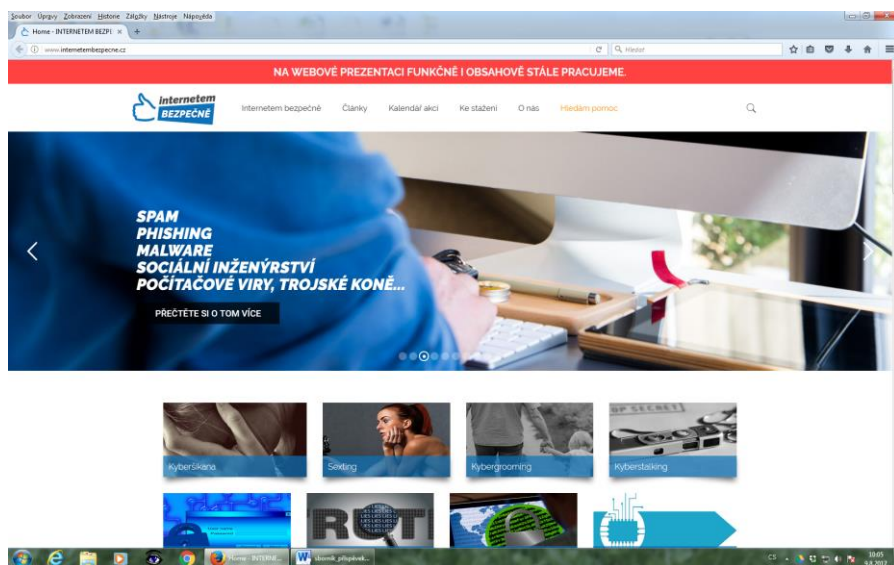
Realizované projekty spolku you connected v roce 2017

V letošním roce spolek you connected realizuje odborné **vzdělávací kurzy pro rodiče dětí, které probíhají v knihovnách v Karlovarském kraji** (K. Vary, Cheb, Ostrov, Chodov a Sokolov). Kurzy jsou zdarma a rodiče se zde dozví, jaká rizika hrozí jejich dětem v online prostředí a jak mohou své děti ochránit. Obdrží též zdarma publikaci Internetem Bezpečně.

Dalším počinem spolku bylo vytvoření odborných **webových stránek** (obr. č. 6) www.internetembezpecne.cz, které byly spuštěny v létě 2017. V současné době jsou tedy ve zkušebním provozu s cílem „vychytat chyby“ a zdokonalit jejich obsah. **Stránky mají za cíl definovat různé druhy kyberkriminality (např. kybergrooming, cyberstalking, podvodné praktiky, rizika pohybu na sociálních sí-**

tích, různé druhy virů, rizika online nakupování, rizika sextingu atd.). Stránky popisují jednotlivá rizika v kybernetickém světě a radí, co dělat v případě ohrožení, jak situaci řešit a kam se obrátit. Jsou určeny pro děti a mládež, pro rodiče, učitele, vychovatele či seniory. Na stránkách budou též uvedeny vzdělávací aktivity spolku pro veřejnost.

Jak již bylo zmíněno, jsou zde ke stažení též uvedené odborné publikace specialisty na kyberkriminalitu R. Kohouta – **Bezpečnost v online prostředí a Internetem Bezpečně**. Zájemci o případné zajištění dotisku (zafinancování) těchto vzdělávacích dokumentů, mohou kontaktovat zástupce spolku na e-mailové adrese uvedené v závěru tohoto příspěvku. Výtisky obou uvedených materiálů jsou v současné době již rozebrány.

Obr. č. 6 Internetem Bezpečně – webové stránky projektu www.internetembezpecne.cz. Zdroj: autorka příspěvku

Připravované projekty spolku you connected na rok 2018

Spolek you connected připravil několik projektů, v rámci kterých (pokud budou finančně podpořeny) chce v příštím roce nabídnout veřejnosti řadu vzdělávacích aktivit. Půjde především o **přednášky pro základní a střední školy (pro děti a pro pedagogy), dále pro dětské domovy, handicapované či seniory**. Dále bude vytvořen **vzdělávací materiál pro žáky II. stupně základních škol s názvem Internetem Bezpečně**, který doplní hodiny IT a poradí dětem, jak se bezpečně chovat v online světě. Dále vznikne **metodická příručka pro policisty – jak vyšetřovat kybernetickou trestnou činnost**. Příručka bude distribuována na všechna Obvodní oddělení Policie ČR v Karlovarském kraji, všechna specializovaná pracoviště pracující s dětmi a mládeží a dále bude šířena elektronicky prostřednictvím intranetu Policie ČR.

Spolek you connected plánuje na podzim příštího roku zorganizovat **odbornou konferenci #INTERNETEMBEZPEČNĚ2018**, která naváže na letošní konferenci a jejímž cílem budou opět osvětové a vzdělávací aktivity týkající se bezpečného pohybu dětí a mládeže v kybernetickém světě.

Kontakty na spolek you connected

Spolek you connected (obr. č. 7) vytvořil Facebookovou stránku s názvem **Internetem Bezpečně**. Na tomto profilu jsou zveřejňovány vzdělávací akce spolku, příp. informace o aktuálních hrozbách v online světě či jiné zajímavosti z kybernetického prostoru.

Zájemci o informace mohou též navštívit již zmiňované **webové stránky spolku you connected – www.internetembezpecne.cz** . V případě jakýchkoliv připomínek, námětů a postřehů je možné kontaktovat zástupce spolku na adrese info@youconnected.cz nebo přímo prostřednictvím zprávy z webových stránek.

Obr. č. 7 Spolek you connected – logo spolku. *Zdroj: autorka příspěvku*

Závěrem...

Krajská knihovna Karlovy Vary je partnerem projektu Internetem Bezpečně. Je potěšena, že se může účastnit smysluplného projektu, který vzdělává širokou laickou i odbornou veřejnost v oblasti bezpečného pohybu v online prostředí širokou veřejnost Karlovarského kraje...

**LIDÉ V KNIHOVNÁCH
(PERSONALISTIKA
A MANAGEMENT)**

Lidé v knihovnách (personalistika a management)

Garantky: PhDr. Zdeňka Friedlová, Mgr. Eva Svobodová,
(friedlova@kfbz.cz, eva.svobodova@svkhk.cz)

Téma personální práce v knihovnách není na konferenci Knihovny současnosti novinkou. Již několikrát jsme se této problematice z různých úhlů pohledu věnovali. Tentokrát jsme se zaměřili na řešení konfliktů na pracovišti, sladování pracovního a osobního života a na legislativní podporu personální práce v oblasti odměňování. Práce s lidmi je velmi obtížná, ale zároveň velmi důležitá. Každý ředitel nebo vedoucí knihovny by proto měl sledovat a využívat nové poznatky z oblasti personální práce a pravidelně do svého plánu osobního rozvoje začleňovat školení a kurzy z této oblasti. Ale i řadoví zaměstnanci knihoven by měli mít možnost získávat poznatky z této problematiky, i když z jiného zorného úhlu než ředitelé, protože knihovny potřebují vzdělané, motivované, přiměřeně spokojené lidi, schopné týmové práce i individuálních výkonů, kteří umí sladit svůj pracovní a osobní život. Jenom oni dokážou navázat osobní kontakt s uživateli, připoutat je k ní, přinést a realizovat nové myšlenky. Na tomto tematickém bloku se sešly obě zájmové skupiny, i když manažeři pochopitelně převažovali.

V knihovnách, jako na jiných pracovištích, občas mezilidské vztahy zaskřípou a objeví se konflikt. Ale konflikt by neměl být něčím, čeho se musíme obávat. Měli bychom s ním umět pracovat a měl by být i výzvou ke změně tak, jak nám to ve své přednášce „Konflikt jako výzva ke změně“ nastínila Soňa Plháková. Přednáška poukázala na možné příčiny konfliktů na pracovišti a zároveň na třech případových studiích naznačila, jaké změny je potřeba učinit pro jeho řešení a případně s kým konflikt řešit. Je dobré vědět, že se manažer nemusí spoléhat jen na

sebe, může využít i odborníky mimo knihovnu, kouče, mediátory, personální poradce nebo psychology. Naše znalosti osobních charakteristik lidí, se kterými pracujeme, a jejich rolí v týmu nám umožní konfliktům předcházet.

Předcházet konfliktům lze i tím, že budeme společně s našimi zaměstnanci nacházet cesty, aby mohli sladit svou práci v knihovně se svými povinnostmi v osobním životě. Libuše Nivnická ve své přednášce „Sladování profesního a osobního života“ připomněla, že žádná sebelepší koncepce personální práce nedokáže postihnout nekonečnou variabilitu životních situací, se kterými se na pracovištích setkáváme. Jak tedy skloubit potřeby zaměstnavatele a zaměstnanců? Knihovně Jiřího Mahena v Brně k tomu pomohl Audit slučování pracovního a rodinného života v rámci programu pro rozvoj prorodinné orientace firmy. Certifikací prošli v letech 2010–2013, kdy od MPSV ČR získali plný certifikát. Opatření zavedená v rámci certifikace uplatňují v knihovně trvale. Příspěvek představil hlavní fáze projektu i praktickou realizaci a zkušenosti z praxe.

Další přednáška nás přenesla do oblasti akademických knihoven. Alena Chodounská se věnovala tématu „Role knihovnic a knihovníků v soudobém kampusu“. Akademické knihovny nechtějí být pouhými skladišti dokumentů a místy ke studiu a odpočinku. Chtějí poskytovat služby, které budou současnými i budoucími uživateli právem považovány za smysluplné a užitečné, budou snadno dostupné nejen při osobní návštěvě knihovny, ale také online. Jsou to metakonzultace, vzdělávací kurzy k diplomovým pracím, konzultace se zadavateli diplomových prací, sdílení zkušeností a online podpora. Pracovníci v Národní technické knihovně se domnívají, že takto pojaté služby překračují hranice typové pozice referenční knihovník, a usilují o zavedení nové typové pozice akademický knihovník.

Fluktuace v českých knihovnách je podprůměrná. Celoživotní setrvávání v pracovním poměru v jedné knihovně není zejména u starší generace výjimkou. Má to své klady i zápory. V knihovnách je tak zajištěna kontinuita práce i kolektivní pracovní vědomí, ale dlouhodobé

setrvání na jedné pracovní pozici může vést k únavě, ztrátě zájmu až ztrátě schopnosti vstřebávat nové poznatky. Prezentace „Prodlužování aktivního pracovního života – hrozby, překážky a jejich možná řešení v knihovnách“ Vladany Pillerové shrnula dosavadní výsledky probíhajícího projektu „Společným postupem sociálních partnerů k přípravě odvětví na změny důchodového systému – etapa II (2016–2019)“. Projekt si klade za cíl přispět k řešení problémů spojených se zvládnutím nároků a požadavků na výkon pracovní činnosti u vybraných pozic i ve vyšším věku a umožnit tak udržení pracovního místa. V oblasti knihovnictví byly šetřeny tři typové pozice: referenční knihovník, knihovník katalogizátor a knihovník v knihovně pro děti. V rámci projektu proběhla základní šetření ve vybraných knihovnách, na ně navázala jednání u kulatých stolů, následovat budou semináře a závěrečná konference. Navržená opatření a změny by měly pomoci zajistit vhodné pracovní podmínky a přispět tak k větší motivaci zaměstnanců knihoven při výkonu zaměstnání.

Obor knihovnictví se v poslední době pod vlivem rozvoje informačních a komunikačních technologií rychle vyvíjí, mění se role a funkce knihoven, mění se charakter knihovnických činností, vznikají nové specializace a pozice. Stávající Katalog prací tento stav již neodráží a vyžaduje rozsáhlejší systémové změny, které by reflektovaly současný vývoj oboru. Přednáška Dany Smetanové „Knihovnické činnosti v katalogu prací“ zrekapitulovala práci na jeho novele a popsala současnou fázi rozpracovanosti. S velkou pravděpodobností vznikne metodický pokyn, který bude personalistům pomáhat v používání Katalogu prací. Z metodického pokynu budou generovány úpravy pro jeho novelu.

Knihovnická komunita je dlouhodobě zaměřená na soudržnost a spolupráci, a proto jí není cizí ani pojem sdílení. Miroslava Sabelová ve své prezentaci „Sdílej nebo zhyň“ představila databázi dokumentů z oblasti pracovně právní a personální práce v knihovnách, kterou spravuje Zaměstnavatelská sekce SKIP. Databáze bude v nejbližší době zpřístupněna odborné knihovnické veřejnosti.

Odpolední workshop „Vedení motivačního a vytykácího rozhovoru“ Zuzany Šidlichovské byl vhodným doplněním první přednášky o konfliktech. V první části se lektorka zaměřila na východiska a prvky motivačního rozhovoru. Vedoucí však musí umět sdělovat i negativní informace, korigovat jednání a vytykat. Druhá část workshopu byla proto věnována vedení vytykácího rozhovoru. Účastníci dostali prostor pro jeho praktický nácvik. Pro velký počet zájemců o workshop byl v pozdních odpoledních hodinách ještě jednou zopakován.

Přeplněný přednáškový sál a opakování workshopu naznačily, že je o problematiku personální práce v knihovnách velký zájem. Jednotlivé přednášky doprovázely bohaté diskuse. Bohužel ve stanoveném čase jsme se mohli věnovat jen některým tématům. Další budou předmětem dvoudenní konference o personální práci, která proběhne 15.–16. května 2018 v Hradci Králové.

Konflikt jako výzva ke změně

Mgr. et Ing. Soňa Plháková

Psychologické a personální centrum Sámovka, Ostrava

Snad na každém pracovišti to občas v mezilidských vztazích zaskřípe a objeví se konflikt. Konflikt je něco, čeho se zaměstnanci i jejich manažeři obvykle obávají. Stává se, že místo vyjasnění příčin konfliktů, mnozí ustoupí, pár jich útok oplatí, někteří se zahloubají do knih s přáním najít „jednoduché“ řešení a někteří konflikty ignorují. Cílem příspěvku je naznačit některé možné příčiny konfliktů na pracovišti a zároveň na konkrétních příkladech z praxe naznačit jaké změny je potřeba učinit pro jeho řešení a případně s kým konflikt řešit. Je potřeba odlišit situace, které zvládne vedoucí sám, od konfliktních situací, kdy už je to práce pro někoho jiného např. personalistu, ředitele, případně je potřeba pozvat někoho zvenku např. kouče, mediátora, personálního poradce, psychologa. Konflikt může být výzvou např. k doplnění manažerských dovedností, ale může být také signálem potřeby hlubších změn v organizaci.

Příspěvek je rozdělen do tří částí a představuje tři případové studie, z nichž každá se věnuje jinému typu konfliktu na pracovišti. V každé studii bylo snahou odpovědět na následující čtyři otázky:

- Kdo by měl konflikt řešit?
- Co mohlo být pravděpodobnou příčinou konfliktu?
- Jaké jsou techniky/postupy, které by mohly v konkrétním případě pomoci?
- A co udělat pro prevenci podobného konfliktu?

Jednotlivé případové studie jsou značně zjednodušené a vznikly propojením několika případů z reálné praxe. Cílem bylo ukázat různé

úhly pohledu na konflikty a především podpořit chuť pátrat po jejich podstatě a hledat řešení, která jsou volena s velkým respektem k jednotlivým účastníkům.

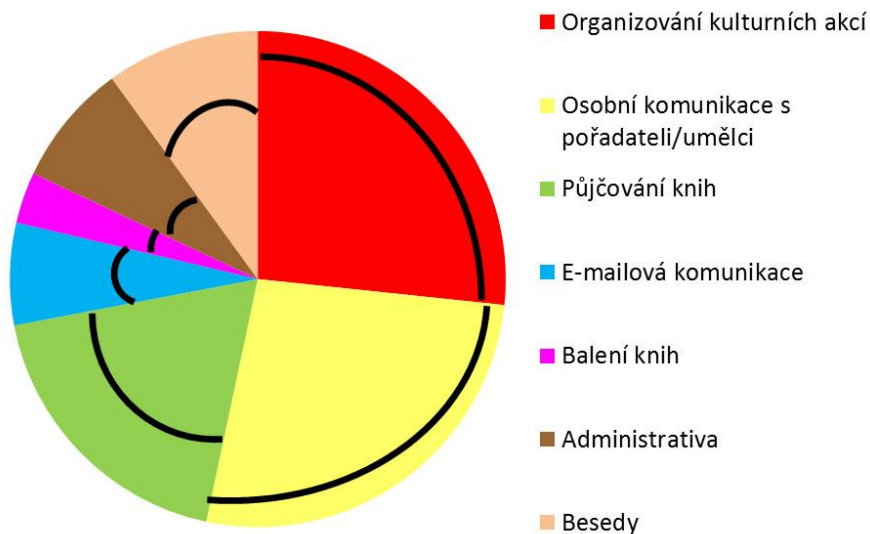
Případová studie č. 1:

Kamila, která „zapomíná“ úkoly a šíří „drby“

První případová studie se týká konfliktu mezi zaměstnankyní Kamilou a její nadřízenou vedoucí. Kamile je 35 let, je sama, nemá děti, před rokem se rozešla s přítelem. Má VŠ vzdělání – vystudovala Dějiny umění. Na pozici knihovníka pracuje Kamila 3 roky, celkově v knihovně pracuje 10 let, nastoupila hned po škole, je to její první zaměstnání. Kamila byla přijata na kumulovanou pozici knihovník a kulturní pracovník, vedle půjčování knih organizovala kulturní akce a komunikovala s umělci, což ji velmi bavilo. Před 3 lety došlo k přestěhování knihovny z kulturního domu do nových prostor místní univerzity. Hlavními klienty knihovny jsou studenti především ekonomickým oborů a zaměstnanci univerzity. Kulturní akce pořádá už jen kulturní dům. Při přestěhování knihovny byla Kamile nabídnuta pozice knihovníka. Místo kulturních akcí ji přibyla katalogizace knih. Kamila souhlasila, v té době plánovala založení rodiny, což se nepodařilo.

Její přímá nadřízená si stěžuje, že Kamila „zapomíná“ opakovaně na důležité úkoly. Kamila opakovaně nedodrží termíny úkolů týkající se evidence literatury. Kamila ráda sbírá a předává „zaručené“ informace o druhých kolegyních v oddělení svým oblíbencům a velmi bedlivě sleduje, kdo jak pracuje, čímž v oddělení nastala situace vzájemného „hlídání“.

Otevřený konflikt – Vedoucí se na několika posledních poradách už neudržela a Kamilu zkritizovala za její neprofesionální přístup. Výsledkem bylo, že Kamila měla pocit nespravedlnosti. Založila na pracovišti odborovou buňku, kterou zároveň vede. Vedoucí už nedokáže s Kamilou komunikovat, chce ji propustit, ale jako vedoucí odborů je Kamila chráněná a v zásadě „nepropustitelná“.

Obr. 1 Technika „Kolo rovnováhy“ pro rychlé zmapování pracovních činností před organizační změnou včetně naznačení spokojenosti zaměstnance (černá čára, čím blíže kraji, tím větší spokojenost). *Zdroj: autorka příspěvku*

- **Kdo by měl konflikt s Kamilou řešit?** – Při neplnění pracovních povinností a změně atmosféry v týmu, by měl situaci vždy nejprve řešit přímý nadřízený pracovníka, v tomto případě vedoucí. Až při vyhocení konfliktu by měla být povolána 3. osoba např. personalista, ředitel, mediátor. V tomto případě (z důvodu založení odborové organizace) se zdálo, že situace nemá řešení klasickou cestou podle zákoníku práce a proto byl přizván externí personální poradce.
- **V čem je podstata konfliktu?** – Z praxe autorky příspěvku se ukazuje, že šíření „drbů“, poukazování na něčí schopnost/neschopnost, velmi často souvisí s tím, že náplň práce daného člověka neuspokojuje. Jeho pozornost proto nedokáže být delší čas zaměřena a těká k jiným podnětům, v tomto případě k jiným lidem. Když člověka práce skutečně hluboce baví a naplňuje, je ji často zcela pohlcen a nenapadne ho (a ani nemá časový prostor), aby sledoval druhé

lidi. Pokud ho však práce nebaví nebo se v okolí objeví mladší či schopnější konkurence, cítí se ohrožen. Jedna z podvědomých obranných činností, je vyhledávat „drby“ nebo-li slabiny druhých. V takovém případě by měl přímý nadřízený zaměřit pozornost především na náplň práce. V této konkrétní případové studii bylo zřejmě, že s přestěhováním Kamila přišla o činnosti, které ji skutečně bavily. Byla orientovaná na lidi a to s důrazem na humanitní oblast. Po přestěhování přijala funkci knihovníka, protože svou situaci chtěla vyřešit odchodem na mateřskou, žel nepodařilo se a pak už se jen bránila...

- **Jaké techniky lze pro řešení použít?** – Na obrázku č. 1 je naznačena technika „Kolo rovnováhy“, která byla v tomto případě použita. Spočívala v rozhovoru personálního poradce s Kamilou v délce cca 90 minut. V průběhu rozhovoru společně zmapovali pracovní činnosti a jejich přibližnou časovou dotaci v rámci pracovního dne/týdne/měsíce (koláčový graf). V druhém kroku naznačila Kamila spokojenost v jednotlivých pracovních činnostech (černá čára – čím blíže kraji, tím vyšší spokojenost). Kolo rovnováhy mapuje spokojenost před stěhováním, kde je vidět vysoká spokojenost ve většině činností. Jsou to činnosti spojené s organizováním kulturních akcí a komunikací s druhými lidmi. Kamilu příliš nebaví činnosti administrativní a také ekonomické zaměření uživatelů knihovny ji bylo cizí. Katalogizace knih, která nahradila pořádání kulturních akcí, byla hodnocena z hlediska Kamiliny spokojenosti velmi nízko.
- **Jaká by měla být prevence?** – Vedoucí by měl minimálně 1x ročně vést s každým ze svých podřízených motivační rozhovor o náplni práci/spokojenosti a možných změnách. Měl by vědět, ve kterých oblastech jsou jeho podřízení spokojeni, kde se přirozeně rozvíjejí a jsou aktivní a kde by potřebovali změnu. Zvláště obezřetný by měl být vedoucí při reorganizacích a větších změnách, aby nedocházelo k následným nedorozuměním a frustracím z obou stran.

V reálu si už v průběhu motivačního rozhovoru Kamila uvědomila svou vnitřní nespokojenost s pracovní náplní a svou potřebu se realizovat na pozici, která bude blíže původnímu uměleckému zaměření. Za pomoci personálního poradce si našla pracovní pozici v místní městské galerii a poměrně rychle došlo k dohodnutí podmínek rozvázání pracovního poměru s knihovnou. Ne každý nespokojený „drbající“ zaměstnanec musí z knihovny odejít, někdy se dá využít jeho sociálních schopností a zájmu o druhé lidi např. pro psaní facebookových příspěvků (určitě však pod vlídným dohledem vedoucí :-).

Případová studie č. 2:

Konflikt v týmu – My chceme klid a pohodu...

Tato případová studie je zaměřena na sondu do jedné knihovnické pobočky a má ambici ukázat, že konflikt může také vzniknout nešťastnou kombinací vlastností jednotlivých zaměstnanců, či ještě přesněji tím, že jsou si v určitých ohledech velmi podobní.

Pobočka je v sociálně slabé lokalitě. Na pobočce se neustále střídají zaměstnanci cca co 6 měsíců. Pobočka má pověst, že se tam chodí „za trest“. Pobočka pořádá zajímavé akce pro děti spojené s hraním divadla, ale jejich realizace je na společné chvíli, což přináší různá nedorozumění a nervozitu mezi členy týmu, nedostatečnou propagaci a tím i malou účast. Důležitý projekt týkající přeměny pobočky na komunitní centrum jako by ležel zcela stranou zájmu vedoucího i zaměstnankyň.

Tým vede vedoucí, který má 50 let, je ženatý, má dospělého syna, který je již nezávislý, je 5 let ve funkci vedoucího pobočky: Předtím pracoval 20 let jako vedoucí dispečer ve velké technické firmě, původním středoškolským vzděláním je knihovník, jeho velkým koníčkem je amatérské divadlo, organizuje jeho přehlídky.

Jeho tým tvoří 3 ženy cca ve věku 27–35 let, dvě mají VŠ vzdělání a jsou umělecky zaměřené, jedna je hudebnice, druhá výtvarnice, v minulosti vedla vlastní kreativní dílny. Nejmladší je bez praxe.

Pan vedoucí dokáže díky svým dřívějším firemním kontaktům získat potřebné finance i mimo knihovnu. V poslední době si pan vedoucí opakovaně stěžuje, že ho jeho nadřízená neinformuje o chystaných personálních změnách na jeho pobočce, prostě mu tam někoho „dosaď“. Mezi ostatními vedoucími má pan vedoucí pobočky jen jednoho „spojence – chlapa“, s kterým tráví dlouhé hodiny na telefonu.

Při poslední akci „někdo“ zapomněl zamknout vchod do kanceláře, kde byly peníze. Sice se nic neztratilo, ale pan vedoucí byl na poslední poradě velmi kritický ... ke všem... kritický je často. Zaměstnankyně se nechaly slyšet, že všechny aktivity pobočky většinou vymýšlí pan vedoucí, že ony sice navrhují různé aktivity, ale k ničemu se už moc nedostanou, protože se realizují ty jeho. Zaměstnankyně už to „vzdaly“, jsou málo aktivní, chtějí mít hlavně klid a pohodu na práci, jedna chce z pobočky odejít, druhá to zvažuje.

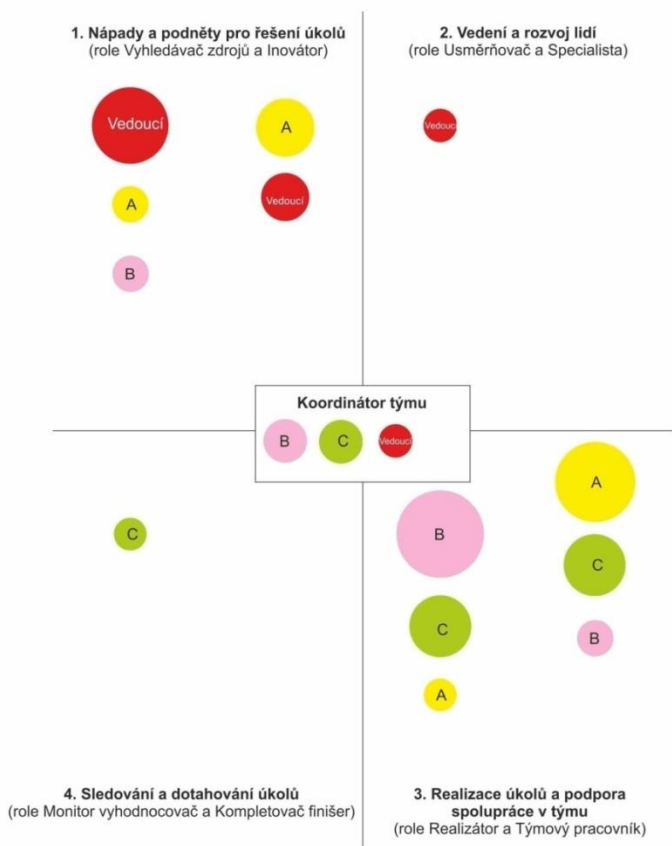
Kdo by měl konflikt v týmu řešit? – V případě dlouhodobějších neshod v týmu, či neshod týmu s vedoucím, by situaci měl řešit nadřízený vedoucího. Pokud se ukáže, že jednou z příčin neshod jsou i chybějící manažerské dovednosti, pak se jeví jako užitečné přizvat mentora či kouče.

- **V čem je podstata konfliktu?** – Na obrázku č. 2 je možné si všimnout i bez znalosti týmových rolí, že dva kvadranty jsou plně obsazené a dva téměř prázdné. Příčinou neshod v tomto týmu, bylo především nevyvážené složení z pohledu funkce týmu. Vedoucí i jeho dvě podřízené byli nositeli kreativity a nápadů, které pak byly realizovány s důrazem na nápady největšího kreativce – pana vedoucího. To ostatní členy týmu frustrovalo. Chybělo dotahování i sledování priorit, nikdo se v týmu také nezajímal aktivně o rozvoj a odborný růst. Příčinou rotace lidí v týmu byla také nevhodná kombinace týmových rolí u vedoucího, který chtěl především tvořit a již méně koordinovat práci a sledovat priority, což by měla být jeho hlavní funkce.

ce a z toho pramenila řada na sebe navazujících drobných konfliktů, opomenutí, kritiky, napětí a nechuti společně pracovat atd.

- **Jaké techniky lze pro řešení použít?** V tomto týmu byla realizována analýza týmových rolí podle M. Belbina za pomoci dotazníku. Týmových rolí definoval M. Belbin devět. Patří mezi ně tzv. vyhledávač zdrojů, inovátor, usměrňovač, specialista, monitor vyhodnocovač, kompletovač, finišer, realizátor, týmový pracovník a koordinátor. Autorka odkazuje na další teorii popsanou v literatuře. Již 3 lidé mohou, podle této teorie, vytvořit harmonický tým, pokud jsou v něm obsazeny všechny role. Z toho plyne, že lidé obvykle v týmu zastávají 2 – 3 týmové role. Vedle znalosti týmových rolí a funkcí týmu bylo potřeba také doplnit manažerské dovednosti vedoucího, jež se při neplnění pracovních úkolů omezovalo na nekonstruktivní kritiku. Mezi tyto dovednosti patří především podávání zpětné vazby (pochvala, sendvič, konstruktivní kritika), zadávání úkolů, vedení porad, stanovování priorit v práci pobočky.
- **Jaká by měla být prevence?** Při doplnění týmu by měl být vedoucí pobočky především znát svou pozici a složení svého týmu z pohledu týmových rolí. Při doplňování týmu by měl být součástí výběrové komise, ale zároveň je důležité, aby výběr koordinovala 3. osoba. Tím by mohlo být zabráněno tomu, že se do týmu opakovaně dostanou lidé podobně založené a vznikne tak riziko neplnění některých funkcí – může vzniknout klub spokojených, nebo tým zaměřených na realizaci bez ohledu na cíle organizace nebo tým přehnaných kontrolorů, který se utápí v detailech nebo tým inovátorů, kteří vymýšlí akci za akcí, kterou pak nemá kdo realizovat. Tým by měl být vyvážený ve všech kvadrantech funkcí týmu. Výraznou složkou pro zklidnění týmu je také výběr vedoucího, který je schopen své ambice posunout do oblasti koordinace týmu, podpory jeho členů v souladu s prioritami organizace. To že byl pan vedoucí rázný díky dispečerské praxi a prošel velkou firmou, z něj vedoucího nedělalo.

Analýzy týmových rolí podle M. Belbina - před změnou

Obr. 2 Analýza funkcí týmu za použití týmových rolí podle Meredith Belbina. Vedoucí je označen červeně, dalšími barvami jsou označeni zaměstnankyně A, B a C. Čím větší je kolečko, tím významněji se týmová role daného člověka v týmu projevuje. *Zdroj: autorka příspěvku*

Pointou tohoto případu byla úvaha o doplnění týmu především o člověka, který je zaměřen na detail, dotahování úkolů a specialisty a zklidnit tak napětí v týmu. Takový člověk se našel v podobě pracovníka, který do týmu přišel a obohatil ho o zkušenosti z oblasti filmu. Byl to člověk velmi precizní a zaměstnanec pobočky může velmi posunout odborně v práci s mládeží i seniory s využitím filmových ukázek a literatury s nimi spojené. V případě pana vedoucího bylo zvažováno jeho posunutí na nově vytvořenou pozici fundraisingu v rámci vedení organizace, kde by mohl využít svou kreativitu i kontakty. Obsazení vedoucí pozice bylo předmětem další personální práce na této pobočce.

Případová studie č. 3: IT specialista, který se vztekal a křičel...

V poslední případové studii se od týmu vrátíme opět k jednotlivci, u kterého se sešlo několik faktorů najednou, jež vyústilo ve verbální útok proti kolegyni.

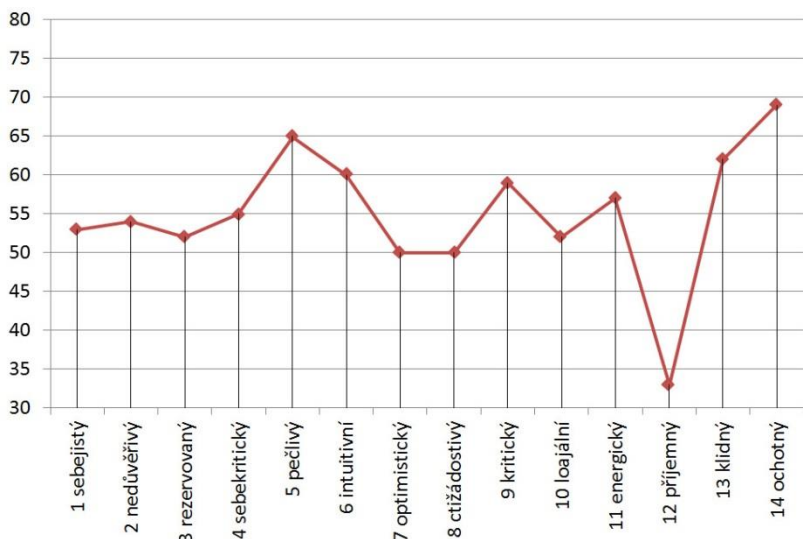
Mirek je IT specialista, je mu 34 let a má na starosti všechny počítače a správu PC sítě na všech pobočkách knihovny. Kolegové si cení jeho schopnosti přijít věcem na kloub. Dokáže opravit a zachránit data, i když se to zdá nemožné. Do problematiky se dokáže zcela ponořit tak, že nevnímá okolní svět. Když ho kolegyně v jeho pracovním vytržení vyruší, umí jim to dost nevybíravě dát najevo, ale jinak je ochotný a snaží se opravit a udržet všechny IT zařízení v chodu, i když jsou finance omezené.

Kolegové o něm ví, že Mirek žije v domečku s matkou a k překvapení všech si před 2 lety našel přítelkyni. Začali spolu domeček předělovat a teď čekají přírůstek do rodiny. Jeho přítelkyně má však epilepsii a tak se stává, že Mirek ji často vozí na různá vyšetření nebo řeší řemeslníky, protože přítelkyně to nezvládá.

V poslední době se situace s Mirkem vyhroutil – kdykoliv mu vedoucí zadá nějaký nový úkol nebo nahlásí změnu, o které Mirek předem nevěděl, reaguje Mirek zcela nepřiléhavě situaci „výbuchem vzteku“.

Prohlašuje, že už se na to všechno může vykašlat, když mu nikdo žádné informace nepošle dopředu a že neví, co má dělat dřív.

Situace vyvrcholila v okamžiku, kdy měl Mirek naplánované školení na nový obslužný systém s 3 vedoucími poboček. Ke školení chtěl využít dataprojektor, aby se mohli společně dívat na obrazovku a ukazovat si, kde hledat jednotlivé položky v systému. Dataprojektor si však půjčila asistentka ředitelky knihovny pro zasedání obecní rady, které se konalo v budově knihovny. Toto zasedání je pro knihovnu prestižní záležitost. Mirkovi asistentka o výpůjčce dataprojektoru řkala minulý týden na obědě. Mirek ji to tehdy odkýval a pak se spolu živě diskutovali, jak připravit ložnici na příchod miminka, které se má Mirkovi a přítelkyni narodit už za pár týdnů. Když Mirek v den školení zjistil, že si projektor vzala asistentka, okamžitě ji zavolal a křičel po ni, že ho to nezajímá, kde je, že to nemá v systému zapsané a že projektor chce a to hned atd. Asistentka se rozplakala...

Obr. 3 Osobnostní profil zaměstnance na základě psychologického dotazníku PSS-I. Zdroj: autorka příspěvku

- **Kdo by měl konflikt v týmu řešit?** V tomto případě zcela správně řešil konflikt mezi Mirkem a asistentkou přímý nadřízený Mirka. Protože se však problém objevoval i s jinými lidmi a výbuchy vzteku se opakovaly, byla zde na místě už konzultace s třetí osobou v tomto případě s psychologem.
- **V čem je podstata konfliktu?** Analytické zaměření osobnosti Mirka, které bylo zjevné ze způsobu jeho práce, se ještě posílilo zaměřením na detail (pečlivost) a snahou vyhovět. Takový člověk špatně zvládá změny, přesněji řešeno, potřebuje si vytvořit určitý systém na jejich zvládnutí a to stojí obvykle čas. Navíc se vedle běžných změn v práci souběžně naakumulovaly také významné změny v osobním životě, což vedlo k výbuchům vzteku. Mirkovy běžné sebezáchovné strategie již na tuto situaci nestačily. Dále je důležité uvědomit si, že Mirek je člověk s převahou zrakového vnímání informací a špatně reaguje na mluvené informace – potřebuje mít informace na psané např. v e-mailu, v databázi. Mluvené informace jinak rychle zapomíná, tudíž si informaci od asistentky na obědě nezapamatoval.
- **Jaké techniky lze pro řešení použít?** Autorka článku v tomto případě doporučuje znalost typologii VAK zaměřené na dominantní kanál (smysl) pro vnímání informací – existují tzv. vizuální typy (potřebují informace především vidět), auditivní typy (potřebují informace slyšet) a kinestetické typy, kteří si potřebují věci prakticky vyzkoušet. Autorka odkazuje na literaturu věnovanou neuro-lingvistickému programování, jež se této problematice věnuje. Na místě byla také spolupráce s psychologem a hlubší psychodiagnostika profilu osobnosti, která v tomto případě objasnila zvládací strategie u Mirka v případě stresové zátěže.
- **Jaká by měla být prevence?** Vedoucí by měl znát prioritní způsoby vnímání informací svých podřízených a zapojovat při zadávání úkolů všechny kanály (říct, napsat, vyzkoušet). Na změny by měl sebe i své podřízené připravit předem. Při kumulaci

změn a vyhrocení konfliktů v osobní rovině by měl vyhledat odbornou pomoc, případně tuto pomoc zprostředkovat pro své zaměstnance.

V tomto případě pomohla rychlé zmapování situace a bezprostřední spolupráce vedoucího s psychologem. Vedoucí velmi dobře vyhodnotil, že předchozí pracovní zkušenost s Mirkem byla a nechtěl o pracovníka přijít. Tušil, že zdroj konfliktů bude zřejmě ležet spíše v osobní rovině. Práce psychologa v tomto případě obsahovala mimo jiné doporučení pro vedoucího ve smyslu zadávání úkolů Mirkovi přes e-mail a v případě změn, bude potřeba i v budoucnosti dát Mirkovi více času na jejich zvládnutí. Individuální práce psychologa s Mirkem pak zahrnovala hledání možností, jak přerozdělit některé úkoly v domácnosti i na další členy (matku, přítele matky) a posílení odvahy říct si o pomoc při rekonstrukci např. svým bratrům či kamarádům. Mirek si také uvědomil, že změn bylo v poslední době příliš (nový vztah, přestavba, otcovství), a že další změny např. rekonstrukci půdy by měl ve svém osobním životě na čas omezit na minimum.

Závěr

V případě konfliktů jsme si ukázali, že neexistují univerzální řešení, ale naopak. Každý konflikt je jedinečný stejně jako lidé, kterých se týká. Pokud se konflikt nemá znovu a znovu opakovat, pak je výzvou ke změně chování účastníků. Čekat, že bez změny konflikt sám zmizí, by bylo naivní. Nemůžeme změnit druhého člověka, jediné co můžeme změnit je naše chování k němu a tak získat novou reakci. Jaká změna chování je ta účinná je pak závislé na mnoha faktorech, které konflikty spouštějí. V článku jsme si ukázali na jednotlivých případových studiích, že těmito spouštěči mohou být například nespokojenost s pracovní náplní, nevhodné složení týmu či kumulace změn v pracovním a osobním životě. Účinnou změnou, která další konflikty omezí je promýšlení pracovních pozic a hledání vhodných

pracovníků z pohledu jejich schopností a zájmů, hledání optimálního složení týmů z pohledu týmových rolí, či využití odborné psychologické pomoci v případě podpory pracovníka ve složité osobní situaci. K řešení konfliktů je potřeba mít otevřenou mysl a věřit, že změna je možná.

Slučování rodinného a pracovního života Audit rodina & zaměstnání

Ing. Libuše Nivnická

Knihovna Jiřího Mahenav Brně

Personálního management je podle mého názoru v řízení organizace jednou z nejnáročnějších disciplín a výzvou pro každého vedoucí pracovníka. V naší knihovně trvale usilujeme o vytváření pozitivní firemní kultury. Proto také rádi vyhledáváme i ne zcela běžné přístupy, které nám mohou napomáhat v této nikdy nekončící práci. Takovou příležitostí se stal projekt Slučování rodinného a pracovního života – Audit rodina & zaměstnání, realizovaný pod křídly MPSV ČR a financovaný z Evropského sociálního fondu prostřednictvím Operačního programu Lidské zdroje a zaměstnanost.

Projekt probíhal v knihovně ve dvou fázích. V první fázi jsme, po revizi stávajících prorodinných opatření, vytvořili plán realizace dalších opatření na základě společné práce speciálně vytvořeného projektového týmu pod odborným vedením [Národního centra pro rodinu](#). To také nostrifikovalo kompletní dokumentaci k provedení auditního řízení. Udělením tzv. základního certifikátu Audit rodina & zaměstnání v květnu 2010 skončila první několikaměsíční fáze auditu. Nicméně hlavní náročná práce nás teprve čekala. Během 12 měsíců jsme museli implementovat návrh opatření do personální strategie a uplatňovat ji v každodenním životě organizace.

Proč se nám zdála tato metoda mimořádně vhodná pro naši organizaci? To vyplývá již ze samotných statistických čísel. Knihovna Jiřího Mahena v Brně (dále KJM) má 143 zaměstnanců, z toho je 13 mužů.

Máme vysoké procento žen ve věku 18 – 40 let, tedy ve věku, kdy na nich spočívá velmi intenzivní péče o rodinu. Na druhém pólu jsou zaměstnanci 50+, kde přistupuje k pracovním povinnostem řada dalších specifik. Přidáme-li k tomu skutečnost, že pracovní doba se odehrává prakticky na směny do relativně pozdních odpoledních hodin (18 hod, v ústřední knihovně do 20 hodin) a také v sobotu a neděli, řada zaměstnanců navíc do Brna dojíždí, je jasné, že skloubit rodinné a pracovní povinnosti není vůbec jednoduché. A právě audit byl nástrojem, který nás odborně vedl k tomu, uvědomit si v jakých všech oblastech můžeme napomáhat slučování těchto dvou rolí a mít spokojené motivované zaměstnance.

Cílem auditu je prostřednictvím podpory rodinných potřeb zaměstnanců získat motivovanější tým a tím **podpořit vyšší výkonnost organizace**. Prostřednictvím auditu lze přispět k dosažení rovnováhy mezi zájmy organizace a rodinnými povinnostmi pracovníků. Nástrojem, jak se k tomuto dobrat bylo především navázání otevřené komunikace mezi zaměstnanci a jejich vedoucími, i zaměstnanci navzájem.

Principy práce na projektu se ukázaly jako jedna z nejhodnotnějších věcí ve fázi tvorby realizačního plánu a otevřely cesty i úspěšné realizaci. Projekt je založen především na intenzivní komunikaci se zaměstnanci. Pro fázi analýzy stávajícího stavu i návrhů pro realizační plán byly sestaveny týmy skládající se z řadových pracovníků, středního a vrcholového managementu. Pokud by se auditem zabývali pouze vedoucí zaměstnanci, byl by mnohem obtížněji akceptovatelný samotnými zaměstnanci. Důležité bylo také zastoupení všech věkových skupin. Optimálně měla být zajištěna i genderová vyváženost, což bylo v našich podmínkách poněkud nereálné. V pracovních týmech se postupně podařilo nastolit atmosféru důvěry nezbytnou k otevřené diskusi. Navázali jsme lepší osobní kontakty nezbytné pro vzájemné pochopení a identifikaci potřeb. Dalším velkým kladem bylo, že práce probíhaly pod vedením odborníka – poradce pro personální management, který

na podkladě pevně dané struktury auditu dokázal konkretizovat vše pro naše podmínky. Jeho náměty a otázky nás mnohdy přiměly o věcech přemýšlet nově, nebo si naopak uvědomit, že řada opatření usnadňující slučování rodinného a pracovního života již „zvykově“ existuje, avšak není nikde pevně zakotvena. Ve finále pak probíhalo hodnocení úspěšnosti naplnění realizačního plánu. Toto hodnocení prováděl velmi důsledně nezávislý hodnotitel a na základě výsledku tohoto hodnocení doporučil udělení plného certifikátu Auditů rodina & zaměstnání.

Oblasti auditu

Ve fázi analýzy a k tomu navrhovaných opatřeních jsme procházeli následující oblasti:

- **Firemní kultura** – zde jsme se zabývali především tím, zda již existují oficiálně zakotvené principy, či jde pouze o nahodile uplatňované přístupy vedoucích. V řadě dokumentů jako např. kolektivní smlouva či pracovní řád bylo možné nalézt řadu ustanovení spadajících do řešené problematiky, avšak chybělo systémové uchopení. Šlo o to, aby principy prorodinně orientované politiky byly trvalou součástí firemní kultury a nebyly závislé na vůli či ne vůli měnících se lidí. Mezi navržená opatření tedy spadal úkol vytvořit nový dokument nebo doplnit existující, ve kterém bude jasně deklarována tato firemní politika. Důležité je zakotvit tuto strategii ve vizi organizace, prezentovat ji všemi vhodnými cestami – tiskové zprávy, web organizace. Navrženo bylo také vytvořit samostatný manuál pro zaměstnance. Protože však v naší organizaci máme kolektivní smlouvu, převzala tuto roli právě ona.
- **Pracovní doba a pracovní místo** – byly jednou z oblastí, o kterých se hodně diskutovalo a také bylo možné poměrně hodně vyjít vstříc zaměstnancům. V knihovně uplatňujeme, tam kde je to možné, pružnou pracovní dobu. Doposud měla pro všechna pracoviště jed-

notně stanovený začátek a konec základní pracovní doby. Po vyhodnocení i ve vazbě na dojíždění pracovníků, byl pro jedno pracoviště zvolen dřívější začátek a konec volitelné části pracovní doby. Ve velké míře, s výhodou pro zaměstnance i zaměstnavatele, uplatňujeme také kratší pracovní dobu (částečné úvazky). Nově jsme v rámci opatření zavedli možnost homeworkingu. Toto opatření např. velmi usnadnilo návrat vedoucího zaměstnance po rodičovské dovolené nebo zamezilo odchodu pracovníka v závažné rodinné situaci. Možnost homeworkingu ale může být na základě schválení vedoucího využita i krátkodobě. Mezi další opatření přibyla také intenzivnější práce s dobrovolníky. V kolektivní smlouvě pak byly rozšířeny možnosti neplaceného volna a uvolnění v závažných rodinných situacích. Později jsme také zavedli možnost čerpat indispoziční volno. Prozatím jsou to dva dny, zvažujeme rozšíření, vždy však je třeba pečlivě nastavit pravidla čerpání a zvážit vliv na plynulý chod organizace. Osvědčuje se také možnost předem krátkodobě dohodnout jiné rozložení pracovní směny.

- **Rodičovství, rodičovská dovolená, návrat do zaměstnání** – u tohoto opatření šlo především o zintenzivnění práce vedoucího a personalisty při komunikaci se zaměstnancem. Především tedy nastolit zavčas spolu se zaměstnancem proces přípravy jeho odchodu na MD/RD. Nejde však jen o předání úkolů a zaučení nového zaměstnance, ale především zjistit představy zaměstnance odcházejícího na MD/RD. Například zda bude mít zájem během této doby se vzdělávat, zapojit se částečně do pracovního procesu, apod. Zvažovali jsme i vybrané činnosti, které by bylo možné dělat z domu např. pracovat na vybraných projektech, publikační činnosti, opravách knih. Při návratu z RD je také vhodné zajistit pro zaměstnance mentora, protože velmi často se během doby na RD změní řada postupů, technologií apod. Mezi jednoduchá, ale milá a účinná opatření patří také blahopřání k narození dítěte, průkazka do knihovny a další drobné pozornosti pro dítě i rodiče. V návrhu je také klub maminek (rodičů), zde ale hodně závisí na samotné aktivitě jich

samotných. Knihovna každopádně pro takový klub poskytuje prostorové zázemí.

- **Organizace práce** – pro bezkolizní a efektivní chod knihovny je dobrá organizace práce klíčová. Hodnocení a zlepšování této oblasti zároveň klade vysoké časové nároky na management. Mělo by jít o pravidelné prověřování pracovních postupů a náplní práce za účasti zaměstnanců, diskutovat v týmech. Do popisu pracovních pozic je vhodné zakotvit vzájemnou zastupitelnost. Průběžně budovat atmosféru spolupráce a koležičtí založenou na ochotě vedoucího řešit férově pracovní problematiku, ale také diskrétně vyslechnout soukromé potřeby a v rámci možností vyjít zaměstnanci vstříc. Důležité také je, aby všichni zaměstnanci vnímali nejen úkoly svého oddělení, ale rozuměli chodu celé organizace a byli vzájemně zastupitelní i mezi různými odděleními.
- **Informační a komunikační politika** – má pro pozitivní firemní klima velký význam. Udržovat systém dostatečné a včasné informovanosti u tak velké organizace s celkem 34 externími pracovišti, je náročné. Interní přenos informací by měl být zajištěn tak, aby všichni zaměstnanci měli k informacím rovný přístup. K tomu se nejčastěji využívá intranet, ale také různé stupně porad, setkání zaměstnanců, na kterých je téma slučování rodinného a pracovního života oficiálně zařazováno. Nemělo by jít jen o soukromé debaty v duchu „jedna paní povídala“. K prosazování prorodinně orientované politiky organizace patří také to, že tuto filozofii propagujeme směrem k okolí a posilujeme tak prestiž knihovny, představujeme knihovnu jako dobrého zaměstnavatele. K tomu lze využívat nejrozličnější nástroje PR včetně pořádání konferencí, dnů otevřených dveří pro veřejnost nebo dnů pro celé rodiny zaměstnanců, během kterého se mohou seznámit s pracovištěm, pobavit se i lépe poznat navzájem.
- **Kultura vedení** – toto téma prolíná jako červená nit všemi opatřeními. Je to právě způsob chování vedoucích zaměstnanců, který do

značné míry rozhoduje o úspěchu či neúspěchu uplatňování proro-
dinných opatření. Vedoucí zaměstnanec by měl být schopný inova-
tivně řídit a motivovat zaměstnance. Proto je důležité podporovat
rozvoj vedoucích zaměstnanců a jejich osobnostní a sociální kom-
petence, umění zvládání konfliktů. Mělo by to být i jedno z kritérií
při výběru vedoucích zaměstnanců. V diskusích se zaměstnanci ta-
ké stále silněji rezonuje potřeba zajistit pro zaměstnance pocit bez-
pečí na pracovišti.

- **Personální rozvoj** – i zde jde o vysokou časovou náročnost pro vedoucí zaměstnance i personalistu. Pro zajištění a udržení kvalit-
ního personálu je důležité se zaměstnanci pravidelně komunikovat,
vést motivační rozhovory a sestavit plán osobního rozvoje, který
bude zohledňovat časovou dostupnost zaměstnanců. Uplatnit se
může již výše zmínění vzdělávání během MD/RD. Zároveň by za-
městnavatel měl při přijímacích řízeních zohledňovat neformálně
nabyté kompetence během MD/RD. Nezapomínáme ani na zaměst-
nance v předdůchodovém věku, kdy podobně jako před odchodem
na MD vedeme se zaměstnanci pohovory o jejich dalších předsta-
vách. Např. zda se budou chtít nějakou formou zapojit dál do čin-
nosti organizace (např. kratší pracovní úvazek, zástup za dlouho-
dobé nemoci, práce s dětmi apod.).
- **Finanční a nefinanční benefity** – v této oblasti padalo v živé dis-
kusi mnoho velmi kreativních námětů, ne všechny byly aktuálně
uplatnitelné, každopádně je dobré mít takový zásobník nápadů
(např. využití firemního vybavení pro soukromé účely, využití slev
získaných pro organizaci také pro domácí nákupy/služby). Je zda
však řada dalších benefitů, které lze bez větších nároků na finance
zavést – již zmíněné kluby rodičů či seniorů, blahopřání k výročím,
společné kulturní či sportovní akce. Dostatečně masivní uplatnění
finančních benefitů je v příspěvkové organizaci vázáno legislativou
a především samotnými finančními možnostmi organizace. Důleži-
té ale je, aby management jasně deklaroval, že má vůli odměňovat

dobré výsledky práce, i když to aktuálně třeba není dostatečně možné. U fondu kulturních a sociálních potřeb se každoročně schvaluje věcná a finanční struktura jeho čerpání. Vedle plošně využívaného příspěvku na stravenky jsou u nás velmi ceněny a využívány půjčky nebo také půjčování sportovních potřeb.

Co nám audit dal

- Účinný nástroj managementu a personální politiky,
- schopnost nahlížet řadu věcí nově,
- zvýšil důvěru mezi vedoucími a zaměstnanci,
- zlepšil komunikaci a informovanost uvnitř organizace,
- vyšší motivovanost a spokojenost zaměstnanců,
- zlepšení produktivity práce,
- snížení fluktuace zaměstnanců,
- urychlení návratu zaměstnanců z rodičovské dovolené, využití zam. v důchodovém věku,
- zvýšení společenské prestiže.

Přes celkovou pozitivní zkušenost s auditem je třeba otevřeně konstatovat, že nejen samotný audit byl časově náročný, ale především vše co následuje po něm. Není automatické, že všechna opatření bez péče o ně budou sama fungovat. Mění se vedoucí zaměstnanci i zaměstnanci, mění se i míra vnímání celého komplexu opatření. Některá z nich přestanou být aktuální, o využití některých nemusí být dlouhodobě zájem. Někdy je tendence vytěžit jen jednu stránku – tj. vyhovte mojí potřebě, bez odrazu v pracovním výkonu. Připomeňme závěrem filozofii celého projektu – **účelem auditu je lépe naslouchat potřebám zaměstnanců, a tím zvýšit úspěšnost organizace.**

Pokročilá informační podpora v Národní technické knihovně

Mgr. Alena Chodounská, Mgr. Pavlína Tvrdá, Ing. Jiří Henzl
Národní technická knihovna

Úvod

Národní technická knihovna, sídlící od roku 2009 uprostřed kampusu technických vysokých škol v pražských Dejvicích, slouží uživatelům z řad studentů, vyučujících i široké veřejnosti a zároveň funguje jako akademická knihovna Vysoké školy chemicko-technologické (VŠCHT) a specializovaná knihovna Ústavu organické chemie a biochemie (ÚOCHB). Ročně budovu NTK navštíví více než 600 000 uživatelů, z čehož 70 % tvoří studenti, mezi nimi více než 30 % studenti zahraniční. Kromě specializovaných zdrojů a studijních prostor nabízíme řadu informačních a instruktážních služeb, jejichž hlavním cílem je přispět k akademickému a odbornému úspěchu studentů, pedagogů a výzkumníků, zejména z oblasti technických a aplikovaných přírodních věd. Namísto referenčních služeb, jak jsou tradičně chápány knihovnickou komunitou v českém prostředí (Švejda, 2003), se přikláníme k širěji pojaté akademické informační podpoře zakotvené v mezinárodních standardech a doporučeních (např. Bopp a kol., 2011; ALA/RUSA, 2003; ALA/ACRL/STS, 2006) a neustále uzpůsobované individuálním potřebám našich uživatelů.

Naše metoda odvozena z mota NTK „*Knihovna je služba*“ (NTK, 2017) by se dala shrnout větou „*Poznej svého (potencionálního) uživatele!*“. Tento imperativ se projevuje nejen v podobě a organizaci služeb, ale také v personální politice a parametrech interního vzdělávání. Ačkoliv se nám a hlavně našim uživatelům dnes takový přístup jeví jako samozřejmost, cesta k němu nebyla přímá ani snadná. V první části článku je pro-

to popsán rozvoj informační podpory NTK od roku 2013 a v druhé pak dva konkrétní příklady současného formátu a fungování našich konzultačních a instruktážních služeb pro studenty vysokých a středních škol. Podrobnosti o podpoře vyučujících a studentů doktorandských programů jsou k dispozici v samostatném příspěvku (Krueger, 2017).

Cesta k uživatelsky orientovanému přístupu

V roce 2009 se NTK po více než 50 letech vrátila ke svému původnímu poslání sloužit akademické obci přímo v kampusu vysokých škol (NTK, 2017). Integrací s knihovnou VŠCHT (2013) a později s knihovnou ÚOCHB (2014) byla zahájena také transformace referenčních služeb. Ačkoliv sloučení provozů, procesů a fondů všech zapojených institucí proběhlo hladce (Kožuchová, 2014), u referenčních služeb jsme se od počátku potýkali se vzájemným neporozuměním. Nesoulad se projevoval obtížemi s formulací „zadání“ ze strany partnerů²², ale především naší neschopností opustit „narativ a způsoby“ tradičních knihovníků a knihovnictví, jak je popisují Skenderija a kol. (2017).

Impulsem k celkové změně přístupu se stal redesign webu NTK na přelomu let 2013–2014 a pilotní kurz *Scientific Writing* určený studentům doktorandských programů. Realizace obou projektů byla založená na studiu uživatelských potřeb specifické akademické komunity a řízená v souladu s principy tzv. agilního vývoje (více viz Krueger, 2014; 2017). Průzkumy uživatelského chování a průběžné vyhodnocování zpětné vazby se staly základem pro revizi, přestavbu a další rozvoj veškerých služeb, včetně pokročilé informační podpory. Vzhledem k tomu, že se nám výsledky kvantitativních průzkumů a dotazníkových šetření uživatelů neosvědčily pro naše účely jako dostatečně vypovídající a směrodatné, zaměřili jsme se na kvalitativní a smíšené průzkumy zaměřené také na „neuživatele“ knihovny. V letech 2014–2016 byla

²² Na naši otázku, co jim můžeme nabídnout na podporu studia a výzkumu v jejich institucích, odpovídali „zatím nás nic nenapadá, my si výukou a výzkumem vystačíme sami, na to máme vlastní kompetentní a zkušené lidi.“

realizována dvě mystery visitingová šetření (Sudová, 2014; Orlová a kol., 2016), etnografický průzkum informačního chování vědců (Krueger, 2016) a etnografický průzkum bakalářských studentů techniky (Chodounská, 2016). Nálezy a doporučení vyplývající z těchto průzkumů přispěly k artikulaci strategie rozvoje služeb NTK (Chodounská a Skenderija, 2017).

Referenční tým

Hlavním předpokladem pro práci referenčního knihovníka v NTK se postupně stalo *porozumění* zejména (potenciálním) akademickým uživatelům, jejich prostředí spolu s jejich informačními a studijními potřebami a návyky. Expertní znalosti informačních zdrojů a služeb knihovny zůstaly důležitou součástí kompetencí s tím, že jsme je začali odvozovat od přímo zjištěných, nikoli předpokládaných nebo tradičním knihovnickým přístupem „uchopitelných“, potřeb uživatelů. V souladu s požadavky vysokých škol bylo také pozastaveno poskytování rešeršních služeb všem studentům bakalářských a magisterských programů. Namísto toho jsme se začali soustřeďovat na zdokonalování konzultačních služeb. Informační potřeby studentů a vědců z jejich vlastní perspektivy, vědecká komunikace a studium uživatelského chování se vzápětí staly tematickými pilíři nově založeného interního kompetenčního kurzu *NTK YoUniversity*, povinného pro všechny referenční knihovníky (podrobněji Chodounská a Krueger, 2016).

Změna směřování referenčních služeb i nově formulované nároky na pracovníky byly podrobně diskutovány se zaměstnanci i vedením knihovny (NTK, 2015). Ve snaze co nejvíce přiblížit referenční knihovníky k uživatelům bylo rozhodnuto prolnout pracovní agendy referenčních a asistovaných služeb a zrušit referenční oddělení ve smyslu organizačního útvaru. Referenční knihovníky se však nepodařilo přesvědčit o nutnosti prováděných změn a v průběhu roku 2015 postupně všichni opustili nově vzniklé oddělení služeb. Při následném výběru nových pracovníků dostali přednost uživatelsky orientovaní uchazeči

nikoli knihovnického, ale technického či aplikovaně-vědeckého zaměření nebo sociálně-humanitního s mezioborovým přesahem a zájmem o techniku. Výsledkem byl vznik multioborového mezinárodního referenčního týmu, jehož členové odpovídají definici tzv. „super-uživatelů“, tj. profesionálů, kteří zdroje a služby knihovny sami aktivně využívají při plnění studijních a pracovních povinností a zůstávají v těsném kontaktu s uživateli a akademickou komunitou. Zároveň se soustavně vzdělávají ve vyhledávání, hodnocení a používání odborných informací a zdrojů a jsou podporováni ve vlastním výzkumu, psaní a publikování odborných článků a prezentování příspěvků, převážně v anglickém jazyce (např. Chodounská a Krueger, 2016; Skenderija a kol., 2017; Orlová a Pavelová, 2016).

Pestrost specializací a pracovních zkušeností členů týmu nám umožňuje flexibilně reagovat na měnící se informační potřeby uživatelů a vzájemně se od sebe učit. Referenční tým, odpovědný spolu s referátem pro akademickou komunikaci za poskytování pokročilé informační podpory, zahrnuje pracovníky z více oddělení napříč organizační strukturou, což zlepšuje mobilitu pracovníků a umožňuje nám snadněji spolupracovat s dalšími týmy a útvary v rámci knihovny. Tým je v současné době složený z devatenácti kolegyň a kolegů, z čeho čtyři vzděláním technici, tři přírodovědci, osm s humanitně sociálním vzděláním a čtyři specializovaní knihovníci⁷³.

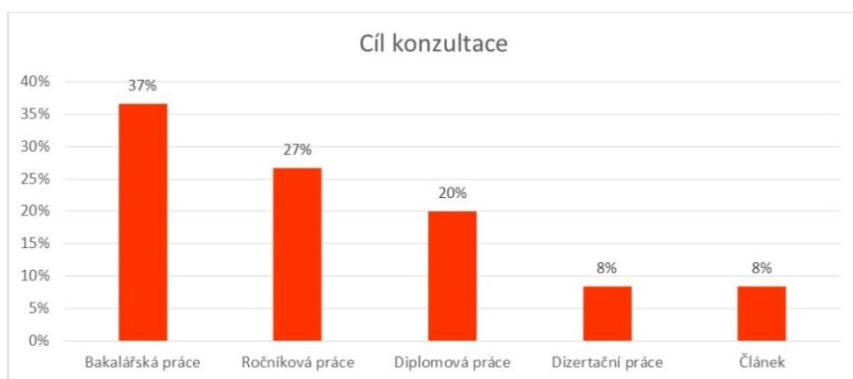
Vzhledem k tomu, že potřebné kompetence pro poskytování informační podpory jsme získávali „za pochodu“, rozhodli jsme se v první fázi soustředit na tři základní služby: zodpovídání referenčních dotazů, vytvoření a správu online oborových průvodců a poskytování konzultačních služeb, jež nahradily rešerše. Právě iniciální zkušenosti s poskytováním konzultačních služby nám poskytly první hlubší náhled do akademického prostředí, resp. informačních potřeb a návyků našich uživatelů z řad studentů.

⁷³ Podrobněji viz web NTK: <https://www.techlib.cz/cs/2832-nasi-specialiste>

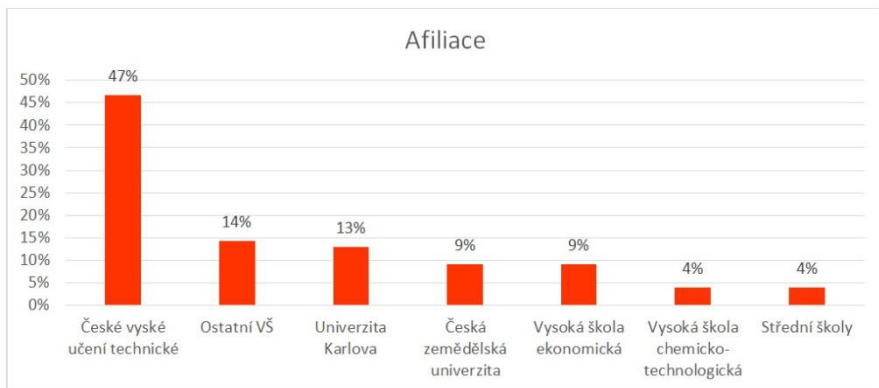
Konzultační služby

Stále více informací je jednoduše a rychle dostupných online a role knihovny a knihovníků se dramaticky přesouvá od poskytovatelů k průvodcům a mentorům. Zatímco odborné vzdělávání je plně v rukou pedagogů a školitelů, knihovna může svým uživatelům pomoci s rozvojem tzv. měkkých, nebo též *přenositelných* kompetencí, mezi něž patří práce s informacemi, prezentační dovednosti a práce s textem, a jež v zahraničí tradičně poskytují univerzity prostřednictvím samostatných jednotek označovaných např. *Scientific Writing Center*, *Student Support Center* nebo *Learning Center*. Naše konzultační služby vycházejí z přesvědčení, že aktivity rozvíjející tyto schopnosti mohou zásadním způsobem přispět k úspěchu a konkurenceschopnosti našich uživatelů během studia i na pracovním trhu, a to v globálním měřítku (Koucký a kol., 2013; Feřtek, 2015; NAE, 2005).

Od začátku roku 2017 proběhlo ke 12. 6. 2017 celkem 103 individuálních konzultací. Nejčastějším důvodem, proč nás uživatelé vyhledali, byla pomoc s přípravou na psaní závěrečných prací, přičemž jednoznačně převažují práce bakalářské. Vzhledem k umístění knihovny a zaměření zdrojů je služba nejvíce využívána studenty Českého vysokého učení technického.

Graf 1 Rozdělení konzultací podle jejich cíle. Zdroj: autoři příspěvku

Graf 2 Uživatelé, kteří využili konzultace podle afilie. *Zdroj: autoři příspěvku*

Formulace problémů, které uživatelé řeší, je z počátku neurčitá, což je mnohdy podtrženo silnými pocity frustrace a přetížení spojenými s psaním (převážně závěrečných) prací. Student nezřídka přichází v situaci, kdy nefunguje komunikace mezi ním a vedoucím práce. Hned na začátku setkání si proto ujasníme, co potřebuje, a metodou aktivního naslouchání zjišťujeme, jak svému tématu rozumí, jaký je cíl jeho práce a jaké zdroje už má k dispozici. Problémy, jež nejčastěji řešíme, se shodují s přehledem předloženým Evelyn L. Carrya (2016):

- co je odborný zdroj a kde ho nalézt,
- kde hledat jiné k akademické práce,
- akademické psaní (uchopení tématu, výzkumná otázka, klíčová slova, struktura práce),
- zevrubná znalost tématu,
- motivace k napsání kvalitní práce,
- citování, citační nástroje.

Konzultaci si studenti zpravidla objednávají prostřednictvím mailu nebo webového formuláře. Abychom dokázali službu vhodným způsobem propagovat, pečlivě sledujeme, kde se o nás dozvídají (graf 3).

Graf 3 Rozložení podle zdroje, z jakého se uživatelé o službě dozvěděli. *Zdroj: autoři příspěvku*

Výběr konzultujícího knihovníka závisí na časových možnostech obou aktérů a tématu konzultace. Každý člen týmu má na starosti určité obory, ke kterým vytváří na webu knihovny oborové průvodce. Díky tomu by měl být lépe obeznámen s odbornými kolekcemi zdrojů zpřístupňovanými knihovnou, dalšími institucemi.

Během přípravy na konzultaci se seznamujeme s tématem (provádíme tzv. mapování tématu, anglicky *literature review*) a promýšlíme vhodné zdroje a klíčová slova. Samotná konzultace trvá přibližně hodinu a probíhá tváří v tvář ve vyhrazeném prostoru konzultačního koutku (Chodounská, 2015). Studentům zdůrazňujeme, že o své práci mluví s *kolegou*, který již podobnou situací prošel a může jim poradit. Role „vrstevníka“ či kolegy (anglicky *peer*) sdílejícího danou zkušenost je aktivně budovanou součástí našich služeb („*peer-to-peer přístup*“), neboť právě vrstevníci jsou pro studenty přirozeným zdrojem informací (O’Kelly, 2015; Chodounská, 2016). O překonávání bariér mezi uživateli a naším specialistou usilujeme také proto, že úspěšnost konzultace je ze strany uživatelů hodnocena nejen podle přesnosti a úplnosti doručených informací, ale také na základě přívětivého chování knihovníků (Butler a Byrd, 2016). Na závěr každé konzultace nabídneme další pomoc a v jedné třetině případů na ni navazuje doplňující mailová komunikace.

Obr. 1 Video propagace konzultačních služeb, ukázka peer-to-peer přístup.
Zdroj: autoři příspěvku

NTK zatím nemá k dispozici nástroj umožňující sledovat přímý vliv knihovny na úspěch studentů, jak ho popisují např. Cox a Jantti (2012). Úspěšnost konzultačních služeb tudíž sledujeme nepřímou, prostřednictvím zpětné vazby, kterou získáváme během konzultace a prostřednictvím online dotazníku. Nehledáme pochvalu, ale konkrétní postřehy, co student skutečně potřebuje a doporučení, čemu věnovat více času a pozornosti.

Zpětnou vazbu a další informace získané během konzultace ukládáme spolu s výčtem použitých zdrojů, klíčových slov a kopií odeslaných mailů do tzv. „Konzultačního listu“ (NTK, 2017). Záznamy nám pomáhají vytvářet znalostní bázi, z níž můžeme čerpat při přípravě na konzultaci s podobným tématem, a zároveň identifikovat opakující se vzorce informačních chování uživatelů a vzdělávacích potřeb členů referenčního týmu. Tyto informace jsou pak použity pro interní vzdělávání částečně zajišťovaného prostřednictvím pravidelných týdenních schůzek tzv. „Metakonzultací“, tedy konzultací o konzultacích. Tento

druh neformálního vzdělávání, které pod označením „*vicarious learning*“ popisuje Williams a kol. (2016), se nám velmi osvědčil pro vzájemné předávání zkušeností, znalostí a dovedností napříč týmem a pro sdílení dobré praxe a předcházení opakování chyb.

Jako doplněk k domluveným individuálním konzultacím od května 2017 nabízíme i „(tematické) konzultace na počkání“, jež mohou uživatelé využít bez předchozího objednání, a jsou časově omezené na patnáct minut. Cílem této služby je jednak zvýšit povědomí o obsahu a rozsahu konzultační podpory, jež knihovna nabízí, a zároveň otestovat nové formáty služeb. Studenti zatím mohou využít konzultací na počkání k několika konkrétním tématům, jako pomoc s editací a citováním odborných textů v angličtině a češtině, práci s LaTeXem a international student support (kde a na koho se obrátit). Souběžně připravujeme další témata.

Informační podpora středních škol

Na zjištění vyplývající z analýzy poskytnutých konzultací navazují také workshopy určené studentům středních škol. Ukázalo se, že většina studentů bakalářských a magisterských programů se na vysokou školu dostává zcela neobeznámena se základními dovednostmi a standardy akademického „zacházení“ s informacemi a informačními zdroji, především pokud jde o mapování tématu, vyhledávání, citování, vypracování bibliografie, posouzení věrohodnosti zdrojů či strukturování práce. Jsme přesvědčeni, že naše knihovna je jednou z institucí, které mohou při zlepšování stávající situace výrazně pomoci.

Dalším důvodem vzniku workshopů jsou změny podoby maturitních zkoušek na některých středních školách. Naši sousedé v Rakousku podle nového zákona vyžadují od studentů jako třetí pilíř maturity kromě písemné a ústní zkoušky také vlastní text ve formě tzv. „předvě-

decké práce⁷⁴, jež má naučit žáky samostatně zpracovat danou tematiku a připravit je na vědecké práce na vysokých školách (Konopásková, 2012, str. 15). Rakouská vláda studentům poskytuje přístup ke sbírce odborných e-knih, které však nejsou v České republice dostupné, což byl jeden s hlavních důvodů, proč s námi v roce 2014 začalo Rakouské gymnázium v Praze spolupracovat (Skenderija, 2015).

V témže roce se na nás začali obracet pedagogové a knihovníci z dalších středních škol, které usilují o zařazení mezinárodních programů a standardů⁷⁵ do svých kurikul. Jednalo se především o soukromé školy s vazbou na zahraniční státy.

To nás inspirovalo zahájit intenzivní spolupráci se středoškolskými pedagogy a knihovnicemi a začít vytvářet a poskytovat workshopy, konzultace a komplementární studijní materiály zaměřené na kritické hodnocení informací a zdrojů, práci s odborným textem, citování a parafrázování zdrojů⁷⁶. Naším úmyslem není jen pomoci studentům složit maturitní zkoušku (i když tento cíl je samozřejmě nejzjevnější), ale „vštípit“ jim dovednosti kritického myšlení a hodnocení zdrojů a informací, které se v dnešní době informačního přesytení, falešných a predátorských zprav, stávají nepostradatelnými. Zároveň se tak snažíme včasnou osvětou předcházet problémům, které se často vyskytují jako příčiny studijní neúspěšnosti na vysoké škole.

Průběh konkrétního workshopu nebo konzultace se vždy snažíme přizpůsobit specifickým požadavkům a ve spolupráci s učiteli jej adap-

⁷⁴ Vorwissenschaftliche Arbeit, VWA – předvědecká práce má rozsah 40 000 – 60 000 znaků (cca. 17–25 stran). Prezentace práce a diskuse o ní probíhá před zkušební komisí. Téma si žáci vybírají v 1. semestru předposledního ročníku, na její sepsání mají půl roku.

⁷⁵ Například mezinárodní vzdělávací program Diploma Program vytvořeného a garantovaného organizací International Baccalaureate, jehož cílem je nabídnout excelentní přípravu na studium na vysoké škole. Absolventi získávají mezinárodně uznávanou obdobu maturitní zkoušky, díky níž se mohou hlásit na množství prestižních vysokých škol po celém světě. Povinnou složkou tohoto programu je přitom napsání tzv. Extended Essay s rozsahem 4 000 slov

⁷⁶ Více viz web NTK: <https://www.techlib.cz/cs/83607-stredni-skoly>

tovat na problémy, které žáci aktuálně řeší. Přístup ke studentům a duch, ve kterém se setkání nese, je neformální a i zde se snažíme klást důraz na peer-to-peer princip. Komunikujeme s nimi přístupným jazykem a vše demonstrujeme na příkladech z praxe tak, abychom je zaujali a zapojili. V prezentacích používáme množství „intrikujících“ obrázků, ptáme se studentů na jejich názor a usilujeme o vytváření prostoru pro spontánní diskuzi (viz. Tvrdá a Martinová, 2017), do které se snažíme, přímo i nepřímo, zahrnout i přítomné učitele.

Od začátku roku 2017 jsme uspořádali 14 workshopů, na nichž jsme spolupracovali s 10 učiteli a proškolili tímto způsobem více než 400 studentů ve věku 12–18 let ze soukromých i veřejných škol. Po každém workshopu se na ně obracíme s krátkým dotazníkem, ve kterém mohou anonymně navrhnout zlepšení a oznámkovat nás. V roce 2016 proběhly dva workshopy zaměřené na učitele, jichž se zúčastnilo 68 pedagogů.

Cvičení: Zjistí v Britannice

- Ve kterém státě najdete Mt. Rushmore?
- Kteří prezidenti jsou na něm vyobrazeni?

π

- 3.1415926535897932X8462643X83279502X84197

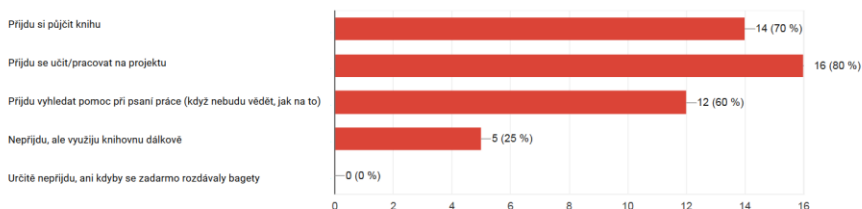

HORSEY, David. Democracy goes trivial with the Donald Trump/Lindsey Graham feud. *Los Angeles Times* [online]. [2015-07-24]. Dostupné z: <http://www.latimes.com/opinion/topoftheticket/la-na-11-trump-graham-feud-20150724-story.html>

Obř. 2 Cvičení: Zjistí v Britannice, ukázka slidu z prezentace pro Rakouské gymnázium. *Zdroj: autoři příspěvku*

Myslíš, že se do knihovny ještě někdy vrátíš?

20 odpovědí

Graf 4 Výsledky dotazníkového šetření, zda studenti budou knihovnu využívat i v budoucnu. *Zdroj: autoři příspěvku*

Ačkoliv prozatím spolupracujeme zejména se soukromými středními školami, které se na nás aktivně obrací, snažíme se oslovit také české veřejné školy a nabídnout jim podobný, v praxi osvědčený, formát i obsah podpory. Prostřednictvím připravovaného pilotního semináře *Bezpečná cesta informačním bludištěm*^{ZZ} chceme posílit dialog s českými středoškolskými učiteli a s jejich pomocí výrazněji přispět k zlepšování úrovně informační, mediální a akademické gramotnosti studentů.

Závěr

Naše postupy i služby se proměňují a vyvíjí společně s námi, našimi uživateli a prostředím. Testování nových služeb formou pilotů, jejich průběžné hodnocení a soustavné zlepšování za pochodu, nám stále častěji umožňuje včas odhalit slabá místa, přijít s rychlou úpravou nebo přehodnotit koncepci pro řešení komplexních problémů. Prostřednictvím sledování (a občas také anticipace) činností a potřeb akademického okolí a dalších „stakeholderů“ hledáme cesty, jak užitečně a smysluplně začlenit NTK přímo do jejich procesů a strategických záměrů a stát se „vestavěnou službou“ (anglicky *embedded*). Zároveň soustavně sledujeme a analyzujeme informační chování a potřeby jednotlivců. Snažíme se vcítit se do role uživatele.

^{ZZ} viz web NTK: <https://www.techlib.cz/cs/83767-bezpecna-cesta-informacnim-bludistem>

vatelů a naučit se, jak „nastražit“ služby tam, kde je potřebují a kdy je potřebují. Už se nám tak stalo, že jsme na základě našich zjištění vytvořili a nabídli služby, které si až zpětně hledaly své uživatele, postupně vytvářely „poptávku“ a přitáhly další uživatele a akademické partnery. Tento proces, interně nazývaný „beyond embedded“ (viz Krueger, 2017), souzní také s motem našeho referenčního týmu – „inspirovat a demystifikovat“.

Na začátku naší cesty do akademického neznáma jsme mysleli, že jen na chvíli opustíme ulitu knihovny, zjistíme co nejvíce o našich uživateli a pak se vrátíme a nabyté vědomosti využijeme k vytvoření nových služeb. Postupně jsme však zjistili, že pro nás knihovníky asi není cesty zpět. Není kam se vrátit a především – není proč.

Použité zdroje

- ALA/RUSA. *Professional Competencies for Reference and User Services Librarians* [online]. 2003 [2017-06-16]. Dostupné z: <http://www.ala.org/rusa/resources/guidelines/professional>
- ALA/ACRL/STS. *Information Literacy Standards for Science and Engineering/Technology* [online]. Association of College & Research Libraries, 2006 [2017-06-16]. Dostupné z: <http://www.ala.org/acrl/standards/infolitscitech>
- BOPP, Richard E. a Linda C. SMITH. *Reference and Information Services: An Introduction*. B.m.: ABC-CLIO, 2011. ISBN 978-1-59884-817-5.
- BUTLER, Kathy a Jason BYRD. Research Consultation Assessment: Perceptions of Students and Librarians. *The Journal of Academic Librarianship* [online]. 2016, roč. 42, č. 1, s. 83–86 [2017-06-16]. ISSN 0099-1333. Dostupné z: <http://dx.doi.org/10.1016/j.acalib.2015.10.011>
- COX, Brian L.; JANTTI, Margie H. Discovering the impact of library use and student performance [online]. *Educause Review*, 2012 [2017-06-16]. Dostupné z: <http://ro.uow.edu.au/cgi/viewcontent.cgi?article=1507&context=asdpapers>

- CURRY, Evelyn L. *The Reference Interview in the Google Age* [online]. In: *IFLA WLIC 2016 in Columbus* [2017-06-16]. Dostupné z: <http://library.ifla.org/1354/1/125-curry-en.pdf>
- FEŘTEK, Tomáš. *Co je nového ve vzdělávání*. Praha: Nová beseda, 2015. ISBN 978-80-906089-2-4
- HOUDEK Tomáš, Sasha SKENDERIJA a Martin STEHLÍK. Before and Beyond Embedding: A Reference Fable from the National Library of Technology in Prague. In: *IFLA Annual Conference in Wroclaw 2017*. [preprint]
- INTERNATIONAL BACCALAUREATE. *Extended essay* [online]. 2005-2017 [2017-06-12]. Dostupné z: <http://www.ibo.org/programmes/diploma-programme/curriculum/extended-essay/>
- CHODOUNSKÁ, Alena a Stephanie Krueger. Cooking Stone Soup: Porous Workforce Training at the Czech National Library of Technology as a Supplement to (Impermeable) University Education [online]. In: *IATUL Annual Conferences in Halifax 2016* [2017-06-16]. Dostupné z: http://invenio.nusl.cz/record/256596/files/idr-1016_1.pdf
- CHODOUNSKÁ, Alena. *Za zdmi akademické knihovny: kombinovaná etnografická studie osmi studentů techniky* [online]. Brno: Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, Kabinet informačních studií a knihovnictví, 2016 [2017-06-16]. 140 s. Dostupné z: https://is.muni.cz/th/181814/ff_m/Diplomova_prace_Chodounska.pdf
- CHODOUNSKÁ, Alena a Sasha SKENDERIJA. *Strategie referenčních služeb 2017+* [online]. Praha: NTK, 2015 [2017-06-16] Dostupné z: <https://www.techlib.cz/default/files/download/id/86175/strategie-referencnich-sluzeb-2017.pdf>
- CHODOUNSKÁ, Alena. Konzultační koutek: Centrální konzultační pult a design služeb na míru [online]. In: *Konference EFI 2015*, Praha: NTK, 2015 [2017-06-12]. Dostupné z: <http://invenio.nusl.cz/record/201213?ln=cs>

- O'KELLY, Mary, Julie GARRISON, Brian MERRY a Jennifer TORREANO. Building a peer-learning service for students in an academic library. In: *portal: Libraries and the Academy* [online]. 2015, roč. 15, č. 1, s. 163–182 [2017-06-14]. Dostupné z: http://scholarworks.gvsu.edu/library_sp/54/?utm_source=scholarworks.gvsu.edu%2Flibrary_sp%2F54&utm_medium=PDF&utm_campaign=PDFCoverPages
- ORLOVÁ, Jana a Alena PAVELOVÁ. Reimagining academic library user experience: Using mystery shopping to inform service decisionmaking at the Czech National Library of Technology [online]. In: *QQML 2016 Conference London* [2017-06-20]. Abstrakt dostupný: http://www.isast.org/images/e-Book_of_Abstracts_final_2016_v9.pdf
- ORLOVÁ, Jana, Alena PAVELOVÁ, Alena CHODOUNSKÁ, Edita JINDRÁKOVÁ, Sandro KIKNAVELIDZE a Tereza HRABOVSKÁ. *Vyhodnocení mystery shoppingového průzkumu Národní technické knihovny 2015* [online]. Praha: NTK, 2016 [2017-06-12]. Dostupné z: <http://invenio.nusl.cz/record/204396?ln=cs>
- KONOPÁSKOVÁ, Anna. Nová Matura v Rakousku. *Zpravodaj – Odborné vzdělávání v zahraničí* [online]. Praha: Národní ústav pro vzdělávání, školské poradenské zařízení a zařízení pro další vzdělávání pedagogických pracovníků, 2012, roč. 23, č. 7-8, s. 15-17 [2017-06-12]. Dostupné z: <http://www.nuv.cz/uploads/Periodika/ZPRAVODAJ/2012/Zp1208a.pdf>
- KOUCKÝ, Jan, Radim RYŠKA a Martin ZELENKA. *Reflexe vzdělání a uplatnění absolventů vysokých škol: Výsledky šetření REFLEX 2013* [online]. Praha: Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, Středisko vzdělávací politiky, 2014 [2017-06-12]. Dostupné z: <http://www.strediskovzdela vacipolitiky.info/download/Reflexe%20vzdelani%20a%20uplatneni%20absolventu.%20Vysledky%20setreni%20REFLEX%202013.pdf>
- KOŽUCHOVÁ, Darina. Integrace Národní technické knihovny s Ústřední knihovnou VŠCHT jako model pro případné další integrace [online].

- In: *Konference EFI 2014*, Praha: NTK, 2014 [2017-06-12]. Dostupné z: <http://invenio.nusl.cz/record/177607>
- KRUEGER, Stephanie. Letting Traditional Boundaries Blur: A Case Study in Co-Developing STEM 'Excellence' Courses [online]. In: *Annual IATUL Conference Bozen 2017*, [2017-06-20]. Dostupné z: https://www.researchgate.net/publication/317561367_Letting_Traditional_Boundaries_Blur_A_Case_Study_in_Co-Developing_Stem_Excellence_Courses
- KRUEGER, Stephanie. *Beyond the paywall: a multi-sited ethnographic examination of the information-related behaviors of six scientists* [online]. PhD Thesis. Berlin, Humboldt Universität zu Berlin, 2016 [2017-06-12]. Dostupné z: <http://edoc.hu-berlin.de/dissertationen/kruieger-stephanie-2016-07-22/PDF/kruieger.pdf>
- KRUEGER, Stephanie. Agile Development at the Czech National Library of Technology (NTK): A Case Study in the Launch of a Robust Online Research & Communications Tool. *ITlib: Informačné technológie v knižnici* [online]. 2014, roč. 18, č. 4, s. 27–36 [2017-06-12]. ISSN 1335-793X. Dostupné také z: http://itlib.cvtisr.sk/archiv/2014/4/agile-development-at-the-czech-national-library-of-technology-ntk-a-case-study-in-the-launch-of-a-robust-online-research-communications-tool.html?page_id=2788.
- MEDIAN. Jeden svět na školách. *Výuka mediální výchovy na středních školách* [online] Praha: 2017 [2017-06-12]. Dostupné z: https://www.jsns.cz/nove/pdf/6517001_medialni_vychova_zprava_final.pdf
- NATIONAL ACADEMY OF ENGINEERING. *The Engineer of 2020: Visions of Engineering in the New Century* [online]. Washington DC: The National Academies Press, 2004 [2017-06-12] Dostupné z: <http://www.nap.edu/catalog/10999/the-engineer-of-2020-visions-of-engineering-in-the-new>

- NÁRODNÍ TECHNICKÁ KNIHOVNA. *Iniciační skupina pro kompetenční odborný rozvoj referenčních knihovníků* [online]. Praha, 2015 [2017-06-12]. Dostupné zaměstnancům NTK:
[https://wiki.ntkcz.cz/wiki/index.php/Kategorie:Iniciační skupina pro kompetenční odborný rozvoj referenčních knihovníků](https://wiki.ntkcz.cz/wiki/index.php/Kategorie:Iniciační_skupina_pro_kompetenční_odborný_rozvoj_referenčních_knihovníků)
- NÁRODNÍ TECHNICKÁ KNIHOVNA. *Konzultační list* [online]. Praha, 2017 [2017-06-20]. Dostupné z:
<https://www.techlib.cz/default/files/download/id/86176/konzultacni-list.pdf>
- NÁRODNÍ TECHNICKÁ KNIHOVNA. *O NTK* [online]. Praha, 2017 [2017-06-18]. Dostupné z: <http://www.techlib.cz/cs/82794-o-ntk>
- SKENDERIJA, Sasha. Modelové partnerství s rakouským gymnáziem. In: *Konference EFI 2015* [online]. Praha: NTK, 2017 [2017-06-15]. Dostupné z: http://invenio.nusl.cz/record/201207/files/idr-981_1.pdf
- SUDOVÁ, Miroslava. *Mystery visiting v knihovnách* [online]. Brno, 2015 [2017-06-12]. Magisterská práce. Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, Kabinet informačních studií a knihovnictví. Dostupné z: http://is.muni.cz/th/384477/ff_m/
- ŠVEJDA, Jan. Referenční služby. In: *KTD: Česká terminologická databáze knihovnictví a informační vědy* (TDKIV) [online]. Praha: Národní knihovna ČR, 2003 [2017-06-15]. Dostupné z: http://aleph.nkp.cz/F/?func=direct&doc_number=000001879&local_base=KTD.
- TVRDÁ, Pavlína a Olga MARTINOVÁ, *Jak najít zdroje pro předvědeckou práci (a nezbláznit se)* [online]. Workshop pro Rakouské gymnázium, Praha: NTK, 2017 [2017-06-12]. Dostupné z: <https://www.techlib.cz/public/userfiles/Sluzby/OEGP%20vyhled%C3%A1v%C3%A1n%C3%AD.pdf>
- UNESCO. *Media and Information Literacy: Policy and Strategy Guidelines* [online]. Paris: UNESCO, 2013 [2017-06-11]. ISBN: 978-92-3-001239-7. Dostupné z: <http://unesdoc.unesco.org/images/0022/002256/225606e.pdf>

WILLIAMS, Simon N.; THAKORE, Bhoomi K.; MCGEE, Richard. *Career Coaches as a Source of Vicarious Learning for Racial and Ethnic Minority PhD Students in the Biomedical Sciences: A Qualitative Study* [online]. PloS one, 2016 [2017-06-12]. Dostupné z: <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0160038>

Obrázky:

Obrázek 1: Video propagace konzultačních služeb, ukázka peer-to-peer přístup. Dostupné z:

<https://www.youtube.com/watch?v=RXCB2ZZgiRI&t=4s>

Obrázek 2: Cvičení: Zjisti v Britannice, ukázka slidu z prezentace pro Rakouské gymnázium, 27. 04. 2017. Dostupné z:

<https://www.techlib.cz/public/userfiles/Sluzby/OEGP%20vyhled%C3%A1v%C3%A1n%C3%AD.pdf>

Prodlužování aktivního pracovního života – hrozby, překážky a jejich možná řešení v knihovnách

Mgr. Vladana Pillerová

Národní knihovna ČR

SKIP ČR je jedním z partnerů v projektu ESF „Společným postupem sociálních partnerů k přípravě na změny v důchodovém systému“. Hlavním řešitelem projektu je Konfederace zaměstnavatelských a podnikatelských svazů společně s Českomoravskou konfederací odborových svazů. SKIP v projektu zastupuje platformu kultura, další zúčastněné platformy jsou doprava, kultura, polygrafie, stavebnictví, školství, zemědělství, textilní a oděvní průmysl. Projekt je rozdělen na dvě etapy, z nichž první proběhla v letech 2013 až 2015 a druhá probíhá od roku 2016 a bude ukončena v prvním čtvrtletí roku 2019.

Cíle projektu

Hlavním cílem tohoto projektu je příprava zaměstnanců ve vybraných pozicích a jejich zaměstnavatelů na dopady a změny vyplývající z reformy důchodového systému. Jedním z nejzávažnějších důsledků této reformy je odchod zaměstnanců do důchodu ve vyšším věku a s tím spojené prodloužení aktivního pracovního života. Je to téma nanejvýš aktuální a je proto velmi potřebné se touto problematikou zabývat i z jiného než parametrického pohledu důchodové reformy. Především z pohledu prodlužování délky aktivního pracovního života zaměstnanců, udržení stárnoucí pracovní síly na pracovním trhu a zvládnutí pracovní činnosti ve vyšším věku, a to bez ohledu na finální kritéria důchodového systému.

Problematika stárnutí pracovníků je v knihovnách velmi aktuální. Podle výsledků poslední Analýzy věkové, vzdělanostní a mzdové struktury pracovníků knihoven uskutečněné v roce 2017 je knihovnictví jako obor doménou žen ve středním až starším věku, navíc dlouhodobým trendem je posilování starší věkové skupiny knihovníků na úkor té mladší do 40 let. Výkon zaměstnání ve vyšším věku představuje pro pracovníky větší zátěž, ať už fyzickou či psychickou. V mnoha případech je možné preventivními opatřeními rizikům předcházet, je ale nutné vhodná opatření nalézt, správně je formulovat a uvést v knihovně do praxe. V tomto ohledu by mohl projekt znamenat pro obor knihovnictví velký přínos.

SKIP ČR byl partnerem projektu již v první etapě, ve které byly realizovány především přípravné a analytické činnosti, na které navázalo šetření v knihovnách v etapě II. Hlavní výstupy a aktivity Etapy I jsou následující:

- realizace 30 seminářů a 3 konferencí pro management i zaměstnance;
- 20 řízených rozhovorů s manažery velkých knihoven na téma zvyšujícího se věku odchodu do důchodu, stárnutí pracovních týmů a řešení této problematiky v knihovnách s využitím některých manažerských metod, např. age-managementu atd.;
- Národním vzdělávacím fondem byla zpracována prognóza vývoje oboru a možný dopad na tři vybrané typové pozice (referenční knihovník, knihovník katalogizátor, knihovník v knihovně pro děti, středoškolská úroveň);
- proběhl pilotní projekt jako příprava na Etapu II.

Metody šetření

Etapa II se již věnovala samotnému šetření v knihovnách a formulování závěrů na základě získaných skutečností. V první fázi proběhlo šetření tří knihovnických pozic – knihovník v oddělení pro děti, referenční

knihovnick a knihovnick katalogizator ve vybraných knihovnách. Data byla získána odborně osvědčenými dotazovacími technikami, které se používají v komerčních firmách, a výsledky vyhodnocují odborníci na tyto metody. Jednou z metod je metoda CUTE, kterou byly zjišťovány kompetence, motivace a postoje pracovníků ve vybraných knihovnách. Test byl navíc doplněn o rozhovory s psychology, což byli zároveň odborníci na vyhodnocování výsledků použitých metod neboli interpreti. Druhou z použitých metod, kterou také podstoupili pracovníci na vybraných pozicích je tzv. Barvově slovní asociační technika (Bsat), kterou absolvoval ještě větší počet knihovníků v knihovnách po celé České republice. Tato metoda měla podpořit výsledky získané od 30 zaměstnanců, kteří absolvovali šetření CUTE a rozhovor s interprety. Kromě toho byl vždy šetřen také management knihovny metodou LEA, která má formu řízeného rozhovoru. Posledním zdrojem informací o dané pozici bylo šetření pracovního prostředí pracovníků na daných pozicích. Všechna tato šetření proběhla v roce 2016 a v 1. pololetí 2017.

Zjištěné problémy a rizika

Ve druhé fázi probíhají jednání u kulatých stolů s knihovníky a odborníky z vybraných oborů nad výsledky šetření. Většina jednání proběhne v roce 2017. Cílem kulatých stolů je navrhnout vhodná opatření a definovat návrhy na změny v oblastech, kde byly měření nalezeny překážky.

Na základě šetření a rozhovorů se zaměstnanci na pozici **knihovnick v oddělení pro děti** byla odborníky formulována následující témata, kterým by měla být v budoucnu věnována pozornost:

- prevence vyhoření,
- ocenění, motivace, benefity,
- výcvik pozitivní manipulace,
- ergonomie,
- hranice profese.

Pro pozici **referenční knihovník** jsou to následující témata:

- posláním a realistická vize profese,
- psychosomatický komfort,
- celoživotní vzdělávání,
- motivace (ocenění, benefity),
- pracovní podmínky,
- jednání se čtenářem.

Pro pozici knihovník **katalogizátor**:

- komunikace v organizaci,
- budoucnost a perspektivy profese katalogizátor,
- trénink kognitivních funkcí,
- ergonomie, cvičení,
- vzdělávání,
- technika, technologie.

Možné využití výsledků projektu

Výsledky projektu mohou být konkrétně využity při nastavování vhodných pracovních podmínek pro zaměstnance knihoven vyššího věku, aby na svých pozicích mohli kvalitně a efektivně působit co nejdéle. Pomohou definovat případné změny týkající se práce jak s mladými zaměstnanci a udržitelnosti jejich pracovních schopností do důchodového věku, tak i s pracovníky starších generací. Budou navrženy změny týkající se organizace a obsahu práce, motivace pracovníků, doporučení týkající se fyzické i psychické zátěže při práci a další výstupy, které mohou vést k větší stabilitě knihovny. Ke každému tématu bude zpracováno doporučení či navržena úprava stávající praxe.

Poděkování patří především těmto spolupracujícím knihovnám, které umožnily šetření: Knihovna města Hradec Králové, Knihovna města Plzeň, Knihovna Jiřího Mahena, Knihovna města Olomouc,

St Hradec Králové (katalogizátor), SVK Kladno (katalogizátor), Knihovna města Ostravy.

Informace o projektu jsou umístěny na stránkách SKIP ČR v sekci Projekty:

<http://skipcr.cz/akce-a-projekty/projekty-nabidky-sluzby/projekt-esf-201espolecnym-postupem-socialnich-partneru-k-priprave-na-zmeny-v-duchodovem-systemu201c>.

Knihovnické činnosti v Katalogu prací

Ing. Dana Smetanová

Národní knihovna České republiky

Obor knihovnictví se v poslední době pod vlivem rozvoje informačních a komunikačních technologií rychle vyvíjí, mění se role a funkce knihoven, mění se charakter knihovnických činností, vznikají nové specializace a pozice. Stupňování činností založené na územní působnosti knihovny již není v řadě případů vhodné, neboť se díky zavedeným technologiím rozdíl mezi knihovnami stírají. Stávající katalog prací není v mnoha ohledech vyhovující a vyžaduje rozsáhlejší systémové změny, které by reflektovaly současný vývoj oboru. Knihovny o revizi stávajícího katalogu prací velmi stojí, takže začaly intenzivní práce na jejím návrhu.

Návrh novely Katalogu prací – současný stav

Práce na přípravě novely Katalogu prací (přílohy k Nařízení vlády č. 222/2010 Sb., o katalogu prací ve veřejných službách a správě) pro povolání 2.03.01 KNIHOVNÍK započaly v srpnu minulého roku na základě iniciativy Unie zaměstnavatelských svazů, která se dohodla s Ministerstvem kultury ČR na předložení návrhu změn Katalogu prací v oblasti kultury. Vzhledem k velmi omezenému časovému prostoru, který byl poskytnut k předložení návrhu novely, bylo přistoupeno k minimální variantě úprav. Byly navrženy pouze příklady činností pro typové pozice Systémový knihovník a Správce digitální knihovny, které v současném Katalogu prací uvedeny nejsou, neboť v době jeho tvorby a předchozí revize v knihovnách téměř neexistovaly. V průběhu roku 2017 byly návrhy projednány na Ministerstvu kultury ČR a na Ministerstvu práce a sociálních věcí ČR, v současné době prochází mezire-

sortním připomínkovým řízením. Pokud budou návrhy schváleny, budou platné od 1. ledna 2018. Správce digitální knihovny bude možné podle nových charakteristik zařazovat od třídy 8 a systémového knihovníka od třídy 10 výše.

V tomto roce pokračovaly přípravy katalogu prací ve dvou alternativách, a to jako revize Katalogu prací (příloha Nařízení vlády č. 222/2010 Sb.) a jako Doporučení Ministerstva kultury ČR pro personální práci v knihovnách. Základem pro přípravu obou dokumentů bude rejstřík činností pro jednotlivé typové pozice (podle Národní soustavy povolání), který je výsledkem činnosti pracovních týmů.

Tvorba rejstříku činností

V první fázi byly shromážděny podklady pro tvorbu rejstříku. Tvořily je materiály zaslané z knihoven, nejčastěji ve formě popisů práce pro jednotlivé typové pozice, činnosti uvedené v Národní soustavě povolání a v Katalogu prací a vzorové náplně práce zpracované v rámci projektu KZPS „Sociální dialog v oblasti kultury a sociálních služeb“ pro dílčí pozice katalogizátor, knihovník v knihovně pro děti, referenční knihovník.

Shromážděné podklady byly výchozím materiálem pro práci pracovních týmů, které se zabývaly činnostmi jednotlivých typových pozic:

- akvizitér, katalogizátor, správce fondu;
- metodik;
- systémový knihovník, správce digitální knihovny;
- knihovník v přímých službách, referenční knihovník, knihovník v knihovně pro děti.

Pracovní týmy tvořili zaměstnanci knihoven různých velikostí a typů, zastoupeny zde byly městské, krajské i specializované knihovny. Cílem bylo zpracovat co nejúplnější výčet činností pro jednotlivé typové pozice a zařadit je do příslušné platové třídy.

Příprava celkové novely Katalogu prací pro povolání knihovník

(příloha k Nařízení vlády č. 222/2010 Sb., o katalogu prací ve veřejných službách a správě)

http://www.mpsv.cz/files/clanky/8980/Katalog_praci_UZ_1_10_2010.pdf

Katalog prací je závazný pro zařazování pracovníků ve veřejných službách a správě do platových tříd. Práce popsané v Katalogu prací jsou v jednotlivých třídách odstupňovány podle své složitosti, odpovědnosti a namáhavosti a jsou členěny podle druhu do jednotlivých povolání. Zásadní je skutečnost, že **Katalog prací uvádí pouze příklady prací** pro jednotlivé třídy a povolání.

Hlavními kritérii pro zařazení zaměstnanců do platové třídy je stupeň dosaženého vzdělání, složitost, odpovědnost a namáhavost prací, které zaměstnanec vykonává. Zaměstnavatel zařadí zaměstnance do platové třídy, ve které je v Katalogu prací zařazena nejnáročnější práce, jejíž výkon zaměstnavatel na zaměstnanci požaduje. Pokud není práce v Katalogu prací uvedena, zařadí se zaměstnanec do platové třídy, ve které jsou v Katalogu prací zahrnuty příklady prací porovnatelné s ní z hlediska složitosti, odpovědnosti a namáhavosti. (Nařízení vlády č. 564/2006 Sb., http://www.mpsv.cz/ppropo.php?ID=nv564_2006).

Změny navržené do Katalogu prací musí, z důvodu jeho rozsáhlé působnosti ve veřejném sektoru, respektovat určité zásady. Musí být rozpočtově neutrální, nesmí způsobit hromadné přesuny zaměstnanců do vyšších tříd, ale také nesmí zavdat příčinu ke snížení tříd. Měly by naopak otevřít možnost zařadit zaměstnance do příslušné třídy podle náročnosti práce, kterou vykonává bez ohledu na typ a územní působnost knihovny, ve které pracuje. Dalším cílem je propojení Katalogu prací s Národní soustavou povolání nebo alespoň uvedení příkladu činnosti pro každou typovou pozici a relevantní třídu.

Náročnost prací pro povolání knihovník je v Katalogu prací odvozena od územní působnosti knihovny. Systematicky jsou na regionálním

principu odstupňovány práce v knihovnách s lokální působností zařazené do třídy 7–9, práce v knihovnách s regionální působností zařazené do třídy 8–10, práce v knihovnách s celostátní působností zařazené do třídy 10 a výše. Ve čtyřech katalogových větvích se trochu nesystémově objevuje práce v knihovnách s krajskou působností.

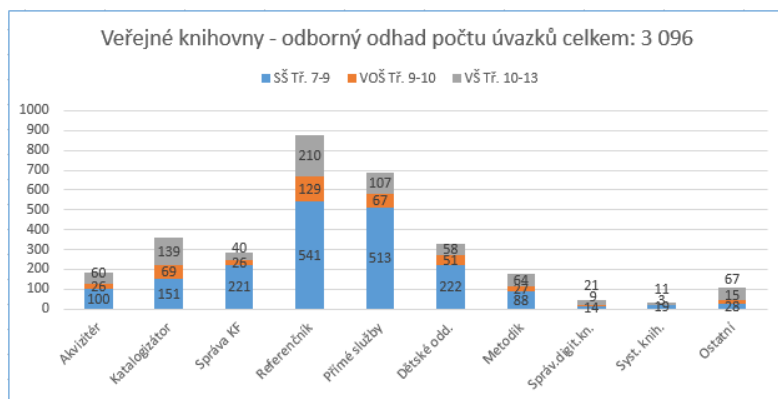
Hlavním úkolem pracovních týmů bylo posouzení regionálního principu z hlediska jeho dalšího užívání a uplatňování. Jsou zvažovány tři varianty:

- navržení nové formulace činnosti bez územní působnosti knihovny tam, kde to bude možné;
- uvedení regionálního principu ve vztahu k činnosti nikoliv ke knihovně;
- zachování regionálního principu tam, kde je to funkční, ale pokusit se o jeho systémové zavedení.

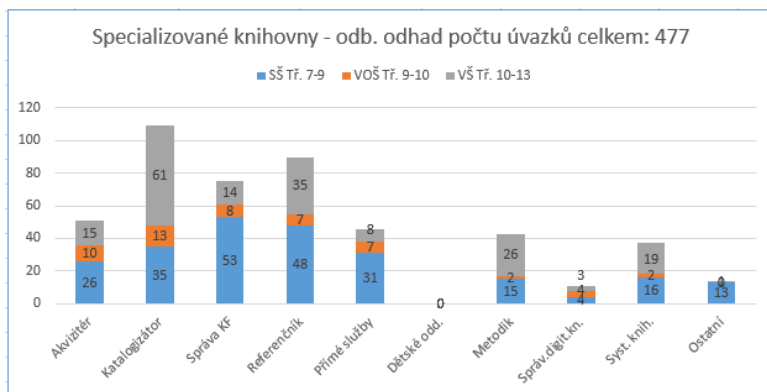
Systémové zavedení regionálního principu může vycházet přímo z Katalogu prací, kde je u některých povolání vymezena regionální a nadregionální působnost: regionální (kraj, více obcí), nadregionální (více krajů). Druhý návrh, který je inspirován systémem knihoven a některými funkcemi krajských knihoven uvedenými v zákonu č. 257/2001 Sb., o knihovnách a podmínkách provozování veřejných knihovnických a informačních služeb (knihovní zákon), spočívá v důsledném uvádění krajské knihovny/úrovně u všech relevantních činností.

Pro přípravu novely Katalogu prací budou využity i výsledky celostátního průzkumu věkové, vzdělanostní a mzdové struktury pracovníků knihoven z roku 2016. Jedním z důležitých hledisek při posuzování nových formulací by měl být i počet zaměstnanců, na které by navrhované změny mohly mít dopad. Na základě výsledků uvedeného průzkumu byl zpracován kvalifikovaný odhad počtu dílčích profesí dle vzdělání a zařazení podle Katalogu prací, ze kterého vyplývá, že změny by se mohly dotknout téměř 3100 úvazků ve veřejných knihovnách a necelých 500 úvazků ve specializovaných knihovnách. Do údajů

o specializovaných knihovnách nejsou započítány knihovny Akademie věd a vysokých škol, neboť mají interní mzdový předpis, jehož tarifní třídy nekorespondují s Katalogem prací. Rozložení dílčích profesí a jejich zařazení do tříd znázorňují níže uvedené grafy.

Graf 1 Veřejné knihovny – počet úvazků dle vzdělání (3096 úvazků). Zdroj: Průzkum věkové, vzdělanostní a mzdové struktury pracovníků knihoven 2016–2017

Graf 2 Specializované knihovny – počet úvazků dle vzdělání (477 úvazků). Zdroj: Průzkum věkové, vzdělanostní a mzdové struktury pracovníků knihoven 2016–2017

Závěr

V současné době probíhají práce na návrhu novely Katalogu prací, zohledňující vývoj oboru a změny charakteru některých činností, a zároveň se připravuje příručka pro personální práci v knihovnách, doporučení Ministerstva kultury ČR. Každý z těchto dokumentů má své přednosti. Výhodou příručky je volnější obsah, který může poskytnout dostatečný prostor pro uvedení širšího výčtu činností pro jednotlivé typové pozice v různých třídách, doporučení pro práci s Katalogem prací při zařazování zaměstnanců do platových tříd včetně uvedení vzorových příkladů. Oproti tomu je jedním z hlavních nedostatků Katalogu prací jeho „příkladovost“, kdy u jednotlivých povolání jsou v omezené míře uvedeny pouze příklady činností. To může v praxi způsobit problémy se správným zařazením pracovníka, zejména pokud jím vykonávaná činnost není v Katalogu prací uvedena. V tomto ohledu by mohlo vedoucím a ředitelům knihoven usnadnit práci výše zmíněné připravované doporučení Ministerstva kultury ČR.

Schvalování navržených změn v Katalogu prací je poměrně náročný a zdoluhavý proces, z toho důvodu musí být všechny návrhy velmi pečlivě připraveny a zdůvodněny.

Všechny navrhované změny budou podrobeny intenzivní diskuzi, která bude otevřena široké odborné veřejnosti napříč resorty i regiony, aby byla posouzena specifika všech dotčených institucí a nedošlo k rozkolísání systému, podle kterého je v současné době zařazeno více než 3 500 pracovníků. Zejména jsou očekávána vyjádření personalistů, vedoucích a ředitelů knihoven, pro něž je Katalog prací závazným předpisem pro zařazování zaměstnanců do platových tříd.

Další jednání proběhne pod vedením Zaměstnavatelské sekce SKIP začátkem prosince 2017.

Sdílej nebo zhyň! aneb Sdílením vpřed!

Mgr. Miroslava Sabelová

Knihovna města Ostravy

„Máme, co potřebujeme, pokud používáme to, co máme.“

— *Edgar Cahn*

Máte pocit, že vám něco přebývá? Máte pocit, že vám něco chybí? V obou případech můžete využít výhody sdílení. Sdílet se v dnešní době dá opravdu vše. Můžete sdílet věci obvyklé i neobvyklé, můžete sdílet statky hmotné i nehmotné. Můžete sdílet dopravní prostředky i místa v nich. Můžete sdílet celé byty nebo jednotlivé postele. Můžete sdílet kancelář, můžete sdílet dílnu. Můžete sdílet myšlenky i hodnoty, můžete sdílet data, počítačové sítě i výkon počítačů v nich. Odjíždíte na dovolenou a máte plnou ledničku jídla, které by se do doby vašeho návratu zkazilo? Nevadí, jídlo můžete odnést do sdílené ledničky, kde jej určitě někdo využije.

Trendem dnešní doby je sdílení našich životů prostřednictvím sociálních sítí. Kdo není na některé ze sociálních sítí, jako by nebyl. Twitujeme, lajkujeme, vkládáme fotky našich dětí, dovolených, sdílíme své emoce. Je to až k nevíře, ale můžeme sdílet i kozy a ovce ☺ (Pražská pastvina). Tato zdánlivě nesmyslná aktivita má však velký dopad, neboť spásání trávy a dřevin na dřívě neudržovaných pozemcích v blízkosti měst dává možnost zachránit některé ohrožené druhy živočichů, třeba modráška evropského.

Zdroje naší planety nejsou neomezené a právě sdílení je jeden ze způsobů, jak planetě odlehčit. Také projekt Zaměstnavatelské sekce SKIP si klade za cíl především odlehčit. Odlehčit vytíženým ředitelům, odlehčit

malým knihovnám, odlehčit personalistům, pokud vůbec v knihovnách existují.

Pro svůj projekt jsme si vybrali existující nástroje, které nepředstavují žádný nebo téměř žádný finanční náklad. V prostředí sdíleného Google disku, který je lehce dostupný a kapacitou dostačující, jsme vytvořili virtuální prostor, do kterého budou jednotlivé knihovny umísťovat již existující formuláře z oblasti pracovně právních vztahů, smlouvy, směrnice, metodické pokyny.

Prostředí Google sdíleného disku je vizuálně velmi podobné prostředí Windows či Office a není potřeba se speciálně školit. Ovládání je spíše intuitivní. Samotný virtuální disk je možné dělit na samostatné adresáře a složky a do nich můžeme umístit soubory různého typu – textové dokumenty, tabulky, fotografie,...

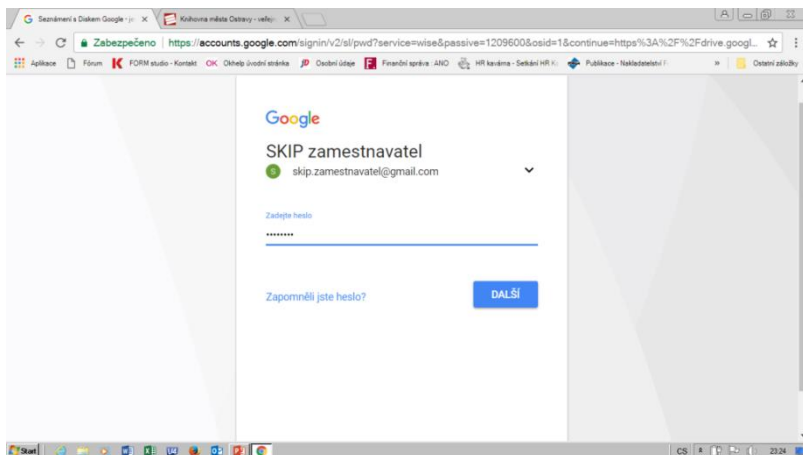
Zatím jsme prostor disku členili podle fází pracovně právního vztahu, tedy dokumenty obsahující potřebné informace před nástupem do zaměstnání a uzavřením pracovní smlouvy, dokumenty doprovázející samotný pracovní poměr i dokumenty související s ukončením pracovního poměru.

Jsme si vědomi, že náš projekt je teprve na začátku a musíme si odpovědět na řadu otázek. Bude přístup do databáze omezen nějakou podmínkou, třeba členstvím v některém profesním sdružení? Jaká bude právní odpovědnost při použití některého z formulářů či vzorů, které však nejsou ověřeny právníkem? Bude nějak omezen počet stažení dokumentů? Nebo bude podmíněn povinností přispět také vložением nějakého počtu dokumentů?

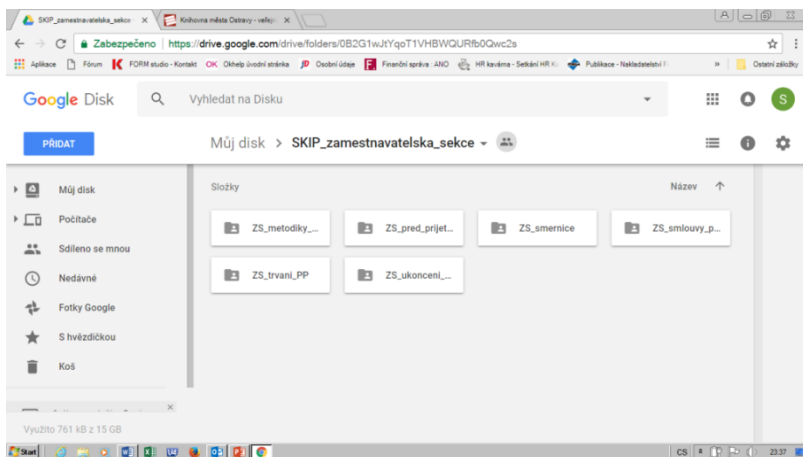
Pevně věřím slovům anglických horolezců „kde je cíl, najde se také cesta“. Zaměstnavatelská sekce SKIP určitě najde způsob, jak uspořádat tuto množinu informací tak, aby byly důvěryhodné, aby pomáhaly na více místech, než je pouze místo jejich vzniku a aby jak ti, kteří dokumenty vkládají, tak ti, kteří dokumenty využívají, měli pocit zadostiučinění a radosti.

„Nikdy nepochybuje o tom, že by malá skupina přemýšlivých, odhodlaných lidí mohla změnit svět. Ve skutečnosti je to jediná věc, která ho kdy změnila.“

— Margaret Meadová

Obr. 1 Zdroj: autorka příspěvku

Obr. 2 Zdroj: autorka příspěvku

Vedení motivačního a vytykáčského rozhovoru

Zuzana Šidlichovská, Ph.D.

Úvod

Personální práci se nevyhne žádný nadřízený pracovník. Součástí jeho role je aktivně pracovat se svým týmem a komunikace je jeho hlavním prostředkem. Není důležitá pouze při delegování úkolů a řešení problematických situací, ale může pomáhat také při motivaci zaměstnanců. První část workshopu byla proto zaměřena na východiska a prvky motivačního rozhovoru. Sdělovat negativní informace, korigovat jednání a vytykat je však také potřebné, i když je to často nepříjemné pro obě strany. O to důležitější je efektivní vedení vytykáčských rozhovorů, čemuž se věnovala druhá část workshopu.

Průběh

Workshop byl určen pro vedoucí pracovníky, kteří si chtějí usnadnit vedení nepříjemných rozhovorů a jsou pro to ochotni udělat první krok – zapracovat na zlepšení svých dovedností při vedení rozhovorů. Pozváni byli také ostatní zájemci, kteří byli odhodláni vyzkoušet si vést rozhovor spojený s emocemi.

Workshop proběhl v odpoledních hodinách dne 13. 9. 2017 v rozsahu 1,5 hod. Z důvodu vyššího počtu přihlášených zájemců byl s ohledem na potřebu praktického nácviku rozhovorů rozdělen do dvou skupin a veden ve dvou opakováních. Celkem se na workshop dostavilo 27 účastníků, kteří se aktivně zapojovali do výkladu i prakticky nacvičovali vedení rozhovorů. První skupina čítala 17 osob, do druhé skupiny bylo zařazeno celkem 12 osob.

Hlavním cílem workshopu bylo představit účastníkům základní principy obou typů rozhovorů, společně nastavit jejich vhodnou strukturu a předat tipy pro jejich řízení.

Motivační rozhovory

V úvodní části věnované motivačním rozhovorům byly ve spolupráci s účastníky nejprve představeny a diskutovány různé účely motivačních rozhovorů:

- Cílená komunikace mezi zaměstnancem a jeho nadřízeným;
- zvýšení motivace zaměstnance k vyššímu výkonu a spokojenosti;
- monitorování potřeb vzdělávání a rozvoje zaměstnance;
- posouzení perspektivy zaměstnance a jeho kariéry;
- vyhodnocování efektivity výběru, adaptace a funkce;
- posouzení vnitřních a vnějších vlivů působících na pracovní výkon;
- posouzení stávajícího pracovního výkonu zaměstnance;
- identifikování silných a slabých stránek, předností, nedostatků;
- připomínky a návrhy k interní komunikaci a organizačnímu zlepšení.

Následující pasáž byla věnována identifikaci, klasifikaci a práci s potřebami, což bylo následně propojeno s tématem motivu a výkonu. Účastníci byli též upozorněni na průběh a specifika procesu přijímání změn.

V závěru první pasáže byly shrnuty hlavní nástroje, které mohou být při vedení specialistů i pracovních týmů využity k jejich motivaci:

- Náplň práce;
- participace pracovníků a přenášení pravomocí;
- SMART cíle;

- systém zpětné vazby a ocenění práce;
- vztahy na pracovišti;
- možnost kariérního růstu;
- možnost osobního rozvoje;
- způsoby chování manažerů;
- spravedlivý a průhledný systém odměňování;
- jistota pracovního místa;
- kultura organizace;
- interní komunikace – informování, zapojení do dění, vztahy na pracovišti.

Vytýkací rozhovory

Při zahájení řešení problematiky vedení vytýkacích rozhovorů si nejprve členové zúčastněných skupin sami zkusili vymezit pravidla, která je z jejich pohledu při vedení vytýkacího rozhovoru vhodné dodržovat.

Posléze byla pravidla společně prodiskutována a doplněna ještě o další níže uvedené prvky vytýkacího rozhovoru, které účastníkům lépe pomohou tento typ rozhovorů vést:

- Řeknete dotyčnému, co udělal špatně – zcela konkrétně.
- Otevřeně mu řeknete, jaký z toho máte pocit.
- Chvilí se odmlčte a vytvořte prostor pro zpracování situace.
- Pár sekund ticha, pomůže dát najevo, jak se cítíte a vyhodnotit závažnost situace.
- Hodnocený by měl vnímat, že skutečně udělal chybu a že se to nesmí opakovat.
- Druhá část rozhovoru má motivační charakter – opatření.
- Závěr – ubezpečení o rozlišení mezi chybou a vztahem k hodnocenému.

Před praktickým nácvikem obdrželi účastníci pracovní list s jednotlivými fázemi a prvky vytýkacího rozhovoru, podle kterého zpraco-

vali celkem 4 různé modelové situace (vždy 2 v jedné skupině). Při veřejně prezentovaných ukázkách vytykácích rozhovorů byla všem zapojeným účastníkům poskytnuta zpětná vazba jak ze strany ostatních účastníků, tak od přednášející.

Závěr

Workshop byl zaměřený na náročné personální téma, které je spjaté s řízením změn, zvládáním konfliktů i emocionálně vypjatých situací. I přesto se účastníci aktivně zapojovali do výkladu i praktického nácviku, který by bylo vhodné opakovat a zkušenosti s vedením těchto typů rozhovoru prohlubovat. Vedoucím pracovníkům by procvičování pomohlo k jejich jistějšímu řízení těchto typů rozhovorů. S možným využitím motivačních rozhovorů byli účastníci seznámeni včetně upozornění na citlivou aplikaci do své praxe, která je vždy ovlivněna specifiky dané organizace. Během workshopu byla účastníkům předána sada tipů a doporučení pro řešení obou typů rozhovorů a zodpovídány dotazy publika.

**VZDĚLÁVÁNÍ
V KNIHOVNÁCH
ANEB
KNIHOVNÍK SE UČÍ
A UČÍ DRUHÉ –
CO TO ZNAMENÁ**

Vzdělávání v knihovnách aneb knihovník se učí a učí druhé – co to znamená?

Garanti: Bc. Radka Kodetová, prof. PhDr. Tomáš Kubiček, PhD.

Blok nabídl příspěvky, které se zabývaly systémem celoživotního vzdělávání a jeho praktickými dopady. Základem byla nedávno přijatá koncepce celoživotního vzdělávání a pilotní formy její realizace v podobě výuky v rámci NSP a typových pozic i aktuální debaty o inovačních kurzech pro knihovníky a jejich systémovém řešení.

Příspěvek Pavlína Mazáčové z Kabinetu informačních studií a knihovnictví směřuje k obecnější identifikaci dovednostních a znalostních charakteristik profese knihovníka, které by měly být rozvíjeny prostřednictvím středoškolského, vysokoškolského a následně celoživotního vzdělávání. Příspěvek se pokusil identifikovat i okruh adresátů vzdělávání knihovníků – tedy nejenom profesního vzdělávání knihovníků samotných, ale současně i dalších cílových skupin z řad veřejnosti. Takto identifikované skupiny přitom reflektovaly možnosti vzdělávací funkce knihovny a jejího naplnění a zpětně tak určují obsah profesního vzdělávání v systému ČŽV.

Na ideální podobu spolupráce mezi knihovnami a univerzitními pracovišti, které vzdělávají knihovníky, se zaměřil příspěvek Hany Landové z Ústavu informačních studií a knihovnictví FF UK. Jeho autorka tematizovala nejenom aktuální nedostatečnost vzájemné koordinace potřeb zaměstnavatelů, ale nabídl i způsoby jak tento deficit napravit tak, aby výsledkem byla partnerská provázanost obou, na sobě závislých stran.

Na praktickou rovinu realizace Koncepce celoživotního vzdělávání v podobě rekvalifikačních kurzů se ve svém příspěvku soustředila

Adéla Dilhofová z Moravské zemské knihovny. Příspěvek kombinuje jednak systémový pohled na stávající praxi a její legislativní oporu a současně kriticky hodnotil první etapu zavádění nového systému ČŽV, který zatím není vyprofilován jako komplexní a koncepční a dosavadní problémy s jeho zaváděním souvisejí právě s těmito konceptuálně-funkčními nedostatky.

Právě diskuse, která se odehrála na závěr bloku, ukázala, že odborná veřejnost vnímá potřebu souvislé koncepce ČŽV a současně, že stávající stav nepovažuje za dostatečný. Jako problematická byla označena nedostatečná provázanost vzdělávání s motivačními nástroji určenými odbornými pozicemi v platovém systému, stejně tak byla kritizována nepřipravenost centrálních knihoven realizovat kurzy na typové pozice podle nastavených kritérií a nedostatečné zapojení vysokoškolských pracovišť. Jak neuspokojivý byl označen i stávající stav navazujících inovačních kurzů. Debatní charakter diskuse byl přínosný svým kriticko-instruktivním charakterem a i díky ní se ukázaly další potřebné směry vývoje a formování koncepce ČŽV.

Veřejné a vysokoškolské knihovny v symbióze aneb život po univerzitě (i před ní)

PhDr. Hana Landová, Ph.D.

Česká zemědělská univerzita v Praze, Ústav informačních studií a knihovnictví FF UK a Asociace knihoven vysokých škol ČR

Úvod

Proměňující se role knihoven, jejich partnerství s jinými institucemi a organizacemi, pozice knihoven v rámci komunity, ve které se nacházejí a spolupráce knihoven a knihovníků mezi sebou. Témata, která jsou předmětem diskusí v rámci knihovnické komunity i mimo ni již mnoho let. A přece stále nejsou vyřešena, a přece se stále navracejí a mnozí odborníci se jim věnují. A při všech těchto diskusích se ukazuje, že relativně velmi dobře funkční systém knihoven v České republice má ještě nevyužitý potenciál – například ve spolupráci mezi různými typy knihoven. Tento příspěvek bude věnován otázkám případné spolupráce mezi veřejnými a vysokoškolskými knihovnami. Je reálné, aby knihovny, které ani nespádají do stejného resortu (veřejné spadají do resortu kultury, vysokoškolské do resortu školství – byť většina z nich je na Ministerstvu kultury ČR evidována a řídí se knihovním zákonem), spolupracovaly, vytvářely společné programy a sdílely některé služby a fondy? Pojďme se nad tímto tématem společně zamyslet. Jsou všechny knihovny opravdu na jedné lodi?

Důležité je v počátku zodpovědět následující otázky:

- Jaké jsou rozdíly mezi veřejnými a vysokoškolskými knihovnami?

- Jaké jsou či by mohly být důvody ke spolupráci?
- A jaká jsou možná rizika spolupráce, čeho se obáváme a proč dosud nespolupracujeme tak, jak bychom mohli či možná chtěli?
- A které oblasti jsou pro spolupráci nejvhodnější?

Co je jinak a co je podobně?

Pokud bychom chtěli hledat rozdíly mezi knihovnami vysokých škol a knihovnami obcí a krajů, našli bychom jich jistě mnoho. Knihovny mají odlišené zřizovatele, jsou financované z jiných rozpočtů, působí v jiné komunitě a i skladba uživatelů se odlišuje. Poskytované služby jsou některé velmi podobné: výpůjční služby (včetně MVS), poskytování studijních míst a internetu, kopírování apod. Některé se zase velmi liší: VŠ knihovny se velmi angažují v oblasti informační podpory vědy, evidenci výsledků vědecké činnosti. Veřejné knihovny zase poskytují služby dětským čtenářům. Oba typy knihoven se ale zaměřují na poskytování služeb svým uživatelům na vysoké úrovni a rozvoj kompetencí svých zaměstnanců – knihovníků.

A to nejsou jediné styčné body. Oba zmíněné typy knihoven představují neutrální a bezpečný prostor v rámci své komunity, jejíž jsou nedílnou součástí. Své služby rozvíjejí a zkvalitňují na základě velmi dobré znalosti potřeb svých uživatelů. A snaží se je navázat na různé „životní situace“, v kterých se jejich uživatelé nacházejí. Slouží pro ně často jako důležitý rozcestník a zprostředkovatel cesty k potřebným a věrohodným informacím. Všechny knihovny, bez ohledu na typ, hledají cesty, jak navázat partnerství a spolupráci s důležitými partnery ve svém okolí.

Je tedy správný čas položit si otázku, proč zkusit více rozvíjet partnerství mezi veřejnými a vysokoškolskými knihovnami. A možná si na ní odpovědět jednoduše: „Proč ne?“

Důvody ke spolupráci a její výhody

Základním důvodem ke spolupráci může být už jen jednoduchá výchozí úvaha, že v partnerství je síla – a ta síla je vyšší než jen pouhý součet sil obou (či všech) partnerů. Přidaná hodnota, kterou synergie přináší, ve většině případů stojí za všechnu práci, která s navázáním a rozvojem spolupráce souvisí. Může vnést do naší knihovny – a našich služeb – nová témata a novou expertízu, která nám dosud chyběla. Někdy v počátku jen jednoduše řeší aktuálně vzniklý problém: potřebu rozšířit služby, nabídnout uživatelům nové informační zdroje či prostory, proškolit pracovníky knihovny v oblasti, se kterou se zatím nikdy nesečkali. Již od počátku bychom ale mohli do našich úvah a argumentů PRO spolupráci zařadit i fakt, že vždy pomáhá a přispívá k posílení celé knihovnické komunity. A to není zanedbatelný důvod. I přesto by ale nebylo dobré nebrat v úvahu i případné rizika či nezohlednit obavy, které mohou na jedné či druhé straně (případně na stranách obou) být.

Rizika spolupráce a možné obavy

Mezi nejčastější obavy patří právě ty, které souvisejí s jinakostí druhého: naše služby jsou jiné, máme zkušenosti s jinými uživateli, působíme v odlišném prostředí – a náš partner má jiné cíle vycházející z odlišného poslání. Nepovede spolupráce s takovým partnerem k odklonění od našich hlavních úkolů? Může docházet i k problémům vycházejících z odlišných pravidel, kterými jsou knihovny vázány (např. otázky licenčních podmínek). A samozřejmě – problémem je nedostatek času na aktivity, které jsou nad rámec běžné každodenní činnosti. Obavy a rizika není dobré odsouvat a ignorovat. Je potřeba je vnímat a pracovat s nimi – ale nenechat je, aby převážila výhody takové spolupráce. Doporučuji vždy jednou za čas se k rozvaze rizik a obav vrátit a zhodnotit, zda se nám daří se jim úspěšně vyvarovat či zda se některé z nich potvrdily – a pak je na místě úvaha, jak na situaci včas reagovat.

Prostor a témata pro spolupráci

Při rozdělení spolupráce mezi veřejnými a vysokoškolskými knihovnami si můžeme vzít na pomoc typologii, kterou použila Kristan T. Shawgo (2012) ve své diplomové práci obhájené na University of North Carolina – Chapel Hill:

- sdílení prostor/budovy,
- sdílení fondů,
- sdílení služeb,
- sdílení programů/akcí.

Pod jednou střechou: sdílení budovy či prostor

V tomto případě veřejná a vysokoškolská knihovna sdílí budovu, případně její vybrané části. A tím i – na různé úrovni – fondy, služby, případně i zaměstnance. Jedná se o formu spolupráce, která je velkým tématem například pro Americkou knihovnickou asociaci (v angličtině se používá termín „joint libraries“)⁷⁸. Příkladem takové spolupráce je Martin Luther King Jr. Library v San José⁷⁹, která zastřešuje jednu z knihoven San Jose University a také pobočku San José Public Library. Tyto dvě knihovny kromě prostor sdílí i jednoho zaměstnance, který zastává pozici tzv. outreach librarian. Jedná se o v americkém prostředí velmi frekventovanou pozici, jejíž hlavní náplní je navazovat kontakty v rámci širší komunity, ve které se knihovna nachází. ACRL (Association for College and Research Libraries, jedna z divizí Americké knihovnické asociace) se spolupráci mezi veřejnými a vysokoškolskými knihovnami věnuje velmi intenzivně (Overfield & Roy, 2013).

⁷⁸ <http://libguides.ala.org/jointuselibraries>

⁷⁹ Webové stránky knihovny: <https://www.sjpl.org/king>

Sdílení fondů

Tato forma spolupráce může mít různé podoby: knihovny mají společnou akvizici, případně sdílí knihovní systém. Jednoduchou formou sdílení fondů může být i jen vzájemné akceptování čtenářských /studentských průkazů. Knihovny také velmi často – a to i v prostředí České republiky – sdílí biblioboxy nebo umožňují uživatelům rezervace a dovezení rezervovaných publikací mezi budovami/pobočkami zúčastněných partnerů. Tato podoba spolupráce velmi často vzniká z důvodu finančních úspor a rozšíření nabídky fondů, časem ale může přerůst v opravdu pevné partnerství i v jiných oblastech.

Sdílení služeb

Existuje mnoho zahraničních projektů, které jsou založené na sdílení služeb mezi veřejnými a vysokoškolskými knihovnami. Jsou téměř vždy motivovány snahou rozšířit nabídku svých služeb a oslovit uživatele, kteří knihovnu dosud nenavštěvují. Sdílení služby či služeb může být buď vzájemné – tedy každá z partnerských knihoven nabídnou službu, jíž mohou obohatit nabídku druhé knihovny, příp. je zavedena nová služba, na jejímž zajišťování se podílejí obě (všechny) zapojené knihovny. Někdy může tato spolupráce probíhat jednostranně, tj. jedna z knihoven nabízí svým uživatelům službu, jejíž zajištění probíhá výhradně na straně partnerské knihovny. Sdílení služeb může probíhat ad hoc či jako součást celého systému spolupráce. Nejčastěji se objevuje spolupráce v oblasti vzdělávání – a to jak vzdělávání uživatelů, tak profesního rozvoje pracovníků partnerských knihoven. Knihovny si vzájemně poskytují odborníky na zajištění vzdělávacích akcí, každá zajišťuje vzdělávání v tématech, ve kterých mají její pracovníci expertízu. Často se jedná o propracované vzdělávací programy, např. na rozvoj informační gramotnosti, na nichž se podílejí knihovny různého typu: školní, vysokoškolská a veřejné (např.: Angell & Tewell, 2013). Další oblastí bývají virtuální referenční služby a také sdílení online vzdělávacích kurzů.

Společná příprava programů a akcí

Nejjednodušším způsobem spolupráce – vhodným třeba jako pilotní projekt – jsou jednorázové akce a programy, které knihovny společně připraví. Ať už se jedná o různé čtenářské kroužky, akce typu „one book, one community“⁸⁰, akce k významným výročím a událostem. Objevují se i projekty, kdy jsou studenti vysoké školy zapojeni do aktivit veřejné knihovny – např. do doučovacích kroužků či odpoledních klubů, kdy děti přicházejí do knihovny a s pomocí studentů si dělají domácí úkoly. Tyto akce mohou mít velmi silný přesah, zvláště pokud se podaří spolupráci navázat dlouhodobě a postupně ji rozvíjet. Vysoká škola se může tímto způsobem více zapojit do komunity mimo kampus a poskytnout svou expertízu a někdy i relativně unikátní informační zdroje (např.: Allen-Overbay et al., 2016), veřejná knihovna může zase vnést do prostředí vysoké školy komunitní rozměr, který je v akademickém prostředí osvěžující.

Použité zdroje:

- ALLEN-OVERBAY, T. et al. (2016) Bringing Science To Children. IFLA WLIC: Columbus, 2016. Dostupné na:
<http://library.ifla.org/1360/1/080-allen-en.pdf>.
- ANGELL, K.; TEWELL, E. (2013) Collaborating for Academic Success: A Tri-Institutional Information Literacy Program for High School Students. *Public Services Quarterly*. Roč. 9, s. 1-19.
- OVERFIELD, D.; ROY, C. (2013) Academic and Public Library Collaboration: Increasing Value by Sharing Space, Collections, and Services. ACRL. Dostupné na:
http://www.ala.org/acrl/sites/ala.org.acrl/files/content/conferences/confsandpreconfs/2013/papers/OverfieldRoy_Academic.pdf

⁸⁰ Informace o projektu: <http://www.oboc.org/>

SHAWGO, Kristan T. (2012) Creating and Sustaining Academic-Public Library Collaborations in the Triangle area of North Carolina. University of North Carolina: Chapel Hill. 77 pages. Vedoucí práce: Ronald E. Bergquist. Dostupné na:
<https://cdr.lib.unc.edu/indexablecontent/uuid:531ab4b6-a2f9-4105-ba62-31b9f372f91c>

Kurzy a zkoušky pro knihovníky nově podle Národní soustavy kvalifikací

Mgr. Adéla Dilhořová

Moravská zemská knihovna v Brně

Potřeba celoživotního vzdělávání knihovníků vychází z Konceptce celoživotního vzdělávání knihovníků⁸¹ (dále jen Konceptce CŽV), která byla schválena Ústřední knihovnickou radou ČR na 38. zasedání dne 5. 12. 2016. Týká se kvalifikace pracovníků na odborných knihovnických pozicích. Odborná knihovnická pozice je pro tuto Konceptci vymezena Katalogem prací ve veřejných službách a správě, díl 2.03.01.

Koncem roku 2017 je plánován nový katalog prací, včetně vydání samostatné metodické příručky ke katalogu, kterou připravuje Národní knihovna ČR.

Konceptce je doporučena pro všechny knihovny evidované na Ministerstvu kultury ČR. Konceptce CŽV otevírá otázku rekvalifikace, resp. prokázání oborové kvalifikace. Cíl vychází z reality, kterou potvrdila Analýza vzdělanostní, mzdové a věkové struktury z let 2011–2012, a to že v knihovnách v ČR pracuje cca 50 % zaměstnanců bez oborové kvalifikace.⁸² Na takovýchto pozicích by měli – stejně jako v jiných oborech – pracovat lidé, kteří oborovou kvalifikaci mají buď ze školy, z akreditovaného rekvalifikačního knihovnického kurzu nebo dosaženou jiným způsobem (samostudiem, praxí, kurzy...), ale oficiálně prokázanou. Pro středoškolské knihovnické pozice je to již v současné

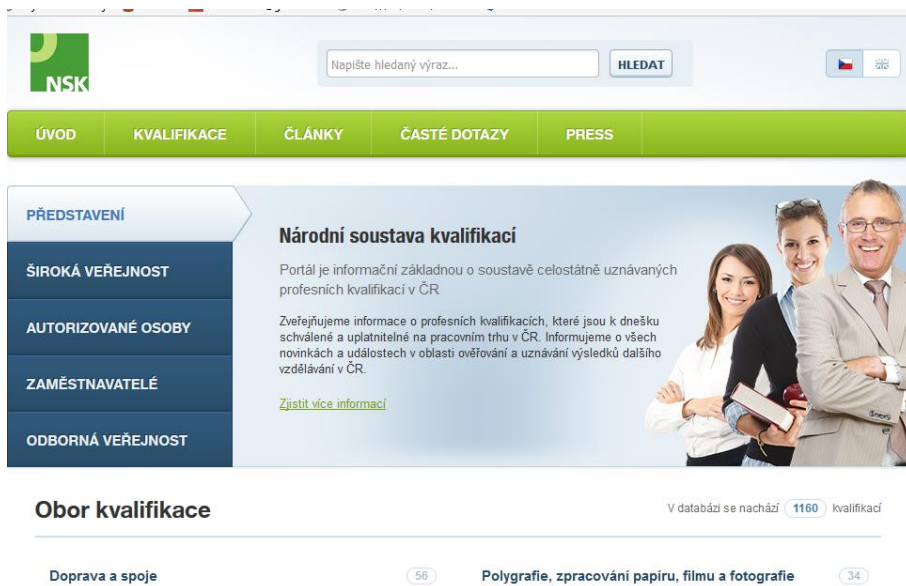
⁸¹ Konceptce celoživotního vzdělávání knihovníků. Dostupné z: <http://ipk.nkp.cz/docs/celozivotni-vzdelavani/koncepce-czv-pdf>

⁸² HOUŠKOVÁ, Zlata a Vladana PILLEROVÁ. *Analýza věkové, vzdělanostní a mzdové struktury pracovníků knihoven v ČR v roce 2011: Zpráva z průzkumu*. Praha: Národní knihovna České republiky, 2013.

době možné absolvováním zkoušek v rámci Národní soustavy kvalifikací (dále NSK).

V Konceptci je tento požadavek zmírněn alternativní variantou **deseti let praxe** na dotyčné pozici. (Vykonává-li zaměstnanec deset let tuto činnost, je již kvalifikován.)

Způsob jednorázového získání **celkové kvalifikace** („rekvalifikační knihovnické kurzy“) byl v letošním roce ukončen, současně s tím se přechází na nový systém získávání **dílčích profesních kvalifikací**. V návaznosti na model EU se začíná aplikovat **Národní soustava kvalifikací** (dále NSK) a **Národní soustava povolání** (NSP), k dispozici zde: <http://www.narodnikvalifikace.cz/> a <http://www.nsp.cz/>.

NSK

Napište hledaný výraz... **HLEDAT**

ÚVOD KVALIFIKACE ČLÁNKY ČASTÉ DOTAZY PRESS

PŘEDSTAVENÍ

ŠIROKÁ VEŘEJNOST

AUTORIZOVANÉ OSOBY

ZAMĚSTNAVATELÉ

ODBORNÁ VEŘEJNOST

Národní soustava kvalifikací

Portál je informační základnou o soustavě celostátně uznávaných profesních kvalifikací v ČR

Zveřejňujeme informace o profesních kvalifikacích, které jsou k dnešku schválené a uplatnitelné na pracovním trhu v ČR. Informujeme o všech novinkách a událostech v oblasti ověřování a uznávání výsledků dalšího vzdělávání v ČR.

[Zjistit více informací](#)

Obor kvalifikace V databázi se nachází **1160** kvalifikací

Doprava a spoje (56) Polygrafie, zpracování papíru, filmu a fotografie (34)

Obr. 1 Ukázka webových stránek Národní soustavy kvalifikací. Zdroj: autorka příspěvku

„Zatímco **NSP** poskytuje informace o jednotlivých povoláních a typových pozicích vyskytujících se na trhu práce, **NSK** popisuje, co je potřeba umět pro výkon povolání (**úplná kvalifikace, ÚPK**) anebo jeho části (= typovou pozici či menší jednotku práce, **tzv. profesní kvalifikace, PK**) a jak lze tyto kompetence ověřit. Knihovníci mají v obou projektech své zastoupení, od r. 2011 v Sektorové radě pro kulturu. SKIP, který plní i funkci zaměstnavatelského svazu, pracoval na popisu knihovnických povolání již od počátků Integrovaného systému a kartotéky typových pozic. Tehdy byla definována tři povolání: **knihovník, samostatný knihovník a knihovník specialista**. Vznikla desetičlenná pracovní skupina, složená ze zástupců SKIP, Národní knihovny ČR, krajských knihoven, vysokoškolských knihoven, specializovaných knihoven, menších veřejných knihoven, oborových vysokých škol a profesních sdružení. Pracovní skupina v průběhu let 2011 – 2013 připravila celkovou **strukturu typových pozic** výše uvedených **knihovnických povolání**.

Veškeré standardy (jednotlivé PK či ÚPK) **schvaluje Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy ČR (MŠMT)** po předchozím procesu stvrzování skupinami oborových expertů, mezi nimiž nesmí chybět zástupci oborových škol (tzv. stvrzovatelé), autorizujícím orgánem (resortně příslušné ministerstvo či jiný ústřední správní orgán), příslušnou sektorovou radou a Koordinační radou sektorových rad. Poté jsou standardy zveřejněny v informačním systému NSK (<http://www.narodnikvalifikace.cz/>).⁸³ Vše je ukotveno v zákoně č. 179/2006 Sb. o ověřování a uznávání výsledků dalšího vzdělávání a o změně některých zákonů.

⁸³ HOUŠKOVÁ, Zlata: Knihovnické profese v Národní soustavě povolání a v Národní soustavě kvalifikací. [online]. Svaz knihovníků a informačních pracovníků České republiky. C2010-2017

Kritéria a způsoby hodnocení

Název odborné způsobilosti	Úroveň
Orientace v nakladatelské politice v ČR	
Kritéria hodnocení	Způsob ověření
a Přřadit názvy nakladatelů k charakteristice jejich publikačního profilu	Praktické předvedení
b Přřadit standardizované věcné forpální deskriptory pěti druhům dokumentů vydávaných v České republice v posledních pěti letech s gřřením v Databázi národních autorit Národní knihovny České republiky	Praktické předvedení
c Určit správné pořadí vydavatelů pokračujícího díla vydávaného minimálně od roku 1970 do roku zkoušky	Praktické předvedení
d Vyhledat dle zadaného názvu nakladatele v databázi ISN (International Standard Number) – Ohlášené knihy a hudebniny Národní knihovny České republiky – publikace plánované k vydání	Praktické předvedení
Je třeba splnit všechna kritéria.	
Orientace v aktuálně vydávaných titulech	
Kritéria hodnocení	Způsob ověření
a Přřadit identifikátor čísla České národní bibliografie k	Praktické

4 ●●●●○

KE STAŽENÍ

- [Kvalifikační standard](#)
- [Hodnotící standard](#)
- [Autorizované osoby](#)
- [Záznam o průběhu a výsledku zkoušky](#)
Pro otevření a vyplnění formuláře si nainstalujte aplikaci [SoftwareSÚZ Form Filler](#)

DALŠÍ ODKAZY

- [Napište nám](#)
- [Návrh nové kvalifikace](#)

Obr. 2 Ukázka Hodnotícího standardu – Kritéria a způsoby hodnocení na webu Národní soustavy kvalifikací. *Zdroj: autorka příspěvku*

Kdo je tedy dnes z tohoto hlediska povoláním knihovník?

Předpokládejme středoškolské vzdělání s maturitou (tučným písmem vyznačené již schválené pozice):

- **knihovník akvizitér,**
- **knihovník katalogizátor,**
- **knihovník pracovník správy fondů,**
- **knihovník v přímých službách,**
- **referenční knihovník,**
- **knihovník v knihovně pro děti,**
- knihovník správce digitální knihovny.

Povolání samostatný knihovník (předpoklad vyššího odborného vzdělání nebo vysokoškolského vzdělání na bakalářské úrovni):

- *samostatný knihovník akvizitér,*
- *samostatný knihovník katalogizátor,*
- samostatný knihovník pracovník správy fondů,
- *samostatný referenční knihovník,*
- samostatný knihovník v knihovně pro děti,
- samostatný knihovník správce digitální knihovny,
- samostatný knihovník metodik,
- samostatný systémový knihovník.

Povolání knihovník specialista (předpoklad vysokoškolského vzdělání na magisterské úrovni):

- knihovník specialista akvizitér,
- knihovník specialista pracovník správy fondů,
- referenční knihovník specialista,
- knihovník specialista v knihovně pro děti,
- knihovník specialista správce digitální knihovny knihovník specialista metodik,
- systémový knihovník specialista.

System NSK počítá s pravidelnou revizí požadavků na profesní kvalifikace tak, aby trvale refletovaly požadavky trhu práce. Více informací zde: <http://www.narodnikvalifikace.cz/>

Knihovnický obor je v NSK zařazen do kategorie 72 – Publicistika, knihovnictví a informatika.

Jaké jsou tedy možnosti studia či získání certifikátů dnes?

Nejprve co se týká **kurzů** – jediná instituce v ČR nabízející frontální výuku pro pět ze šesti typových pozic (knihovník akvizitér, knihovník katalogizátor, knihovník správce fondů, knihovník v přímých službách a referenční knihovník) – je Moravská zemská knihovna v Brně se

svými akreditovanými kurzy u MŠMT od r. 2015. Akreditace MŠMT je platná do 22. ledna 2019.

Tyto kurzy v 1. ročníku 2016/2017 absolvovalo celorepublikově prvních 16 úspěšných absolventů.

Do 2. ročníku v r. 2017/2018 je nyní přihlášeno 17 posluchačů (Referenční knihovník 7x, Knihovník v přímých službách 6x, Knihovník správce fondů 4x). Plánovaný termín kurzů je od 20. září 2017 do 11. dubna 2018.⁸⁴ Kurzy probíhají po tuto dobu jednou týdně v počítačové učebně MZK.

Kurz Knihovníka v knihovně pro děti

V pořadí šestou pozici knihovníka v knihovně pro děti realizuje jako jediná Knihovna Jiřího Mahena v Brně formou neakreditovaného E-kurzu. Jedná se o první, pilotní ročník, který běží od 17. 7. 2017. Na e-kurz navazují v období od 11. 9. do 16. 10. 2017 v Ústřední knihovně KJM prezenční semináře. Více o něm najdete zde:

<http://www.kjm.cz/knihovnici>

K dispozici je v současné době celkem tedy **6 schválených profesních kvalifikací knihovníka**, v závorce jsou **uvedeny autorizované osoby, kde již lze, případně bude možné, složit zkoušku:**

- Knihovník akvizitér (Národní knihovna ČR, Moravská zemská knihovna v Brně, Moravskoslezská vědecká knihovna v Ostravě);
- Knihovník katalogizátor (Národní knihovna ČR, Moravská zemská knihovna v Brně, Moravskoslezská vědecká knihovna v Ostravě);

⁸⁴ <https://www.mzk.cz/pro-knihovny/vzdelavani-knihovniku/knihovnicke-kurzy-zkousky-dle-narodni-soustavy-kvalifikaci>

- Knihovník pracovník správy fondů (Národní knihovna ČR, Moravská zemská knihovna v Brně, Moravskoslezská vědecká knihovna v Ostravě);
- Knihovník v knihovně pro děti (Knihovna Jiřího Mahena v Brně);
- Knihovník v přímých službách (Národní knihovna ČR, Moravská zemská knihovna v Brně, Moravskoslezská vědecká knihovna v Ostravě);
- Referenční knihovník (Národní knihovna ČR, Moravská zemská knihovna v Brně, Moravskoslezská vědecká knihovna v Ostravě).

Podstatné tedy je, že **zkoušku** mohou vykonat libovolní zájemci bez předchozího absolvování kurzu.

Zkoušky se konají v jeden den (zkoušku nelze rozložit do víc dnů), před zkušební komisí složenou ze dvou hodnotících členů (předseda a zkušející) a trvají v rozmezí od 2 (či 3) do 4 (či 5) hodin maximálně (čistého času bez příprav a přestávek).

MZK v Brně realizovala již dva velké běhy zkoušek – v květnu 2015 úspěšně absolvovalo 5 zkušných pozici Knihovník v přímých službách. Pilotní zkoušky nebyly ještě pod záštitou MK ČR, jednalo se o pilotáž v rámci projektu UNIV 3.

Poté se v létě 2015 stala MZK v Brně autorizovanou osobou MK ČR, takže zkoušky v dubnu 2017 již probíhaly pod hlavičkou a s certifikátem MK ČR. 15 zkušným bylo uděleno 16 certifikátů (jedna absolventka zvládla 2 zkoušky ze 2 typových pozic).

Začátkem roku 2017 realizovala první pilotní zkoušky (se třemi přihlášenými osobami) Knihovna Jiřího Mahena. Výstup – postřehy ze zkoušky jsou uvedeny v článku Mgr. Hubatkové-Selucké: Kompetence knihovníků v knihovně pro děti.⁸⁵

⁸⁵ Dostupný z WWW: impulsy.kjm.cz/impulsy-clanek/kompetence-knihovniku.

Přejme novému systému profesního vzdělávání dostatek vnitřní i vnější motivace zájemců a knihovnám co nejvíce zaměstnanců s povoláním knihovník.

Zdroje:

- DILHOFOVÁ, Adéla. Profesní vzdělávání knihovníků a jeho změny v budoucnu. *Duha* [online]. 2015, roč. 29, č. 2 [cit. 2017-09-12]. Dostupný z WWW: <<http://duha.mzk.cz/clanky/profesni-vzdelavani-knihovniku-jeho-zmeny-v-budoucnu>>. ISSN 1804-4255.
- HOUŠKOVÁ, Zlata. *Knihovnické profese v Národní soustavě povolání a v Národní soustavě kvalifikací*. [online]. Svaz knihovníků a informačních pracovníků České republiky. C2010-2017. [cit. 2017-09-12]. Dostupné z: http://skipcr.cz/odborne-organy/sekce-vzdelavani/dokumenty/knihovnicke-profese-vnarodni-soustave-povolani-avnarodni-soustave-kvalifikaci/at_download/file
- HOUŠKOVÁ, Zlata a Vladana PILLEROVÁ. *Analýza věkové, vzdělanostní a mzdové struktury pracovníků knihoven v ČR v roce 2011: Zpráva z průzkumu*. Praha: Národní knihovna České republiky, 2013. ISBN 978-80-7050-624-0. Dostupné také online z: <http://ipk.nkp.cz/docs/analyza-vekove-vzdelanostni-a-mzdove-struktury-pracovniku-knihoven-v-cr-v-roce-2011>
- HUBATKOVÁ SELUCKÁ, Helena. Kompetence knihovníků v knihovně pro děti. *Impulsy: Inspirace, náměty a trendy dětského čtenářství* [online]. roč. 3, č. 2/2017 [cit. 2017-09-12]. Dostupný z WWW: impulsy.kjm.cz/impulsy-clanek/kompetence-knihovniku. ISSN 1804-4255.
- Knihovnické kurzy a zkoušky dle Národní soustavy kvalifikací* [online]. Moravská zemská knihovna v Brně [cit. 2017-09-12]. Dostupné z: <https://www.mzk.cz/pro-knihovny/vzdelavani-knihovniku/knihovnicke-kurzy-zkousky-dle-narodni-soustavy-kvalifikaci>.

- Koncepce celoživotního vzdělávání knihovníků* [online]. Svaz knihovníků a informačních pracovníků České republiky. 2016. [cit. 2017-09-12]. Dostupné z: <http://ipk.nkp.cz/docs/celozivotni-vzdelavani/koncepce-czv-pdf>.
- Národní soustava kvalifikací* [online]. Národní ústav pro vzdělávání a Trexima, 2006-2014 [cit. 2017-09-12]. Dostupné z: <http://www.narodnikvalifikace.cz/>.
- Národní soustava povolání*. [online]. Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR [cit. 2017-09-12]. Dostupné z: <http://www.nsp.cz/>.

Celoživotní vzdělávání uživatelů – edukační výzva učících knihovníků

Mgr. Pavlína Mazáčová, Ph.D.

Kabinet informačních studií a knihovnictví, Filozofická fakulta Masarykovy univerzity Brno (pmazacov@phil.muni.cz)

Úvodem

Aktuální Koncepce rozvoje knihoven na léta 2017–2020 [1] dává knihovnám ambiciózní příležitost stát se prostorem celoživotního vzdělávání. Knihovny pořádají mnoho vzdělávacích aktivit pro různorodé cílové skupiny – žáky všech stupňů škol, dospělé v dalším vzdělávání nebo sociálně znevýhodněné uživatele, k nimž se mj. řadí senioři, matky na mateřské dovolené nebo nezaměstnaní. Každá z cílových skupin má specifické vzdělávací a informační potřeby. Aby mohl knihovník specifické vzdělávací potřeby naplnit, měl by mít soubor kompetencí zahrnujících vedle osobnostních předpokladů a oborové erudice také schopnost designovat vzdělávací proces, znalosti pedagogiky, psychologie, andragogiky (vzdělávání dospělých), geragogiky (práce se seniory), speciální a sociální pedagogiky nebo pedagogické komunikace. Příspěvek otevírá k možné širší diskusi téma kompetenčního profilu učícího knihovníka interagujícího s různými cílovými skupinami uživatelů.

Kompetenční rámec učícího knihovníka

Pojem učící knihovník vstoupil do českého oborového kontextu na přelomu tisíciletí a postupně nalézá ukotvení jak teoretických pracích, tak také v knihovnické praxi při realizaci vzdělávacích aktivit v knihovnách. V návaznosti na aktuální Koncepci rozvoje knihoven se stále více

klade důraz na kompetence, které by učící knihovník měl mít pro svou pedagogickou práci s uživateli různých cílových skupin. Vhodným rámcem pro definování kompetencí v českém prostředí je dokument ALA z roku 2008 *Standards for Proficiencies for Instruction Librarians and Coordinators*. Dokument je určen primárně pro akademické prostředí, ale dle Mazáčové [2] jej lze vhodně využít jako východisko pro koncipování kompetenčního profilu učícího knihovníka také ve veřejné knihovně, a to díky dvanácti kategoriím, které rámec kompetenčního profilu tvoří:

- administrativní dovednosti,
- schopnosti posuzovat a hodnotit,
- komunikační dovednosti,
- znalost kurikula,
- schopnost integrovat do edukace témata informační gramotnosti,
- dovednost designovat vzdělávací proces,
- dovednost leadershipu,
- dovednost plánovat,
- prezentační dovednosti,
- dovednosti v advocacy,
- oborová expertíza,
- a pedagogické dovednosti.

Dokument *Standards for Proficiencies for Instruction Librarians and Coordinators ACRL* byl v roce 2016 odbornou komunitou revidován, ubylo kategorií a některé byly nově pojmenovány [3]. Učící knihovník je nyní definován v sedmi rolích (obr. č. 1), přičemž klíčové role jsou v tomto článku autorkou reflektovány v kontextu prostředí veřejných knihoven.

Obr. 1 Role učících knihovníků. Dostupné z:

<http://acrlog.org/2015/11/24/update-on-the-standards-for-proficiencies-for-instruction-librarians-and-coordinators/>

Knihovník designérem edukace

Knihovna se postupně stává edukačním prostorem celoživotního vzdělávání. Rolí knihovníka v takto fungující knihovně je v souladu s Konceptí rozvoje knihoven i dalšími strategickými dokumenty:

- mít kompetence **designovat** edukační aktivity;
- reflektovat různé **cílové skupiny** edukační praxe;
- zkoumat a na základě výsledků výzkumů saturovat **individuální vzdělávací potřeby uživatelů**;
- být si vědom **specifických podmínek edukace**, které může knihovna jako prostor poskytovat;

- **chápat význam evaluace ve vzdělávání**, znát evaluační nástroje a využívat je k posílení efektivity vzdělávání.

Hovoříme-li o akcentované úloze knihovny jako vzdělávacího prostoru, pro tuto roli je klíčové, aby učící knihovník dokázal být především **designérem edukačního procesu**. S tím jsou spojeny otázky, které by si měl klást a v reflexi edukačních programů nebo v sebe-reflexi [4] na ně hledat a nacházet odpovědi: Které cílové skupiny vzdělávám? Respektuji v designování vzdělávacího programu specifika dané cílové skupiny? Je moje nabídka vzdělávání efektivní? Jaký dopad má na danou cílovou skupinu? Je součástí mé edukační praxe evaluace? Reflektuji průběžně svoji roli učícího knihovníka? Pro hledání odpovědí na uvedené otázky je nutné průběžné vzdělávání učících knihovníků, dostatek zdrojů a příležitostí k jejich osobnostnímu i profesnímu rozvoji například prostřednictvím aktivit knihoven s regionální funkcí a také na základě reprezentativních výzkumů vzdělávacích potřeb knihovníků [5] – výzkumy by měly být pravidelné a systematické a jejich výsledky by měly být následně promítnuty v nabídce edukačních aktivit pro učící knihovníky.

Nejen osobnostní a oborové předpoklady, ale také odborné znalosti a dovednosti v oblasti pedagogiky a didaktiky jsou podmínkami pro kvalitní edukační praxi učících knihovníků s různými cílovými skupinami. Pro zdárný průběh vzdělávacích programů je klíčové to, aby si učící knihovník osvojil kompetence týkající se pilířů edukace, jimiž jsou:

- **vzdělávací potřeby** dané cílové skupiny;
- **definování edukačních cílů**;
- **metody**, kterými má být cílů dosaženo;
- **formy**, jimiž se vzdělávací proces odehrává;
- **výstupy** na úrovni kompetencí (znalostí, dovedností, postojů) dané cílové skupiny.

Podrobnější vhled do oblastí důležitých pro designování vzdělávacích programů také pro prostředí knihoven přináší odborné publikace reflektující didaktiku, organizaci výuky nebo výukové strategie [6].

Praxe učícího knihovníka s cílovými skupinami uživatelů

Praxe učících knihovníků je spjata především s **cílovou skupinou žáků počítačného vzdělávání**. Jedná se o přirozený vztah knihovníka a dítěte od raného předčtenářství až ke čtenáři v dětském, dospívajícím a poté dospělém věku. Vzdělávací aktivity pro žáky mají většinou formu lekcí informačního vzdělávání posilujících nebo rozvíjejících čtenářskou či informační gramotnost [7] nebo digitální kompetence, důležitá je rovněž edukační podpora aktivního občanství nebo mezigenerační solidarity. Lekce informačního vzdělávání žáků v knihovnách mají v českém edukačním prostředí dvojí formu – jednak probíhají jako neformální vzdělávací aktivity (čtenářské kluby, kroužky, jedinečné či tradiční projekty v knihovnách), jednak jsou součástí formálního vzdělávání dle školního kurikula (ŠVP). V obou zmíněných formách vzdělávací aktivity kladou na učící knihovníky nároky jednak z hlediska aktivizačních metod, jednak dle Mazáčové [8] v kontextu proinkluzivní didaktické práce s heterogenními školními třídami, s čímž souvisejí požadavky na znalosti speciální a sociální pedagogiky (např. podpůrných opatření) nebo multikulturní výchovy.

Vedle cílové skupiny žáků se knihovny postupně orientují na vzdělávání dalších cílových skupin, což zavazuje oborové vzdělávací instituce k tomu, aby poskytovaly učícím knihovníkům odbornou edukační podporu a patřičné zázemí jednak na úrovni teoretické v informačních zdrojích, jednak v aplikačních přesazích v kurzech dalšího profesního vzdělávání a v žité reflektované praxi. Jedná se předně o komplexní přípravu na vzdělávání cílových skupin, které mají specifické potřeby – tedy **seniorů, nezaměstnaných, matek na mateřské dovolené** apod. V programech pro osoby s hendikepem se uplatňuje a rozvíjí sociální

a komunitní práce na základě rovného přístupu, jehož metodika je v českém knihovnickém prostředí zpracována a vstoupila do implementační fáze.

Mezi specifickými cílovými skupinami vzdělávání v knihovnách zaujmají již tradiční místo senioři, jejichž vzdělávání vzhledem ke stárnutí populace a demografickému vývoji nabývá stále většího významu. **Senioři** jsou cílovou skupinou uživatelů se specifickými potřebami, mj. proto, že v informační společnosti jsou ohroženi rizikem **sociální exkluze a digitální propasti** [9]. Učící knihovník, který pracuje se seniory, by měl znát potřeby seniorů a vzdělávacími aktivitami je saturovat [10]. Klíčovými **potřebami seniorů** v kontextu vzdělávání v informační společnosti jsou:

- snaha naučit se ovládat počítač,
- snaha zvládat každodenní životní situace v informační společnosti,
- kognitivní potřeby (rozšíření a doplnění poznatků, zájmy),
- sociální potřeby (kontakt s vrstevníky, potřeba společenství),
- aktivizace (smysluplná činnost, potřeba užitečnosti),
- kompenzace nedostatků (intelektuálních i emocionálních),
- seberealizace (potvrzení vlastní identity).

Uvedeným potřebám je nutné přizpůsobit v knihovně design vzdělávání, knihovník by se měl v rámci dalšího profesního vzdělávání zaměřit na získání dobré úrovně sociální komunikace, pro edukaci v knihovně by měl zajistit bezpečný prostor, měl by znát a umět aplikovat aktivizační metody práce se seniory s dostatkem podmínek pro rozvíjení komunikace. Perspektivní možností vzdělávání seniorů v knihovnách jsou programy podporující mezigenerační učení [11], rozvíjené dosud předně v prostředí komunitních center. Zdrojů z oblastí geragogiky či gerontodidaktiky, které může učící knihovník pro práci se seniory využít ve svém sebevzdělávání, je v současné době na trhu i v otevřeném vzdělávacím prostoru online dostatek – např. publikace Šeráka, Špatenkové,

Smékalové [12], inspirovat se lze v programech univerzit třetího věku (fungují v některých základních knihovnách) nebo v aktivitách neziskových organizací a spolků.

Matky na nebo po mateřské či rodičovské dovolené jsou cílovou skupinou, která své specifické potřeby edukace rozvíjí či definuje primárně ve dvou oblastech. Jednak jsou to témata související s mateřstvím a rodinou, kde převládá výchova, informační, zdravotní a finanční gramotnost, za druhé se jedná o oblast přípravy na návrat do profesního života – v tomto typu vzdělávání je vhodné realizovat edukační programy na témata jako digitální gramotnost, soft skills se zaměřením na práci v profesním týmu, time management reflektující potřebu matky rozdělit denní režim na pracovní a rodinný. Design vzdělávání pak uvedené potřeby saturuje tehdy, je-li vytvořen pro edukaci matek bezpečný prostor pro matku a dítě, vytvoří-li knihovník při vzdělávacích programech matkám dostatek příležitostí pro sociální komunikaci a sdílení žité zkušenosti s ostatními.

S rostoucí rolí knihovny jako komunitního prostoru lze očekávat, že se zvýší společenská poptávka po vzdělávání a komunitní práci knihoven **s jedinci, kteří ztratili zaměstnání**. V kontextu tohoto příspěvku je podmínkou edukační práce s touto cílovou skupinou to, aby učící knihovník měl znalost problematiky sociální práce, sociální komunikace a sociální andragogiky. K hlavním tematickým oblastem programů pro nezaměstnané patří ty, které rozvíjejí podpůrné činnosti pro jejich návrat do profesního života, dále aktivity podporující motivaci jedince zůstat součástí společnosti, konečně programy reflektující implementaci Strategie digitální gramotnosti – tedy témata vycházející ze vzdělávání ke gramotnostem pro 21. století jakožto účinné prevenci rizika digitální a sociální propasti.

Knihovny se stávají také prostorem pro vzdělávací **programy určené aktivním dospělým**, kteří v dalším vzdělávání hledají odpovědi na otázky týkající se konkrétních a úzce zaměřených znalostí a dovedností pro profesní rozvoj, ale rovněž usilují o smysluplné trávení volného času [13], osobnostní rozvoj v oblastech soft skills či dovedností souvisejících

s mimopracovním prostředím (hobby). V široké cílové skupině aktivních dospělých zaujímá důležitou profesní skupina učitelů všech stupňů formálního školství a před knihovníky je otevřená výzva tuto cílovou skupinu zaujmout jak pro systematický rozvoj spolupráce na vzdělávání žáků, tak pro témata vhodná pro posilování digitální, dokumentové nebo citační gramotnosti učitelů. Design vzdělávání v knihovně pro cílovou skupinu aktivních dospělých vyžaduje znalost vzdělávacích potřeb cílové skupiny, získanou výzkumy či průzkumy, vlastní realizace je založena na praktickém a účelném směřování a zacílení vzdělávacích programů, na metodách pedagogiky či andragogiky, které pracují s žitou zkušeností jedince a sebereflexí. Pro vzdělávání aktivních dospělých má učící knihovník k dispozici mnoho různých zdrojů, například české odborné publikace Dvořákové a Šeráka [14], Všetečky a Tureckiové [15] z UK Praha, dále zdroje navázané na pracoviště celoživotního vzdělávání (např. Institut Celoživotního vzdělávání MENDELU (<http://icv.mendelu.cz/>)). Využít lze také online platformy, které nabízejí některá akademická pracoviště – např. e-learning na portálu kurzy.knihovna.cz nebo webináře v Kabinetu informačních studií a knihovnictví FF MU. Moderní edukační platformou a zároveň inspirativním zdrojem otevřeného vzdělávání jsou sociální sítě (vzdělávací videa nebo přednášky na You Tube) a online komunity.

Závěrem

Koncepce rozvoje knihoven na léta 2017-2020 otevírá knihovníkům příležitost rozšířit vzdělávací potenciál knihoven směrem k takovým cílovým skupinám, které pro knihovnu dosud prioritní nebyly. Je nepochybné, že do kontextu praxe učícího knihovníka vstupují nové oblasti kompetencí týkající se akcentu komunitní role knihovny, edukační praxe specifických cílových skupin a vstupu technologií do vzdělávacího procesu. Na učící knihovníky jsou kladeny nové nároky, má-li knihovník (být fakultativně) splnit kompetenční profil dle revidovaného Standardu (viz výše). Zároveň vyvstává před knihovnickou obcí nalé-

havá potřeba systematicky a funkčním způsobem pečovat o další vzdělávání učících knihovníků, nabízet jim témata, která jsou pro změny v oblasti nabídky služeb knihoven směrem k edukačním programům užitečná, potřebná a úzce propojená s konkrétními implementacemi a s využitím získaných poznatků v bezprostřední edukační praxi.

Seznam použité literatury:

- Koncepce rozvoje knihoven ČR na léta 2017 – 2020 (2016): *Ústřední knihovnická rada ČR* [online]. [cit. 2017-10-20] Dostupné z: <http://ukr.knihovna.cz/koncepce-rozvoje-knihoven-cr-na-leta-2017-2020/>
- MAZÁČOVÁ, P. Vzdělávací potřeby učících knihovníků v kontextu celoživotního učení pro 21. století. In Hlad'ová, Peter. *Sborník z mezinárodní vědecké konference ICOLLE 2016*. Brno: Mendelova univerzita v Brně, 2016. s.287-299, 13 s. ISBN 978-80-7509-426-1. Dostupné z: <http://icolle.mendelu.cz/2016/sbornik.pdf>
- Update on the Standards for Proficiencies for Instruction Librarians and Coordinators. *ACRLog. Blogging by and for academic and research librarians* [online]. [cit. 2017-10-20]. Dostupné z: <http://acrlog.org/2015/11/24/update-on-the-standards-for-proficiencies-for-instruction-librarians-and-coordinators/>
- MOON, J. A. *Krajinou zkušenostně reflektivního učení*. Brno: Masarykova univerzita, 2013. ISBN 978-80-210-6296-2.
- MAZÁČOVÁ, P. Učící knihovník v perspektivě vzdělávání heterogenní školní třídy k informační gramotnosti. *Proinflow* [online]. 2017, **23-31**(1), 9 [cit. 2017-11-01]. ISSN 1804–2406. Dostupné z: <http://www.phil.muni.cz/journals/index.php/proinflow/article/view/1611>
- MUŽÍK, J. *Řízení vzdělávacího procesu: andragogická didaktika*. Praha: Wolters Kluwer Česká republika, 2011. Vzdělávání dospělých. ISBN 978-80-7357-581-6.

- GECK, C. The generation Z connection: teaching information literacy to the newest net generation. *Teacher Librarian* [online]. February 2006, 33(3), 19–23 [cit. 2017-10-15]. Dostupné z: databáze Ebscohost
- MAZÁČOVÁ, P. Učící knihovník v perspektivě vzdělávání heterogenní školní třídy k informační gramotnosti. *Proinflow* [online]. 2017, 23-31(1), 9 [cit. 2017-11-01]. ISSN 1804–2406. Dostupné z: <http://www.phil.muni.cz/journals/index.php/proinflow/article/view/1611>
- LUPAČ, P. *Za hranice digitální propasti: nerovnost v informační společnosti*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2015. Studie (Sociologické nakladatelství). ISBN 978-80-7419-231-9.
- JANSOVÁ, I. Moderní přístupy ke vzdělávání seniorů v informační gramotnosti [online]. Brno, 2016 [cit. 2017-11-07]. Dostupné z: <<http://theses.cz/id/n09que/>>. Diplomová práce. Masarykova univerzita, Filozofická fakulta. Vedoucí práce Mgr. Pavlína Mazáčová, Ph.D.
- JARROTT, S. E. Where Have We Been and Where are We Going? Content Analysis of Evaluation Research of Intergenerational Program. *Journal of Intergenerational relationships*, 2011, 9(1), 37-52.
- ŠPATENKOVÁ, N. a L. SMÉKALOVÁ. *Edukace seniorů: geragogika a gerontodidaktika*. Praha: Grada, 2015. Pedagogika (Grada). ISBN 978-80-247-5446-8.
- KOLAŘÍKOVÁ, V., & NĚMEC, J. (2017). Volný čas ve výzkumném diskursu v konsekvencích témat sociální pedagogiky [Leisure Time in the Research Discourse in the Consequences of Themes of Social Pedagogy]. *Sociální pedagogika/Social Education*, 5(1), 10–28. doi:10.7441/soced.2017.05.01.01 [cit. 2017-11-01]. ISSN 1805-8825. Dostupné z: http://soced.cz/wp-content/uploads/2017/04/STUDIE_SocEd_05-01-20171.pdf

DVOŘÁKOVÁ, M. a M. ŠERÁK. *Andragogika a vzdělávání dospělých: vybrané kapitoly*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2016. ISBN 978-80-7308-694-7.

VETEŠKA, J. a M. TURECKIOVÁ. *Kompetence ve vzdělávání*. Praha: Grada, 2008. Pedagogika (Grada). ISBN 978-80-247-1770-8.

Příspěvek je součástí grantu autorky financovaného z Fondu rozvoje Masarykovy univerzity v r. 2017.

**KLÍČOVÉ PROJEKTY
ČESKÉHO KNIHOVNICTVÍ**

Úvodník bloku

Klíčové projekty českého knihovnictví

Garant: PhDr. Vít Richter

Spolugarant: Mgr. Daniel Bechný

Poslední blok třetího dne byl rezervován pro téma *Klíčové projekty českého knihovnictví*. Mezi projekty s dopadem na celý knihovnický obor u nás, patří bezesporu portál *Knihovny.cz*, připravovaná novela *Knihovního zákona* nebo *Koncepce celoživotního vzdělávání*.

Hned prvně zmíněný projekt má za sebou již rok fungování a stále se vyvíjí. Autoři příspěvku *Informační zdroje a vyhledávání na portálu Knihovny.cz* Petr Žabička a Iva Zadražilová z Moravské zemské knihovny v Brně nám proto blíže představili nově zapojené informační zdroje a ukázali vyhledávání ve vysoutěženém discovery indexu od společnosti EBSCO. V době prezentace tak bylo možné prohledávat až 268 mil. dokumentů. Dostupnost je pochopitelně vázána na knihovnu, která má přístup k EIZ zaplacen. Bylo uvedeno velké množství příkladů funkčních vylepšení portálu; vedle nových zdrojů, individuálních profilů, obohacení o tezaury *Mesh* nebo zvýšení rychlosti a stability portálu je nutné zmínit i nutnost vyřešení nároků GDPR vs. osobní údaje v portálu.

Asi nejvíce očekávanou službou v portálu *Knihovny.cz*, která budí nemalé emoce, je implementace MVS. Luboš Chára z Národní technické knihovny tento klíčový prvek portálu představil v prezentaci *Seznámení s přípravou platformy pro zajištění služeb dodávání dokumentů včetně MVS – Získej*. Autor v ní navrhuje vznik webové služby, která umožní knihovnám a jejím čtenářům lépe a efektivněji spravovat požadavky na služby spojené s dodáváním dokumentů, tedy i MVS. Tato platforma by měla nabízet standardizované a automatizované řešení, které bude odrážet současný stav a nabídku služeb dodávání dokumentů v čes-

kých knihovnách. Ostrý provoz ve vybraných knihovnách je plánován na rok 2018.

Po krátkém videu o projektu ROI *Šťastné číslo pro knihovnu* Městské knihovny v Praze došlo na příspěvek Víta Richtera z Národní knihovny ČR s názvem *Nové služby veřejných knihoven v digitálním prostředí (zpřístupnění děl nedostupných na trhu)*. Knihovny digitalizují od 90. let a přes značné vynaložené náklady není možné využít asi 84 % zdigitalizovaných svazků. Nadějí pro zpřístupnění výsledků digitalizace je novela autorského zákona, která nově umožní knihovnám uzavírání kolektivních licenčních smluv na principu rozšířené kolektivní správy. Do středu zájmu se tak dostávají díla nedostupná na trhu (tzn. monografie, která není 6 měsíců k dispozici na běžném trhu, periodika starší 10 let, pokud nejsou předmětem licenčních podmínek, dílu musí být v Seznamu děl nedostupných na trhu). Otázek je ovšem ještě mnoho, například kdo to bude platit a jaká bude vůbec licenční politika.

Přípravy novely knihovního zákona č. 257/2001 nám ve svém příspěvku podhalila Blanka Skučková z Ministerstva kultury ČR. Momentálně je novela ve fázi sesbíraných podkladů od knihoven a po jejich zpracování bude nutné zapojit širší knihovnickou obec k otevřené diskusi.

Lenka Hanzlíková z Městské knihovny v Praze se v desetiminutovém příspěvku *Knihovny.cz – služba, značka, potenciál* zaměřila na problematiku komunikace českých knihoven. Nadějí vkládá do značky Knihovna.cz. Při používání pojmu knihovna je třeba brát v potaz jak virtuální, tak fyzickou složku instituce. Otázkou ale je, zda tato značka může obsáhnout všech 6000 českých knihoven. V *Koncepci rozvoje českých knihoven na léta 2015–2020* se zabývá tímto tématem prioritou 6.

Druhým kratším příspěvkem tohoto bloku bylo představení a shrnutí *Akademie PR 2016/17* samotnou její zakladatelkou Věrou Ondřichovou. Profesionálové z oblasti PR se pět dní věnovali účastníkům kurzu, kteří navázali nové inspirativní kontakty a osvojili si nové dovednosti, dobře použitelné ve vysílajících institucích. Pro ty, kteří ne-

mohli být z kapacitních důvodů do *Akademie* přijati, je již připraven ročník 2017/18.

Erasmus+ byl posledním zkráceným příspěvkem třetího dne a připravily si jej Kristina Dobrozemská a Viola Nouzová z Městské knihovny v Praze. Žádost o participaci v tomto programu předkládá vždy organizace, která pak dostane možnost zúčastnit se např. *stínování* v zahraničních knihovnách. Z Městské knihovny se zatím účastnilo výjezdů 21 odborných zaměstnanců, kteří se vedle *stínování* zúčastnili několika odborných konferencí. Maximální délka programu je maximálně 7 dnů. Podle zkušeností kolegyně z MKP jsou tyto studijní cesty motivační a jsou pro ně profesionální výzvou.

Jiří Trávníček z Ústavu pro českou literaturu nás za pomoci *Čtenářských životopisů* informoval o druhé linii výzkumů z let 2009–2015. Z anonymního výzkumu v podobě 76 rozhovorů vyplynulo, že čtenáři se generačně proměňují, že je obraz čtení v průběhu života proměnlivý a zdaleka naplatí známé rčení „*Řekni mi, co čteš, a já ti řeknu, kdo jsi.*“

Po analýze zvyklostí českých čtenářů podala Libuše Nivnická z Knihovny Jiřího Mahena v Brně, se spoluautory Radanou Pillerovou a Vítem Richterem z Národní knihovny ČR, zprávu o samotných knihovnicích v *Průzkumu věkové, vzdělanostní a mzdové struktury pracovníků knihoven 2016 – 2017*. Průzkum byl proveden v 748 knihovnách, krajské knihovny se tohoto průzkumu zúčastnily dokonce ve 100 %. Ukázalo se, že knihovnice jsou především ženy, a to z více než z 80 %. Pocit nespravedlnosti v genderové oblasti na pozicích ředitelů/vedoucích zažehaly pouze krajské knihovny. Ve sféře veřejných knihoven a ve sféře specializovaných knihoven zachraňuje situaci Národní lékařská knihovna. Analýza prokázala také stárnutí knihovniců. V roce 2016 bylo z pohledu knihovnického vzdělání ve 33 % nejvíce zastoupeno vzdělání středoškolské. 20 % připadlo na knihovnické vzdělání vysokoškolské, zbytek míst obsazují neknihovníci. 20 % připadá i na knihovnický vzdělaný ředitel krajských knihoven. Knihovníci jsou knihovnám věrní a převážně pracuje v knihovnách více než 50 % zaměstnanců více než 10 let. Více než 50 % knihovniců ovládá angličti-

nu. Knihovníci veřejných knihoven se v průměru vzdělávají 30 hodin, u specializovaných knihoven je to pak v průměru 27 hodin. Průměrný plat českého knihovníka (knihovnice) je 28 152 Kč, medián je pak 23 745 Kč.

O trendu propojených dat na pozadí sémantických webů hovořila Klára Rösslerová z Knihovny FF UK v příspěvku *Budoucnost výměnných formátů bibliografických dat: má MARC budoucnost?*. V knihovnách budoucnosti by propojená data dobře posloužila k tomu, aby se informace z uzavřených katalogů a databází dostaly přes stroje až ke koncovému čtenáři. Převod stávajících bibliografických záznamů na propojená data je možný.

Závěr bloku připadl Michalovi Denárovi z Městské knihovny v České Třebové. V prezentaci *Mají v Houstonu problém? Tři dekády automatizace v českých knihovnách* nás provedl od raketového nástupu technologií do knihoven až k postupnému zamrznutí a odmítání řady inovací. Závěr ale nebyl tak beznadějný? Možná se knihovníci stále ještě mohou stát tím, kdo vyřeší problém čtenáře, aniž by věděl, že problém má a udělají to takovým způsobem, který nikdy nepochopí.

Informační zdroje a vyhledávání na portálu knihovny.cz

Ing. Petr Žabička, PhDr. Iva Zadražilová

Moravská zemská knihovna v Brně

Portál Knihovny.cz funguje již rok a během této doby došlo k mnoha výrazným změnám, vylepšením a doplněním. Pro katalogizátory může být zajímavá informace, že portál Knihovny.cz provozuje vlastní Z39.50 server pro účely sdílené katalogizace. Ten by měl do budoucna nahradit Z39.50 službu Jednotné informační brány. Umožňuje prohledávat jak významnou část knihovních záznamů indexovaných portálem (vyloučeny jsou jen neknihovní záznamy a výrazně neúplné záznamy z knihoven), tak i katalogy vybraných zahraničních knihoven, které byly prohledávány i prostřednictvím JIB, ačkoli portál Knihovny.cz sám tyto knihovny neindexuje.

Jednou z posledních velkých změn ve vyhledávání na portálu je zapojení zahraničních zdrojů (centrálního nebo discovery indexu).

Do srpna 2017 bylo v rámci portálu možné vyhledávat pouze v lokálních zdrojích, tj. v dokumentech, které pokrývají fondy českých knihoven, v českých databázích a bibliografiích. Mezi nimi je možné nalézt i dokumenty zahraniční, pokud jsou v českých knihovnách dostupné. Velkou část těchto dokumentů lze fyzicky objednat. Nebylo ovšem možné vyhledávat v žádných zahraničních databázích, ani v těch, které měly zapojené knihovny předplacené. Tato situace se změnila a v rámci veřejného výběrového řízení, do kterého se přihlásily dva subjekty, byl vybrán dodavatel tzv. discovery indexu. Index byl poté do portálu Knihovny.cz plně implementován. Jedná se o rozsáhlý index zahraničních licencovaných databází, vědeckých informací a recenzovaných publikací, který obsahuje informace (metadata nebo plné

texty) o stamilionech dokumentů od desítek tisíc poskytovatelů nej-
různějších elektronických informačních zdrojů (časopisy a články vy-
dávané předními zahraničními vydavateli, oborové databáze, knihy,
repozitáře typu open acces apod.).

Většina dokumentů je přístupná elektronicky. Některé jsou volně
dostupné zdarma, u mnohých je nezbytná registrace v některé ze zapo-
jených knihoven. Vyhledávání je možné omezit pouze na dokumenty
s dostupným plným textem, dokumenty recenzované nebo přímo hled-
at v plných textech dokumentů. Tento index pochopitelně obsahuje
i české články, nicméně devadesát procent dokumentů je dostupných
v angličtině.

Výběrové řízení na dodavatele vyhrála firma EBSCO se službou EDS
(EBSCO Discovery Service). Databázi EDS mají ve svých systémech im-
plementovou i další velké instituce, například Národní knihovna ČR,
Masarykova univerzita nebo Knihovna Akademie věd ČR. Integrace
indexu do portálu je realizována přes API – počítačové rozhraní, přes
které portál s tímto indexem komunikuje.

Vyhledávání probíhá proto vždy odděleně v obou indexech –
v lokálním i v EDS. Výsledky vyhledávání v národních a zahraničních
zdrojích jsou proto zobrazovány odděleně. Pro snazší orientaci bylo
použito označení Národní zdroje/Zahraníční zdroje. Pokud přitom
mluvíme o zahraničních zdrojích, centrálním indexu nebo discovery
indexu, je tím míněno vždy to stejné. Je nutno podotknout, že EDS ne-
obsahuje ve větší míře katalogy zahraničních knihoven, ty podstatně
lépe agreguje katalog Worldcat.

Dodavatelé EIZ prodávají převážně celé balíčky zdrojů (kolekce).
Tyto kolekce dodavatelé nemají zaindexované všechny a v úplnosti, ale
mají je seskupené do balíčků, které mívají často jiné složení. Nastavení
dostupnosti relevantních zdrojů je možné provést tak, že se vypnou ne-
bo zapnou celé tyto balíčky. Je proto potřeba počítat s tím, že jednotlivé
zdroje se mohou vyskytovat ve více kolekcích a také s tím, že metadata
téhož článku z různých kolekcí se mohou navzájem velmi lišit. Rozsah
prohledávaných zdrojů je možné ovlivnit jen na úrovni celých balíčků

(kolekci). Ve spolupráci s firmou EBSCO se proto snažíme co nejlépe odfiltrovat dokumenty, které nemá žádná knihovna předplacené.

U vyhledávání v národních zdrojích je možné různými nástroji poměrně významně ovlivnit relevanci vyhledávání a také je možné kontrolovat a vylepšit kvalitu metadat. V zahraničních zdrojích ovšem tato možnost není a jsou přebírána v takové podobě, v jakém nám je dodavatel poskytuje. Pokud chceme zobrazit na jednom místě dostupnost plného textu v knihovnách zapojených do portálu, odkazujeme většinou na celý časopis, protože jen u některých volně dostupných zdrojů je k dispozici přímý odkaz. Konkrétní článek si musí uživatel dohledat dle bibliografických údajů (ročník, číslo, stránka apod.) V případech, kdy nám to umožní získaná metadata, se v budoucnu pokusíme o propojení přímo na konkrétní článek s plným textem.

Aby bylo propojení z indexu zahraničních zdrojů na plné texty článků, dostupných dané knihovně možné, využívá se linkovacích serverů jednotlivých knihoven. Pokud knihovna vlastní linkovací server nemá, využívá se SFX server Jednotné informační brány. Pro určování dostupnosti dokumentů také pracujeme s exporty znalostníchází jednotlivých linkovacích serverů. Snažíme se tak s dostupnými daty poskytnout co nejlepší a nejpřesnější službu.

Seznámení s přípravou platformy pro zajištění služeb dodávání dokumentů včetně MVS – ZÍSKEJ

Ing. Luboš Chára

Národní technická knihovna

Anotace

Spuštěním portálu Knihovny.cz, který centralizuje fondy českých knihoven, se také zvýšila poptávka z řad odborné veřejnosti knihovníků na návazné služby. Od počátku projektu Centrálního portálu knihoven se počítalo se službou dodávání dokumentů, kterou poskytne Národní technická knihovna. Logickým výsledkem je tedy centralizovaná platforma, která bude s portálem Knihovny.cz sdílet potřebná data, což jí ve výsledku umožní nabídnout službu dodávání dokumentů včetně MVS.

Ambicí připravované platformy je zjednodušit a zatraktivnit přístup čtenářů k fondům knihoven v prostředí internetu, a poskytnout knihovnám přehledný nástroj pro agendu služeb v rámci dodávání dokumentů. Nezbytnou součástí příprav i provozu systému bude aktivní přístup knihoven zejména k parametrizaci služeb. Následující příspěvek chápeme nejen jako možnost informovat o aktuálním stavu příprav nové platformy, ale i jako zahájení vzájemné diskuze a spolupráce napříč odbornou veřejností v knihovnách.

Vývoj projektu Centrální portál knihoven v datech

V roce 2010 rozhodla Ústřední knihovnická rada České republiky o nutnosti vytvoření jednotného rozhraní systému knihoven. V návaznosti na toto rozhodnutí vznikl projekt Centrálního portálu knihoven

(dále jen CPK). Cílem tohoto projektu je vytvoření jednotného informačního portálu – www.knihovny.cz.

V prvních fázích projektu v letech 2011 až 2014 nejprve vznikala projektový záměr, dále byly vytvořeny odpovídající pracovní skupiny, proběhl průzkum potřeb knihoven. Na tyto kroky pak navázala příprava zadávací dokumentace pro výběrové řízení na dodavatele technologického řešení „na klíč“. Bohužel se nenašel žádný dodavatel, který by byl schopen a ochoten tuto zakázku realizovat a zároveň se ukázalo, že vhodnějším řešením bude realizovat vlastní vývoj jednotného portálu. Vedení této realizace se ujala Moravská zemská knihovna (MZK). V těchto fázích projektu taktéž nebyla opomenuta služba dodávání dokumentů, která musí být logickým doplňkem jednotného informačního portálu. Předběžně je počítáno s integrací služby Virtuální polytechnické knihovny (VPK), jejímž servisním centrem je Národní technická knihovna (NTK). Také proto byl úkol zajistit realizaci služby dodávání dokumentů včetně meziknihovnických služeb (MVS) v rámci projektu CPK svěřen právě NTK.

V roce 2015 je definitivně rozhodnuto, že řešení CPK bude na platformě open source, konkrétně VuFind. Tým v MZK postupně připravuje a nasazuje funkcionality potřebné pro správné fungování jednotného informačního portálu. Těmi nejdůležitějšími jsou sklizení dat, deduplikace a obohacování o jmenné autority, napojení na knihovní systémy, inteligentní dohledávání záznamů, sdílení a propojování identit atd.

Na začátku roku 2016 je spuštěno testování a pilotní provoz jednotného informačního portálu, který má již nyní oficiální název Knihovny.cz, na podzim stejného roku je pak oznámeno oficiální spuštění portálu. Samozřejmě tím není vše hotovo, v následujícím roce a do let příštích je naplánován nutný rozvoj, který umožní zapojování dalších knihoven, integraci elektronických informačních zdrojů a zejména pak službu pro dodávání dokumentů včetně MVS.

Rozhodnutí vybudovat novou platformu pro dodávání dokumentů

Již v prvních fázích projektu CPK, byla realizace služby dodávání dokumentů včetně integrovaného platebního systému zadána NTK. Uvažovalo se o využití služby VPK. Představa byla taková, že postačí, když se současná služba VPK rozšíří o nové komunikační rozhraní, které umožní propojení s novým portálem.

NTK provedla vlastními silami SWOT analýzu současné služby a zejména její možnosti rozšíření či propojení na nově vznikající portál.

Mezi jednoznačně silné stránky, které by potvrzovaly rozhodnutí využít službu VPK, patří zejména to, že VPK je systém a služba s tradicí a pevnou pozicí, která je v rutinním provozu již od roku 2001. Dále pak relativní jednoduchost systému, automatizovanost procesů, jednotná správa zadaných požadavků, centrální server pro systémové informace, včetně dat o uživatelích a jejich požadavcích, integrovaný systém vyúčtování, včetně poplatků za autorská práva a zejména pak zkušenosti s realizací fungujících agend ve VPK – jako jsou elektronické dodávání dokumentů (EDD), zprostředkování meziknihovní reprografické služby (MRS) a služby zaslání obsahů vybraných periodik (Current Content), agenda mezinárodní meziknihovní služby (MMS). Nově v časové shodě s počátkem realizace projektu CPK byla do VPK včleněna i agenda pro zprostředkování meziknihovní výpůjční služby (MVS).

Z analýzy však vyplynuly i slabé stránky, respektive hrozby, které musely být následně brány v potaz. Největší slabinou je paradoxně to, co patří i mezi silné stránky, tedy stáří současného systému. Z této skutečnosti plynou dvě největší hrozby, s kterými bylo nutné se dále vypořádat. Tou první je legislativně právní rámec celé služby. V době vzniku VPK se jednalo o službu, kterou se zavázalo poskytovat společenství zejména vědeckých či technických knihoven. Většina softwaru byla vyvinuta v NTK (tehdy ještě v STK) a tudíž se NTK stala garantem a servisním centrem této služby. Tento status ovšem není nikde právně zakotven. V současné legislativě je problematické připravit smlouvy

o spolupráci, které jsou nutné k provozování této kooperativní služby, protože rozhodovací pravomoc je dle platného právního výkladu na celém společenství zakládajících knihoven. Toto by bylo jistě možné vyřešit vhodným právním aktem. S celou problematikou, ale také velmi úzce souvisí další záležitost, a tou je současný způsob zúčtování poskytnutých služeb. Novelizace zákonů v uplynulých letech, totiž způsobila, že současný stav se pohybuje na hraně zákona; což je přípustné u systému, jehož prostředí a pravidla vznikla před příslušnými novelami. Tento stav je však **nepřenositelný** na nově vzniklou službu či dokonce celý systém služeb. Druhou hrozbou je pak zvolená technologie, respektive programovací jazyk, ve kterém je celé prostředí VPK naprogramováno. Jedná se o uzavřené licenční prostředí, v němž se současná generace programátorů již vůbec nepohybuje. Jakýkoli další vývoj, ale i běžná údržba současného stavu, by pro NTK do budoucna znamenala velké úsilí a náklady na vychování vlastní programátorské síly. Za současných podmínek nemá NTK dostatečné prostředky na to, takové úsilí a náklady vůbec vynaložit. Proto hrozí v budoucnu, respektive ve chvíli, kdy současný technický správce a zároveň autor systému nebude k dispozici, velmi pravděpodobný kolaps služby VPK.

Existují i další slabé stránky, které již negenerují přímo hrozby. Jde o fakta, která následně také přispěla k rozhodnutí vytvořit platformu novou. Jedná se zejména o to, že k současnému systému VPK neexistuje ucelená dokumentace a je problematické dále delegovat případný rozvoj. V neposlední řadě je to i grafický vzhled současné služby, respektive jeho velmi nízká variabilita. Lze předpokládat, že pro integraci do prostředí jednotného informačního portálu by se design služby měl minimálně přiblížit designu portálu knihovny.cz. Jasným požadavkem je, aby použitelnost služby byla ve stejném duchu celého portálu, čili musí být jednotná tzv. „user experience“.

Proto v době, kdy MZK s konečnou platností rozhoduje o využití platformy VuFind, padá důležité rozhodnutí také v NTK . Píše se rok 2015 a ředitel NTK dává pokyn k zahájení nezbytné aktualizace VPK, resp. k vývoji nového systému pro dodávání dokumentů včetně MVS.

V NTK vzniká pracovní skupina, která začala připravovat projekt pro vývoj nového systému. Skupina zahrnuje pracovníky NTK a také NK a spolupracuje s kolegy z MZK.

Projekt, jeho dosavadní fáze a harmonogram

Projekt VISK 8/B 2016 – „Vývoj systému pro dodávání dokumentů pro zajištění EDD a MVS služeb Centrálního portálu knihoven: Fáze I – Analýza“

V tomto roce proběhly v projektu následující úkony:

- procesní analýza – analýza procesů dodávání dokumentů, MVS a dalších služeb, analýza uživatelů a jejich chování, návrh uživatelských scénářů, analýza organizačního zajištění projektu, popis návaznosti na knihovny.cz, zajištění udržitelnosti, efektivity a přínosu systému;
- návrh architektury jednotlivých částí systému – interních modulů, modulů zajišťujících napojení na knihovnické systémy a externích subsystémů;
- rozbor nákladů, proveditelnosti a udržitelnosti projektovaného systému;
- zajištění právního rámce a právní podpory jednotlivých aspektů online služby.

Výstupy z této fáze projektu sloužily zejména jako podklad pro programátory pro sepsání zadávací dokumentace na vytvoření požadovaného software.

V této fázi projektu také vzniká pracovní název platformy: Získej.

Projekt VISK 8/B 2017 – Vývoj systému pro dodávání dokumentů pro zajištění EDD a MVS služeb Centrálního portálu knihoven: Fáze II – Vývoj.

V tomto roce v projektu proběhly a probíhají tyto úkony:

- výběrové řízení na programátory;
- programování a testování platformy;
- příprava organizačního zajištění systému a služeb;
- příprava školení a testování na rok 2018;
- vznik grafické podoby služby.

Aktuální stav projektu

Označení Získej se stalo oficiálním názvem vznikající platformy. Od roku 2017 je již komunikováno jako synonymum pro dlouhý název, respektive označení platformy Systému pro dodávání dokumentů včetně MVS. Název Získej, se již také objevuje i v oficiálních dokumentech projektu.

V prvním čtvrtletí roku 2017 se ukazuje, že pro účely zadání vývoje systému je nutné výstupy z předchozího roku strukturovaně zpracovat a „přeložit“ do řeči srozumitelné potencionálním řešitelům zakázky. Vzniká tak Technologický model, který je následně nedílnou přílohou zadávací dokumentace. Tento dokument shrnuje i požadavky na novou platformu.

Mezi ty nejzásadnější patří:

- požadavek na vytvoření v otevřeném software (programovacím jazykem systému je Python a dodaný kód je dle pravidel GPL {https://cs.wikipedia.org/wiki/GNU_General_Public_License}), aby bylo následně možné zasahovat do vytvořeného software a v případě potřeby jej dále sdílet či upravovat;
- realizace systému způsobem modulárního řešení, což umožní postupný vývoj, ale i možnost oddělené správy jednotlivých agend nabízených služeb (např. v případě potřeby změnit systém pro autorizaci uživatelů, bude možnost změnit tento modul

bez dalšího výrazného dopadu na ostatní funkcionality systému jako celku);

- dostupnost pro uživatele (čtenáře i knihovny) bezplatně z prostředí internetu (bez nutnosti cokoli instalovat apod.).

Technologický model dále obsahuje popis technologického řešení, popis systémových požadavků, zvolených frameworků, datové struktury, technického prostředí, technických standardů a politik, nároků na implementaci, provoz, bezpečnost, stabilitu, výkonnost, udržitelnost a údržbu a v neposlední řadě návrh open source softwarových řešení, která navazují na současné systémy používané v NTK, zaručující snadnou implementaci, udržitelnost a rozvoj zamýšleného systému do budoucna.

Při přípravě Technologického modelu došlo k upřesnění harmonogramu a fází vývoje systému.

V první fázi realizovatelné v roce 2017 je vybudování základu celkového robustního systému služby Získej. Jeho součástí bude naprogramování základních požadovaných modulů, zajišťujících zejména správu a provoz systému (klíčové je například nutnost vyřešit možnost přihlašování {autentizace} knihovníků i čtenářů). Uvědomujeme si, že vytváříme národní „propojovací“ platformu, která má za cíl nabídnout přístup ke službám všem subjektům (uživatelům a knihovnám), a proto je nezbytné, aby se této fázi vývoje věnovalo více prostoru, než bylo původně odhadováno. Z tohoto důvodu se v roce 2017 v systému Získej naprogramuje agenda pro zajištění služby MVS. Rozšíření služeb fungujícího systému Získej o elektronické dodávání dokumentů bude realizováno až v průběhu roku 2018. Oproti původním předpokladům, bude služba Získej v roce 2018 nasazena souběžně s provozem stávající VPK.

Ukázalo se, že stejně důležitým krokem, kterým je vznik nového softwaru, je proces sjednocení a parametrizace meziknihovních služeb, který musí nastavit určitá jednotná pravidla služby a zároveň odrazit specifika různých knihoven. V létě 2017 proběhl ve více než stovce

českých knihoven průzkum formou dotazníkového šetření, se zaměřením na konkrétní aspekty služeb, které bude Získej zprostředkovávat. Výsledky průzkumu budou použity při programování systému.

Realizační tým v současné době připravuje scénář testovacího provozu s vybranými knihovnami a následný scénář provozu na ostrých datech u vybraných knihoven v roce 2018, dále koncepci a harmonogram propagace a školení nového systému pro knihovny. Paralelně také vzniká grafický vizuál pro službu a logo Získej.

Práce na projektu nepřetržitě pokračují, přesto vnímáme některé bariéry, které nám práci komplikují. Projevuje se „syndrom projekt“, který souvisí se skutečností, že NTK musí dodržovat postupy, harmonogramy a termíny veřejnoprávní instituce a zároveň dodržovat podmínky dotačních programů s vlastními harmonogramy a termíny, které někdy zcela nesplývají či dokonce jdou proti sobě. Je proto nutné vést další agendy, provádět vlastní správu a monitoring platných předpisů a osnov. Jejich dodržováním, ale někdy dochází ke komplikacím a k prodlužování realizace projektu. Kromě toho asi jako ve všech projektech veřejnoprávních institucí, také členové týmu Získej a další spolupracovníci, kteří přispívají k řešení projektu svými znalostmi a odborností, řeší svou běžnou pracovní agendu a plní své zadané pracovní povinnosti a projektu se věnují nad rámec své běžné pracovní doby a náplně.

Na co klademe důraz

Během našich diskusí v odborné knihovnické veřejnosti se v souvislosti s přípravou platformy Získej, setkáváme s dotazem, zda tento software přinese konsolidaci služeb dodávání dokumentů napříč českými knihovnami. Naše odpověď je vždy taková, že celou platformu stavíme tak, aby reflektovala aktuální stav v knihovnách i poptávky uživatelů. Software sám o sobě není žádnou metodikou ani regulačním nástrojem. Služba Získej má nabídnout jednotnou platformu pro zajištění dodání dokumentů pro všechny uživatele (jak čtenáře, tak knihovníky). Získej je tedy od začátku koncipován tak, aby ji mohl využít každý dle svých

možností, tj. aby si mohl zvolit míru služeb, kterou bude využívat nebo poskytovat. Každý uživatelský účet jak čtenáře, tak knihovny bude parametrizovatelný. Což například znamená, že čtenáři budou dostupné pouze takové služby, které nabízí jeho knihovna (tyto nebude moci změnit). Popřípadě služby takové, které si nastaví ve svém profilu, např. zde bude moci uvést, že si nepřeje, aby byly dokumenty obstarávány v zahraničí, tedy prostřednictvím služby MMS. Podobně i knihovna bude mít možnost ve svém profilu nastavit, které služby, a za jakých podmínek nabízí. V případě MVS je například připravována funkce tzv. whitelistu a blacklistu pro dožádané knihovny, kde by si každá knihovna mohla nastavit své vlastní preference pro vyřizování služby. Platforma Získej, však zároveň umožní, aby v případě, že se některé knihovny dohodnou na jednotných pravidlech (například knihovny zapojené do CPK), byla tato pravidla aplikována plošně na všechny profily těchto knihoven. Lze předpokládat, že jistá míra sjednocení (konsolidace) tak patrně nastane, ale byly bychom rádi, aby to bylo pouze ku prospěchu věci a spokojenosti všech zúčastněných stran.

Naší ambicí je vytvořit platformu, která umožní knihovnám a jejím čtenářům lépe a efektivněji spravovat požadavky na služby spojené s dodáváním dokumentů. Princip a metodika zajištění služeb zůstane stejná. Platforma pouze nabídne standardizované řešení, které bude odrážet současný stav a nabídku služeb dodávání dokumentů v českých knihovnách. Bude možnost si ji přizpůsobit tak, aby ji mohl využívat každý dle svých možností a potřeb.

Získej, co ANO a co NE

Získej, nabídne bezplatnou „platformu kooperace“ pro zajištění služby dodávání dokumentů včetně MVS s jednotným legislativním a právním rámcem.

Při zajištění služby elektronického dodání dokumentu (EDD) bude povinné poplatky pro kolektivního správce (aktuálně agentura Dilia) hradit provozovatel systému Získej, tedy Národní technická knihovna. Tyto poplatky tak již nebude nutné kalkulovat do nákladů na zajištění elektronické kopie a tím je přenášet na čtenáře.

Pro využívání služby Získej, nebude nutné kupovat či zařizovat instalaci jakéhokoli dalšího software.

Pro zapojení knihovny do služby Získej, nebude nutné, aby byla knihovna zapojená do portálu knihovny.cz, ale lze to doporučit. Služby CPK a Získej, budou vždy spojené nádoby, které budou společně nabízet nejširší možný rozsah služeb a předpokládá se i další společný vývoj obou platforem.

Systém Získej, má ambici, aby nebyl vnímán jako nástroj pro diktaturu a unifikovanost služeb. Nepřinese jednotná pravidla či metodiku pro vyřizování těchto služeb, pokud se na něčem takovém knihovny samy nedohodnou. Na druhou stranu nabídne systém všem zapojeným knihovnám srovnatelná data, pro vyhodnocení poptávky i nabídky jednotlivých služeb, která by mohla následně vést i k rozhodnutí pro změnu metodiky poskytování služeb.

Získej, taktéž nezařídí samotné fyzické „přemístění“ dokumentů. Uvědomujeme si, zejména na základně našich vzájemných rozhovorů, ale i provedených průzkumů, že toto je nejslabší místo celého poskytování meziknihovní služby. Pro většinu zakázek je využívána Česká pošta a každá z knihoven má vlastní postupy, jak připravovat zásilky k expedici. Většinou je zohledňována výsledná cena poštovního což ovšem zase ovlivňuje konečnou dobu dodání. Výhledově věříme, že právě diskuze kolem platformy Získej, bude schopna referovat o skutečném zájmu uživatelů o službu MVS, a podnítky odbornou veřejnost k hledání nových možností, alternativních způsobů doručování a nových způsobů úhrady stávajícím poskytovatelům přepravy (např. paušální platba).

Jak bude vypadat používání služby Získej

Čtenář v prostředí knihovny.cz (v budoucnu také jinde) nalezne záznam o dokumentu, u kterého bude navázán odkaz (tlačítko) na službu Získej. Po kliknutí na tento odkaz, je čtenář přenesen do prostředí Získej a vyzván k přihlášení. V případě prvního přístupu bude nutná registrace, respektive odsouhlasení podmínek poskytování služeb Získej. Pokud byl čtenář v prostředí knihovny.cz přihlášený, přenesou se tyto informace i do služby Získej. Následně si čtenář postupnými kroky či jedním kliknutím (v závislosti na typu služby, nastavení profilu čtenáře a profilu čtenářově knihovny) objedná zvolenou službu. Samozřejmě zůstává zachována možnost, že čtenář přijde přímo za svým knihovníkem, který jeho požadavek zadá za něho a to obdobně, buď s využitím portálu knihovny.cz nebo přímo do portálu Získej.

Následně budou pověřeni pracovníci knihoven pracovat s „frontou požadavků“ přímo v portálu Získej, a to jak v roli žádající, tak dožadované knihovny. Vyřizování agendy lze připodobnit k podobně fungující službě Ptejte se knihovny.

Závěr

Získej, je v těchto dnech teprve v procesu zrození. Již teď považujeme za nutné přinést informace o jeho vývoji. Chceme tím nastartovat vzájemnou informovanost a kooperaci, které jsou nutným základem pro fungování této nové platformy. Uvědomujeme si, že spuštěním v roce 2018 nenastane pro realizační tým konec zadaného úkolu, ale že naopak tím bude odstartován dlouhodobý proces, vzájemného ladění, testování, následného upravování a opětovného ladění a testování systému, procesů, detailů, ale třeba i komplexních metodologií.

Nové služby veřejných knihoven v digitálním prostředí (zpřístupnění děl nedostupných na trhu)

PhDr. Vít Richter

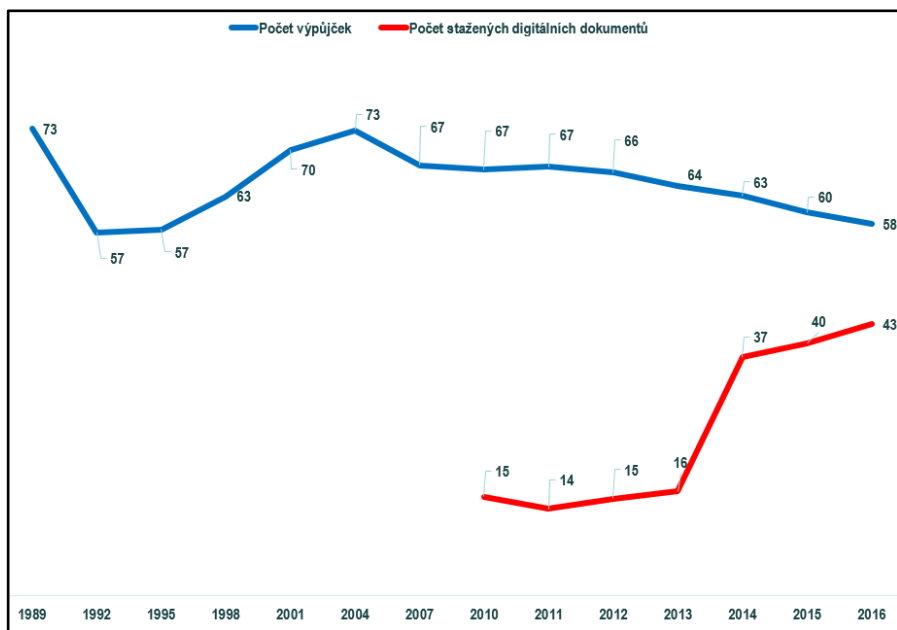
Národní knihovna ČR

Veřejné knihovny a jejich nabídka služeb v digitálním prostředí

Informační technologie stále více ovlivňují náš život. Tradiční dominantou služeb knihoven bylo a je zprostředkování psaných či tištěných dokumentů. Po řadu staletí se jednalo především o jejich půjčování, ke kterému v posledních desetiletích přibýlo nejdříve kopírování tiskové a v poslední době především šíření digitálních kopií včetně jejich sdělování prostřednictvím internetu. Tento vývoj ve své podstatě odpovídá trendům, jakými současná společnost vytváří, šíří a také konzumuje informace v textové podobě. Vedle tradičních tištěných knih, časopisů, novin existují jejich digitální ekvivalenty: e-knihy, elektronické časopisy, zpravodajské servery, blogy, sociální sítě a delší mnohočetné formy. Pro současnou populaci je zcela běžné číst dokumenty jak v tištěné, tak i v digitální podobě a v tomto smyslu se stáváme tím, co bychom mohli označit jako „hybridní čtenáři“.

Když se zeptáme těch, kteří navštěvují současné veřejné knihovny, jaké služby knihoven využívají, nejčastější odpovědí je: půjčují si knihy a časopisy. Z obecného trendu zvyšujícího se objemu digitálních dokumentů zcela přirozeně plyne, že by i veřejné knihovny měly svým uživatelům nabídnout služby v digitálním prostředí. V oblasti vědeckých, akademických a specializovaných knihoven je tento trend naplňován zprostředkování elektronických informačních zdrojů. Pro oblast veřej-

ných knihoven se ale jedná o velmi složitý problém. Především je zde autorskoprávní legislativa, která knihovnám neposkytuje zákonnou licenci na půjčování elektronických dokumentů. Současně existuje silná neochota nakladatelů a dalších držitelů práv poskytnout knihovnám licence na půjčování či jiné zprostředkování e-knih, e-periodik a dalších dokumentů, a to vyplývá z přirozené tendence chránit si své ekonomické zájmy. Častým jevem také je, že nakladatel je sice ochoten poskytnout knihovně placenou licenci, ale její cena je tak vysoká, že si knihovna její nákup nemůže dovolit s ohledem na svůj nízký rozpočet. Dalším problémem pro služby veřejných knihoven je, že v českém prostředí fakticky neexistují elektronické informační zdroje, které by byly zajímavé a všeobecně vyžadované ze strany nejširší veřejnosti. Z tohoto hlediska se veřejné knihovny ocitají v uzavřeném kruhu.

Obr. 1 Výpůjčky knih a stažené digitální dokumenty ve veřejných knihovnách (mil.). Zdroj: Statistika veřejných knihoven NIPOS

V roce 2004 dosáhly české veřejné knihovny vrcholu v objemu výpůjček tištěných dokumentů. V tomto roce bylo registrováno více než 73 mil. výpůjček, viz obr. 1. Od roku 2004 jsme svědky trvalého poklesu výpůjček tradičních dokumentů. Od roku 2010 se začíná sledovat ukazatel počtu stažených a zobrazených digitálních dokumentů. Z tohoto hlediska zaznamenáváme jednoznačně pozitivní trend. Počet zpřístupněných digitálních dokumentů každým rokem narůstá. Z toho by se dalo odvodit, že pokles výpůjček tištěných dokumentů je kompenzován službami v digitálním prostředí. Při podrobnějším pohledu ale musíme konstatovat, že realita je trochu jiná – 43 mil. stažených digitálních dokumentů vykazalo v roce 2016 pouze 43 veřejných knihoven. Jedná se především o Národní knihovnu, krajské knihovny a několik málo veřejných knihoven působících ve větších městech. Ostatní veřejné knihovny neposkytují žádné služby v digitálním prostředí.

V posledních letech zahájily veřejné knihovny také půjčování elektronických knih. Až na ojedinělé výjimky se jednalo o využití služby eReading s omezenou nabídkou cca 2 500 titulů. Statistické údaje ale naznačují, že ani v tomto případě nelze počítat s tím, že e-půjčování může kompenzovat pokles výpůjček tradičních dokumentů. E-půjčování v roce 2016 nabízelo celkem 90 knihoven a celkový počet e-výpůjček se přiblížil hodnotě 50 tisíc.

Digitalizace knihovních fondů v České republice

Velkou příležitostí pro nové služby veřejných knihoven by byla možnost nabízet veřejnosti starší knihy a časopisy, které byly v poslední době knihovnami digitalizované. České knihovny digitalizují své knihovní fondy od poloviny 90. let minulého století. Zpočátku se digitalizace zaměřovala především na vzácné a historické fondy, nebo na knihovní dokumenty ohrožené rozpadem nosiče záznamu obsahu (papír, pergamen, inkoust apod.), zejména noviny. V posledním desetiletí se ale stále rozšiřuje masová digitalizace, jejímž předmětem je tisková

produkce dvacátého i současného století. Typickým představitelem tohoto trendu je projekt Národní digitální knihovny realizovaný Národní knihovnou a Moravskou zemskou knihovnou, financovaný z evropských strukturálních fondů. Obdobný charakter mají projekty krajských knihoven, Knihovny Akademie věd ČR a dalších specializovaných knihoven. Podle průzkumu provedeného Knihovnou Akademie věd ČR bylo od poloviny 90. let minulého století do roku 2015 vynaloženo na digitalizaci cca 753 mil. Kč. V současné době je objem primární digitalizace odhadován na 65 mil. stran, respektive cca 220 000 svazků knih, periodik a dalších dokumentů. Roční přírůstek digitalizace je odhadován nejméně na 7,5 mil. stran⁸⁶.

Současné možnosti zpřístupnění výsledků digitalizace

Informační technologie nabízí široké možnosti jak knihu, časopis, novinový článek digitalizovat, přenést na kterékoliv místo na světě, kdykoliv ho využívat a ve stejné kvalitě původní kopii dále rozmnožovat. U většiny novodobých dokumentů vydaných v období 20. a 21. století panuje z hlediska jejich dalšího zveřejnění nejistota, protože knihovny musí respektovat časovou hranici pro volná díla, která v podstatné většině případů činí 70 let od smrti autora. Tento údaj je u řádově desítek tisíc autorů obtížně zjistitelný.

Až doposud mají knihovny oprávnění knihu nebo jiný tištěný dokument ze svého fondu pouze zdigitalizovat a umožnit jeho zpřístupnění ke čtení na počítačích umístěných v objektu knihovny (tzv. na místě samém). Dále je možné zhotovit pro uživatele tiskovou kopii. Nelze také zpřístupňovat obsah digitalizovaný jinou knihovnou v ČR. Jakéko-

⁸⁶ Přesný údaj o celkovém objemu digitalizovaných dokumentů nelze určit. V 35 digitálních knihovnách Kramerius bylo k 10. 9. 2017 k dispozici 143 052 939 digitalizovaných stran, respektive 490 072 svazků dokumentů. S ohledem na to, že obsah jednotlivých digitálních knihoven zpřístupňuje mnohé dokumenty duplicitně, lze objem primárních digitálních dokumentů pouze odhadovat.

liv další užití autorského díla včetně jeho zpřístupnění na internetu je vázáno na uzavření individuální licence s autorem, což je z hlediska běžného provozu knihoven z kapacitních i finančních důvodů zcela neuskutečnitelné. Tato omezení nevyplývají pouze z českého autorského zákona (č. 121/2000 Sb.),⁸⁷ ale zejména z evropské směrnice o době ochrany autorského práva a určitých práv s ním souvisejících navazujících na další mezinárodní smlouvy⁸⁸.

Přibližně pouze 15 % z celkového množství digitalizovaných dokumentů tvoří historické knihovní fondy, které lze z hlediska autorského zákona s jistotou považovat za volné, tj. lze je bez omezení zpřístupnit na volném internetu prostřednictvím digitálních knihoven. Z výše uvedeného současně vyplývá, že 85 % digitálních dokumentů lze efektivně využít pro zajištění služeb uživatelům a veřejnosti jen ve velmi omezené míře a náklady doposud vynaložené na digitalizaci knihovních fondů nelze zhodnocovat jejich širším zpřístupněním veřejnosti.

Možnosti zpřístupnění digitálních dokumentů vyplývající z novely autorského zákona č. 121/2000 Sb. zákonem č. 102/2017 Sb.

Novela autorského zákona (zákon č. 121/2000 Sb.) zákonem č. 102/2017 Sb. přinesla nové možnosti licencování služeb knihoven ze strany kolektivních správců. Tato úprava rozšiřuje oblasti, v nichž je možno nově vykonávat tzv. rozšířenou kolektivní správu usnadňující licencování některých způsobů užití děl knihovnami působícími podle

⁸⁷ Zákon č. 121/2000 Sb., o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon), ve znění pozdějších předpisů. Dostupné např.: https://www.mkcr.cz/doc/cms_library/autorsky-zakon-uplne-zneni-zakona-c-121-2000-sb-k-1-7-2017-7586.docx.

⁸⁸ Směrnice Evropského parlamentu a Rady 2006/116/ES ze dne 12. prosince 2006 o době ochrany autorského práva a určitých práv s ním souvisejících (Kodifikované znění). Úř. věst. L 372, 27.12.2006, s. 12—18. Dostupné z: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/CS/TXT/HTML/?uri=CELEX:32006L0116&rid=1>.

knihovního zákona č. 257/2001 Sb. Smlouvy za všechny knihovny zahrnuté v evidenci knihoven podle knihovního zákona bude uzavírat Národní knihovna⁸⁹ s kolektivními správci práv. Na základě kolektivní hromadné smlouvy budou moci knihovny navzájem sdílet nejen digitalizovaná díla z vlastních knihovních fondů, ale i díla z fondů jiných knihoven a následně je diferencovaně zpřístupňovat na terminálech umístěných v jejich prostorách, nebo i vzdáleným uživatelům s přístupem chráněným, případně i nechráněným, viz § 97e, odst. 4, písm. f), h) a i), podrobněji viz autorský zákon. Na druhé straně autor nebo jiný držitel práv bude mít vždy právo odstoupit z režimu rozšířené kolektivní správy a šíření svých děl prostřednictvím knihoven zakázat.

Národní knihovna ČR zahájila v průběhu roku 2017 vyjednávání s kolektivními správci autorských práv o nových licenčních smlouvách. Současně byl také zpracován podklad pro Ministerstvo kultury ČR, který vymezuje základní typy služeb pro veřejnost.

Základní typy služeb pro veřejnost

Připravované služby dělíme do dvou základních bloků podle kritéria bezplatnosti nebo úplatnosti z hlediska koncového uživatele.

a) Základní bezplatné služby

- **Možnost čtení a studium všech digitálních dokumentů na terminálu umístěném v kterékoliv knihovně** (tzv. na místě samém, obdoba prezenčního studia v knihovně). Jedná se o chráněný přístup, není umožněno zhotovení tištěné nebo digitální kopie.
- **Možnost čtení a studia z vlastního zařízení prostřednictvím vzdáleného přístupu ze školy, zaměstnání nebo domova.** Chráněný přístup zprostředkuje knihovna registrovaným uživateli.

⁸⁹ Zákon č. 257/2001 Sb. o knihovnách a podmínkách provozování veřejných knihovnických a informačních služeb, §9, odst. 2, písm. f.

vatelům na základě jeho autentifikace. Není umožněno zhotovení tištěné nebo digitální kopie.

Kdokoliv může přijít do jedné z více než 6 000 knihoven v ČR poskytující veřejné knihovnické a informační služby dle knihovního zákona č. 257/2001 Sb. a využít obsah českých digitálních knihoven, v současnosti 220 000 knih, časopisů, novin a dalších dokumentů.

Licenční poplatek za tyto služby je hrazen ze státního rozpočtu prostřednictvím Národní knihovny ČR.

b) Speciální placené služby

- Tisk digitálních dokumentů na vyžádání uživatele.
- Zhotovení digitální kopie na vyžádání uživatele s funkcí na určitou dobu (obdoba e-vypůjčky).

Případné omezení rozsahu kopií je stanoveno licenční smlouvou **Licenční poplatek a další provozní náklady hradí uživatel knihovny.** Cena služeb je stanovena do výše vynaložených nákladů. Tento typ služeb je uživateli hrazen i v současnosti.

V případě, že by hrazení licenčních poplatků bylo přeneseno na knihovny nebo jejich uživatele, došlo by k výraznému omezení služeb.

Význam přístupu k digitálním dokumentům prostřednictvím knihoven

Strategický materiál vlády Státní kulturní politika České republiky na léta 2015–2020 (s výhledem do roku 2025) uvádí: „Vláda je si vědoma, že pro zvyšování znalostí a kompetencí občanů je třeba zajistit přístup široké veřejnosti k digitálnímu kulturnímu obsahu, při plném respektu k autorským právům a právům s ním souvisejících. Tam, kde ochrana

těchto práv neumožňuje zpřístupnění materiálu široké veřejnosti, je vhodné zajistit alespoň možnost jeho studijního využití. Ministerstvo kultury podpoří nákup licencí autorsky chráněných děl s cílem zajistit rovný přístup ke kulturnímu dědictví v digitální formě prostřednictvím knihoven a dalších paměťových institucí, které zabezpečí užití autorsky chráněných děl, ochranu práva a majetkové vypořádání ve vztahu k držitelům práv.⁹⁰

Přínosy zpřístupnění knihovnických fondů v digitální podobě⁹¹

- a) Rozsáhlá část kulturního a vědeckého dědictví v digitální podobě bude zpřístupňována rovným způsobem všem bez rozdílu a bezplatně ve více než 6 000 knihovnách poskytujících veřejné knihovnické a informační služby. Knihovny jsou rovnoměrně rozmístěny i v těch nejmenších obcích.
- b) Využití digitalizovaných dokumentů otevře nové možnosti pro vzdělávání, vědu, inovace i pro využití širokou veřejností pro volný čas.
- c) Dostupnost bude zajištěna všem bez rozdílu včetně nízkopříjmovým skupinám obyvatel, lidem ohroženým sociálním vyloučením. V knihovnách bude zajištěna podpora a asistence lidem, kteří mají nízkou úroveň digitální gramotnosti (odstranění jevu digital divide).
- d) Přístup odborné i široké veřejnosti k digitálnímu obsahu bude umožněn 24 hodin denně, 7 dní v týdnu.
- e) V souladu s Programovým prohlášením vlády dojde k výraznému zjednodušení poskytování licencí pro využívání autorských děl.

⁹⁰ Státní kulturní politika České republiky na léta 2015-2020 (s výhledem do roku 2025). Důvodová zpráva 5.1.2 Zajistit přístup veřejnosti ke kulturnímu obsahu. Dostupné z: https://www.mkcr.cz/doc/cms_library/iv-duvodova-zprava-2-9.docx

⁹¹ Zhodnocení ekonomických přínosů zpřístupnění digitálních dokumentů, viz Příloha 2 – Výtah z Důvodové zprávy k vládní novele autorského zákona.

- f) Získání odměn autorům za užití jejich děl v digitální podobě, podpora autorské tvorby.
- g) Zabezpečené a kontrolované užití autorsky chráněných děl. Nejsou narušovány ekonomické zájmy autorů a dalších držitelů práv. Respektování práv autorů, každý autor má možnost licenční smlouvu vypovědět.
- h) Snadný přístup k digitálním dokumentům, omezení nelegálního kopírování autorských děl.
- i) Využití výsledků digitalizace v knihovnách na místě samém podpoří využívání dalších služeb v digitálním prostředí hrazených uživateli do výše vynaložených nákladů. Zvýšené využití digitálních služeb zvýší efektivitu využití knihovnických systémů jako celku.
- j) Sdílením digitálních kopií bude zabráněno duplicitní digitalizací a dalším duplicitním nákladům na vícenásobné uložení digitalizovaných dokumentů.
- k) Zlepší se ochrana knihovnických fondů psaných a tištěných na papíře a jiných organických látkách ohrožených rozpadem. Jejich užití bude nahrazeno digitálními kopiemi.
- l) Zvýšení efektivity a zhodnocení finančních prostředků vložených do digitalizace knihovnických fondů.
- m) Redukce nákladů na vybírání řádově milionů plateb malého rozsahu a redukce nákladů na jejich zúčtování. Paušální platby sníží náklady na provoz celého systému.

Zdůvodnění úhrady licenčních poplatků základních služeb ze státního rozpočtu

- V případě přenosu plateb na jednotlivé knihovny by došlo k podstatnému omezení dostupnosti nabízeného kulturního obsahu. Knihovny mají limitované finanční prostředky na nákup přírůstků do knihovnického fondu. Placenou službu by mohly poskytovat pouze ty knihovny, kterým provozovatel poskytne odpovídající finanční prostředky na nákup licencí.

- V případě přenosu plateb na konečného uživatele by došlo k podstatnému omezení dostupnosti nabízeného kulturního obsahu. Přístup by byl umožněn pouze ekonomicky silným skupinám obyvatel.
- Placené služby by motivovaly k nelegálnímu kopírování a porušování autorských práv.
- Došlo by k neopodstatněným rozdílům v dostupnosti knihovnických služeb, které jsou v zásadě poskytovány bezplatně.
- Nebylo by možno zajistit rovný přístup všem bez rozdílu.
- Došlo by k neopodstatněným rozdílům v dostupnosti informačních zdrojů zahraniční a domácí provenience. Na zpřístupnění zahraničních elektronických informačních zdrojů pro potřeby vědy a vysokých škol se odhaduje roční výdaj ze státního rozpočtu v letech 2018 až 2022 na 800 až 900 mil. Kč ročně a další třetina, tj. 270 až 300 mil. Kč ročně je hrazena z dalších veřejných zdrojů. Tyto zahraniční zdroje jsou uživatelům rovněž poskytovány bezplatně⁹².
- Využívání národních (českých) informačních zdrojů by bylo placenou službou.
- Přímé platby uživatelů nebo knihovny by si vyžádaly vybudování a provoz platebního systému pro velké množství drobných plateb. Provoz platebního systému by byl značně nákladný, administrativně náročný a zvyšoval by ceny koncových služeb pro uživatele.

Na závěr

O tom, zda knihovny v ČR a veřejné knihovny zvláště, budou moci svým uživatelům nabídnout nové digitální služby, které zahrnout podstatnou

⁹² Podrobněji o nákladech na zajištění dostupnosti elektronických informačních zdrojů výzkumnou a vzdělávací sféru, viz projekt CzechElib dostupný z: <https://www.czechelib.cz/>

část české vydavatelské produkce minulosti, rozhodne celá řada faktorů. V první řadě musí stát, respektive Ministerstvo kultury ČR dospět k politickému rozhodnutí, zda licenční poplatky za základní služby pro veřejnost (tj. zpřístupnění na místě samém v knihovnách a vzdálený přístup) budou hrazeny ze státního rozpočtu.

Další řadu úkolů musí splnit především Národní knihovna ČR:

- Dokončit vyjednávání o konečné podobě sazebníku odměn a uzavřít s kolektivními správci autorských práv Dilia a OOA-S licenční smlouvu.
- Vybudovat a provozovat Seznam děl nedostupných na trhu.
- Ve spolupráci s ostatními knihovnami, které digitalizovaly díla nedostupná na trhu, vybudovat rozhraní Národní digitální knihovny, která zajistí poskytování služeb v digitálním prostředí v souladu s uzavřenou licenční smlouvou.

Na druhé straně knihovny, které budou mít zájem o zprostředkování služeb Národní digitální knihovny pro své koncové uživatele, budou muset vytvořit všechny nezbytné technické a organizační podmínky pro zajištění nových služeb. Tyto podmínky stanoví Národní knihovna ČR.

Knihovny.cz – služba, značka, potenciál

Mgr. Lenka Hanzlíková

Městská knihovna v Praze

Text, do kterého se právě chystáte začíst, není klasickým příspěvkem do konferenčního sborníku. Spíše než o ucelenou myšlenku, která má být přenesena, se jedná o sadu otázek a úvah, kterými by se čeští knihovníci měli začít zabývat, pokud chtějí využívat výhod fungující komunikace o knihovnách. Na hledání odpovědí se velmi těším!

Vládou schválená Koncepce rozvoje knihoven České republiky obsahuje také úkoly vztahující se ke komunikaci knihoven. Zadání je celkem srozumitelné a mohlo by se zdát, že stačí navrhnout pár opatření (PR na celostátní úrovni) a proškolit pár lidí (využívat metod marketingu a aktivního PR, propagace úlohy knihoven ve společnosti) a máme vyhráno.

Hlubší pohled do tématu ale říká, že tak jednoduché to není a nebude. Základní otázka totiž zní, jak chceme dělat celostátní PR, když oficiálně není nic takového jako tiskový mluvčí knihoven. A kdyby byl, co by o knihovnách měl říkat? Jaká témata prosadit? A byly by knihovny ochotné je akceptovat a v množství o dost větším než malém se do případné celostátní kampaně připojit?

Dosavadní praxe totiž ukazuje, že nevíme. Knihovny v České republice mají možnost se připojit do dvou celonárodních kampaní (Březen měsíc čtenářů, Týden knihoven) z celkového počtu několika tisíc knihoven své akce registruje vždy něco kolem čtyř stovek. Je to málo nebo hodně? Co si s velmi rozdrobeným programem mají novináři počít? A používají knihovny připravené materiály? Pokud ne, proč? A co ty, které se vůbec nepřipojují? Je důvodem, že nechtějí, nevědí, nepřipadá jim to důležité nebo nemají kapacitu?

Když ale ponechám stranou otázku kampaní a efektivního využití jejich potenciálu, je tu ještě jedno mnohem větší téma. Co vlastně komunikovat o knihovnách? Je nějaké společné téma, které je pro všechny knihovny stejné? A pokud ano, co to je? Knihy, služby, prostor, lidé? Odpověď na otázku není jednoduchá a navíc předpokládá i rozšíření přemýšlení o tom, co je to knihovna a co chceme, aby knihovna byla. A hledat rovnováhu mezi tím, co uvažují knihovníci a o co by měli zájem lidé. Nejen ti, kteří do knihoven chodí (to je ta menší část obyvatel ČR), ale hlavně ti, kteří je (zatím) nepotřebují. A když se o ní dozví (např. z masivní celostátní kampaně, kterou spustíme), pojme myšlenku, že zajde, bude s tím, co dostane, spokojen?

Myšlenka systému označení a standardizace se škálováním, jako mají např. zelená turistická „i“, je logickým vyústěním odpovědi na podobné otázky. O tom, že to nebude jednoduché, cesta dlouhá a výsledek nejistý, nepochybuji.

Kam dál, když vás téma zajímá:

- IFLA Global Vision, <https://globalvision.ifla.org/vote/>
- Přijímání výzvy: dialog o veřejných knihovnách, <https://search.mlp.cz/cz/titul/prijimani-vyzvy/4214162/>
- Manifest knihoven, http://konceptce.knihovna.cz/wp-content/uploads/2016/01/Manifest-knihoven_plakat_naweb.pdf
- Nizozemská inspirace 1: Fotoreportáž Knihovna jako značka, <http://konceptce.knihovna.cz/knihovna-jako-znacka-fotoreportaz-z-nizozemska/>
- Nizozemská inspirace 2: Branding knihoven, <http://konceptce.knihovna.cz/nizozemska-inspirace-2-branding-knihoven/>

A_něco o PR v knihovnách obecně:

- Příklady dobré praxe PR v českých knihovnách,
<https://search.mlp.cz/cz/titul/priklady-dobre-praxe-pr-v-ceskych-knihovnach/4214161/>

Pohádka o PR Akademii

Mgr. Věra Ondřichová

PR Akademie, Sdružení knihoven ČR

Před třemi lety jsme vymysleli tříhodinový vzdělávací program v oboru PR, Public Relations, vztahy s veřejností. Objeli jsme s tím většinu krajských knihoven. Ty pozvali knihovníky ze svých krajů. Mě to moc bavilo, potkala jsem spoustu zapálených lidí, na workshopech byla zábava a odezva skvělá. Akorát jsem postupně měla větší a větší pochybnost, jestli to má cenu.

Vzdělání má vždycky cenu. Ale PR není nějaká raketová věda, není třeba pochopit obsáhlé vzorečky a nalít si něco do hlavy. PR je pár základních principů a k tomu řemeslo neboli praxe. A to, že něco poslouchám tři a půl hodiny, neznamená, že to umím.

PR je řemeslo. Nestačí se dovědět, co to je a jak to funguje. Potřebuju nástroje, návody, asistenci učitele, zpětnou vazbu, trénink, prvních tisíc přiměřeně úspěšně vyřešených problémů. Pak teprv to řemeslo ovládnou a pak teprv můžu být svému zaměstnavateli pořádně užitečný. Když jsme přemýšleli, co s tím – a co s tím specificky v knihovnách a knihovnictví, protože to má v každém koncepčním materiálu důraz na marketing a PR, narodila se PR Akademie. A dostala do vínku od tří sudiček.

První sudička jí dala do vínku dlouhodobost. První sudička ví, že poznatky nestačí. Aby se něco změnilo v tom, jak pracuju, potřebuju to taky skutečně dělat. A tak je akademie pětidenní – a těch pět dnů je rozloženo do půli roku. Když se na prvním setkání něco dozvím, mám měsíc na to, abych to doma ozkoušela v praxi a na další setkání přijela se znalostí toho, jak mi naučené fungovalo. Tuto vlastnost akademie jsme podpořili ještě tím, že si účastníci na začátku volili téma, úkol, kterému se chtějí celý půlrok věnovat.

Druhá sudička dala Akademii do vínku praktičnost. Kurzy PR před deseti lety skoro nebyly. Teď už jsou. Ale víte co? Za podobný rozsah

jako má akademie zaplatíte 21 tisíc. A budete se tam bavit o jiném PR, o PR firemním, o byznysových věcech a problémech. My se na akademii bavíme o knihovnách. Když o Facebooku, tak o knihovnách na Facebooku. Když o brandu, tak o smyslu brandu v knihovnictví. A když o krizové komunikaci, tak ne o průšvihách v chemických nebo potravinářství, ale o průšvihách v knihovně. Zároveň jsme trvali na tom, aby součástí výuky byly tréninky.

Třetí sudička chtěla, aby akademie byla špičkové vzdělání. Ne knihovnický kurz který stojí tři stovky a za ty tři stovky taky stojí. Dělán PR 15 let a třeba o Facebooku, jeho fungování i funkcích toho vím docela dost. Ale na člověka z komunikace je to průměrná znalost. A my jsme chtěli, aby se naši účastníci mohli bavit s nejlepšími lektory v ČR. Jsme pyšní, že na Facebook a sociální síte přijela jednička v ČR Adam Zbiejczuk. Že Jan Rybář, skvělý reportážní fotograf a držitel Czech Press Foto ocenění nám ukázal, jak s levnou technikou udělat v knihovně reportážní obrázky, které vemou za srdce. Že jsme navštívili kulturní redakci České televize a hovořili s jejím šéfem Petrem Vizinou. Ne o tom, jak se pracuje v televizi. Ale o tom, jak to udělat, aby právě naše knihovna se objevila v hlavním zpravodajství ČT.

Možná nemůžeme knihovníkům přidat na mzdách – a je to škoda, protože pak by si vážili své práce a svého přínosu víc a uměli by šťastněji a sebevědoměji mluvit o tom, co a jak dělají. Ale můžeme jim dopřát špičkové oborové vzdělání, na které budou moct být pyšní. A zároveň pomoct knihovnám dělat líp a efektivněji svojí práci.

Erasmus+ v Městské knihovně v Praze

Mgr. Kristina Dobrozemská, Mgr. Viola Nouzovská

Městská knihovna v Praze

kristina.dobrozemska@mlp.cz, viola.nouzovska@mlp.cz

V roce 2015 se Městská knihovna v Praze zapojila do programu Erasmus+: projektu, který dává příležitost výjezdu do zahraničí pro získání nových kompetencí, umožňuje zkušenost s cestováním, s užitím cizího jazyka. O tento grant může požádat organizace (nikoli jednotlivec), která se věnuje vzdělávání dospělých a vysílá své zaměstnance do zahraničí, a organizace, která plní roli koordinátora národního konsorcia partnerských organizací vzdělávajících dospělé. Na základě získaného grantu je možné vyjet do 28 členských států EU + do Norska, Lichtenštejnska, Turecka, Makedonie a na Island.

Městská knihovna v Praze podala žádost o dotaci dvakrát: poprvé, v roce 2015, neúspěšně, z důvodu nedostatku financí v grantu, podruhé ve stejném roce už knihovna obdržela dotaci ve výši 21 637 EUR. Z těchto peněz pak vybraní zaměstnanci MKP mohli navštívit odborné konference, užít si pobyt ve vybraných knihovnách (tzv. stínování) a rozhodně měli a mají nad čím přemýšlet.

Projekt probíhal podle předem v Městské knihovně v Praze stanovených pravidel. Účastníci byli pečlivě vybíráni mezi zaměstnanci, kteří pracují v odborných týmech, jsou zapojeni do dlouhodobých projektů nebo mají speciální úkoly. Účastníci projektu navštívili 9 evropských zemí – Dánsko, Holandsko, Itálii, Irsko, Francii, Německo, Rakousko, Slovensko, Švédsko.

Přijímací organizace byly vybírány na základě znalostí a osobních zkušeností s evropskými metropolitními knihovnami. Byly vybrány kni-

hovny, které svými službami a aktivitami odpovídaly popsaným úkolům a cílům v projektu a jsou známy svým progresivním vývojem knihovnictví a kde se Městská knihovna v Praze může učit a získávat zkušenosti: v konkrétním případě nové zkušenosti s mobilními službami, práce ve službách, práce s menšinami, podpora komunitních setkávání a studentských projektů, inspirace v oblasti architektury a architektonických řešení interiéru. Výběr účastníků probíhal nad předloženými projekty, kdy zvítězily nejlepší nápady – písemně předložené zdůvodnění cesty, navržený itinerář cesty a kontakty na hostitelská místa.

I když Městská knihovna v Praze patří mezi přední evropské knihovny, je ještě mnoho metropolitních knihoven, kde se naše knihovna může učit a získávat zkušenosti. Jedná se především o nabytí zkušeností s mobilními službami, které například ve Francii jsou na světové úrovni. Mnoho podnětů k práci ve službách lze získat v knihovnách irských, německých, nizozemských. V těchto knihovnách lze také rozšířit své znalosti o práci s menšinami a podporou komunitních setkávání a studentských projektů.

V rakouských knihovnách se lze inspirovat v oblasti architektury a nápaditých architektonických řešení interiéru.

Také odborné konference byly pečlivě vybrány. Jednalo se o dvě odborné knihovnické konference mezinárodních knihovnických organizací, ve kterých je MKP aktivním členem. Třetí konference se týkala kreativních měst UNESCO, jejichž členem je Praha.

V období září 2016 až duben 2017 se programu za Městskou knihovnu v Praze zúčastnilo 21 odborných pracovníků na 3 až sedm dnů podle náročnosti projektu – výjezdy se týkaly i konferencí, i stínování (nabízená možnost je od dvou dnů po dva měsíce). Aktivní návštěva zahraniční konference je každopádně přínosem, to samé se týká stínování – tedy předem domluvené návštěvy v konkrétní knihovně/knihovnách na předem dojednané téma, s předem zajištěným programem a osloveným hostitelem. V aktivitě stínování vyjížděli do zahraničních knihoven vždy dvojice pracovníků MKP, aby získávali a prohlubovali své kompetence a dovednosti, odborné způsobilosti a pracovní zkuše-

nosti v oboru. Zde se očekává průběžná i závěrečná zpráva na intranetu Městské knihovny v Praze, průběžná korespondence s navštívenými organizacemi a samozřejmě cestovní zpráva (ve formě wiki). Předpokládá se udržování kontaktů pracovní i osobní úrovni, nebo by to aspoň bylo hezké.

Všichni účastníci po zrealizování své cesty odevzdali cestovní zprávy, kde přesně a pečlivě popsali a zhodnotili průběh cesty. Na poradách jednotlivých oddělení, ze kterých se účastníci projektu rekrutovali, byly po návratu z cesty podány informace o průběhu návštěvy zahraničních knihoven. Také na celopodnikové poradě byly podávány informace o jednotlivých cestách.

Míra úspěšnosti se projevuje v zavádění některých podnětů získaných v navštívených knihovnách. Dá se říci, že efekt udržitelnosti tohoto projektu bude dlouhodobý. Zkušenosti z proběhlých cest přinesou mnoho nových aktivit nejen pro samotné zaměstnance MKP, ale především pro veřejnost. Konkrétně marketinkové schopnosti holandských knihoven jsou velkým vzorem pro MKP. Velkou inspirací je také organizování studijního prostoru. Nově vznikající a revitalizované pobočky MKP budou těžit z nabytých znalostí a poznatků, které si přivezli účastníci projektu.

Předpokládáme, že získané inspirace se projeví i tzv. malých vnitřních grantech, což je příležitost pro nápady, návrhy a projekty, jejichž náklady nejsou velké a mohou zajímavě ozvláštnit, doplnit nebo obohatit služby knihovny veřejnosti a které podávají zaměstnanci MKP. Příkladem, jak je možné šířit nabyté zkušenosti v zahraničí je i tzv. Kreaorium, což je prostor na intranetu, kde knihovníci sdílejí dobré nápady, mnohé právě inspirované zahraničním pobytem.

Úspěšnost se také projeví mírou zahraničních hostů v Městské knihovně v Praze. Ve všech knihovnách, které účastníci projektu navštívili, byla navázána spolupráce a byla předána pozvání k návštěvě Městské knihovny v Praze a jejích poboček, ze které, jak doufáme a předpokládáme, si hosté odvezou také inspirace pro své knihovny.

Z cestovních zpráv je zpracována e-kniha, která je dostupná i široké knihovnické veřejnosti, ale i všem zájemcům o tuto tematiku.

Za Městskou knihovnu v Praze tuto zkušenost doporučujeme a sami se pokusíme se znovu projektu zúčastnit. Projekt mobilní knihovnicků přinesl inovativní, doplňující formu vzdělávání v oblasti knihovnictví, která je spojena s odbornými a jazykovými znalostmi, komunikačními dovednostmi a kreativitou. Projekt měl a dlouhodobě bude mít dopad jednak na přednáškovou a publikační činnost v oblasti popularizace knihovnictví, ale také na přenos dobré praxe ze zahraničních knihoven do MKP.

Všechny výsledky, to znamená všechny získané znalosti, inspirace, dovednosti, které účastníci projektu získali na svých cestách, jsou pro jejich další práci v Městské knihovně v Praze velmi důležité a všemi možnými prostředky se snaží je sdílet s ostatními nejen na svém pracovišti, ale v celé knihovnické komunitě. Důležité je také se svými zkušenostmi ze zahraničí podělit i s veřejností, tj. se svými čtenáři a uživateli knihovny a aplikovat všechny získané dovednosti do praxe knihovny. Uživatelé knihovny jsou ti, kteří se v první řadě setkávají s realizací výsledků pracovních cest. S nápady, které byly přejaty v zahraničí, a naše knihovna jimi zkvalitnila svou práci.

V případě zájmu navštivte stránky projektu:

<http://www.naerasmusplus.cz/>.

Analýza věkové, vzdělanostní a mzdové struktury pracovníků knihoven ČR v roce 2017. Výsledky průzkumu

Mgr. Vladana Pillerová

Národní knihovna ČR

Národní knihovna České republiky dlouhodobě sleduje vývoj personální situace v knihovnách v ČR především z hlediska kvalifikace, ale také věku, finančního ohodnocení a dalších hledisek. V pravidelných intervalech realizuje průzkumy v této oblasti.

Již čtvrtý průzkum byl realizován v průběhu května 2017 (s daty za rok 2016). Došlo k další úpravě sledovaných témat v souladu s vývojem a trendy v oboru. Zachovány zůstaly základní otázky ohledně věku, vzdělání, genderu, počtech úvazků, zařazení do platových tříd a průměrných měsíčních platech v jednotlivých třídách. Z bloku otázek zaměřujících se na vzdělávání byla ponechána pouze otázka na jazykové dovednosti pracovníků knihoven. Novým stěžejním bodem tohoto průzkumu byla otázka zaměřená na zjištění objemu úvazků na jednotlivých odborných knihovnických pozicích a jaký bude rozsah nutné rekvalifikace. V průzkumu byli také poprvé podrobněji zkoumáni vedoucí a ředitelé knihoven – jejich vzdělání, délka praxe, gender, atd. Navíc oproti předchozím průzkumům bylo zjišťováno, jaké dokumenty knihovny používají pro personální práci a další procesy v knihovně.

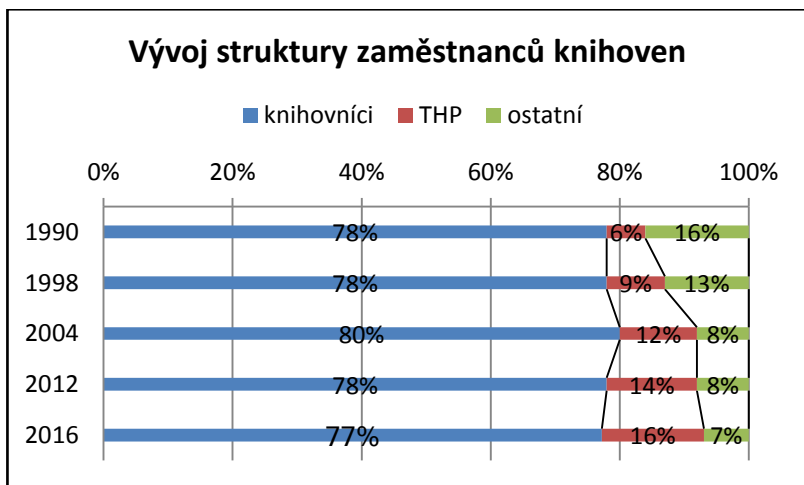
Zapojení knihoven v průzkumu

Průzkumu se zúčastnilo 748 knihoven, z toho 604 veřejných knihoven a 144 knihoven specializovaných. Pokles odpovědí oproti před-

chozímu průzkumu (862 v roce 2011) je dán novým zaměřením dotazníku, který byl tentokrát určen pouze profesionálním veřejným knihovnám, tedy cca 800 veřejných knihoven v ČR. Návratnost dotazníku veřejnými knihovnami tedy činila 76 %. V kategoriích krajských knihoven a knihoven v městech nad 100 tis. obyvatel byla účast na průzkumu 100 %.

Druh knihovny	Počet
Obecní knihovny	186
Městské knihovny do 5 000 obyvatel	188
Městské knihovny 5 001 – 20 000 obyvatel	166
Městské knihovny 20 001 – 100 000 obyvatel	45
Městské knihovny nad 100 000 obyvatel	4
Krajské knihovny	15
Veřejné knihovny celkem	604
Ústřední specializované knihovny	3
Vysokoškolské knihovny	32
Knihovny ústavu AV ČR	25
Lékařské knihovny	36
Muzejní knihovny	32
Ostatní specializované knihovny	16
Specializované knihovny celkem	144
Celkem	748

V 748 knihovnách zúčastněných v průzkumu bylo k 31. 12. 2016 zaměstnáno **5592 zaměstnanců** (uváděn je vždy přepočtený stav), z toho **4330 na odborných knihovnických místech, což je 77 %** z celkového počtu zaměstnanců. **Technickohospodářští pracovníci** tvoří **16 %** zaměstnanců a **ostatní pracovníci** (především manuální profese) **7 %**.

Graf 1 Vývoj struktury zaměstnanců knihoven. Zdroj: autorka příspěvku

Věková a genderová struktura pracovníků knihoven

Převládající věkovou skupinou ve veřejných knihovnách byli pracovníci ve věku 41–60 let, kterých bylo celkem 2383 (téměř 60 %), přičemž převažuje skupina 51–60 let (1234, tedy 31 %). Třetí nejčetnější skupinou jsou pracovníci ve věku 31–40 let (797, tedy 20 %). Téměř 14 % však tvoří zaměstnanci nad 60 let, tedy v těsně předdůchodovém nebo již důchodovém věku. Zaměstnanci ve věku 18–30 let tvoří 10 % z celkového počtu (v r. 2011 to bylo 12 %). Oproti výsledkům minulého průzkumu nezaznamenáváme výraznější změny, ale zároveň výsledky potvrzují trend stárnutí zaměstnanců knihoven.

Situace je o něco lepší **ve skupině specializovaných knihoven**. I zde byla **dominantní složkou věková skupina 41–60 let** (49 %), zaměstnanci ve věku nad 60 let mají ještě vyšší podíl než ve veřejných knihovnách (14 %); ale zároveň je o něco výrazněji zastoupena nejmladší věková skupina 18–30 let a to 14 %. Oproti předchozímu průzkumu není ve specializovaných knihovnách tak výrazný celkový věkový posun; pracovníci do 40 let tvoří 37 % (v r. 2011 jich bylo 38 %).

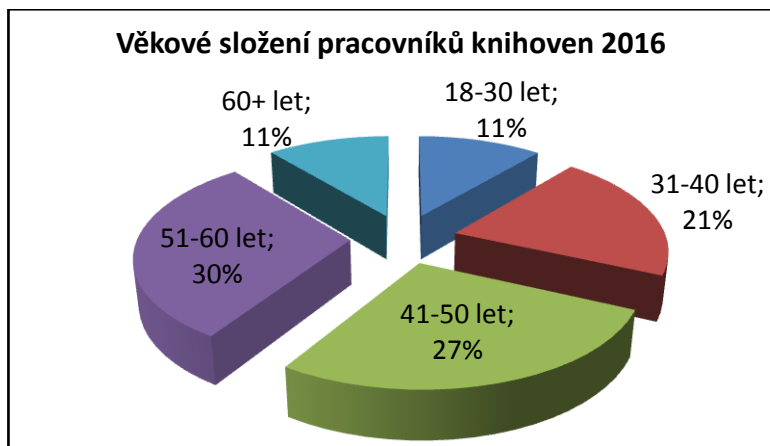

Graf 2 Genderové složení pracovníků knihoven 2016. *Zdroj: autorka příspěvku*

Složení odborných zaměstnanců z genderového hlediska se od minulého průzkumu také příliš nezměnilo, lehce se změnila struktura o 1 % ve prospěch mužů. Celkově v šetřených knihovnách **pracuje 87 % knihovnic a 13 % knihovníků** (oproti 12 % mužů a 88 % žen v roce 2011). Ze sledovaných skupin knihoven pracuje nejvíce mužů v ústředních specializovaných knihovnách (33 %) a krajských knihovnách (18 %). Poměr žen a mužů se liší ve veřejných a specializovaných knihovnách – ve specializovaných knihovnách činí zastoupení mužů téměř jednu pětinu (19 %), ve veřejných knihovnách je to jen 11 %.

Od roku 1998 do roku 2016, tedy za 18 let, pak sledujeme nárůst v poměru mužů – zaměstnanců knihovny o pět procent, tedy navýšení ze 7 % mužů v r. 1998 na 13 % mužů v roce 2016.

Podobnou situaci z hlediska genderu zaznamenáváme v případě **vedoucích pracovníků** knihoven, kteří byli v tomto průzkumu podrobněji zkoumáni. Vedoucí a ředitelé knihoven jsou ve většině případů také ženy – celkem 83 %, ředitelů knihoven mužů bylo 17 %. Opět lehce odlišnější situaci můžeme vidět u specializovaných knihoven, ve kterých je 24 % mužů na vedoucích pozicích. V případě veřejných knihoven je to 15 %.

Graf 3 Věkové složení pracovníků knihoven 2016. Zdroj: autorka příspěvku

Je určitě namístě říci, že knihovny u nás budou zřejmě ještě dlouho, možná vždy, doménou žen, což potvrzuje fakt, že v roce 2016 největší skupinu odborných zaměstnanců knihoven tvořily **ženy ve věku 51-60 let (28 %) a ve věku 41-50 let (25 %)**.

Vzdělání knihovníků

Oproti výsledkům minulé analýzy má největší počet odborných pracovníků **středoškolské knihovnické vzdělání** a to 1666, tedy 33 % (v této skupině jsou započítáni i pracovníci s knihovnickým VOŠ vzděláním). Významný posun je vidět v případě **středoškolského neknižovnického vzdělání**, v minulém průzkumu toto vzdělání vykazalo 32 % zaměstnanců knihoven, nyní už jen 25 % (také včetně VOŠ, neknižovnického).

Naopak nárůst je vidět v případě **vysokoškolského neknižovnického vzdělání** – 14 % oproti 19 % pracovníkům knihoven v roce 2016. V případě vysokoškolského knihovnického vzdělání i dalších

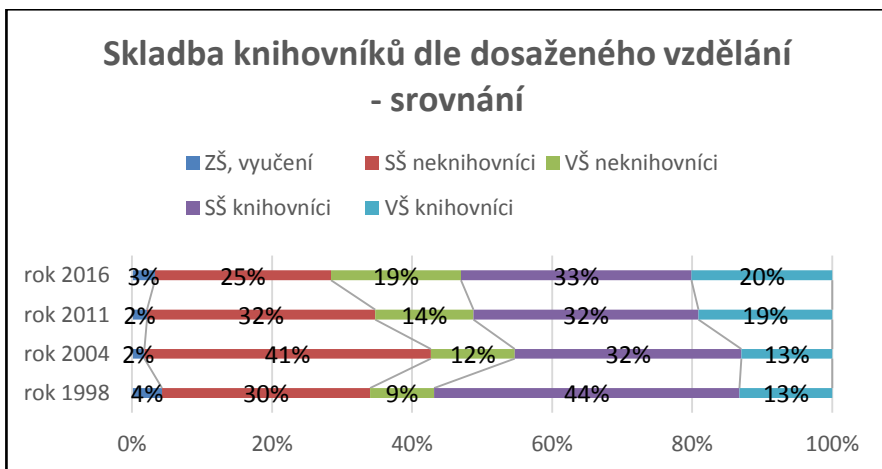
typů vzdělání zůstávají výsledky obdobné ve srovnání s předchozím průzkumem.

Typické jsou rozdíly ve vzdělanostní struktuře odborných zaměstnanců ve **veřejných a specializovaných knihovnách**. Ve veřejných knihovnách najdeme 35 % pracovníků se SŠ knihovnickým vzděláním, ve specializovaných knihovnách jen 26 %. Dalším příkladem je vysokoškolské knihovnické vzdělání, veřejné knihovny mají pracovníků s tímto vzděláním

17 %, ve specializovaných knihovnách je jich 32 %.

Pokud bychom měli otázku vzdělání zjednodušit na to, zda knihovníci mají odborné knihovnické vzdělání či vzdělání v jiném oboru, došli bychom se následujících výsledků. Od minulého průzkumu lehce stoupl počet knihovníků středoškolsky vzdělaných (o 1 %) a podobně skupina vysokoškolsky vzdělaných knihovníků. Naopak poklesla skupina středoškoláků neknihovníků (z 32 % na 25 %) a stoupl podíl knihovníků s VŠ vzděláním v jiném oboru (z 15 % na 19 %). Celkově pak můžeme konstatovat, že v knihovnách, které se zúčastnily průzkumu, pracuje 52 % odborně vzdělaných knihovníků a 48 % odborných pracovníků se vzděláním v jiném oboru.

Vzdělání vedoucích a ředitelů knihoven bylo také předmětem šetření. Nadpoloviční většina vedoucích (64 %) je vysokoškolsky vzdělaných a 35 % má středoškolské nebo vyšší odborné vzdělání (většinou v menších veřejných knihovnách). V případě specializovaných knihoven je většina vedoucích knihoven vysokoškolsky vzdělaná – 92 %, ve veřejných knihovnách naopak jen větší polovina (56 %). Pokud se podíváme na odbornost, zjistíme, že vedoucí pracovníci se středoškolským nebo vyšším odborným vzděláním mají většinou odborné knihovnické vzdělání (26 %). U vysokoškolsky vzdělaných vedoucích již není odborné knihovnické vzdělání převládající – 31 % vedoucích má knihovnické VŠ vzdělání a 33 % neknihovnické.

Graf 4 Skladba knihovníků dle dosaženého vzdělání – srovnání. Zdroj: autorka příspěvku

Trendy ve vzdělanostní struktuře můžeme zhodnotit následovně – ubývá knihovníků se středoškolským neknihovnickým vzděláním a naopak stoupá počet vysokoškolsky vzdělaných knihovníků. Již téměř 40 % knihovníků v šetřených knihovnách má vysokoškolské vzdělání (Bc., Mgr. či doktorandské). Nepatrně se zvýšil počet vysokoškolsky vzdělaných knihovníků s odborným vzděláním, ale ještě větší nárůst (4 %) sledujeme u vysokoškolsky vzdělaných knihovníků v jiném oboru.

Knihovnické a ostatní profese v knihovnách

Přesto stále v knihovnách pracuje vysoké procento pracovníků s jiným než knihovnickým vzděláním (48 %). Tento fakt příliš nekoresponduje s výsledky další otázky, která zkoumala **objem úvazků na jednotlivých odborných knihovnických** pozicích a počty úvazků, které bude nutné rekvalifikovat. Bylo zjištěno, že z celkových 3 574 úvazků na odborných pozicích je nutná rekvalifikace v případě 494 úvazků, což představuje jen 14 %.

Nejvíce úvazků vykázaly knihovny u pozic pracujících s uživateli – referenční knihovníci a knihovníci v přímých službách. Ve **veřejných knihovnách** pracuje na pozici referenční knihovník 29 % knihovníků a v přímých službách pracuje 21 % knihovníků. Ve **specializovaných knihovnách** je to 21 % referenčních knihovníků a 18 % knihovníků v přímých službách. Další početnou skupinou jsou katalogizátoři (12 % knihovníků ve veřejných knihovnách a 21 % knihovníků ve specializovaných knihovnách). Výsledky potvrzují, že větší potřeba rekvalifikace pracovníků na odborných pozicích se objevuje v případě veřejných knihoven – celkově byla zjištěna potřeba rekvalifikace u **17 % úvazků**, u specializovaných knihoven je to jen 5 % úvazků ze všech uvedených úvazků na jednotlivých pozicích. Největší nutnost rekvalifikace byla zjištěna u pozic **dětský knihovník, správce digitálních knihoven a referenční knihovník** a to na všech úrovních dosaženého vzdělání (SŠ, VOŠ, VŠ).

V knihovnách samozřejmě kromě knihovníků pracují i další zaměstnanci nezbytní pro správný chod knihovny. Celkově bylo na těchto místech vykázáno 1018 úvazků. Největší část z nich tvoří **pozice ekonomické a administrativní** (44 %), nejčastěji je to účetní, administrativní pracovník, mzdový účetní nebo personalista. Druhá nejpočetnější skupina jsou **pracovníci IT** (17 %). Zde samozřejmě vedou správci informačních a komunikačních technologií a další pozice jako jsou operátoři, vývojáři apod. V knihovnách se začínají také prosazovat pozice, které jsou zaměřené na komunikaci a propagaci aktivit knihovny směrem k veřejnosti neboli **public relations** (9 %) a **projektoví pracovníci**, kteří mají na starosti koordinaci projektů a programů, které se odehrávají v knihovně (6 %).

Využití výsledků průzkumu

Průzkum vzdělanostní, věkové a mzdové struktury pracovníků knihoven je vždy obsáhlým zdrojem informací o personálním zajištění českých knihoven. Kromě tradičních otázek na věk, vzdělání či věrnost

instituci knihovníků bylo snahou průzkumu zjistit především konkrétní rozložení pracovníků na jednotlivých odborných pozicích a v jakém objemu bude nutná rekvalifikace pracovníků. Výsledky průzkumu budou sloužit jako podklad při úpravě nabídky vzdělávání v souvislosti s plněním nově schválené Koncepce celoživotního vzdělávání knihovníků. Uplatnění mohou výsledky průzkumu také najít při přípravě nového Katalogu prací, do kterého budou začleněny nové pozice, přepracovány popisy stávajících pozic a dojde k novému zatřídění pozic do platových tříd.

Podrobnější výsledky průzkumu, závěry, grafickou přílohu a formulář dotazníku je možné najít ve Zprávě z průzkumu, která bude umístěna na webových stránkách Knihovnického institutu Národní knihovny ČR.

Budoucnost výměnných formátů bibliografických dat – Má MARC budoucnost?

PhDr. Klára Rösslerová, Ph.D.

Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Knihovna FF UK

Za jednoho z průkopníků automatizace v knihovnách lze považovat Kongresovou knihovnu. Té byla zákonem z roku 1902 ustanovena povinnost vytvářet a distribuovat bibliografické záznamy. V šedesátých letech oddělení, které bylo touto činností pověřeno, bylo největším oddělením Kongresové knihovny: jeho prostory zabíraly místo 4x větší než fotbalové hřiště. V oddělení pracovalo 600 lidí, jejichž rukama ročně prošlo 78 miliónů záznamů. (Library of Congress) Proto se již od 50. let začala Kongresová knihovna zajímat o možnost automatizace. Nejprve byl knihovnou získán grant na výzkum možnosti automatizace, postupně byla vytvořena studie možných metod. Roku 1965 knihovna začala hledat osobu se znalostí systémové analýzy a programování, která by projekt automatizace mohla vést. Do knihovny byla přijata matematicka Henriette D. Avramová, tvůrkyně formátu MARC. Henriette Avramová začala analýzou katalogizačních záznamů a následně návrhem možnosti jejich distribuce v strojem čitelné podobě. Knihovna si od formátu slibovala možnost vytvářet bibliografická data ve strojem čitelné podobě, následně je distribuovat na magnetických páskách po amerických knihovnách, které si následně měly samy tisknout lístkové záznamy. Zákonná povinnost distribuce bibliografických záznamů do ostatních amerických knihoven se tak měla pro Kongresovou knihovnu zjednodušit.

Tak vzniknul roku 1968 formát MARC, standardizovaný formát sloužící pro výměnu dat mezi systémy. Spoluprací s Britskou národní bibliografií vznikl modifikací formátu MARC II (původní formát

MARC byl přejmenován na MARC I), resp. UK MARC. Do roku 1995 takto vzniklo 24 různých podob původního formátu, jehož struktura se stala roku 1973 mezinárodním standardem ISO 2709 s názvem Dokumentace – Formát pro výměnu bibliografických informací na magnetické pásce. V souladu se strukturou vzniknul i univerzální MARC – UNIMARC, který vzniknul díky spolupráci Mezinárodní federace knihovnických asociací (International Federation of Library Associations, IFLA) s Henriette Avramovou. (EHRlichová)

Od roku 1997 však začaly knihovny po celém světě přecházet na formát MARC 21, který vzniknul a je udržován díky spolupráci Kongresové knihovny, Kanadské národní knihovny, Britské knihovny a později i Německé národní knihovny. Formát MARC 21 je v současnosti vedoucím formátem pro výměnu bibliografických záznamů. Je v něm poskytováno 81% národních bibliografií a přes protokol Z39.50 v něm data poskytuje 75% knihoven. (Rösslerová)

Typologie formátů

Jak bylo výše popsáno, formát vzniknul z důvodu možnosti distribuce záznamů tak, aby záznamy zabraly co nejméně místa na médiu, které bylo v době vzniku formátu používáno, tedy na magnetické pásce. Je to formát výměnný, který byl vytvořen pro výstup ze systému, resp. vstup do systému. Nebyl vytvořen jako formát pro uložení záznamů v systému (interní formát) ani jako formát určený pro katalogizaci. Pokud by byl výhradně jako vstupní nebo výstupní (tedy výměnný) používán, ani by se s ním knihovníci katalogizátoři nesetkali a celý tento článek by byl určen spíše pro systémové knihovníky. Díky striktnímu rozlišování funkcí formátu byl tak jednoduchý přechod z formátu MAB na formát MARC 21 v německých knihovnách. Systémoví knihovníci v Německé národní knihovně pouze namapovali interní formát PICA+ na nový formát. Tamější knihovníci katalogizují ve formátu PICA 3, a že se skupina výstupních formátů rozšířila nebo změnila, pro ně ani nemuselo být pro jejich práci důležité.

výhodami: čtenář hledaný dokument najde přímo z webu. A pokud vše funguje ideálně, najde i spoustu relevantních informací navíc.

V praxi to znamená poskládat jednotlivé údaje ze záznamu do podoby trojic (podmět – predikát – předmět, podmět a předmět je vždy nějakou „věcí“ a predikát mezi nimi určuje vztah). Dále je potřeba pro co nejvíce podmětů a předmětů najít nebo vytvořit URI, čímž bude zajištěna propojitelnost, která je smyslem propojených dat. Samozřejmě ne všechno musí mít URI, „věc“ tak může být i slovem. Pro predikáty je potřeba naopak vyhledat vhodný slovník, které jsou tvořeny jednotlivými výrazy, které mají opět vlastní URI.

Ideálním výstupem pak je:

URI – URI – URI

nebo např.:

URI – URI – slovo (literál)

Aby využití propojených dat mělo smysl, je vhodné pokud možno najít ke všem „věcem“ již existující URI a nově vytvořená URI propojit. Jenom tak lze následně těžit z propojitelnosti, protože pokud ostatní použijí pro stejnou „věc“ stejné URI, trojice se propojí (např. dojde k propojení autora v katalogu s informacemi o autorovi ve Wikipedii nebo dojde k propojení názvu knihy s weby věnujícími se recenzím knih). Vyhledání existujících URI je časově náročnější částí úkolu. Dalším krokem je tyto trojice zpřístupnit tak, aby jim dokázaly porozumět stroje, tedy aby byly vůbec využitelné. Právě pro stroje (či lépe aplikace) je určen rámeček RDF (chceme-li pro představu: jazyk RDF).

Vytvořená data ve struktuře propojených dat je nutné uložit na bezpečné místo serveru a nakonec je zpřístupnit uživatelům nebo třetím stranám.

Propojená data vs. MARC

Zatímco na webu jsou data propojována, v knihovních katalozích dávají díky formátu MARC jednotlivá data smysl pouze jako celý záznam. K jejich zobrazení navíc potřebujeme katalog, ve kterém uživatelé naleznou pouze to, co je přímo v katalogu – informace nejsou nijak obohaceny. Významná americká knihovnice Karen Coyle, která se propojeným datům věnuje, k tomuto výstižně řekla, že i o ledničce najdeme na internetu více informací, než nalezneme o knize v knihovním katalogu. Zároveň podotkla, že to je to, co musíme v knihovnách změnit, abychom uživatele ke katalogům, jakožto k informačním zdrojům, přivedli zpět. Publikováním dat ve formě propojených dat se knihovny otevírají světu. Informace uložené v hloubkách knihovních katalogů vyplouvají na volný web.

Propojená data v knihovnách

Průkopníky v oblasti propojených dat v knihovnách jsou Kongresová knihovna a OCLC. Obě instituce se propojenými daty zabývá od roku 2011. Kongresová knihovna vytvořila vlastní publikační model BIBFRAME, OCLC použila jako základ prvky ze slovníku Schema.org, které rozšířila o další prvky z vlastního jmenného prostoru.

Své záznamy ve formě otevřených dat zpřístupňuje OCLC v katalogu WorldCat. Kromě jejich využití pro stroje (aplikace), zpřístupnili i vyhledávač pro uživatele. Problematice propojených dat se věnuje Švédská národní knihovna, která spravuje švédský souborný katalog LIBRIS. V tomto katalogu jsou dostupné záznamy 175 švédských knihoven. Celkem se jedná o více než 6 miliónů bibliografických záznamů v knihovnách. Knihovníci Švédské národní knihovny se při mapování formátu MARC 21 do propojených dat řídili velmi jednoduchou myšlenkou, že je lepší přijít s něčím teď než lpět na detailech a čekat na dokonalost. Další skandinávskou zemí, která chce své katalogy otevřít světu, je Finsko. Finská národní knihovna započala s převodem svých

bibliografických záznamů v roce 2015. Převod dat je finančně podpořen Programem pro otevřená data (Open Data Programme), který byl vyhlášen v návaznosti na rozhodnutí finské vlády z roku 2011, které nařizuje institucím zpřístupnit své veřejné informační zdroje v podobě propojených dat. V rámci projektu vzniká také úplná dokumentace použitých postupů, kterou budou moci využít i další finské knihovny. Díky tlaku vlády na zpřístupnění dat začali vyvíjet aktivitu i britští knihovníci, kteří se propojenými daty zabývali již od roku 2009. V roce 2011 v podobě propojených dat zpřístupnili Britskou národní bibliografii, která obsahuje přes tři milióny záznamů. Od roku 2010 jsou ve formě propojených dat zpřístupněny všechny bibliografické záznamy Maďarské národní knihovny. Německá národní knihovna začala ve formě propojených dat poskytovat národní bibliografii. Na záznamy však platí časové embargo, současné záznamy jsou přístupné pro stažení za poplatek. Přesto bylo zpřístupněno již 11,5 miliónů bibliografických záznamů. Francouzská národní knihovna zpřístupňující portál data.bnf.fr s více než dvěma milióny stránek o osobách a institucích. Taktéž pracuje s propojenými daty. Tato služba eviduje přes 100 tis. unikátních přístupů měsíčně, 80 % z nich je prostřednictvím běžného vyhledávače, nikoliv přímým přístupem na webovou stránku služby. Digitální knihovna Europeana, která vznikla v roce 2008, zpřístupňuje přes 53 miliónů digitálních děl (obrazů, hudby, knih apod.), veškerá data jsou od roku 2012 k dispozici ve formě otevřených propojených dat. (RÖSSLEROVÁ)

Převod do struktury propojených dat

Převedení bibliografických záznamů do struktury propojených dat může a nemusí být náročná práce. Z praxe zahraničních knihoven je zřejmé, že na těchto projektech se obvykle podílí tým několika lidí (do 10) a celý projekt trvá dny až týdny. Lze jít samozřejmě různými cestami: v americké praxi je stále častěji běžné, že knihovna zadá převod externí firmě, která vybrané záznamy převede tzv. na klíč. Tento

způsob je jednoduchý, avšak vždy dojde k převodu pouze ucelené a neměnné skupiny dat. Dalším možným způsobem je katalogizace do struktury propojených dat např. za využití volně dostupného nástroje Kongresové knihovny. Třetím způsobem je samostatná práce přímo v knihovně.

Převod bibliografických záznamů do struktury propojených dat lze rozdělit do několika fází. První fází je výběr bibliografických záznamů pro převod. Měly by to být záznamy bezchybné, bez duplicit, zároveň by to měly být záznamy unikátní pro vytvářející instituci, tedy např. národní bibliografie dané země. Zároveň by měla být definována data ze záznamů, která budou určena pro převod, a to dle budoucích uživatelů. Bibliografické záznamy ve formátu MARC 21 jsou na informace velmi bohaté, je tedy možné (a pravděpodobné), že ne všechna pole formátu budou převedena. Druhým krokem je vybrání slovníku. Výběr slovníku by se měl vždy přizpůsobit instituci, která záznamy vlastní, i skupině budoucích uživatelů. Některé slovníky si vystačí s pojmem „titul“, slovníky vytvořené pro oblast knihovnictví jsou bohatší. Následujícím krokem je dohledání URI pro všechny „věci“ a vytvoření pravidla pro vytváření nových URI pro „věci“ unikátní, pro která ještě URI vytvořena nebyla. Vždy je však potřeba se maximálně snažit URI dohledat (příp. propojit vlastní URI na již existující), protože jenom tak lze maximálně vytěžit přidanou hodnotu propojených dat. Výběr způsobu zápisu je již prací spíše pro programátory.

Vytvořené záznamy jsou následně uloženy na servery, ze kterých je již přebírají aplikace vlastní i třetích stran. Informace jsou propojovány.

Závěr

Díky struktuře propojených dat se cenné informace vytvářené knihovnickými konečně dostávají z uzavřených knihovnických katalogů a databází (v angličtině je často používán výraz silos) i na volný web, kde je naleznou koncoví uživatelé – stroje, aby je zprostředkovali dalším koncovým uživatelům – čtenářům. Z vývoje je zřejmé, že přes snahy o moder-

nizaci formátů nemá klíčovou roli samotná kvalita formátu, ale síla instituce, která za jeho vývojem a udržováním stojí. Historie již ukázala, že světovým vůdcem v této oblasti je Kongresová knihovna a její aktivity je vhodné nejenom sledovat, ale případně je i následovat.

Neměli bychom zapomínat na to, pro jaké účely jsou výměnné formáty bibliografických dat v knihovnictví používány: měly by být používány pro zápis a přenos (výměnu) mezi bibliografickými agenturami a jinými institucemi. V tuto chvíli je však zřejmé, že v budoucnu se odštěpí další funkce pro publikování bibliografických dat na webu.

Literatura

BIZER, Christian; HEALTH, Tom; BARNERS-LEE, Tim. *Linked Data: the story so far* [pdf]. 2009 [cit. 2014-03-18]. This is a preprint of a paper to appear in: Heath, T., Hepp, M., and Bizer, C. (eds.). Special Issue on Linked Data, International Journal on Semantic Web and Information Systems (IJSWIS). Dostupné z WWW:

<http://tomheath.com/papers/bizer-heath-berners-lee-ijswis-linked-data.pdf>

EHRLICOVÁ, Klára. *Osobnost a dílo Henrietty D. Avramové (1919-2006)* [Henriette D. Avram (1919-2006 : her Personality and Work)]. Praha, 2009-03-14. 116 s., 22 s. příl. Rigorózní práce. Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, Ústav informačních studií a knihovnictví. Konzultant rigorózní práce PhDr. Eva Bratková.

HANSON, Eric M. A beginner guide to creating library linked data. *Serials review*. 2014, 40, s. 251-258.

Library of Congress. *Cataloging Distribution Service* [video]. Washington : Library of Congress, 2002. Dostupné z WWW:

<http://www.loc.gov/cds/who.html>. Videozáznam (18:01).

RÖSSLEROVÁ, Klára. *Historie, současnost a budoucnost výměnných formátů bibliografických dat* [History, Presence and Future of Exchangeable Formats of Bibliographic Data]. Praha, 2016. 188 s., xlvi s. příl.

Disertační práce. Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Ústav informačních studií a knihovnictví. Školitel Doc. PhDr. Rudolf Vlasák. Dostupné z WWW:

https://is.cuni.cz/webapps/zzp/detail/105313/24537045/?q=%7B%22__searchform__search%22%3A%22historie+po%5Cu010d%5Cu00edta%5Cu010dov%5Cu00fdch+her%22%2C%22__searchform__butsearch%22%3A%22Vyhledat%22%2C%22PNzzpSearchListbasic%22%3A%2250%22%7D&lang=cs

PAPADAKIS, Ioannis, KYPRIANOS, Konstantinos, STEFANIDAKIS, Michalis. Linked Data URIs and Libraries. *D-Lib Magazine*. 2015, May/June, Volume 21, Number 5/6. Dostupné z WWW:

<http://www.dlib.org/dlib/may15/papadakis/05papadakis.html>

SMITH-YOSHIMURA, Karen. Analysis of International Linked Data Survey for Implementers. *D-Lib Magazine*. 2016, July/August, Volume 22, Number 7/8. Dostupné z WWW:

<http://www.dlib.org/dlib/july16/smith-yoshimura/07smith-yoshimura.html>

Mají v Houstonu problém? Tři dekády automatizace v českých knihovnách

Mgr. Michal Denár

Městská knihovna Česká Třebová

michal.denar@ceska.trebova.cz

Úvod

My knihovníci sebe často a rádi vnímáme jako řešitele informačních problémů, šířitele znalostí a neodmyslitelnou součást demokratické společnosti. Pokud chceme jako instituce přežít, musíme se snažit neustále reagovat na společenské změny a růst konkurence. Úspěch naší mise stojí na vyvážené harmonii tří klíčových faktorů, které tvoří pomyslný trojúhelník, na jehož vrcholech stojí lidé, technologie a znalosti. Protože jen motivovaní lidé s vizí, kteří mají vysokou úroveň odborných znalostí, mohou využít potenciál, který poskytuje technologie.

Následující text se pokouší o shrnutí tři dekad automatizace v českých knihovnách. A to právě z pohledu lidí, jejich znalostí a stavu technologie. Zmíní subjektivní výběr úspěchů, ale i nevyužitých příležitostí, které každé z období charakterizují.

90. léta 20. století: od lístků k metadatům

Devadesátá léta minulého století se vyznačují množstvím společenských změn. Změny se dotýkají i knihovnictví, ale tou nejzásadnější je přechod z lístkových katalogů na metadata. Poměrně rychle se podařilo převést zásadní část bibliografických informací z papírových karet do databází a informačních systémů. Byť takto vzniklé záznamy nejsou z dnešního pohledu dokonalé, došlo digitalizací ke skokové kvalitativní změně. Vyhledávání za pomoci klávesnice a monitoru bylo zcela novou úrovní v porovnání s ručním procházením kartoték. Vyhledávání díky

technologii bylo výrazně rychlejší, což spolu s boomem nakladatelské činnosti knihovnam zajistilo zvýšení efektivity a nárůst výkonů. Až ve druhé polovině dekády se rozšiřují knihovní systémy, které přinášejí také digitalizaci cirkulačního procesu a administrativy.

Toto období se vyznačuje vysokou ochotou ke změnám a experimentům. Odborná znalost zůstává v knihovnách, ale dochází i ke sdílení znalostí v komunitě. Postupně dochází k akceptaci standardů v oblasti katalogizace. První verze systémů mají omezené funkce a pracují offline. Data jsou tedy pořizována většinou lokálně a distribuce je možná jen na paměťových nosičích.

Jako nevyužitou příležitost lze považovat to, že ačkoli knihovny zvládly přechod do digitální doby velmi rychle a mohly se tak stát vzorem například pro státní správu, nestalo se tak. V momentě, kdy vliv IT na chod knihoven začal růst, se nepodařilo přenastavit vnímání společností a zřizovatelů. Díky tomu se v následujících letech jen těžko prozrazovala potřeba technicky vzdělaného personálního zajištění, a to především ve středních a menších knihovnách. Jinak řečeno: knihovny měly v dané době kvalitní technické vybavení, ale stranou zájmu zůstalo investování do rozvoje lidí a jejich hlubších znalostí v oblasti informačních technologií. Tím se promeškala příležitost udržet krok s vývojem technologií samotných, tak s jejich rozšiřováním napříč společnostmi. Tuto dobu lze tedy označit jako začátek určitého úpadku a především nedostatečnosti v oblasti IT.

Na přelomu tisíciletí: propojování skrze infrastrukturu

Knihovní systémy se nadále rozšiřují a zlepšují postupně své funkce. Zásadní změnu přináší internet. Díky němu se knihovny mohou začít propojovat a vyměňovat si data. V této dekádě dochází k budování potřebné oborové infrastruktury. Vznikají velké projekty jako například Jednotná informační brána a Souborný katalog. Nově je možné snadno a rychle sdílet bibliografické údaje, přistupovat vzdáleně do databází

i plných textů. V druhé polovině dekády začíná být standardem online katalog i v malých knihovnách, až na úrovni obecních a místních.

S rozšířením systémů, jejichž provoz není zajištěn uvnitř institucí, dochází k outsourcingu znalostí mimo knihovny. V knihovnách často chybí nejen systémoví knihovníci, ale i odborníci na design procesů. Metodika je šířena centralizovaně a shora. Omezuje se často jen na katalogizaci a nechává stranou ostatní knihovnické procesy. Zde možná leží počátky dnešního plošně nesourodého nastavení procesů a rozsahu nabízených služeb.

Z knihovníků se stávají uživatelé knihovních systémů, kteří neznají principy uvnitř. Systém je vnímán jako černá krabička, bez znalosti jejího vnitřního schéma a principu. To jim ztěžuje možnost chápat dostatečně souvislosti mezi nastavením systému a výkonem konkrétních procesů. Jen málo knihoven se účastní sdílené katalogizace a ty, které tak nečiní, přicházejí navíc o důležitou zpětnou vazbu ohledně kvality svých bibliografických záznamů.

Projekty VISK pomáhají rozšířit automatizaci i do malých knihoven, ale zároveň mohou budovat mylné zdání, že skutečná pořizovací cena systémů je jejich spoluúčast, ve skutečnosti tato činí jen 30 %. Většina prostředků pochází tedy z „cizí“ kapsy. Pravděpodobně jen zlomek knihoven by bylo ochotno a schopno platit celou cenu. Mimo jiné i díky dotačním programům není vyvíjen tržní tlak na poskytovatele systémů, aby snižovali ceny či výrazně zlepšovali kvalitu řešení a služeb.

Již kolem roku 2003 se debatuje o možné změně z formátu UNIMARC na MARC21. Asi nikdo tehdy netuší, že k plošné výměně dojde až v roce 2015 v souvislosti se zavedením pravidel RDA. Některé systémy na přelomu tisíciletí neumí ukládat záznamy v kódování UTF-8, což činí problémy například u severských nebo arabských autorů. Dochází také k „přiohýbání“ standardů, například v oblasti regionálních výměnných fondů. Ačkoli existují právě pro výměnu jasně definované formáty, objevují se výkladové deriváty jednotlivých firem, které pak ztěžují možnost výměny metadat mezi systémy.

Za promarněnou příležitost lze považovat nevyužití možnosti, kterou knihovnám dává internet. Systémy jsou propojeny, data tečou tam i zpět. Ale princip sítě se nepromítá do fungování knihoven jako celku. Spíše, než jednotné vystupování směrem k uživatelům, knihovny soupeří. Uživatelé je vnímají jako ostrůvky. Některé jsou hezčí a lépe situované, jiné nabízejí „krásnější pláže“.

Dnešek

V dnešní době je valná většina knihoven automatizovaná, některé však dosud na systém nedosáhly. Většinou je to z důvodů vysokých nákladů na pořízení a provoz. Pak je zde poměrně vysoký počet institucí, které neinvestují do aktualizací stávajících systémů, protože mají pocit, že nepřináší žádné zásadní změny. Vedou se debaty o tom, jsou-li nové verze systémů skutečnou evolucí a jakou měrou přinášejí inovace. Přechod do cloudu je spíše změnou prodejního modelu, byť přináší zajímavé benefity. Například umožňuje opustit nutnost investic do drahého vlastního hardware, který rychle morálně zastarává. Zároveň cloudová řešení v některých případech znamenají ještě menší míru kontroly nad systémem a výrazně limitují možnosti vytvářet vlastní úpravy a rozšíření, což bylo na vlastním serveru často možné. Roste tlak na existenci technických řešení umožňujících komunikaci systémů mezi sebou, tzv. API (Application Programming Interface). Pokud systémy API nabízejí, společně s veřejně dostupnou dokumentací, je možné je navzájem propojovat a mohou si mezi sebou vyměňovat data.

Jako možná alternativa ke stávajícím systémům se pozvolna začínají využívat (nejen) knihovní systémy a digitální knihovny s otevřeným zdrojovým kódem. Aplikace samotné jsou dostupné bez licenčních poplatků a náklady plynoucí z jejich nasazení a provozování vycházejí ze skutečně odpracované práce s tím spojené.

Knihovny zavádějí stále častěji služby dostupné odkudkoli. Tím zvyšují komfort pro uživatele, ale zároveň tento trend snižuje počet fyzických návštěv v knihovnách. V roce 2016 začíná oficiálně fungovat Cen-

trální portál knihoven, který je prvním projektem snažícím se o prosítování knihoven pod jednotnou značkou. Rozhraní cílí na koncové uživatele, snaží se i o sjednocení rozsahu a kvality služeb zapojených knihoven.

Za nevyužitou příležitost lze považovat výsledky digitalizace. Stávající nastavení autorských práv znemožňují naplno využít potenciálu, které výsledky národní digitalizace nabízí. Dosud se také nepodařilo prosadit povinný e-výtisk, který by umožnil vytvořit zatím netušené nástroje s velmi zajímavým využitím pro uživatele a pravděpodobně by napomohl vyřešit některé problémy s rychlostí sdílené katalogizace. Je zjevné, že bychom se měli zaměřit na další autorsko-právní vyjednávání a pokoušet se navrhnout odvážnější řešení. Celospolečensky tato oblast nakloněna změnám pravděpodobně je, zbývá najít politickou podporu a možná i další vhodné spojence.

Místo závěru: možné výhledy do budoucnosti

Za poslední tři dekády se změnilo mnoho věcí. Knihovny i svět kolem. Technologie se zlevnila a nabízí se možnosti, které ještě před pár lety byly utopií nebo nedosažitelným snem. Knihovnám však chybí dostatek lidí, znalosti a odhodlání chopit se nabízených příležitostí.

V oblasti metadat jsou velmi vzrušující výzvou propojená data. Záznamy lze automatizovaně obohacovat z různých zdrojů a vytvářet zcela novou úroveň.

Díky výše zmíněným API je možné přenechat některé úkony zcela na strojích, aby se lidé mohli věnovat vyřizování informačních potřeb jiných lidí.

Na úrovni služeb poskytovaných v rámci jednotné sítě lze technicky řešit například zavedení akceptace registrací nebo dokonce jedna uživatelská identita pro celou síť knihoven. Zda-li takové služby budeme ochotni skutečně zavádět, záleží tedy spíše na ochotě knihoven a pořádku i jejich zřizovatelů. Obtíže nemusí být problémem, pokud jsou pojmenovány a existuje vůle je řešit.

Velký potenciál, který by neměl uniknout pozornosti naší komunity, nabízejí technická témata blízka poslání knihoven například: e-publikování, problematika důvěryhodnosti informací (fake news), síťová neutralita, internet a ekonomika věcí, technologie decentralizovaných transakčních databází (blockchain) nebo kybernetická bezpečnost.

Knihovny současnosti 2017

**Sborník z 25. ročníku konference, konané 12.–14. září 2017
v areálu Právnické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci**

Vydáno za finanční podpory Ministerstva kultury
v rámci dotačního programu Knihovny 21. století.

Sestavila Martina Horejšová

Obálka Helena Rosová

Redakce Slávka Járová

Grafická úprava **Městská knihovna v Praze**

Vydalo **Sdružení knihoven ČR**

Mariánské náměstí 98/1, 110 00 Praha 1

1. vydání

Verze 1.0 z 30. 12. 2017

ISBN 978-80-86249-83-4 (pdf)